

Бр. 4499

37

ШТЕКА В. ДР. МЕД.

ПИСМА ЈЕДНОЈ МАЈЦИ

[illegible]

2165

НАУЧНО
ОДЕЉЕЊЕ

ДР. МЕД. ВЛАХЕЛМ ШТЕКА

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВАЦА

Бр. 2165

Одељење е Служба Х/Б

ПИСМА ЈЕДНОЈ МАЈЦИ

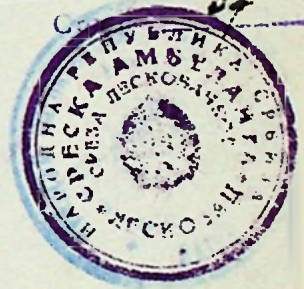
ПРЕВЕЛА

Р. АНБЕРКОВИЋ-ЧУБРИЛОВИЋ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВАЦА

Бр. 4499

37

Лектор Народне Библиотеке

Бунд Савез
гратисној дојави

29-X-948

Песковац

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКО И ИНЖИЊЕРСКО ПРЕДУЗЕЊЕ ГЕНА РАЈИ
12 КНЕЗ МЕХАНЛОВА УЛИЦА 12

1936

ам мај-
виртуоз-
нио суге-
вој у, ^{Београд}
мање 18...

ија Драг. Грегорић
Страхињића Бана 75.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
РАДОЈЕ ДОМАЊЕВИЋ
ЛЕСКОВАЦ

ПРЕГОВОР

Поред Фројда и Адлера којима је успело да продру до најширих редова читалаца и слушалаца, са извесном профетском претензијом и примерном дозом ексклузивности у својим учењима, има данас и таквих душевних лекара великог научног ауторитета који настављају дело ове двојице, али са више критичне објективности, а мање догматичне ексклузивности неке нарочите школе. Међу те спада и Вилхелм Штекл (Wilhelm Stekel). Његово име није тако популарно и блиставо у најширим круговима као Фројдово и Адлерово, нити су његова учења надахнута оним профетским тоном који је толико карактеристичан нарочито за Фројда. Штекл је много скромнији. Он истражује и по свом најбољем знању поучава. Свако сазнањем он настоји да саопшти у што приступачнијем, јаснијем облику, што ширим круговима, без оне наметљиве и кадгод до крајности неукусне пропаганде за школу, струју и секту, која врло често нема баш никакве везе са тражењем стварне истине. Штекл у својим многобројним, строго научним и популарним делима прихвата основна учења свих оних модерних психијатара који наглашују *психичко порекло душевних и нервних поремећаја*, али се не залаже једнострано и пропагандистички ни за једну посебну школу. У основици је психоаналитик, Фројдов ученик, али је његов хоризонт остао широко отворен и за погледе других струја и школа.

„Писма једној мајци” је популарно, савршено литерарно написано дело, намењено интелигентним мајкама. У том делу Штекл је мајсторски и до виртуозности вешто и ненаметљиво нанизао читав низ сугестија за оне родитеље који би хтели да свој у родитељски инстинкт — у осталом дат више мање ва...

човеку — подигну до свесне, научно утемељене методе. Он је ту дао популарно прерађен извод досадашњих научних тековина у питањима свесног и мотодичног васпитања деце од првих месеци после рођења па све до оног критичног стадија развитка када јединка човечја постаје способном за даље стварање генерација, т.ј. до пубертета и уласка у зрели период живота. Ту налазимо језгро свих досадашњих учења о основним грешкама васпитања, нарочито о душевном пореклу свих настраности и болесних поремећаја у току психофизичког развитка детета. Готово све т. зв. „дече мане“ овде су психолошки протумачене, у природном току свога појављивања, са узроцима, и последицама најразнијих поступака који се обично у животу примењују и за које нам аутор јасно казује јесу ли добри или рђави, и зашто су добри или рђави. Могло би се рећи да је читава једна енциклопедија психолошких, медицинских и педагошких сазнања згуснута у ово неколико Штеклових писама интелегентним мајкама.

Иако је Штекл издашно користио сва ранија научна истраживања око ових проблема, почевши од Шарко-а (Charcot J. M.) Жане-а (P. Janet), Бројера (J. Breuer), Фројда и др., т.ј. и францску и немачку школу „медицинских психијатара“, да их тако назовемо за разлику од „медицинских психијатара“ у старијем смислу — ипак се његова дела углавном оснивају на непосредном опажању и огромном клиничком искуству. Штекл најрадије оперише са примерима и конкретним случајевима. Случајеви отварају погледе на нове проблеме, а старе теорије указују се у новоме светлу, тако да их одједном сусретемо у новој интерпретацији, а можда и једва препознајемо. Иако психоаналитик, Штекл никада не упада у извесне настраности и вештачка довијања многих психоаналитичара, јер тесније прилази уз чињенице и покази од чињеница. Нарочито поље његова рада јесте наука о полном животу човека, о нагонима и њиховим поремећајима. Главно му је дело на том подручју „Поремећаји нагонског и афективног живота“ у десет књига од којих је прва изашла г. 1908 и после у више понозних издања. Прва књига ради о нервним стањима тескобе

и њиховом лечењу; друга о онанији и хомосексуалности; пета о психосексуалном инфантилизму; шеста о импулзивним радњама; седма о фетишизму; осма о садизму и масохизму; девета и десета о осећању присилности и сумње (у смислу патологије).

Ово капитално дело претставља праву ризницу опажачког материјала. Већином је то медицинска казуистика клиничко искуство из прве руке, али и иначе материјал из најширих емпиријских извора. Читаве „историје болести“ појединаца, кроз деценије, ту су у детаље описане, често и с обзиром на посебне животне и социјалне прилике пацијентове. Тај социјални моменат и интерпретација личности гледом на животни циљ заноси на Адлера. У сваком поједином случају Штекл разоткрива главну оштрицу проблема, вежући тако случај са случајем, аналитички и синтетично у исти мах, иако се сваки па и најјачи синтетични дух у оваквом мору чињеница мора наћи у опасности да се у њему удави.

Поред тога Штекл је написао дела о поезији и неурози; о језику снова; о спавању и бесаници; о „драгом ја“; о вољи за животом и др.

Полазећи од основне Фројдове мисли да се култура скупо плаћа неурозама и психозама због потиснутих, неизживљених нагона, Штекл иде за тим да се пронађе свестан систем и метода како да се културан човек разрачуна са тим мрачним подземљем своје психе. Детињство игра при томе пресудну улогу. Утисци из најранијег детињства, са првим још несвесним инфантилним сексуалним нагоном остају често као „трауме“, т.ј. нека врста „психичких позледа“ у латентном, потесеном сећању и врше судбоносно дејство на цео ток живота. Ти утисци доводе човека до извесних необјашњивих поступака у животу, до разних настраности и поремећаја, а да носилац свих тих мана није уопште ни свестан ни којих извора све то потиче. Зато је потребна „анамнеза“, т.ј. свесно реконструисање доживљаја на основу анализе, често уз помоћ лекара, ако дотичник није способан ни довољно психички јак да ту операцију изврши сам на свом психичком организму. Када знамо где је

застарела рана, од чега потиче, биће и лечење лакше. У сваком случају дијагнозе несвесних и полусвесних извора разних психичких и нервних поремећења извешће нас на прави пут да се узмогне и медицински и технички захватити у устројство и функционисање психе. Поред овакве психоанализе, у ужем фројдовском смислу, заступа Штекл и једну другу врсту, а та је више профилактичке природе. То би била васпитна психоанализа. Боље је предупредити зло него накнадно лечити. Боље је не дати да дође до тешких „траума“ и до разних позледа нежног и осетљивог дечјег психичког организма. У томе је Штеклова основна педагошка идеја и ту идеју разрађује поступно и обазриво у овим својим „Писмима.“ Разни нагони коче се или појачавају међусобно у психичком устројству детета. Има закон о „биполаритету нагона“ т.ј. сваки нагон има свој протунагон и један захвата у други као точкови у часовнику. Како и на коју страну ће се ти точкови окретати, хоће ли бити заочени или на брже окретање натерани, то овиси много о животној средини, утицајима и васпитању. Зато је потребан сталан надзор и нарочита обазривост, према ступњевима развитка и увек новим облицима нагона који се напореда с тим развитком испољавају. Јер, нагони су (а нарочито полни нагон) и у томе биполарни што могу да вуку према доле а могу и да дижу на више. У трећој књизи напред поменутог великог дела о поремећајима нагона и афекта Штекл говори нарочито о томе „потезу према доле“ и „потезу према горе“. Нагони, као основна најдубља психичка снага могу да нас повуку дубоко у понор атавизма и животног примитивизма. Али ти исти нагони, под другим условима, могу да нас уздигну до виших суптилних стваралачких сфера. Они се сублимишу, дижу нас, дају нам појачаног животног слава и неку посебну вишу садржину, да и неку посебну, не више пуну биолошку радост живота. Избегавање онога „потеза према доле“, помагање овога „потеза према горе“, — ето, то је суштина и крајњи циљ ове читко и јасно написане књиге за мајке, која ће у сваком случају бити добро дошла и свима наставницима и практичним лекаrima.

Драга пријатељице,

Ви брижно гледате у будућност. Осећате се мајком и већ мислите на све бриге које собом доноси васпитање детета. Много сте читали о грешкама у васпитању, знате да су многи нервни поремећаји (ја их зовем парипатичним, т.ј. поремећајима у осећању, јер нервни као такви немају ништа са таквим стањем) последица више или мање тешких погрешака у васпитању. И Ви ме питате постоји ли која књига да може бити кратко а исцрпно упутство у томе за мајке, и за оне које то хоће да буду. Но ја не знам такву књигу. Већина их је једнострана и баве се много споредним. Решио сам се, дакле, да напишем ту књигу и да је Вама упутим. Скупите поједина писма и знаћете најважније о васпитавању, колико и ја сам знам о томе. Јер много шта још је мрачно и неиспитано у новој психологији. Много само скроман почетак, а само мало сигурно знање.

Ово мало хоћу да Вам саопштим. Ви, пак, нећете захтевати од мене више но што могу дати?

Васпитање детета почиње већ у тренутку избора брачног друга. Јер, често сам проверио чињеницу да парипатична деца потичу из несрећних бракова. Ја знам да сте се Ви из љубави удали. Вас при избору мужа нису водили нижи, материјални мотиви. Ви нисте хтели само да „промените капу”, из страха да не останете као уседелица за потсмех пакосном (и ах! — увек врло пакосном) свету. Пустили сте да Вас води сигуран поглед љубави. Слажете се са мужем душевно и телесно. Не патите од оних мучних поремећаја попут осећаја, који нама лекарима за душевне болести докazuју да у браку

није све у реду. Ви нисте „хладна жена“! Ви сте душевно и телесно здрави. Ви сте срећан човек. О, Боже! Како се ретко данас налазе срећни људи! Сваки изгледа незадовољан, сваки хита за новцем и успехом, завиди сосуду на имању и угледу, једе се од чежње за неостварљивим. Ви и Ваш муж спадате у изузетке. Ви умете да спојите дужност и срећу, у животу да уживате, и да не правите из уживања дужност а из дужности мучење. Обоје се заносите природом. Уметношћу. Не тражите барове ни димљиве кафане, у којима већина људи тражи заборав од празнине свога живота. У четири руке отсвирана симфонија Моцартова или Бетовенова начини вам од обичног дана празник. Ви живите животом рада, и налазите га лепим, богатим и достојним живљења.

Ви хоћете да васпитате дете за срећног човека, који такође воли живот, који се радује животу, који се не мучи питањем: зашто се управо живи.

Већ та чињеница је сигуран добитак за дете. Вама дете није потребно да испуни празнину Вашег живота.

Смем ли Вам показати мрачну страну овог питања? Несрећни људи немају права на дете. Али шта видимо свуда? Несрећним женама је дете потребно да би добиле циљ у животу. Тиме хоће да се завајају за празнину свога живота. Хоће да имају нешто што ће волети или чиме ће се играти. Обоје врло судбоносно и убитачно за дете.

Дете не сме да буде играчка за доконе људе, који не знају шта да отпочну са својим животом.

Разочарани људи стварају себи од детета филијалу својих порушених нада. (Што ја нисам постигао, треба да постигне моје дете!) Они на дете преносе разбијене снове, живе своје планове, хоће из детета да на силу извуку највише способности, а заборављају да постоји само један дојар правац у васпитању: превести дете срећно преко опасности првог детињства и пубертета, и начинити га „мосталним“, т.ј. способним за животну борбу.

Можда је већ сад умесно да Вам обратим пажњу на опасности претеране нежности. Ко не познаје тип размажене деце од којих постају све сами неспособни

људи, који чезну за нежношћу, незаситљиви су у овом захтеву, разочарани и огорчени увек у тражењу, погледа упртог увек уназад, у незаборављену земљу младости! Сви мушкарци и жене разочарани у љубави траже у детету накнаду за несрећан брак. Ту се налазе несрећни партнери, ту је увек нешто заједничко, што само њима припада и што им је беспомоћно предато.

Основна погрешка је, чини ми се, што ми очекујемо од деце да она нас учине срећнима, док је наша дужност да васпитавамо децу за срећне људе. У испуњавању ове дужности морамо наћи своју срећу.

Не очекујте, дакле, много од детета! Своје наде не стављајте на дете! Не сањајте о генију, о чуду од детета, о нечем нарочитом. Дете ће бити човек са свима преимућствима и слабостима човека. Од Вас зависи шта ће доцније бити јаче изражено: преимућства или слабости.

Већ сад можете допријет: да детету предате срећне утиске. Ми још не познајемо законе мнеме, тајног памћења, о чему је мој драги колега Др. Бирхер својим читаоцима тако много причао. Још не познајемо путеве којима се духовни утисци преносе на дете. Сигурно је да ће у телу здравом и пуном живота одрасти биће које се радује животу. Мајке у благословеном стању пате од свакојакх будаластих претстава страха. Виде себе да умиру при порођају и страшљиве слутње испуњавају њихово уздрхтало срце. Често су то старе зле жеље, које су у детињству гајене, кад је мати објављивала скори долазак новог ривала. Љубомора не зна мере ни границе. А сва су деца љубоморна. Свако хоће да буде једино и незаменљиво. Најпре се браћа и сестре сматрају супарницима и не дочекују се радосно. Закон одмазде приморава нас да се бојимо управо онога што смо другима желели. Сви ми остајемо целог живота деца. Зашто нам се тако много причало о казни Божјој а тако мало о томе како он све разуме и све опршта? Држите се Бога љубави и не верујте у Бога освете.

Живите својим старим животом и даље. Радите и крећите се као и досад, храните се разумно, чувајте се

исто тако од прејела као и од нејела! И радујте се животу.

Видим једно питање на Вашим уснама: Како стоји са физичком љубављу? Смем ли свога мужа загрлити аок носим његово дете под срцем?

Има много празноверица у овом питању. Пуританци кажу: смем да загрлиш само ако хоћеш дете да имаш. Иначе је грех. Разумни свештеници им се смеју јер они хоће да претворе лепи свет у долину плача. Али и лекари проповедају уздржљивост. Могло би детету да шкоди. Ја нисам никад тако што приметио. Знам бракове у којима је љубав уживана до крајњих граница, а деца су била сјајна и дивно напредовала. И можда управо стога! Љубавно уживање спада у животне потребе и одржава младим и веселим.

Познајем на жалост мушкарце којима је одвратна жена у благословеном стању. Колико ове јадне жене тада пате! Не само од оскудице љубави и уживања већ и што осећају да мање вреде, да одбијају као ружне. Ови нарапатични мушкарци треба да потраже лекара за нервне болести. Већина жена и све жене које у љубави зачну, бивају лепше но што су биле. Оне процветају, као пупољак који се развија у пун цвет. Око њихових очију лебди преображен сјај а њине усне пупе у диван осмех, какав је Леонардо да Винчи овековечио у својој Мона Лизи.

Драга пријатељице: Ви разумете шта мислим. Васпитање детета почиње од првих дана трудноће. Ваша крв храни дете, Ваше душевне моћи делују у детету, Ваше мишљење и осећање преноси се на дете. Читао сам једном да жене које су три последња месеца трудноће живе вегетаријански врло лако роде, јер су кости детиње лобање мекше. Ја о томе из сопственог искуства не знам ништа да кажем. Сигурно је само: дете које расте једе са нама све што ми једемо.

Знам да ћете имати још неко питање на уснама. Прво писмо је испало доста дуго. Обећавам Вам за идучи пут краће. Али — што је на срцу то је и на језику — тако се, чини ми се, каже.

Много срдачних поздрава од

Вашег оданог д-р В. Шт.

II

Драга пријатељице,

Не! Не љутим се ако ме обасипате питањима и круг оних који су жељни поуке ширите и на своје пријатељице. Довољно сам себичан, те ћу ова писма скупити и издати их на корист и поуку других матера. Што више питате, тим више ми материјала пружате за ову добру намеру.

Почињем темом која Вас највише интересује. Ви сте ведра природа и навикнути да живот лако узимате. Упркос томе наилазе на Вас мрачне слутње. Каткад Вас нападне извештан страх и Ви се плашите: „Како ли ћу проћи на порођају!“ У позадници вреба једна пакосна брига, коју Ви најрадије не бисте изустили. Мрачне слутње спопадају Вашу душу и тежак облак замрачује сунце Ваших дана. Ви знате да сам ја скупио богато искуство. Ретко сам наишао на мајку у благословеном стању коју нису мучиле оваке мисли. Познајем жене које су чврсто веровале у слутње и биле уверене у свој дар предосећања. Све су ми оне говориле: „Видећете да ја овај порођај нећу издржати. — Знам то сигурно“. И све су ове госпође добро издржале порођај и онда се смејале својим слутњама, иако су морале да порекну своју способност прорицања, али с тим, да се доцније опет огласе за поуздано видовите.

Ми се психолози морамо трудити да нађемо узрок ове чудновате појаве. Он лежи прилично близу. Рођење и смрт су два велика антипода нашега живота, силна супротност између нагона за животом и нагона смрти. Сигурно знате пуну смисла Андерсонову причу у којој смрт има на својој њиви за свакога спремну по једну свећу, која мора горети док човек живи, а гаси се кад он умире. Кад се једна свећа гаси, пали се друга. Примећујете ли везу? Ви треба свету једну нову свећу да упалите. Чија светлост треба да се зато угаси? Не намеће ли се закључак да свако мора да плати живот свога детета, и то својим сопственим животом? Нисте ли Ви сами дали крв из своје утробе. Ако се

Са овим дететом, наиме, опраштате се од безбрижног девојачког доба и добијате почасни венац мајке, који нажалост не умеју све жене достојанствено да носе. Овим дететом везујете се још чвршће за човека кога волите. Одвраћате ми: „Ништа више не желим него ову везу још чвршћом да учиним.” Верујем Вам. Али што не знате и што нећете да знате јест околност, да све наше душевне снаге стреме у двојаком правцу. Што је јача нека веза, тим јаче се жели слобода. Неумољиви закон двополности захтева да се потреба за једном везом (Monotropie) и потреба за слободом и променама (Allotropie) узајамно боре.

У човечијој природи лежи нешто фаустовско, што вечито жели и чезне и поставља себи питање: Је ли то све што живот може дати? Управо та са рађањем скопчана опасност — а зашто лагати да је то извесна опасност! — буди животни нагон, а тај је велики заводник. Он нам дошаптава примамљиве песмице, слатке мелодије, он уме да прокријумчари омамне сликовите маштарије у немерљиво царство наших снова, он уме лепој садашњости да одузме вредност и да нас као лутајућа светлост намами у бруштину несавладљивих нагона. Овај варљиви глас мора се јасно упознати и победити.

Тиме сам Вам одговорио на друго питање, које Вас је скоро гушило. Шта значе кеобичне жеље које Вас изненада нападну и скоро неодољиве изгледају? Одједаред Вам се једу харинге. Месецима их већ нисте јели. Затим желите краставац и све могуће пикантерије, зачине, онда Вам се једно јело огази које сте раније јако волели. Видите ли, то су нарочити прохтеви трудних жена, који имају различите узроке. Ваш организам захтева материје које му не дајете, већином су то витамини и хранљиве соли, он захтева креч за кости бића које расте. Али и Ваше забрањене жеље еротичне природе изражавају се на овај начин симболично. Кад ли тоји пред смрћу — а глупа Вам слутња то говори — језику е пехар живота до дна да искапи.

Многи смомо заборавити, заслепљени обиљем психотлости, ни органску везу. И љубав је у из-

весном смислу хемиски проблем. Испитивачи своде сваку љубав на сексуалне материје мушке (Andrin) и женске (Gynäcin). Ја не знам има ли таквих материја. До сада није то још утврђено хемиским путем. Једно је извесно: полне жлезде раде грозничаво, цело тело је заузето, лице се мења, неке жене се пролепшавају, просто процветају, друге поружне, јаче се истиче оно што је животињско у њиховој природи. Ова поплава тела сексуалном материјом мора се јавити и као повећана дражна полну сферу. Пожуда бива већа или се чини угашена, јер више није упућена нормалном.

Али и у овим случајевима љубав је сигуран вођ и помаже да се пређе преко свих сметња и опасности. Amor omnia vincit. (Љубав све побеђује).

Жалите ми се још на нервозну раздражљивост. Према овоме што сам Вам данас писао, ни то не треба да Вас чуди, има свакако жена чија се душевна равнотежа не ремети променама у њиховом организму. Али многе жене и менструација јаче узнемири. А камо ли трудноћа! Познато је да велики део женских самоубистава пада за време менструације или трудноће.

Ми морамо, дакле, да рачунамо с телесним расположењем. Трудноћа је пробни камен слабога мозга, да употребим мало измењену познату реч. У ово време жене су готове на многе глупости. Често се деси да тада поклизну, да се упуштају у друге непромишљене авантуре, да избију озбиљнији поремећаји. Срећом то су само изузеци. Ви не треба да се плашите. Али чувајте се ружних и непријатних утисака. Пустите да на Вас делује само оно што је лепо и узвишено.

Питали сте ме још може ли за дете бити рђавих последица ако се трудна жена „загледа“ у нешто ружно. Ја не знам ни један такав случај, али неки паметни испитивачи су тврдили да има таквих феномена. Мислите на то да се сваки утисак који на Вас делује саопштава Вашем детету. Ваша радост је његова радост. Ваш бол његов бол, а Ваши утисци његови. Добре књиге, добра музика, жив разговор, уживање у природи и лепоти у сваком облику — чини Ваше дете лепим. Живот има једног великог непријатеља: простоту. Ако се

Ви подижете — подижете своје дете, ако се Ви унижавате — унижавате биће које носите под срцем.

Хтели бисте ближе обавештење о повраћању трудних. Једна Ваша пријатељица пати од тога а лекари не могу да јој помогну. Драго дете! Ова пријатељица се не радује своме новом стању, па макар сто пута супротно тврдила. Ја још нисам видео да повраћа мајка која се радује детету и воли свога мужа. Заиста — видео сам жене које саме себе варају, предочавају себи да воле и да се радују, јер тако захтева морални закон нашег времена. Сећам се различитих случајева које сам лечио. Један нећу никад заборавити.

Једна млада госпођа у санаторијуму. Диagnoза стручњака: беспрекидно повраћање услед тровања у материчној постелици. Пошто је сваки лек био узалудан, остала је операција као последње средство. Све је већ било спремљено. Тада се муж сети да сам ја једном његову мајку излечио од неке нервозне стомачне болести. Позову мене као *ultima ratio* — последњу наду. Долазим у замрачену собу. Болесница лежи у постељи, бледа као мртац. Много дана без хране, само коју кап студеног млека, усто вештачко храњење. Пред њом стоји болничарка у униформи (разуме се са великом крилатом капом која делује као гласник анђела смрти) са судом за повраћање. Уклоним суд. Пошљем сестру из собе и кажем уплашеној болесници, која захтева суд за повраћање: „Само мирно лезите. Нећете повраћати”. Она ме зачуђено гледа. Узмем њену руку и кажем јој пријатељски: „Драго дете, зашто нећете да имате дете?” Она ме уверава да се детету радује. Разговор је отпочео, она заборавља суд. Сад испитујем обазриво даље. Сав јад њеног младог брака полако се открива. Она је пре волела другог човека. Он је био коцкар, пијаница, укратко лакомислен, или можда само ветрогона, који живот олако схвата. Мати јој је саветовала да га остави. Њен муж је добар и она њему нема шта да пребаци у ствари. Али свекрва, зла свекрва! Односи са његовом породицом су прекинути, она не зна да ли муж не нагиње више својима, па се, у том случају, плаши вечите везе коју би дете собом донело. Зашто откривати сав јад

овога сукоба? Нека говоре чињенице. Ја је уверавам да више неће повраћати, кад зна да је тиме у ствари хтела да се реши детета. Операција је отказана (оператор бесан захтева ипак хоногар — и таквих лекара има!...) она се враћа кући и за четири дана је потпуно здрава. Шта сам јој дозволио да једе?! Све што је хтела. Она саставља листу најнеобичнијих јела, муж јури кроз варош и налази све. А није то било лако, јер је било управо иза рата.

Народ зна ову чињеницу. Дојенче које рђаво изгледа зове се у Бечу „избљувано“. Др. Мисринглер је причао у нашем кругу о једном трогодишњем детету које је гледало како му трудна мајка повраћа. Довикнуло је мајци: „Тако, мама, избљуј га само. Није нам потребно дете.“ — Да, дечија уста издају понешто што смо ми стари већ заборавили или нећемо да видимо.

И трудноћа је проба за брак. Добри људи бивају бољи, рђави — гори. Благо жени коју љубав негује, нежност чува, пажња окружује и која то зна да цени. Радужем се што Ви спадате у ове срећне. Овога пута није тешко изигравати пророка и Ваше зле слутње назвати лагаријама. Ми и не умиремо случајно. Болести имају душевне узроке. И по нека смрт услед патње душевно је самоубиство. Као заштитну лозинку против својих злих слутњи запамтите ово: Воља за животом је најбоља заштита против болести.

Много срдачних поздрава. Ваш одани:

д-р В. Шт.

III

Драга пријатељице,

Радуже ме што сте порођај срећно издржали. Изражавам Вам своје признање што сте храбро поднели болове и при том са пуно љубави мислили на свог мужа. Ви сте следовали моме савету и одрекли се „безболног порођаја“. Ја сам за то време говорио са другим лека-

рима и скупио разна искуства. Неки тврде да мајка која у наркози или полусну роди не може довољно да воли своју децу. Два пут јаче се воли што се боловима плати! Безболан порођај је против природе. А све што је против природе има своје мрачне стране. Врло мали број лекара зна да је наркоза опасна; не у погледу на живот већ по последицама за душу. Многи доживе у наркози акт насиља (нарочито жене које ситуацију у еротично преобрате) а онда пате од последица овога грешнога доживљаја у наркотичном стању.

Реченица у Вашем писму: „Ја сам за време порођаја мислила на свога мужа са пуно љубави и осећала како би он патио кад би моје болове могао измерити“ — показује ми да је Ваш брак сазидан на сигурном темељу праве љубави. Јер у овом критичном тренутку избија истина. Жене које не воле свога мужа, мрзе га у часовима порођаја и чине га одговорним за своје болове. Оне и дете мрзе и најрадије би га, кад би могле, потиснуле назад у тело. Осећају га као нешто туђе, непријатељско, као наметнуто.

Гродек тврди да је порођај најслађи догађај који жена може доживети. Ја то држим претераним и само у једном случају оправданим. Пун сласти може да буде онај тренутак кад дете напушта мајчину утробу и бол мука се претвара у пријатно осећање ослобођења. Огромна потреба за нежнишћу проструји телом, влажне очи гледају лекара или болничарку. Често жена загрли лекара и пољуби га, она осећа да га воли. (Лекари за женске болести више пута су ми ово потврдили). Ако породила свога мужа мрзи или јој је равнодушан то ово осећање за лекара ослободиоца може да личи на праву страст. (Ми аналитичари зовемо ову појаву по Фројду „пренос“.) Такве жене пред порођај и после њега неће да виде мужа, желе му често да и он проживи њихове болове, узбуђено изјављују да се не би никад одлучиле за дете да су претиснуле овакве болове.

Код Вас је то ишло како би требало да иде код свих срећних жена. Ви сте угушили болне узвике, јер сте знали да Ваш љубљени човек у суседној соби са страхом чека сваки глас. Звали сте га одмах чим је прошао

порођај и показали му, сијајући се од среће и горди, младог потомка, кога Вам је бабица ставила на прса као неко ружичасто дивот-дело.

Ви сте нашли за сасвим природно да је права мати и дојиља свога детета. Ви га нисте могли поверити страни жени, којој се одузима њено дете и којој се за ову услугу мора плаћати. Знам да се многе жене изговарају како би радо саме дојиле своју децу, али да немају млека, да немају брадавица, да су слабе, нервозне. — То су већином празни изговори, претварања, којима оне саме себе варају и оправдавају што су се ради удобности и због сујете извукле од своје материнске дужности. Она која хоће да буде мајка та то и бива. Млеко потиче из материнске љубави.

Мати која воли своје дете никад није рђава дојиља. Ако жена не може да доји, знак је дегенерацији. То нам само доказује да се модерне мајке скривају, из несвесних побуда, од тешке дужности дојења иза „не могу“, што у истини значи „нећу“. У ово поглавље спада и фамозни систем једног и два детета, о чему ћемо у доцнијим писмима још говорити.

Ваш домаћи лекар дао Вам је строга упутства за дојење и негу детета. Ја бих овим прописима додао још неке допуне, да бисте, благовремено опоменути, могли избећи тешке погрешке у васпитању, које се свуда могу видети.

Васпитање детета почиње даном рођења!

То је начело којег се држи врло мало родитеља. Новорођенче већином бива размажено и разнежено, и држи се да је време за васпитање дошло тек кад дете зна да говори и да му се може објаснити. Тада је већином доцкан и судбоносне се погрешке више не даду исправити.

Најважније правило: дете не сме спавати са родитељима! Друштвене прилике често спречавају ову меру. Њу пак треба спровести свуда, где је само могуће. Ми још не познајемо умне способности за примање утисака дечјег мозга. Али је врло вероватно да упечатљиви дечји мозак извесне утиске прима као мека гра-

мофонска плоча и обрађује их тек доцније. Дакле, дете лежи у суседној соби, добија редовне обеды, последњи увече а први ујутру. Ни један ноћу! Дере ли се дете ноћу, пустите га нека се доре, ако није управо тада мокро, те да се мора преповити. Смешан је обичај да се дете одмах узме на руке и љуља, или се колевка љуља, да му се пева, да се премече с руке на руку и да се игра са њим по соби. Што Ви више размазите дете тим чешће ће Вам оно кварити мир и сан. Тетке и друге рођаке ће Вам причати да детету није добро, да има ветрове, или да је гладно зато што плаче. Пустите Ви њега мирно нека се дере ако је суво. Надам се да нећете одржавати ружни обичај да децу повијате и увезујете као замотуљак. Дете треба, по могућству, да лежи развијено у топлој соби, у најмању руку да под једним покривачем има доста слободе за кретање. Најзад, плач је једини начин како се новорођенче може јавити. Плач код деце делује повољно на оптицај крви и развијање плућа. Зар не каже згодно деда у Ромен-Ролановом „Жан-Кристофу“ својој снаји: „On ne doit pas céder aux enfants quand ils pleurent. Il faut les laisser crier.“¹⁾

Али има мајки које јурну детету као луде. Пружају му прса или му дају цуцу, чиме га навикавају на штетан обичај сисања и праве од њега усненог еротичара и вечитог инфантилисту, друге дају камилицу против замишљених ветрова. Хоћу да споменем опасност која прети од дојкиња које се играју дејчим полним удовима, да би их умириле, што се, нажалост, ни код матера не дешава ретко, што могу из личног посматрања да саопштим.

Смешно је давање „малог клистира“, да би ветрови изашли, или умстање меке цевчице. Уопште, ја сам противник свих средстава за столицу и свих клистира у детињству (разуме се противник тога и код одраслих). Такође сам противник мерења температуре у чмару. Тиме и честим клистирањем проузрокује се дра-

¹⁾ Не треба попустити деци кад плачу. Треба их оставити да се деру. Прим. прев.

жење слузокоже, у цреву и ствара се у чмару ерогена зона, што, опет, ствара органски основ доцнијим полним застрањивањима. Често се може код матера срести смешан страх да дете може умрети услед затвора. Ја нисам још ни једно дете видео да је од затвора умрло. У свим случајевима у којима се природи не мешамо у ствари — уређује она сама своје функције на диван начин.

Овом приликом хтео бих да кажем коју о рђавом обичају употребљавања разних средстава за столицу. Све што је писано о различитим пилулама и травама које чисте крв, чиста је празноверица. Ја сам у више од тридесет година праксе увек без тих средстава изашао на крај. Безбројни су болесници које сам од тога одвикао. И каква смисла имају код деце таква средства, као слављени дечји сируп, ако га случајно није лекар прописао? Ако мати храни дете правилно и не претоварује га, дете ће своје природне функције редовно вршити без вештачког мешања и медицинског дејствовања.

Пишете ми да је мали лењ на сисању. Почне да доји па престане, игра се само усницама и дојење траје цео час. То не ваља. Мали већ почиње да Вас тиранише и хоће задовољство од дојења (задовољство и за мајку и за дете) да отегне што више. Морате бити неумољиви и после 10—12 минута одвојити га од прсију и пустити да плаче, док опет не дође време за дојење. Тада ће га већ глад приморати да брзо пије и доцније неће више дозволити да опет трпи глад.

Између мајке и детета од првог дана по рођењу почиње тиха борба, ко ће загосподарити. Попустите ли детету, имате малог тиранина, коме се све мора покоравати и који ће доцније патити од „жеље за влашћу“, јер неће имати увек уза себе брижну мајку. Чувајте се претеране нежности. Али избегавајте и усиљену строгост. Детету је потребна материнска нежност као цвету сунчев зрак.

Доказано је да у најбољим дечјим домовима дојенчад пропада, упркос најбољим хигијенским мерама, ако им се не створи нека врста мајке, која се посвећује само њима и пази их с љубављу. Али је огромна разлика између нормалне и болесне нежности. Нор-

мална нежност помаже детињем напретку, претерана га спречава.

Говорио сам већ о смешном љуљању, игрању с дететом, о њихању. Још су опасније телесне нежности, љубљење и цмакање, при чему матери и њена околина често не бирају много места која ће пољубити. Разуме се само по себи да мајка не сме држати дете код себе чим је добило свој оброк. Брижна мајка меће дете између себе и детињег оца да лежи, да би га лакше имале при руци. Савладајте претерану бојаљљивост и избегавајте увек оно што је сувишно. Знамо да су деца утолико здравија и способнија за живот уколико је матери мање забринута. Увек је боље мало мање него мало сувише. При неговању детета треба добро пазити да се избегне надраживање полних органа.

Сексуални живот код човека почиње даном рођења. Више пута сам код новорођенчади посматрао полно узбуђење. И онанија, самозадовољавање малих, може наступити врло рано и често се сматра као болест. Кад се деца сама много љуљају у колевци, или ако праве ритмичке мишићне покрете, при којима се устакљен поглед укочи у даљину, све је то само израз првог аутоеротичног забављања које има свако дете. Ова је појава позната као т. зв. занос детета и мајку нарочито плаши. Друга одојчад држе непрестано руку у околини полних органа. Забринуте мајке обично склањају руку, чак увијају дете а руке остављају напољу, да би „страшни порок“ отстраниле што пре.

Мајке морају да знају да је ова онанија одојчади нормалан случај. Родитељи треба да имају пред очима једно правило: не бринути се за ову појаву и пустити дете да ради што хоће.

Искуство показује да ова аутоеротичка забава престаје сама од себе. Док, напротив, свако насилно мешање може да доведе до непредвиђених последица, на које ћемо се вратити доцније.

Из Вашег писма видим да Ваш забринут муж хоће да узме дадиљу, да би Вам олакшао, а да се Ви томе опирете, јер као прву и најсветију дужност мај-

ке сматрате неговање свога детета, а не да то пустите страним особама.

Ту сте Ви у праву. Јер ретко се зна коме се своје дете поверава. Има заиста изврских сестара за децу, али има и таквих које су душевно болесне. Налазимо да је одвратно поверавање своје деце особама које немају претходне спреме за негу деце и које само треба да олакшају мајци да се преда задовољствима. Често сам имао прилике у јавним вртovima да посматрам како сурово и немило, како непажљиво поступају такве особе са децом! Имам, нажалост, и личних искустава да неуке дадиље умирују дете разним манипулацијама на полним органима. Друге дају, крадом, детету сок од мака (опијум) да би оспигурале себи мирну ноћ. Пре је било немирно, размажено и није хтело да спава ноћу. Препоручили су једну искусну дадиљу, која је обећала да за кратко време умири дете. Дете је збиља изврсно спавало, али није напредовало како треба. Мени падеше у очи детиње узане зенице и његова чудновата клоуност. Убрзо сам испитао да чуварка употребљава сок од мака као чудотворни лек.

Драга пријатељице! Све ове опасности избегавате ако своје дете надгледате сами. Али чувајте се и од саме себе. Искушење за претераном нежношћу врло је велико. Свакако — Ви волите свога мужа. То је најбоља заштита за дете. Несрећне жене, које су у браку разочаране, наклањују се у својој потреби за нежношћу на детету. Резултати тога су несрећни људи.

Човекова се судбина одлучује у првим годинама живота. Све што учи доцније, само је дограђивање над првим утисцима и искуствима. Срећан брак ствара срећне људе. Атмосфера среће и задовољства, душевног склада, преноси се невидљивим таласима на дете.

Поздравља Вас много пута

Ваш одани д-р В. Шт.

Драга пријатељице,

Није лако бити мати. Ви се трудите да следите поукама које сам Вам дао, и морате да водите сталну борбу са самом собом. Плаче ли дете, Вас гонити да му помогнете и да се активно умешате, одмах Вам се намеће мисао: „Детету није добро. Како да му ублажим болове?“ Хтели бисте целог дана да се са дететом бавите: да га љуљате, носате, чистите, увијате, успављујете, забављате. Само мисао да бисте детету могли шкодити уздржава Вас од многог бављења тиме. (Ми лекари тај нагон називамо полипрагмазијом).

Не заборавите да сада постављате основ за дечији будући живот. Прво правило: *Дете треба да је прејуштено само себи и само собом да се забавља*. Ви и не слутите шта све може радовати једно дете. Праћака се ногама и копрца рукама. Већ ово кретање почињава осећај задовољства. Детету је драга свака слободна игра мускула. Велика нужда му је задовољство, мокрење исто тако, лежање у мокрим пеленама, и не најзад и дојење, што, бесумње, чини врхунац дечијег уживања.

Неразумне мајке верују да је детету досадно и да га морају забављати. Онда се купују шарене играчке, покрећу се тамо-амо пред очима, сјајни предмети, звечке којима се детету звецка, мати прича дуге приче дечијим језиком, пева песме и, напослетку, пребације га с руке на руку, што смо већ осудили. Тиме се дете одучава да се забавља само са собом.

Не потцењујте способност примања дечијег мозга! Детету је све ново. Оно прави дневно хиљаду нових открића, оно уопште не излази из чуђења и откривања. Своју сопствену ногу посматра као неку дивну играчку и дотле прави узалудне покрете да је стрпа у уста, док то велико уметничко дело не успе. Први живот се састоји из самих уметничких трикова и свакодневно има нових и лепших, који се морају постепено научити. Светлост и мрак, различити гласови, преповијање, купање, хранење — могло би се детету позавидети на богатом програму у његовом животу.

Погрешке политрагмазије брзо се свете. Дете је оштар посматрач и наклоњено да буде строг тиран. Примети ли да се на лак плач или вику слети цела кућа, научи оно да има сигурно средство да привуче мајку уз своју постељу, и тако се одучи од благодети да буде само и да се само занима.

Јесте ли приметили колико људи не трпи да су сами? Усамљеност им је права мука уместо да им буде пријатна одушка од животне гужве, уместо да им буде време прибирања и опорављања. Гурају се по димљивим кафанама, по ужасним баровима, по више или мање загушљивим гостионицама, прибијају се уз стране људе — из чистог страха од самоће.

Деца морају научити сама да буду, да буду препуштена сама себи и да се играју сама са собом. Испуњава ли им мајка или дадиља сваки будан минут, навикавају се на то да их увек неко забавља. Они доцније постају најдосаднији учитељи. Знају децу која већ у својим првим годинама секирају мајку и престако узвикује: „Мајко, шта да радим?“ Или „Мајко, причај ми! Досадно ми је!“ Ова јадна деца тешко пате доцније од свог немира и време им је нерешљив проблем.

Најскупоценији дар који можемо дати својој деци јест самосталност. Васпитање за самоталност мора почети већ у првим годинама. Свака грешка се доцније горко свети. Само душевни лекар познаје она несрећна створења која остају вечита деца, јер пате од психичког инфантилизма. Ту су девојке које мати чешља до удаје и којима се при облачењу мора помагати, којима мати увек мора казати шта треба да обуку. („Шта да обучем данас, мајко? Коју хаљину? Који шешир? Које ципеле?“) Ту су младићи и људи који кроз живот иду посрћући, којима је увек потребач какав пријатељ, какав учитељ, какав заменик родитеља, који страшно вребају на сваку заповест, јер су заборавили да слушају сопствени императив и свој унутрашњи глас. Бољка може да достигне чудне размере. Одраслога мора мати да води у клозет и чисти, он пије млеко још из бочице, игра се дечјим играчкама, још чита своје књиге с бајкама и извлачи се од животних дужности.

Покушајте већ од првих дана живота да васпитате дете за самосталан живот! Не заборавите да децјој машини није потребна реалност као ослонац. Дете се игра лоптом и комадом дрвета боље него најлепшим чикамедом, и најдивнијим луткама и механичким творевинама.

Ви ме ваљда добро разумете? Дете добија потребну негу, потребну храну, потребне хигијенске прилике. У осталоме пустите дете само себи, и чувајте се од тога да детету не улијете жељу за влашћу, која ће се после судбоносно испољити. Воља за влашћу је свима нама урођена. Буде ли претерана, бићемо неспособни за живот. Јер само малом броју изабраних пође за руком поступно да изживе своју жељу за влашћу.

Постоји један важан закон у душевном животу, који Ви као мајка морате знати. *Воља за влашћу управља се увек ка најмањем отпору.*

Нажалост, место најмањег отпора је већином мати. Дете се на њој учи господарити. Ви и не слутите како је таквој властољубивој деци тежак прелазак ка стварном животу, који у ствари значи вечито служење и и потчињавање. Постоји и гимнастика воље. Дете мора рано научити да има претпрека и несавладљивих отпора. Оно не сме бити заведено да злоупотреби мајчину љубав.

Неразумне мајке мисле: „Хоћу својој деци да спреим сунчану младост. Доцније има времена да се почне са васпитањем.” Пуста варка. Детиња младост је сунчана ако се пусти да живи сопственим животом и у томе се не смета. А сувише слатка младост чини да нам се доцније живот учини сувише горак и да буди вечиту чежњу за утонулом младошћу.

Дете мисли, премишља и посматра. Оно није несвесно створење које не мислећи граби ка будућем животу. Посматрао сам више пута да одојче почне плакати кад се родитељи препиру. Пошто на жалост има врло мало бракова где не дође до мањих или већих размирица, то бих им хтео саветовати да све што имају једно другом да кажу — не чине то никад у присуству детета. И претприке са девојкама, чему нагињу многе

жене, и које су понекад неизбежне, не треба никад расправљати у дечјој соби. Упућујем Вас на дивне речи Жана Пола: „Све прво остаје вечито у детету; прва боја, први цвет, прва музика — оцртавају прву страну његова живота; али ми при томе не познајемо још други закон до овај: склњај дете од сваког силног и јаког осећања, чак и од слатког.“. Он на другом месту каже да деца строго и неумољиво суде о погрешкама својих родитеља.

Да — дете је оштар посматрач, зна тачно ко са њим мисли добро, ко воли децу, којим се да владати а ко влада. Оно је мали враг и по нешто што Ви сматрате као случајно, јест намера малог лукавца. Зашто Вас дечко управо својим драгоценим животним соком упрска, кад му се приближите? Зашто тада кричи од радости због успеле шале?

Већ рано почиње код детета лов за задовољством. Ви се чудите што Ваш дечко рашчеше сву кожу и да то, очигледно осећа као јако задовољство. Открили сте код Вашег детета прве знаке поступака које лекари означавају као дечју ману. Не стоји Вам збиља друго средство на расположењу него да му нокте што више отсечете. Постаје ли ствар озбиљна, добија мали садист, који се на своме телу истуђи, неку врсту рукавица. Но верујем да ћете изаћи на крај већ са кратким сечењем ноктију. Било би будаласто узети му ручице. Узнемирани сте што се хвата за очи, могао би се повредити. Природа се већ брине за то да се то не деси. Трепавице се саме по себи склапају чим он сео — је прстиће близу принесе. Ови рефлекторни процеси су наслеђене заштитне мере природе. Не треба да идете изнад природе.

Питате сме ли се дете, које се тако чеше, лупити преко ручице, тако да примети да чини нешто што не треба, и да бол од удarca буде као опомена, ако дете поново буде хтело да се чеше. Разумем ли добро? Верујете ли Ви збиља да правилно васпитање ради са ударцима? Тучење деце је варварство и треба да се избегне у сваком случају. Тучење одојчади је више него варварство, оно је сурово и одвратно. Већ често

сам посматрао мајке које своју одојчад кажњавају кад нису знале како да се помогну. И дадиље изгледа понекад да употребљавају овај застрашујући начин.

Ви ћете тешко схватити да одојчад могу на такве поступање бесом одвератити. Ја сам то јасно посматрао. Постоји једна болест коју ми лекари зовемо грчем гласних жица. Дете постане модроцрвено у лицу, задржава дах и кркла. То страшно изгледа. Мајке се боје да се дете не угуши, дрмају га и тресу, поливају хладном водом, зову лекара, који најзад умирује забринуту породицу. Мој одлични учитељ Касовиц схватио је ову болест као последницу рахитиса (енглеске болести) и прописивао је своје фамозно свелечеће средство: са рибљим фосфорним зејтином (узгред буди речено: страшни рибљи зејтин је једно народно средство које је већ многој деци огорчало живот. Ја га држим потпуно сувишним). Увек сам се могао уверити да је поменути грч излив беса немоћног детета. Ви вртите главом и сумњате! Зар дете од неколико месеци да већ може бесом да реагира. У идућем писму писаћу Вам нешто опширније о томе. За данас се задовољите са ово мало што Вам могу саопштити.

Најбоља је васпитачица сна мајка која уме без казне да управља дететом. Је ли икад казна кога човека поправила? Она огорчава и застрашава. Она је управо васпитање страхом, које треба да се одвоји од васпитања љубављу, стрпљењем и примером.

Још једно питање: треба ли децу мерити сваке недеље? Драга пријатељице! Ја то никад нисам радио. Код здразе деце то је сувишна мера, а код болесне у ради то и иначе лекар. Недељно мерење проузрокује често код родитеља страх. Догоди ли се да дете једанпут има неколико дека мање, мајка је забринута, лети лекару или се да наговорити да прерано почне са чврстом храном. Што мање страха развијате при нези и васпитању детета, у толико ће Ваш потомак бити здравији.

Гојим се да је моје писмо испало предуго. Али је на срцу ипак још много, врло много што бих хтео да

Вама, и свима мајкама, саопштим. За данас запамтите једно: изагнајте из дечије собе сваки страх. Пустите природи да управља и не мешајте се у њен посао. Сна то ипак најбоље ради. Наука је уважавање природе и не сме се изопачити у натприродно и неприродно.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

V

Драга пријатељице,

Једном сам исказао мисо да деца у исти мах спајају и раздвајају родитеље. У мојој књижици: „Маске сексуалитета“ налази се следећа мисао: „Деца су цемент који два камена за увек везује. Али не спречава ли цемент непосредни додир грађе? Не чини ли он развојну површину између камена и камена?“ Прва разилажења у браку настају често због неге и васпитања детета. Муж примећује да љубав његове жене попушта као у лаганом таласању, при чему се то таласање односи на љубав према детету. Песници познају ову особину жена да потисну мужеве у позадину за време неге деце. Није без основа Маркграф у „Гризелди“ Герхарда Хауптмана љубоморан на још нерођено дете. Сећа се да је он у детињству стајао између оца и мајке. Он иде тако далеко у своме лудилу, да по рођењу хоће да да дете да се убије. Стара је прича о Едипу који оца убија а са мајком спава. Прастари, вечити сукоб између љубави за мужа и за дете. Ви сте искрени сами према себи и увиђате да Вас неразумљива осећања гоне ка детету, осећања која траже да се истутње у телесним нежностима. Зар не траже ипак све жене у љубави осећање надмоћности! Гони их да штите слабе, да ликују, да се брину о коме као мајке. Отуда ја разумем да се Ви морате борити против себе, и да се каткад љутите на вољеног мужа што Вас опомиње да се строго држите мојих савета.

Ја, дакле, разумем Вашу тешку борбу. Ви сте ми се исповедили да сте подлегли и једном ноћу узели к себи у постељу бебу кад је плакала. Описујете ми осећај уживања који Вас је прожео кад је мекано ружи-
 често тело дечаково додирнуло Вашу кожу. Били сте ужаснути кад Вас је његова ножица случајно доле до-
 дирнули, а Ви сте притом имали осећај који иначе са-
 мо Ваш муж код Вас изазове. Заборавили сте да вра-
 тите дечака у његову постељу и блажено сте спавали
 са слатким теретом на срцу. Треба ли да понављам
 опомене? Могао бих Вам изкети из мога искуства слу-
 чајеве од којих би Вам се згрозило. Догод је човек будан
 може да буде на опрезу и да се чува од прекорачења оне
 тако невидљиве границе где нежност прелази у грех.
 Ви такође потцењујете урођени сексуални инстинкт код
 детета. Деца су као млади пси. Зар нисте приметили да
 пси лете женама под сукње и хоће и даље ако их пу-
 стите? И дојенче гони један мрачни инстинкт на игра-
 ње и пипање. У сну Бог сна изазива мајци заводљиве
 слике одраслих, док она грли своје дете. И она може, об-
 манута фантастичним приликама сна, да се пусти неж-
 ностима, да учини поступке који ће као трајни утисак
 да одреде будући живот детета. Држите се, дакле, чврсто
 прасили да дете ни под којим условом не узимате себи у
 постељу, а камо ли да са њим заједно спавате.

Желите да чујете нешто ближе о онанији дојенчади.
 Најпростији облик је стално држање руке око пол-
 них органа. И испружање ногу, при чему чуднозат ста-
 клас поглед показује јачину осећаја, јако стезање бо-
 кова одају вештом лекару да дете проживљава своју
 прву периоду онаније, коју је Фројд описао као опште-
 типичну. Има две врсте деце која онанишу. Таква, која
 очигледно осећају скоро непрестано благо, дражење, и
 деца која у нападима онанишу и доспевају тада до вр-
 хунца сладострашћа. Многи загонетни дечји напади, а
 нарочито код одојчади, познато „губљење“, само су по-
 јаве инфантилне онаније. Пошто су деца често увезана
 и не могу да држе руке код полних органа, то родитељи
 и гајитељи не опажају да се при ритмичким кретањима
 ради о онанији, Напад онаније почиње већином живах-

ним покретима детета у карлицама; ноге се покрећу горе-доле; или се мишићи затегну свом снагом, горња бедра чврсто стегнута; дисање бива брже; поглед изгледа у даљину упрт и стакласт; образи се црвене, уз свако јако трзање и повремено прекидање даха, при чем деца могу сасвим да поплаве, пролази оргазам. Родитељи нису никад начисто о природи ових напада, и већином протестују јако не верујући кад их човек обавештава да се ради о онанији. Лекари долазе махом после напада, имају ретко прилике да их посматрају и не мисле увек на то да се ради о различитим облицима аутоеротичног сладострашћа.

Невероватно је да искусни дечји лекари нису упознали ову онанију и да су је описали као врсту епилепсије. То је такозвана Фридманова болест, чије описивање ће Вам одмах одати карактер поремећаја: „Појединачни напади су кратки, око 10 секунди трају прекиди, али без свести и аутоматских покрета. Деца се просто укоче, увек са навише окренутим очима, са дрхтањем трепавица, руке и ноге омлитавеле, час мало, час нешто више, напади избијају већином изненада, долазе 6—100 пута дневно, а не смстају ни духовном ни телесном развитуку. Тако то стање траје годинама, да би најзад потпуно ишчезло.“

Даље се дечја онанија одаје у ритмичном њихању, клађењу главом, жмигању очију; у крутом испружању руку, општој укочености и укрупњености, мљецању устима, брзом дисању. Доцније (сада се не држим реда) имају деца обичај да узвикују: „Опет га имам! Опет сам га имао!“ и више сличног.

Не јављају се сви облици онаније неувијено. То је управо још једно отворено питање. Смемо ли ми све одојчетове радње које изражавају задовољство назвати онанијом? Без сумње да одојче при дојењу осећа не само задовољење глади већ и јак осећај задовољства. (Узгред речено: и мати осећа дојење свог детета као задовољство и често овај осећај надјача све друге слатке епизоде њеног живота, тако да поменути поремећаји између мужа и жене за време дојења и бивају разумљиви.) Задовољство је и велика и мала нужда, задовољ-

ство је сваки покрет и осећај који произлази од коже. (Мишићни и кожни сексуалитет). Ми тек онда имава да говоримо о аутоеротичком забављању ако задовољство напушта првобитне функције и тражи се у замени другим актима. Почне ли одојче да непрестано сиса прсте, сиса ли блузу мајкину, пвицу свога јастука, то већ стојимо пред аутоеротичним (онанистичким) задовољавањем.

Искуство показује да, у већини случајева, ово сисање престаје само од себе ако се не направе теже васпитне погрешке. Борба против овог сисања води се већином неприкладним средствима. Често сам видео да мајке мажу прсте детету, које их сиса, каквом горчином, да их лупају по ручици и т.д. На одузимање задовољства дете често бесом одврати. Грч гласних жица сам већ поменуо. Друга деца деру се дотле док им се не да жељени предмет. Таква се попустљивост свети доцније у животу и дете се, као што сам раније описао, развија у кућног тиракина. У таквим случајевима нема другог средства него да се мали дрекавац увери о бескорисности својих напора.

Разумни одгајивачи умеју да већ рано навикну дете на чистоћу. Доцније мокрење у постељи има увек сексуални карактер. Деца су осетила некакву драж, коју тада у сну репродуцирају. Лежање у мокром је јако задовољство. Многе мајке верују да кажњавају своју децу ако их оставе да леже у мокром. На против! Ако се одмах у суво положи — то је управо казна која одузима задовољство. Један мали пример може показати како је јасан утицај мајке на мокрење детета. Мали шестогодишњи Роберт Ф. пати од прве године од мокрења у постељи. Услед развода родитеља, буде одвојен од мајке и долази једној тетци у Б. Одмах престаје мокрење у постељи. После неколико месеци дође у Б. мати, да посети дете. На ову драж реагира он одмах те ноћи мокрењем у постељи, што по мајчином одласку опет заувек престаје. Чудновато је да она уопште није спавала код њега, него је у хотелу ноћила. Свакако је ова мати направила погрешку да га узме себи у постељу и да му дозволи свакојаке слободс.

Слични гадни обичаји су остављање столице у постељу, што може годинама трајати. Но о овим дечјим грешкама говорићемо други пут.

Мислите на моје речи и потрудите се да лепи пламен љубави према своме мужу очувате. Дајте детету, што је дечије, а мужу што је мужевљево. Верујте ми! Често сам посматрао да мужеви гоњени љубомором управо у ово време могу својим женама постати неверни. А у браку је најопаснији први корак с пута. Понеко дете је вели тако који срећан брак претворило у несрећан. Жене у ово време постају хладне, а муж тражи изван куће жар који ту не налази. Ми нисмо рођени за верност. Верност је продукт свакодневне борбе. Дражења и потреба за променом гоне човека, а и жену каткад, на авантуре, које прво изгледају пролазне епизоде, али претстављају почетак опадања правог брака. Прави брак може почивати само на обостраној верности. Заиста, прави бракови су ретки и често недостижни идеал. Али сваки треба да тежи да постигне свој идеал, и да избегава све што је прво једна фина напруга у порцеланској вази, онда се неприметно прошири, док једног дана лепи суд не оде у комаде. Ми покушавамо да китујемо, да лепимо, да крпимо, заштићујемо жицама и чувањем. Али чиста срећа је разорна! Позерење је сунце брака. Зађе ли ово сунце, мрнемо се и — блед сумрак покрива земљу.

Ваш одани д-р В. Шт.

VI

Драга пријатељице,

Сад имате отворене очи и видите васпитне погрешке које би Вам раније промакле. Посетили сте једну пријатељицу и са жаљењем приметили да тамо воде ко-ло сви погрешни кораци, које сам у ранијем писмима описао. Могли сте такође посматрати како нежна мати више пута љуби и сиса ушну шкољку свога детета,

док дојенче цичи од задовољства. Нећу да тврдим да ова игра чини безусловно болесним. На многој деци се греши у васпитању, а само поједина деца буду дојенчије нервозна. Али је сигурно: ово дете ће целог живота уво задржати као ерогену зону. Ерогена зона? Шта је то? Опет један стран израз, који потиче од енглеског испитивача Хавелок Елиса, а од Фројда је више пута употребљен. Под ерогеном зоном разумемо део тела чије дражење је у стању да изазове осећај задовољства. По Фројду, код детета је расположење за ерогеницитет извакредно јако. Оно се везује за сваку слузокожу, (уста, чмар, и т.д.) за кожу, за мишиће, укратко за сваки орган који је приступачан дражењу. Све ерогене зоне треба да омогуће „излив нагона“, док у време пубертета прво место не заузму полни органи. То, додуше, не одговара сваком случају, али ја задржавам ову претпоставку из дидактичких разлога.

Једно гајно правило, које је резултат аналитичког испитивања дечјег живота, гласи: *Ерогеницитет различитих места (Zonen) држи се у нормалним границама ако прејакно дражење не изазове његово стално постојање, тако да полни органи постану неспособни да преузму првенство, т. ј. водећу улогу.*

Останимо на примеру детета које више пута љубе у уво, чија мати каткад чак сиса његов меки део. Ви сте већ сами приметили да је дете за време пауза у овим нежностима чупкало своје увце, да је дакле покушавало само себи да прибави ово задовољство. Могуће је да дете на нормалан начин предаје првенство својим полним органима. Али ће осетљивост ове ерогене зоне задржати целог живота, т. ј. меки део увета најбоље је ерогенизиран, он заузима место полних органа. Ступа ли ерогеницитет све више на прво место, то се може десити да неки део увета, а с њим и цело уво, преузме вођство у полном животу.

Познајем госпође које остају хладне при бурним загрљајима својих мужева, при њиховим пољупцима, њиховим најнежнијим доказима љубави, али које пољубац у уво до беснила доводи. Љубљење ува и сисање маког му дела јесу њихови специјални услови љубави

који могу тако јаки бити, да се ове жене радо одричу других најинтимнијих љубавних игара, јер им оне никакво задовољство не причињавају.

Такви индивидуални услови за љубав могу бити врло сложени и своје носоце учинити неспособнима не само за љубав него и за живот.

Свако сувишно ишрање треба избацити из деце собе. Оставите дете да се само са собом ишра и не сметајте његов развитак!

Други ружан обичај је голицање детета, које се предузима уз свакојаке причине у различитим облицима. Тиме се може проузроковати претерана осетљивост коже, која заједно са грешкама у исхрани може да доведе до свакојаким мучних кожних болести. Често сам посматрао како мати почиње своју децу по длану да голица, и притом говори песму:

„Дође мишић — из кућице,
Где ће се одморити?“

Сад се полако наставља голицање уз длан до лакта. Најчешћом полети рука под пазух или под рукав детету, које ћемо назвати Еленором, при чему се завршава песмица: „У Еленорином сандуку“...

Дете, дичи од задовољства и тражи да се игра понови. Ова дева игра може да има трагичне последице. Знам из своје праксе један случај, који ћу овде навести. Око једне срећно удате госпође, која свог мужа воли изнад свега, дуго је један вешт заводник безуспешно облетао. Једном су се шетали по шуми, он је донављао своје бурне понуде, које је она надмоћно смењивала се одбијала. Она је на себи имала летицу камишу која јој је остављала голе руке до изнад лакта. Заводник је инстинктивно почео да јој миљује унутрашњу страну руке, латано је ишао уз доњи део руке. Она је била немоћна. Слатка језа је сву прошла, није се могла бранити и морала је ову дрскост допустити. Он је пошао дрскије до пазуха, и она је безвољно пала у његово паручје. Дошла је мени — већ кандидаткиња за самоубиство. Никад она није имала какву тајну пред мужем. Сад је себи изгледала као злочинка. Хтела је

све да призна мужу, да убије заводника па себе. Споредно је како сам ту аферу уредио. Био је то тежак посао и она више никад није могла бити оно старо створење, пуно живота. У лечењу сам чуо да су јој отац и мати до пубертета са њом играли ову „игру миша.“ Заводник је случајно нашао њену ерогену зону, једину тачку одакле се она могла освојити. Био је то додуше један кратак тренутак несвесности, коме су следовале године најгорчега кајања. Узгред примећувам: Магдалена покајница није више никад носила одело без рукава...

Исто тако је сувишно миловање детета по целом телу, да би се умирило или расположило. Без сумње се овим миловањем силно увећава раздражљивост коже. Потреба за миловањем и мажењем може целог живота трајати. Многи брак је постао несрећан што иначе беспрекорни муж није предузео путовање ради открића надражљивих места, делом из комотности делом из незнања о суштини телесне љубави.

Омиљена је игра бацање деце у вис и нагло пуштање. И овде могу да испричам занимљив случај, за сазнање кога захваљујем *Фројдовом* личном саопштењу. Једна одрасла девојка патила је од чудноватих напада несвестице и, са другим појавама које су је пратиле, имала је осећај да се диже у вис и да губи земљиште под ногама. Болест је била комплицирана отежаним дисањем и страхом. Као инфантилан корен ове патње, могао је *Фројд* да установи, да је болесницу у детињству отац радо дизао у вис, а онда пуштао да падне.

Могао бих на овом месту да споменем једну другу занимљиву игру, којом се очеви радо забављају. То је позната „игра јахања“, која се изводи на коленима или раменима. (Трус, трус, кобила, товар соли носила...) Дете се већином метне на колена, колена се ритмички покрећу, при том се кретању и нехотице раздражују полни органи. Дете при томе може да проживи свој први сексуални осећај.

Кад сам већ код навођења примера, хтео бих да споменем овде оног сиротог човека који себи љубав

претставља само у том облику, да га партнер удари каменом или ногом позади. Претставите себи још да је реч о једном осетљивом лиричару, чија је душа испуњена свим високим идеалима, и који је хтео да упозна узвишену љубав према једној жени, али се није могао ослободити „тираније телесног.“ Узрок: гореспомену-та игра...

Мислим да сам вам навео доста примера који до-казују да одрасли може бити роб свога детињства. Не-могуће је избећи погрешке у васпитању. Чак се не мо-же унапред одредити шта може бити погрешка а шта добро чини детету. Јер исто тако много зависи од диспозиције, од средине и од доцнијег живота. Ипак, нека ови редови опомену родитеље да буду опрезни. Има још много других утисака који утичу на каснији сексуални живот. Споминем само луде мајке које узи-мају са собом дете у заход и не устручавајући се врше пред њим сваку нужду.

Пошто сам већ код постављања правила, хтео бих да сазнајем правило свих правила: треба се пред де-тетом понашати као да је оно одрасли и да све зна.

Лудо је говорити са дететом децјим језиком. (Ме-сто: Артур ће ићи у шетњу колима... Атили вози у коица... и сличне будалаштине). Дете говори децјим језиком што му је говор одраслих тежак. (Моја кћи је дуго времена говорила уместо тешке речи „трешња“ — теша. Види се како је овај децји говор сличан гово-ру примитивних народа). Али дете мора да чује уве-правилан говор од одраслих, иначе могу лако наступи-ти говорне грешке, које претстављају рудименте децјег говора.

А сад на важно питање одбијања. Анализа је утвр-дила да за многу децу одбијање може да претставља тежак душевни потрес. Према томе оно мора бити при-премљено. Дете треба благовремено привикавати је-лу (Beikost) при чему се морају избећи тешке заситне грешке, које сам као практичан лекар често могао по-сматрати. Видео сам мајке које су деци давале да од сваког јела пробају. Дете и сувише рано научи да прет-ставља јако зачињена јела, тражи месо у време кад

би им га и окорели месождер забрањено. Деца се пружају за свачим и све трпају у уста. Пружа ли се дете за јелом које одрасли приноси устима — то овај верује да је оно гладно. И има на жалост мајки које детету ништа не могу да одбију. Слабе су и мисле: једанпут неће детету шкодити. Али му ипак шкоди. Надражује непца и навикава дете на многа надражујућа средства, од којих смо и сувише унели у нашу кућу.

Овде нећу да се петљам у послове учитеља Бирхнер-Бенера. Хоћу само да поменем — а знам да тиме стварам себи много противника — да нисам пријатељ разних вештачких средстава ни витамина за дечју исхрану. Доста сам јеретик да останем при млечној кашници и различитом поврћу, који ће се давати детету, по лекарском пропису, на неки месец пре одбијања, прво један оброк дневно, а затим им се постепено додаје све више, тако да и мајка и дете поднесу одбијање као од шале.

Више од 9 месеци не сме се ни једно дете дојити. Што се одбијање врши доцније, тим је мучније за дете. Фројдовац у одбијању виде неку врсту шкољења, кастрирања. Ако се кастрирањем зове све оно што значи одузимање уобичајеног задовољства, то онда одбијање детета од мајчиних прсију претставља једну од најнепријатнијих му врста. Ја верујем да ми лекари још увек потцењујемо значај наглог одбијања. У деветом месецу оно се лакше подноси него доцније, кад дете од праскозорја првих сазнања долази до сазнања самога себе. Познајем људе који су две године дојени. Да, чуо сам управо ових дана о једном болеснику који је у шестој години смео да доји као за награду, кад је млађи брат дојен. Последице су биле — увек фиксирање на дечје доба. Многи од ових позних дојенчади остану вечита деца. Понеке мајке из сиромашних слојева продужавају дотле дојење што верују да их око штити од нове трудноће. Тиме долазимо на ново питање, кад треба да дође друго дете, да ли треба остати при једном или их треба имати више. Само, ова су питања и сувише важна, стога ћемо одговор на њих сачувати за друго писмо.

Ваш одани д-р В. Шт.

VII

Драћа пријатељице,

Хоћете да знате како ја мислим о јединчету и о тако раширеном систему двоје деце. Видим већ да се иза тога крије важно питање: Кад треба друго дете да родим?

Но, одговорићу Вам сасвим отворено. Почињем тврђењем да систем једног детета или двоје деце држим за врло опасан. Доћи ће ми се са социјалним разлозима. Данас је тако тешко и скупо одгајати децу; нема потребних сретстава да се отхрање, да се обуку како треба, да се образују. На то бих одговорио да је поменути систем, чудновато, уведен само код богатаца и интелектуалаца. Радник, који се сигурно теже бори за свој живот, одликује се многобројном породицом. Сиротиња је та која не спроводи систем двоје деце, ма да њој деца обично значе материјално оптерећење. Друкчије стоји са селацима, који у деци која расту види нове радне снаге, и који и сада, као и пре, уколико није покварен утицајем велике вароши, полаже велику важност на благослов у деци.

Моја искуства на жалост показују да се имућне жене често извлаче материнским дужностима, јер хоће да иду за задовољствима, или што се боје за лепоту свога тела. Неке се боје и тешкоћа трудноће и дојења, радо се изговарају социјалним и здравственим мотивима. (Мопсан је у својој одличној новели „Непотребна лепота“ изврсно описао један такав тип). Оне верују да су са једним дететом довољно испуниле материнску дужност. Оне хоће само једно једино дете.

Али ово јединче је већ од куће осуђено на неурозу. Ретко сам видео да пролазе кроз живот без веће или мање душевне патње. Потребна је велика васпитачка вештина да се јединче проведе кроз пубертет до здравог и зрелог човека. Ако то пође за руком, то су свакојако изузеци, и ја радо признајем да сам и такве изузетке видео. Међу мојим болесницима који душевно пате, јединци играју велику улогу. Ово искуство су и други лекари потврдили. На пример, д-р Нетл је први написао једну изврсну књижицу о јединчету.

Др. Фридјунг је својим искуством ово могао још боље подвући. У објављеним извештајима о болесницима ана-литичари наводе врло често јединчад.

У чему леже ове опасности? Оне већином произлазе од родитеља. Само је по себи разумљиво да је јединче брижљивије чувано и страшљивије посматрано него његови вршњаци у породицама богатим децом. Јединче и систем два детета чине „дрхтаву радост.“ Ништа није опасније него васпитање пуно страха, које дрхти за живот и здравље детета. Температура се мери сваком приликом, зове се лекар, дете се опомиње да се не прегреје, да се не прехлади, ово или оно да једе, и т. д.

Родитељски страх преноси се нехотице на дете. Оно се систематски васпитава за хипохондра. Ништа више не потпомаже страшљиво стање него васпитавање за страх. Разумљиво је само по себи да јединче мора спавати у родитељској соби или поред ове. Забринута мати дојурн уз постељу ако се дете немирно покрене. Дете онда има једно средство да забрине родитеље и привуче их уз постељу. Изигравају се болести, износе невоље које уопште не постоје. Најједном наилазе ноћу неки напади страха. Дете виче у сну. Родитељи дојуре. Дете стоји у постељи, виче више или мање неразумљиве реченице, или поједине речи, не одговара на дозивање уплашених родитеља. Дете говори изасна и изгледа као несвесно. Најзад мајка узима љубимца к себи у постељу, чиме изгледа да је постигнута сврха целе сцене. Само се разуме по себи да се ова историја понавља безброј пута. Таква деца капињу и мокрењу у постељи, и тешко их је научити на чистоћу. Мати има опет нове дужности које је држе уз детињу постељу. Дете ноћу чешће међу на ношу, што дозвољава разне додире и разголићавање. Укратко, око јединчета има често више да се ради него око пола туцета.

Дете врло брзо научи да се родитељима може исподарити узбуђењима од бриге. Оно се развија, као што сам описао, у домаћег тиранина. Хоће ли мајка да изађе, оно изиграва да га нешто боли или да

му је друго неко зло, разболи се од загонетних напада и пењања температуре, што обично наступа кад мајка хоће да иде да се разоноси или у позориште.

Друго једно стање је мучна чињеница да јединче одрасте скоро увек у друштву одраслих. Дођу, додуше, каткад другови, али само за који час, понекад уопште не, јер мати страхује да би туђе дете могло донети клице болести у кућу. Из истог разлога ретко се шаље дете у забавиште, поучавају га већином код куће, јер се плаше додира са другом децом. Један други разлог издвајања: деца би могла да се „покваре“ рђавим друштвом. Тако расте дете са одраслима. Слуша разговоре одраслих, игра се са одраслима, који се узалуд труде да се уживе у дечји менталитет. Детету је досадно самом и захтева непрестано да се са њим занимају. „Мајко, шта сад да радим?“ стално је питање, које постаје стално мучење.

Упркос свем труду околине, остаје дете у доцнијим годинама дуго само себи препуштено. Оно тада почиње да се само са собом забавља, да измишља снове и фантазије, уживљава се у неки унутрашњи свет, који му постепено постаје потреба и издваја га од света. У првим годинама много се бави дететом, доцније се оно оставља само себи. *Јединчад бивају већином асоцијални и себични људи.*

Велике опасности крије и рђава исхрана јединчета. Мајци дете није никад довољно јако и зато га претоварује храном. Како смо управо код одбијања, саветно је проговорити неку реч о претрпавању јелом и јелу под морањем.

Јело треба да је радост за дете. А начињена је дужност од тога. Ако дете из кога разлога не једе довољно, грде га да је рђаво; ако поједе целу порцију онда је добро. У ово време појмови доброг и рђавог везују се са јелом. Детету се обећавају награде ако довољно једе, бива кажњено, родитељи се љуте ако се опире да узме све што му је одређено. Често дете осећа одвратност према извесним јелима (*Idiosynkrasie*). Приморавају га да једе та јела, јер су здрава и јер су их неки лекари, или нека суседа, препоручили.

Најзад дете научи да тиме кажијава родитеље, и да их мучи, што се опире да једе. То тек прави драматичне сцене. Мајка плаче, отац прети, обећава, одахне се душом ако најзад његово величанство узме који залог. На овај рафинирани начин огади се детету обед.

Ја свој незајажљиви апетит захваљујем простој чињеници да ме дететом никад нису нагонили да једем. Али нисам ни ја могао родитеље нејелом да плашим. Моја драга паметна мати рече једном, кад сам то покушао: „Врло добро! Изгледа да знаш да си заслужио казну и кажијаваш сам себе.“ Испео сам смешан и убрзо сам напустио целу ту комедију, јер ме је глад гонила да молим за јело.

Кад сам већ код навођења примера, да испричам нешто весело из моје америкашке праксе.

Питала ме је једном једна забринута мајка могу ли јој дати добар савет. Њено дете Ани, двогодишња девојчица, пати од тога да не живаће. Ани бескрајно дуго држи јело у устима и већином га испљује. Биле су узалудне све казне и награде. Није се могла савладати зла навика овога детета. Сваки обед је био мука, било је врло тешких сцена и узбуђени отац дошао је чак дотле да је више пута истукао Ани. Најзад је један истакнути дечји лекар саветовао да се дете мора нагнати да једе, иначе ће пропасти од нојела. Испљује ли јело, мора се пред њу метнути нов тањир са храном и дотле истрајати док се дете не умори и не одустане од пркоса и прогута храну. Али ни ова присилна мера није имала успеха. Дете је све више слабило и начинило је накао од куће. .

Рекао сам да ми доведу Ани. Она је била љупко бледо створење, чији је патнички израз дилемио деловао. Изгледала је нехрањена и омршавела. Обавестио сам се о другим знацима болести, и чуо да се Ани опире да се купа и да диже очајну дреку кад је хоће да метну у каду. Распитао сам се откад она пати од тога и чуо да је то наступило убрзо после рођења једног братића. Је ли дете било присутно кад је братић дојен, спреман и купан? Да, оно је посматрало купање малог са великим интересом. Сад сам слутио да

је љубомора морала бити покретач овог пркоса. (Да ли је дете можда желело да се братић удави?...) Свакако сам наредио да се купање и нега, као и дојење новорођенчета, више не врши у присуству сестрице. Даље сам наредио да Ани никад не гоне на јело. Просто не треба обраћати пажњу да она држи јело у устима, ни по коју цену да је не опомињу да заврши са јелом, да је престо цусте да испљувава јело, — Ани ће тада сама молити да једе. Мајка је држала од бриге да ће дете умрети од глади. О томе сам је могао умирети.

Дојство је било невероватно. Ани је почела са својим уобичајеним лакрдијама, претурала је цео сат јело тамо-амо по устима, нико није обраћао пажњу на њу. Испљувала је јело. Нико је није корио. Ани је била зачуђена и задивљено је гледала унаоколо. Сат доцније молила је за јело. После два дана прошао је, на велику мајчину радост, цео поремећај. Ја сам видео Ани две недеље доцније у парку да се игра са другом децом. Била је постала друго створење. Имала је румене образе, изгледала је сјајно, била је весела, и срећна мајка није могла наћи довољно речи да ми се захвали.

Имаћемо још много да говоримо о децијим манама. Јединицад пружају избор свих децијих мана.

Још нешто бих хтео да истакнем. Они су обманути за своју младост. У опхођењу са одраслима, осећају се стари, рано бивају посвећени у животне сукобе, стармали су и прерано зрели, и упркос томе остају вечито деца. Они траже детињство које никад нису имали. Конрад Фердинанд Мајер лепо је рекао: „За својим пролећем чезне срце, непрестано, непрестано.“ — Ова деца никад нису уживала право пролеће. Трагичан заплет доба чини да у младости изгледају стари, а као одрасли млади. О другим важним мотивима држања према родитељима биће реч у идущим писмима.

Хтео бих још, пре но што закључим, дати Вам савет да друго дете имате што пре после првог. Ја ни сам присталица великих размака између порођаја. Дете које је дуго једино прими новог такмаца са осе-

ћањем љубоморе и савлађује ову љубомору много теже него деца која су по годинама ближа. Браћа и сестре су најбољи другови за игру, проблеми васпитања су много лакши ако деца образују групу мање више једнообразну.

Ви сте ипак срећна мајка и жена? Зар не? Знате моје гледиште: само срећни родитељи имају права да рађају. Ви ћете своје дете сачувати од тога да поднесе жалосну судбину јединчета. Боље је немати деце уопште него само једно имати. Ви ћете избећи и модерни систем два детета. Бити мајка значи примити тешке дужности, дужности које се при правилном васпитању богато исплате. Деца су скупо плаћене срећке у лутрији живота. Од Вас много зависи да ли ће срећка бити главни згодитак или неће ништа добити.

Много срдачних поздрава!

Ваш одани д-р В. Шт.

VIII

Драга пријатељице,

Жалите се да нема тежег задатка од васпитавања детета. Ако сте већ тежили да избегнете све погрешке на које сам Вам обратио пажњу, ипак морате рачунати са грешкама околине, коју ипак не можете стално да надзирете. Ви сте девојци заповедили да детету не прича глупаве страшне приче, и да га не плаши „баба Рогом.“ Упркос томе изненадили сте девојку кад је детету рекла: „Ако будеш рђав, доћи ће баба Рого и одкеће те!“ То је стварно била тешка погрешка и Ви је можете поправити само ако детету више пута кажете: „Не бој се, нема баба Рого. Девојка је то само казала да те уплаши.“ Не сумњајте да ли ће Вас дете разумети. Анатол Франс с правом каже: „Мала деца су непризнати генији. Она схватају свет са натчовечанском енергијом. Ништа није слично овој првој животној снази, овим првим душевним покретима.“ Стога морамо бити двоструко опрезни и добро се промислити

пита смео рећи детету. Сувише хвале на једној страни може бити исто толико штетно као и претерано куђење на другој.

Мајке су обично горде на своје дете и налазе да је нарочито лепо и паметно. Ако човек погледа одрасле, од којих су тако многи ружни и глупи, пита се зачуђено: па шта је било од толико много лепе и „необично паметне“ деце које је видео код одушевљених мајки. Два става су у животу опасна: осећање надмоћности и надувености — и осећање невредности и неодраслости за живот. Основ за оба става, који у пратњи душевних болести играју знатну улогу, положен је у детињству. Чује ли дете непрестано да је врло паметно и лепо, да има нарочите способности, да је развијено изнад својих година, у његовој души ће се развити опасна сујета, оно верује да је нешто нарочито, и да ће бити, а доцније ће лупати главом о животну стварност. А је ли дете увек укоравао да је глупо и рђаво, да је сметено и будаласто, да је неспретно, онда се развија осећање мање вредности, услед кога се доцније очајава због испуњавања животних задатака. Хтео бих овде да наведем неколико реченица Ж. Ж. Русоа: „Обратите пажњу на мачку која први пут ступа у собу: она вреба, гледа и љуши и не остаје мирна ни тренутак, она не верује ствари, док све не испита, све не упозна. Исто тако чини дете кад учи ходати и тако рећи ступа у живот. Једина разлика је у томе, да осим вида које пас и мачка имају, дете за опажање употребљава и руке, које му је природа дала, мачка, пак, фино чуло мириса. Буде ли урођено својство добро или рђаво неговано, бивају деца вешта или неспретна, трома или окретна, шепртље или разборити.“

Врло велика је опасност васпитавање за плашљивост.

Доцније ћу једном показати како се деца систематски одгајају за очајнике, како им се утисну фиксидеје. Сада хоћу да говорим само о првом васпитању за страшљивост или за самосталност. Деца почињу да трче у различито доба. Тада може да се посматра како се родитељи различито понашају. Једни се плаше

да би дете moglo pasti и озбиљно се повредити. Они купују т. зв. ходалке или воде дете увек за руку и опомињу га да не трчи. Ако падне и заплаче што се убило, каже му се: „Видиш ли, то те је Бог казнио што си био тако рђав и ниси слушао родитеље.“ На овај начин се детету утискује појам о једном Богу који казнива, који вреба људске погрешке и бездушан је. Док би једино паметна религија била говорити о Богу који воли, разуме, све схвата; — ако се уопште детету говори о Богу, што ја у тим годинама држим за грубу погрешку, јер ово мало дете не може схватити појам Бога. Треба дакле дете пустити да слободно трчи, дати му што више прилике да испроба своју окретност, и да учи. Убије ли се, други пут ће бити пажљивије. Зашто се младе мајке пуку на дрво тек кад су сигурне да неће пасти? Зашто птице тек тада далеко лете кад осете у себи снагу да предузму лет?

Имам прилике да посматрам у мојој кући једно дете које је са 13 месеци почело да иде. Вештина детета је невероватна. Неколико дана по првом корачању успендрало се уз моје степенице, на стоак ужаснуто мајке, која одједном угледа дете пред мојим вратима. Неколико дана доцније нађоше га на последњој пречази неких востаних степеница, које у радњем дворништу воде на таван. Окретност детета је просто невероватна и за дивљење, и могла је бити наслеђена, јер отац, један прст занатлија, угледа да је способан у свима занатлима, само не у својој. Предочим ли себи дете које у децији себи одраста, у којој се пазе и назире сваки корак да се не повреди и сравним ли га са предузетљивим малим, морам сам себи рећи да ће занатлиско дете бити снабдевано већом умешношћу за животну борбу. Свакако да имам прилике посматрати и басичне грешке просте мајке, која детету батинама прети и више на њега. Овде би било на месту просто поупазање о опасности и пријатељска заорава. Некако не разумеју погрешно. Ја нисам за то да се дете пушта да се поже на степенице тако да може себи врат сломати, али постоји једна средина којом би разумни родитељи требало да ударе.

У васпитање за страх спада и претња духовима, ђаволом и другим страшилима. И претња жандармом, који ће иза ћошка доћи и однети дете, врло је омиљена код нас. Било ми је три године када ми је служавка претила ђаволом, или неким духом, који ће ме ноћу однети. Ја сам дошао мајци страшљиво и питао: „Шта су ђаволи, духови и утваре?“ Моја мудра мати рекла ми је: „Нема ђавола, нема духова ни утвара. Рђави људи су ђаволи. Буди увек добар и не треба да се плашиш.“ Такође ми никад није преличено ни божјом казном. О вери су ме учили тек кад сам био зрео да нешто од тога разумем. Резултат овог васпитања био је изванредно срећан. Као петогодишње дете ишао сам од другарице мрачном улицом кући, поред гробља, не знајући шта је страх. Био сам одрастао и нисам познавао језу ни осећај страха. Желео сам да то једном доживим, да бих знао како је то осећање, управо као оно у причи Ханс, који је хтео да упозна језу и страх. Научио сам то у позоришту кад је славна трагеткиња Болтер пустила свој славни крик. Било је то у извођењу „Бела од Берлиннгена“, управо у тренутку кад се приближавају убице Аделаиди, да је удаве. Крик је био тако страхан и силан да је пред позориштем увек била скупљена велика гомила света, да чује овај елементарни налив страха, који је продирао кроз дебеле зидове Бургтеатра. Тако сам ја научио шта је страва кад сам сведок самртног страха једног бића жељног живота.

Мајке увек верују да треба да занимају дете и почну му већ рано причати бајке и приче. О бајкама ћу опширније говорити у једном другом писму. Нека се увек чека са причањем док дете буде зрело да разуме садржину причања. У почетку је најбоља књига са сликама животиња, о којима се сада могу причати лако схватљиве приче које сами измислите. Не треба детету дати у руке рано ни познате деије књиге као што је некадашњи „Struwwelpeter.“ Узред: ја ту књигу која је врло омиљена држим за рђаву књигу, јер се кроз њу стално провлачи застрашавање. Рђави Фридрих научи да се боји пса и лекара, који даје

горке лекове, Паулку спале, дудлану чак буде отсечен палац, Ханса Прѣносу однесе ветар у ваздух! — Не! Са овом врстом педагогике никако се не слажем. Осим тога о јунаку те књиге чита се и прича пре него што дете може да разуме садржину.

Деца имају одлично памћење. Слушао сам двогодишње дете да декламује Шилеров „Бој с аждајом“ а родитељи су били тако горди да су дете са његовом чудноватом способношћу приказивали сваком странцу. Сад читам једну књигу „О дечјој души“, коју су издали у Лајпцигу, у издавачкој кући Voigtländer, Гертруда Бојмер и Анли Дрешер. Она садржи само изводе из признатих књига песника и других знатних људи, који говоре о утисцима из свога детињства. Интересантни су чланци „Из нештампаних хартија.“ Ту срећемо малог Ота који тек са три године може добро да говори, али већ пре тога делује на њега с нарочитом драмичким звуком *неразумљивих* речи. Мајка му рецитије „Рукавицу“, „Гроб у Бузенту“ и „Бертрама Борка“(!) Дечко одушевљено слуша. Отац, додуше, изгледа паметнији. Он је с правом ужаснут кад мали Ото, за столом, одједном говори „Рукавицу“, и то са невероватном брзином, тако да се једва може разумети, и најзад уз покрет који се не може подражавати, завршава речима: „...и напусти је у исти трен.“ Ту вештину своју морао је онда поновити пред већим бројем слушалаца.

Искуства аналитичара поучила су да тако рани утисци могу бити корен болести. Има много душевних болести у којима су бајке и песме из рана детињства почетна тачка. Снови наших болесника доказују да први утисци могу целог живота деловати. Каквог смисла има натрпавати дечји мозак каквим глупостима. Слично је и са првим песмама које су већини деце *неразумљива*. Ја сам био у великој недоумици кад је требало да донесем мојој деци прве песме. Било је дражесних. Али већина није била за моју децу. Ја сам се додуше знао помоћи. Сам сам правио дечје стихове, певао сам безазлене бајке и најзад сам дошао до тога да сам стварао дечје песме, једноставне садржине и једноставне мелодије, које су се деци необично допадале, јер су их

разумевали и могли су их певати. Кад бих дошао увече са рада кући, деца би ми потрчала у сусрет вичући: „Тата, начини нам нову песмицу!“ Најзад су и друга деца дошла и певала, тако да сам временом имао сасвим згодан дечји збор. Ствар се разгласила и песме су дошле до велике части, чак су и на концерту певане, најзад је штампан избор од њих (три свеске). Дешавало ми се каткад да пролазим поред неког отвореног прозора и чујем песме које сам ја за своју децу начинио.

Кад их сад прегледавам, морам да признам да сам још нске погрешке правио. Данас бих их начинио још безазленијима, и указивање на страх и рђавство сасвим изоставио. Такође бих их поделио према узрасту и друкчије средио.

Моји читаоци, чије стрпљење тако дуго искоришћујем, могу одатле да увиде да сам о тим проблемима мислио већ пре 25 година и отворених очију могао посматрати васпитне погрешке, у чему ми је општа пракса, којом сам почео своју каријеру, дала обилно прилике. Верује се да су лекари ту само за лечење. Не, много важнији је други позив: онај саветника, чувара и васпитача. „Лекар као васпитач“ зове се једна књижица искусног немачког дечјег лекара Черниа, коју Вам најтоплије препоручујем, иако се не слажем са свима саветима славнога колеге. Ви одатле можете увидети да ја нисам глас вапијућег у пустињи нашег болесног времена...

Ваш одани д-р В. Шт.

IX

Драга пријатељице,

Ви заиста нисте себи претстављали да је васпитавање детета тако тежак задатак, уистину једна сложена наука. Поставили сте ми гомилу питања, на нека од њих данас ћу Вам одговорити. Пре свега! Како треба учити дете чистоћи? Приметили сте на свом

детету да се са видљивом радошћу прља. Тек што му је обучено чисто одело, дете се ваља по песку, брчка прстићима по води, и после кратког времена с муком очишћено дете опет је прљаво. Ви сад опажете што смо ми аналитичари одавно забележили: сва деца воле прљавштину (mysophil су). Могу да претставим себи Ваше запрепашћење кад улазећи у дечју собу нађете своје дете скроз прљаво, Ваше лепе беле зидове са прљавим блатним отисцима од прстију, лице Вашег љубимца не може се описати како је ишарано.

А Ви сте били тако поносити што је Ваше дете већ седам месеци употребљавало „ношу“, и што није прљало постелицу. Но, сад сте имали шта видети!

Многе мајке ће Вам причати о сличним искуствима. Треба да знате, да се пркосна деца упорно одупиру одгоју за чистоћу, да још дуго мокре у постелици, да врше нужду у одело. Не помаже много строго кажњавање, и понављање опомена. Батине изазивају већином супротно, и треба их потпуно избацити из дечје собе. (Доцније више о том!) Пријатељски савети, непоказивање љубави, онда, указивање на одраслост: („Ти си већ велики дечко сад, и мораш да се понашаш као велики“), апеловање на понос боља су средства.

Патолошка деца се тешко одгајају. Она неће ништа да знају за наше васпитачке вештине и иду својим путем. Абнормално дете или је сувише чисто, претерано је у својој потреби за чистоћом, или претерује своју мизофилију, и не може се никад чисто имати. Већ рано показује јак пркос и дивљачке испаде. Баца се на земљу и лупа ногама, загрдне се од љутине (познати дечји занос од беса), удара родитеље и већ рано показује склоност да уједа. Ако такву децу тучемо, туку и они и родитеље. И нормално дете може да удара родитеље, ако је видело батине или их је само добијало. Васпитавање једног таквог ненормалног детета невероватно је тешко, и ставља стрпљење родитеља на тешку пробу. Ипак има безброј прелаза између нормалног и ненормалног детета. Управо су деца са јаким примитивним нагонима она која су јако обдарена, која се сувише брзо развијају и брзо пронађу ка-

ко ће своје осећање задовољства задржати упркос васпитавању.

Међу прва задовољства код детета спада уживање при вршењу велике нужде. Али и задржавање столице, осећај у чмару који изазива тврда столица, осећа се као јака сласт. Има деце која дотле дођу, да више од недеље задржавају столицу. Све мере помажу само у почетку. Дете задржава и водене клистире, разне надражујуће клистире, или враћа воду без столице. Средства за чишћење остају после извесног времена без дејства. Што више родитељи гоне на вршење „свакодневне дужности“, тим више се потсмева мали тиранин њиховим немоћним напорима да га науче на чистоћу, јер он одједном, на њихов ужас, сврши нужду у хаљине, испразни клистире на скупоцене ћилиме. Познавао сам једног таквог двогодишњака, који је после клистира са зејтином по целом стану просипао по мало зејтина и прљао све што се од прљавштине хтело сачувати.

У таквим случајевима не обраћање пажње и некорење, али и невољске, чуда чине. Ове деце непристојности имају ту добру страну што престају саме од себе ако се на њих не обраћа пажња.

Понеки родитељи се користе осећањем стида, које се тада јавља, да дете науче на чистоћу. („Стиди се, ти си глуп дечко, људи ће ти се смејати,“ и т. д.). Ова врста васпитавања је угодна, али крије у себи велике опасности. Морам Вам стога рећи нешто о постојању и васпитавању за осећање стида.

Велика је васпитна грешка деци увек причати да треба да се стиде. Стид долази сам од себе са свешћу о полном нагону. Ои се да изрећи правилом: „Не смем показати да знам нешто што управо не бих смео знати.“ Деца су из почетка без стида. Они разгосипљивање не осећају као непристојно. Мора им се прво обратити пажња да чине нешто што се не пристоји. И тада још не могу она да разумеју смисао формуле стида. Знам једно мало дете коме је се причало да не сме увече да дође „у кошуљници“ у собу. Идуће вечери дошло је око голо голцато у собу где су били скупљени

гости и објаснило је своје „бесрамно“ понашање тиме што му је забрањено да у кошуљи дође у собу. Деца примају буквално забране. Трогодишњи В. страшно је волео поморанце. Чешће је добијао дозволу да иде пиљару и купи на мајчин рачун себи једну поморанцу. Једног дана, кад је већ две поморанце био појео, упита он мајку: „Смем ли да идем Бонхолцеру и купим једну поморанцу?“ Мати одврати: „Не, не смеш ићи Бонхолцеру.“ После неколико минута видела је она малог В. да седи у башти и весело једе једну поморанцу. Пребацила му је да му је то забранила, на шта је он одмах одговорила: „Ти ми ниси дозволила да идем Бонхолцеру. Али ја сам ишао Лигмајеру.“ (оближњем трговчићу). Он је забрану управо слово по слово схватио. Из ових примера може се видети како су деца лукава и како се у опхођењу са њима мора бити обазрив.

Васпитавање за стид, ако је претерано, може имати рђаве последице. Мајке имају обичај да деци говоре да свака на њих гледа и да треба да се стиде. Њихово понашање се осуђује као бестидно. Тада се може развити претерана стидљивост, која у доцнијим годинама води до страха од људи, страха од црвећења и до других душевних поремећаја. Постоји једна болест при којој је главни знак страх од јавног мишљења (шта ће за то људи рећи). У свим овим случајевима може се утврдити да је овај стид од других, претерано вођење рачуна о сопственом утиску на околину, изазвано помешутим васпитним погрешкама.

Увек се радо верује да деца прве утиске заборављају и пуштају се да учествују у сценама које могу имати штетан утицај на духовни развитака. Ја сам више пута гледао како рибе убијају и чисте, како се кокоши или гуске кољу. Чак се и убијање свиња у селима често врши у присуству деце.

Из Шпителерових¹⁾ признања („Најранији доживљаји“) може се видети како лудо могу родитељи да раде. Он саопштава:

¹⁾ Познати швајцарски писац (Прим. прев.)

„Из пиваре дође један гласник са радосним лицем, деда коље свињу код куглаице и позвани смо сви да присуствујемо. Мама је одбила позив, нас дечаке одведе отац на место свечаности. Они су, наиме, сви горе у пивари правили свечана лица кад ми стигосмо. Ја додуше нисам могао себи тачно да претставим чега може бити радосног у томе што се свиња коље, само, мислио сам, други то боље знају. Уосталом, и сам ћу ускоро искусити.

Наједном отворише се једна врата и појави се једна одвратна свиња, коју су тукла два момка а она се ужасно дерала. Они је зграбише за реп и уши и бацише на једне ногаре. Већ то је ужасно да се види, тако да се човек мора сажалити. И како ми потпуно би јасно да сад овом живом створу треба забости нож у грло, спопаде ме нагло ужас. Ужас, буквално: ја појурих одатле, ужасно се дерући, свеједно куда, само што даље одатле, да не морам гледати и слушати како ће једна животиња бити убијена.

У слепом бежању доспех у близину отвора за ваздух у пивари, неизмерно дубоких црних јама, које су стајале отворене. Отац ме стиже на врат на нос и чврсто ме држаше. Немогуће је било побећи из његових чврстих руку. Могао сам само дрхтати и вицати. Њему онет није пошло за руком да ме одвуче у близину губилишта. Опирао сам се и сувише очајно, и сузише грчевито. Поступао сам као безуман. Назад му додија већ моје загонетно бешњење, те да не би погоршао моје стање, попусти, и уместо снагом руку, поче наговарањем.“

Сваки увиђаван васпитач морао би оваквог оца укорити. Какву је намеру могао имати? Је ли хтео да дете очврсне, или је он сам уживао у грозном призору?

Могло би ми се сад приговорити, да управо Шпителеров пример доказује да такви утисци не могу ометати правилан душевни развитак. Но нема свако дете обдареност једног Шпителера, који је очигледно умео да пређе преко овог страшног утиска. Али не знамо колико је он од тога могао трпети. Ја сам у својој пракси више пута могао посматрати да такве сцене у де-

тињству могу да створе клицу за болестан полни живот. Не би се веровало колико има садиста међу људима, садиста који пате под својим нагоном за суровошћу, који се свим душевним силама боре против ове настраности и упркос томе подлегну му.

На жалост, наше бајке садрже невероватну множину суровости. Ја сам за то да се врло доцкан почне са Гримовим бајкама и да се деци увек објасни да такве суровости више не постоје и да их не треба буквално схватити. Верујем да треба једном научити да су Гримове приче дивно штиво за одрасле. Наши песници били су сјајан и врло захвалан задаатак да нове бајке да децу певају, које би биле прилагођене дечјој моћи схватања. Ја сам био тако срећан да своје бајке певам према потреби, пустио сам у дејство сву вештину које чаролије, пустио сам животиње да говоре и облаци да постају људи, али сам избегавао сваку алузију која би могла потстакнути нагон за суровошћу, који је у свакоме од нас, и васпитањем мора да буде opleмљен (сублимиран).

Ненормална деца показују јаку склоност ка суровости. Радо муче животиње, разваљују своје играчке и наваљују чак на родитеље, уједају кад су зли и чак туку, ако су видели да отац туче или су сами тучени. Такво патолошко дете треба, ако је могуће, дати из куће, јер ће родитељи ретко имати педагошке вештине да га без казне васпитају за савлађивање његових нагона. Како је већ поменуто, могу и високо обдарена деца показивати ову склоност ка суровости, ка пркосу и реакцијама бесом. У таквим случајевима треба звати у помоћ искусног педагога или лекара за душевне болести. Љубазљу и стрпљењем могу се чуда постићи! Зацело, не сме се деци допустити да почну те непристојности. Но, ја сам приметно да родитељска слабост и безмерна размаженост доводе до ових реакција. Где извесна енергија и строгост, (без казне батинама), угуше већ прве клице реагирања бесом, неће доћи никад до споменутих испада. Родитељи већином жању што су посејали. У атмосфери пуној узбуђености одрастају деца у људе од афекта. Једном сам Вам

писао: „Хармонично кретање у дому испуњеном љубављу преноси се на дете.“ Али љубав не значи слабост. Непристојности се прво бојажљиво изводе. Дете пружа опрезно своје пипке и куша родитеље, да опроба у којој мери може да развије своју вољу за влашћу. Први отпор који мора бити „*suaviter in modo, fortiter in re*“ (У васпитању удружи благост са јачином!) одлучује о томе како ће се решити борба између родитеља и детета. Као што постоји борба полова, тако се и родитељи вечито боре са дџом, и обрнуто. Захтеви културе морају се наметнути детету. Вештина васпитавања састоји се у томе, да се ови захтеви не спроведу силом већ да се остави да детету изгледа као да је оно на то од своје воље наишло. Васпитавати се, значи присвајати туђе захтеве. Постоји *спољашња* и *унутрашња* послушност. Примљене навике нису наше навике. Ми не смемо ни навикавати ни одви-
кавати, него саваспитавати. Слепа послушност ствара ројски дух. Увиђавно следовање ствара слободне људе. А нама су потребни многи — врло многи духовно слободни људи.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

Х

Драга пријатељице,

Питате ме докле може допрети човеково сећање. Бива ли заборављено све што се у прве две године одигра? — Наша искуства показују да први утисци остављају трајне утиске. Би ли иначе било могуће да одрасли још сисају прсте, гризу нокте, да подражавају покретима и говору дечјег доба? Ја сада лечим го-
скоју која је мати троје деце. Она има рђаву навику, кад хоће да се умиљава да одбаци говор одраслих, вапући се као дете, набере чело као ћудљиво дете и тена.

Како, дакле, могу деловати дечји утисци, показује онај познати случај одраслог човека који се могао одушевити само за жене које имају велику капу. У његовој машти нагиње се над његову постељу жена са великом капом и мази га. Саопштено му је да је његова дадиља из првих година имала такву капу. Још чуднији је случај високо интелигентног аристократе који ми се жалио да га могу узбудити само жене које имају на бради велику брадавицу. Његова се дадиља овим белегом одликовала. Овај последњи случај је зато интересантан, што човек уопште није знао да се ради о једној претстави и сећању из његовог детињства и тек мојим питањима је доведен на ту везу.

Ја сам имам врло јасна сећања на другу годину мога живота, док наши болесници често изјављују да се не могу сетити ни на који догађај из првих 5—10 година.

Има неколико класичних сведока, који изјављују да се јасно сећају прве године. Овде бих хтео да наведем једно место из Толстоја (Најраније детињство):

„Ово су моја прва сећања, која збиља нисам у стању да средим, пошто не знам шта се раније а шта доцније догодило; за многе не знам ни јесу ли се збиља догодили или сам сањао. Али ево их: везан сам; хтео бих руку слободно да покрећем а не могу; вичем и плаћем, и моја дерњава боли и самог мене, али нисам могао да је угушим. Неко се нагиње нада ме...“

„Ко је то не знам више да кажем. Све је у тами. Али знам још да су то два створења. Моја вика их испуњава саучешћем, смета им, али они ме ипак не одвезују, што бих ја желео, стога се још јаче дерем. Они верују да је потребно да тако везан лежим, док ја ипак знам да то није потребно. Желим да их о томе уверим, у моме плачу јавља се нешто грчевито, што је мени самом мрско, али несавладљиво. Ја осећам неправду и суровост, не људи, јер они ме сажалеваају (воле ме), него судбине, и жалостим се сам над собом. Не знам, и нећу никад знати шта је то било у ствари. Јесу ли ме завиили кад сам био дојенче и ослободили ми руку, или су ме завијали кад сам већ био

старији и имао годину дана да не бих гребао оспице? Или сам многе утиске, како се у сну догађа, скупио у то једно сећање? *Сигурно је само да је то био први и најјачи утисак из мога живота.* Није се то сећање на моју дерњаву тако утиснуло у моје сећање, не ни на моју патњу, већ многострукост и противуречност утисака: ја желим слободу, никоме тиме ништа не сметам, и ја, који толико чезнем за јачином, слаб сам, док су они јаки.“

Намеће се природно питање да ли се ту не ради о обманама у сећању. Али ја сам сличне исказе више пута чуо и верујем да има дечјих мозгова који су изванредно рано развијени. Толстој нам показује трагичку детета, његову немоћ према „онима“ који су јаки...

Па знамо ли ми шта се у дечјој глави дешава? На жалост заборављамо ми скоро сви сопствено детињство до нешто оскудних остатака сећања. Појава коју је Фројд назвао „потискивање“ изгледа да у ствари није ништа болесно, већ да претставља извесну заштитну функцију наше душе. Морамо заборављати непријатна сећања, јер би иначе живот био неподношљив. Живот значи заборав онога што живот чини неподношљивим. Али ради ли се о важним дечјим утисцима, који су деловали на изграђивању болесне душе, то их лекар за душевне болести мора извући, т. ј. учинити опет свеснима. Психоанализа се труди да отстрани потискивања, и да их замени путем њихова осуђивања савлађивања.

Доцније ћемо се забавити случајем „малог Ханса“, једног паметног дечка, који је, од пет година, patio од страха и кога су посматрали школовани родитељи а Фројд излечио. Овај дечак је имао силан страх од коња, рано је показивао сексуални интерес, према своме оцу стајао у супарничком ставу. Фројд је пре више година објавио целу историју ове болести. Отприлике пре две године дође Фројду један напредан младич, претстави му се и ишчаури се као „мали Ханс.“ Управо је био прочитао историју своје младости, коју су му дотле скривали. Најзанимљивије је у тој посети чињеница, да се „велики Ханс“ није могао ничега

да сети шта је радио „мали Ханс.“ Само једна безначајна ситница остала му је у памети.

Одавде можете увидети колико је тежак задатак данашњих лекара за душевне болести.

Ја сам доживео нешто слично. Један од првих мојих случајева, који сам анализирао и болесника ослободно напада страха од простора, била је једна скоро удата госпођа, која ми је у лечењу признала да се, више пута, играла са својим малим на недозвољен начин. До лечења мали је спавао са њом у постељи. Погрешка је уклоњена, мајка се тада понашала беспрекорно и чинила је све могуће да правилним васпитавањем поправи почињене штете. Дуго нисам ништа чуо о њој и њеном детету. Једног дана дође ми на лечење један двадесетједногодишњи младић. Патио је од тешке болести присилне неурозе, било га је обузело неподносиљиво нерасположење и изгубио је био сваку животну радост. Дао сам га на лечење једном од мојих искусних сарадника, коме сам саопштио ствари познате из лечења младићеве мајке. Правила анализе забрањују да се болеснику саопштавају такви инфантилни снови. Таквим саопштењем може се нанети огромна штета. Болесник мора сам да се сети. Чекали смо напрегнуто да ли ће болесник изнети ова мучна сећања. Али он је тврдио да се апсолутно ничега не сећа што би се могло пре десете му године догодити.

Не могу да одлучим да ли се ту радило о „нехтењу“ да се сети или о „немоћи да се сети.“ Болесник је показивао онај рефлекс повлачења који људи имају кад их нешто несвесно опомиње да не одаду своја мучна сећања. Врло је вероватно да је он своје најраније деце је утиске обнављао у својој машти. Прекинуо је лечење пре но што смо могли доћи до одлучне тачке.

Одавде можете увидети да владамо искуствима од преко двадесет година, те можемо посматрати последње васпитних погрешака наших некадашњих болесника на њиховој деци!

Не! Ово што Вам њихем нису измишљотине по-стале крај зеленој стола! То је збир дугогодишњих искустава, што ја саопштавам на корист и благодат

мојих матера, којима је васпитање њиховој детета свети задатак.

Питате ме како треба да се понашају родитељи за време болести своје деце? Ваше дете има прву своју озбиљну болест, велики кашаљ, који је добио злочинском лакоумношћу једне друге мајке. Седали сте у парку и Ваше дете се играло са једним другим дететом, које је изненада отпочело да кашље. Са страхом сте опазили да то дете болује од великог кашља. Било је доцкан. После извесног времена приметили сте да Вам је дете заражено. (Зашто се не направе у већим градовима посебни вртови за децу болесну од великог кашља, како сам већ одавна предлагао)? Ваше дете је неисказано патило, и често сте били у искушењу да дете у кашљу узмете себи у постељу. Ви то нисте учинили, али сте Ви и Ваш муж размазили дете овакодневним поклонима и слаткишима.

Ово мажење деце за време болести држим за велику опасност.

Болест им тада доноси главни згодитак у радости, тако да у тој мери размажена деца управо чезну за неком болешћу. Да — лукава деца дођу на то да се праве болеснима да би уплашили родитеље и измамили од њих доказе љубаве. Ова тенденција може остати и код старијих и објашњава ону чудновату, готово непотпуљиву појаву, коју ми зовемо „вољом за болешћу.“ Дакле, негујте своје дете, вршите лекареве налоге, али чувајте се за време болести превелике нежности, која може неизмерну штету причинити.

Мене дететом скоро никако нису мазали. За време једног тешког дифтеритиса, коме за мало што нисам подлегао, (лекари су мој случај већ сматрали безнадежним) могао сам пробати срећу да мајку вежем за своју постељу и оца да видим да ме мази као скоро никад пре. Оздравно сам и живот је пошао ло старом. После опоравка патио сам од напада беса, када сам све што се у соби налазило, трескао око себе. Лекар је мислио да је то последица неке болести мозга. (Да је дифтеритичан отров начео мој мозак). Био је то само беспримеран бес што више нисам био средиште пажње

и нежности, што нисам поклоне добијао, и што сам опет морао учити, јер ми је то тада била највећа мука, пошто сам био навикао на књиге са сликама а од рада се потпуно одучио. Била ми је потребна цела година док сам повратио душевну равнотежу. Моја мати је пробала једном једно средство које је врло омиљено код строгих родитеља. Затворила ме је у једну мрачну одају. Али ни то није помогло. Јер ја сам ударио у такву галаму, да су ме морали ослободити из затвора, пошто су сви суседи дотрчали а неки чак и корици моју мајку.

Знам да многе мајке рано тиме почињу, да за казну затварају своју децу у собу и да их тек тад пуштају одатле кад обећају да ће бити добра и пошто су молила за опроштај. Није потребно да наглашавам да је ова казна исто тако без дејства, као што је опасна. Она може детету да буде основ за болест страха, коју ми лекари називамо клаустрофобијом (страх од тесних простора и од затворених просторија). Исто тако одлучно устајем против „дресирања“ деце да моле за опроштај. Деца се приморавају да увиде да немају права, што је, пак, немогуће. Јер дете има своје властито осећање за право и неправу.

Сад у целом свету изазива интересовање једна књига која доказује да родитељи поступају са својом децом као да су то непријатељи. (Књига се и зове: Наш непријатељ — дете!) И ова списатељка говори о борби између родитеља и детета, о чему сам ја писао у последњем писму. Иако гледиште ауторке иде предалеко, ипак се слажем у томе да морамо избегавати све што поставља дете у опреку према родитељима. Ја не разумем зашто морамо увек кажњавати. Не сећам се да сам икад казнио своју децу, а изванредно сам задовољан својим васпитним резултатима. Можда ћемо једном доћи до схватања да је казна неправда. Ко од нас има права да казни ако познаје сама себе? А већина родитеља кажњава сама себе кад своје дете кажњава.

Имајте пред очима *Толстојева* признања. Дете се осећа немоћно и одвраћа бесом. Зло је ако се бес увлачи у себе и дете постаје лицемер. Које је најважније васпитно правило, које из ових искустава можемо

известити? Васпитачи морају избежавати све што детету улива осећај немоћне слабости.

Притисак уроди протупритиском. Ми се тако радо дамо завести да злоупотребимо своју јачину. Идеал правилног васпитања је изостављање силе и казне. Овај се идеал не да увек постићи. Али нека се покуша одговорити на једно питање: Је ли икад казна побољшала кога? Излазе ли одрасли из затвора као племенити људи?

Казна не поправља дете, ако је дете осећа као непраду. Само прави пркосним.

Али како да се без казне изађе на крај? Једна лепа изрека каже: „Све разумети, значи све опростити.“ Научите најпре да разумете своје дете. Што стоји у мојим slabим моћима да Вас до тога доведем, покушају.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

XI

Драга пријатељице,

Опет се осећате мајком и стојите пред шкакљивим задатком, да васпитате и поучите прво дете, док друго под Вашим срцем тежи новом животу. Ви поступате као све мајке и питате свог синчића више пута, жели ли сестрицу или братића. Зачуђени сте што он већшто избегава јасан одговор на питање и везује за то извесне услове: „Да.... али само ако је оно добро.“ Или: „Сад још не — доцније, можда.“ Нарочито Вас је заболело кад је дечко показао на свога мецу и кажао: „Па ја имам једнога брата!“ Он није хтео да схвати да меца није људско дете.

За децу нема мртвих ствари нити разлике између мртвог и живог. Она имају као и примитивци анимистичко схватање света. Све је оживљено, и тврди камен осећа, цвет који вене умире, животиње говоре, облаци су исто тако живе прилике као вода која тече и

сунце које светли. Треба дуго времена док деца добију прави појам о смрти. „Бити мртав“ значи у ствари бити удаљен. Она само примећувају да мртви није ту. Али пошто се у њиховој машти и сновима враћа, то ни смрт није никаква граница за живе.

Отуда је меца стваран брат. А где нема меце, ту дете измишља браћу и сестре и игра се са њима. Знао сам једну малу девојчицу, која се свакодневно знала играти са својим замишљеним сестрама. Једнога дана нађе је мајка сву уплакану. „Зашто плачеш, девојчице?“ – „Ах, мама, замисли само, сестра-Берта је умрла!“... Мајка је једва могла да умири узрујано дете.

Зашто је девојчица пустила да умре њена сестрица, стоји Вам питање на уснама. Можда Вам још нисам писао о закону биполаритета, који сам ја открио пре много година. (Блајхер зове исти закон амбиваленцом). Сви се људски афекти и нагони јављају у противпаровима. Нема љубави без мржње, нема воље за влашћу без воље за потчињавањем нити признања туђе величине без зависти, нема врлине без одговарајуће супротности, без неког порока. Ови противпарови играју у целој природи велику улогу. Постоји једна електрична струја, али она се састоји из једног негативног и једног позитивног пола. Ви у радио примате славу највише вештине кроз антену која се диже у вис, али ако хоћете да чујете, морате струју у земљу спровести. Тако висине и дубине људских груди сачињавају једну целину.

Ми смо већином слепи за појаве мржње које се јављају за нас и против оних који су нам вољена бића или који то треба да нам буду. И цео свемир треба да је на љубави саздан. Ми изигравамо позориште добрих људи и тако радо заборављамо да смо мешавина животњског и божанског. Али нисмо свесни тога да је мржња првобитна, исконска у човеку. Ја сам дуг низ година заступао то научно гледиште, насупрот моме пријатељу Фројду, и доживео то задовољење да је он најзад морао примити ову чињеницу. Он говори о прамржњи која се крије иза алтруистичких осећања.

Већ сам Вам изложио да је дете исконски скло-
 но да мрзи. Дете воли себе само и заузима непријатељ-
 ски став према својој околини. Оно мора да се научи
 волети и воли оне особе које му доносе радост. Нисте
 ли приметили, што су потврдили сви они који су досад
 посматрали децу, да деца употребљавају много пре „не“
 и одрицање главом, него једноставно „да“? Нисте ли
 ми Ви сами саопштили да Вам је дете изгрбљо прса и
 да Вас је тако јако ујело за брадавице да су дуго бо-
 леле? Сматрате ли ово испољавање агресивности као
 случајност? Треба да сте већ научили да нема слу-
 чајности у душевном животу.

Сада ћете, можда, разумети зашто девојчица пу-
 нита да јој умре замишљена сестра и зашто Ваше дете
 тако избегава да Вам одговори ако му као весео дога-
 ђај објавите да ће доћи такмац. Кажем изрично „так-
 мац“ и означавам тиме јасно становиште једног детета
 према млађем од себе. Свако је дете саможиво и же-
 лело би да види да је цела љубав и пажња околине
 упућена на њега.

У основу, оно заузима непријатељски став према
 сваком увећавању породице, јер верује да ће бити о-
 штећено. Ово непријатељско држање окреће се и про-
 тив посета, кућних пријатеља и рођака, који се неко
 време настане у кући.

Немате појма како је дете осетљиво. Био сам по-
 зван у госте код једне породице у Чикагу, где је тро-
 годишње јединче било прави кућни тиранин. Родитељи
 су били потпуно заузети са мном. Дете ми је показа-
 но и ја сам погрешно да не обраћам, у живом разго-
 вору, пажњу на њега. Тада сам био случајно дошао
 на „дине. Али, недељу дана доцније био сам позван на
 једно „соаре“, за које су вршене велике припреме. Све-
 чане вечери поче дете да се дерс и нису га никако мо-
 гли умирити. Мајка је била неутешна. Цело је вече би-
 ло упропашћено. Разумео сам дочје узрујање и обећао
 да ћу га умирити за неколико тренутака. Пријатељски
 сам га ословио и позвао да са мном присуствује соа-
 реу (на почасном месту). Дете је село учтиво уз мене,
 замућено ме гледало и врло пријатељски одговарало на

сва моја питања. Онда је тражило да и њему закажем један „састанак.“ (Већина присутних на соареу били су ми пацијенти, имали су одређене часове анализе које су називали „састанцима.“ Нисам се дао збунити, и заказао сам детету један састанак, коме се оно лудо радовало, и на коме се тачно појавило. Оно је хтело и на поменутом вечеру да буде средиште пажње и ја сам му учинио по вољи да бих осигурао миран ток соареа. Истина, доцније сам родитељима одржао предавање о рђавом одгоју њиховог детета.

Не заборавите, дакле, да Ваш дечак у детету млађем од себе гледа најпре такмаца, и према томе се управљајте. Многа деца показују потпуно отворено своју прареакцију. Могу Вам саопштити неколико дечјих одговора, која су питана шта би радили кад би им се родили бата или сека. Карло: „Ја бих га убио!“... Фриц: „Избацио бих га кроз прозор!“... Ото: „Заклаћу га!“... Хилда и Ерна: „Није нам потребан браца!“... Маргарита (која је чула како се псује): „Нека га ђаво носи!“

Сумњате још? — Посматрајте како деца реагирају кад им се покаже новорођенчад. Моја ћеркица, пример доброте, рекла је: „Он има мој покривач... (затим, после неког времена) — но — поклањам му га.“ Друга деца: „Нека иде! — „Не трпим га!“ — „Ружан је!“ — „Фу! Па он смрди!“

Доста навода из дечјег света. Не смете заборавити да већина деце већ буде приправљена на радост и онда се претвараају као да се радују, да радозналост и жеља за другом у игрању такође доприносе да се исконска мржња ублажи. Познавао сам једну паметну мајку, која је родила осморо деце. Она је паметно уредила, да новорођенче увек донесе поклоне осталој деци, тако да су рђави нагони љубоморе увек били ублажени поклонима. То је било паметно удешено. Свако дете се боји да ће му новорођенче узети нешто. Како је то лепо да се тако уведе, да оно, штавише, нешто донесе са собом!

Како морате поступати да сведете на најмању мору ову љубомору, биће изложено тек у доцнијим пи-

смима. Сад стојимо пред порођајем супарника. Има још једно важно питање ту да се реши. Шта да кажем моме детету ако ме упита одакле долази ново дете? Већ смо изнели да треба из дечије собе избацити гатку о роди. Шта треба да кажете Вашем детету? Сасвим разумљиво, истину! Да Ваше дете расте под Вашим срцем, да се храни Вашом крвљу, и да све више расте и напакон се роди.

Верујте ми да деца оштро проматрају и тачно опажају промене на Вашем телу. Мали Павле, о коме сам изнео дивну причу о поморанџама, седео је у крилу своје трудне мајке. Изненада рекне: „Мамице, зашто ме стално удараш твојим великим трбухом?“ Мали Еди загледао је своју мајку и узвикнуо: „Comme tu es drôlement bâtie, maman...“ Притом се уочљиво смејао. Мајка га је упитала: „Како то?“ Он покаже на трбух и рекне: „Eh — là au ventre.“ Деца имају и своју личну претпоставку о постанку детета. Еди је дошао неколико дана доцније своме оцу, који је радио у башти, и рекао: „Tu sais, il ya une dame, qui est malade. Il faut que tu viennes la voir. Elle s'est entré quelque chose dans le ventre. par un petit trou, là (притом је показао на околину пупка). une petite boule es puis la petite boule a fondu dans le ventre. C'est entré le lit dans le ventre. C'était sur l'oreiller et c'est entré dans le ventre...“

Много енергичнији је био мали Павле. Он је отворено упитао девојку: „Ана, одакле долазе деца?“

„Од драгог Бога.“

„Али ипак драги Бог мора имати неко оруђе којим прави децу?“

„То ће ти казати доцније мајка, кад будеш велики.“

„Тада ми неће требати да је питам, онда ћу и сам знати“...

Држим да је најбоље да отворено кажете детету истину. Морате упамтити ново правило: *Не смете своме детету никад неистину рећи!* Оно Вам то не би никад опростило и реваншираће Вам лажима ускоро. Пријатно је уживати поверење своје деце, бити им прија-

тељ и вођ, не наслагати међу собом и њима зону сти-
да и страха, која се доцније не може прећи. У детињ-
ству Ваше деце ударите темељ Вашег будућег односа.
Зашто из порођаја и сексуалног односа правити неку
велику тајну, кад нам природа непрестано даје без-
бројне примере стварања и рађања? Како ћете то изве-
сти, остављам Вашем такту и Вашој способности. Има
много књига са привлачним насловом: „Како ћу то ка-
зати своме детету?“ и т. д. Што природније говорите,
што више одузмете сексуаланом животу мистично и
тајанствено, тим лакши ће бити доцније Ваш зада-
так, кад детету буду потребни Ваш савет и Ваша помоћ.

Али мајке и очеви обавештавају своју децу већи-
ном тек кад су она одавно сазнала истину на прљавим
стазама.

Све што је природно, није прљаво. Природа је чи-
ста. Људи су из тога направили прљаво, ружно и од-
вратно. Што се више од природе удаљујемо, тим ви-
ше се излажемо опасности да скренемо странпутицом.
Болести су одмазда природе за насиље над њом.

Извучите из ових чињеница закључке.

Много срдачних поздрава

Ваш одани Др. В. Шт.

XII

Драга пријатељице,

Случајно Вам је дошла до руку књижица која ва-
спитачима препоручује да раде са „сугестијом.“ Ова
сугестија може се применити кад је дете будно или
кад спава. И Ви ме питате за мишљење. Кад треба
почети са сугестијом? Шта треба да се постигне су-
гестијом?

Исто тако хоћете да знате шта је у ствари суге-
стија и шта разумемо под сугестијом? Је ли одгој већ
сугестија? Јесу ли добре поуке сугестија?

Ту скоро, шта више, директори су издали књиге које се баве везом између сугестије и педагогике. Многи педагози саветују да се што пре почне са сугестијом.

Шта је сугестија? Пренос мисли на другу особу. Ова мисао треба да се усади у туђу душу. Усудимо се само мирно да искажемо: сугестија без унутарњег уверења је празно брбљање. Нису то речи које се дају пренети у неодољивом замаху, афект који их прати, одлучује о дејству. Афектативан учитељ, афектативан у добром смислу, који уме да одушеви своје ученике, који у њима буди осећања симпатија, али који усто није женски мек, слабуњав, смешан, имаће најбољи успех. Али сугестија, хипноза и психоанализа сад су у моди. Психологија је врхунац тога! Педагогика је као свака наука (као и медицина) подложна моди. Већ се великим пословним кућама нуде аналитичари за психолошко оцењивање службеника које треба примити, графолози из рукописа просуђују поштење и поузданост, у Берлину се већ филмује тумачење снова, анализа је спала на друштвену игру.

Стојимо пред једном социјалном појавом која се осећа до у најтање животне жилице. Чежња за силом, крик за јаком личношћу која би нас снажно савладала, показује се исто тако у политичком животу као и у медицини. Би ли могло једно друго време да издигне једног апотекара до чудотворца, који проповеда ову науку о оздрављењу: „Веруј у оздрављење, сугерирај га себи и постаћеш здрав!“ Јесмо ли морали тражити да нам чаробњак из Нација пропише ову свагдашњу истину?

Ја мислим да ће се после сто година томе исто тако смејати као што се ми сада ругамо истеривању ђавола враџбинама, што је сигурно показивало још боље резултате него ова сад употребљавана сугестија и ауто-сугестија. Кад наши потомци буду читали да је у двадесетом веку стотину људи у једној сали, под њиховом „поглавице сугестије“ викало: „Сваког дана нам је боље! Сваког дана нам је боље!“, сигурно ће нас савла-
двати и ставити на исти степен са примитивцима ко-

ји верују у свога врача и у његове враџбине и који том вером оздрављава!

Објашњење овог социјалног феномена треба тражити у томе, што су људи одвикли да помажу сами себи и што очекују све од које друге, стране, личности. Од две двополне душевне снаге „воља за моћи“ закржљала је, док се је „воља за потчињавањем“ развила необично јако. Ја бих тај феномен тако формулисао, да се воља за превлашћу испољава већином у скупним појавама, док вољи за потчињавањем подлеже појединац. Воља за влашћу се упућује на целину, на државу, нацију, расу. Овој целини, овом скупном животу за вољу, у сваком појединцу побеђује воља за потчињавањем. Само је једно такво време као наше могло дати и поднети једног Мусолинија.

Зацело — слуга и победилаца било је увек. Али растројство никад није било толико колико данас. Данашњи слуга тражи онога ко ће му бити господар, он није у борби победјени, он се савија сам од себе и својеволно се даје у ропство.

Исте силе се испољавају и у односу између пацијента и лекара. Хипноза је најлепши пример за то. Постаје се безволно средство у рукама експериментатора. Слично бива и у сутестији у будном стању. Ја нисам никад видео жалоснији приказ него ове људе на подиуму, који на заповест кога непознанка пред публиком изводе глупости да се човек до суза смеје, док би се у ствари морало плакати над људском слабашћу.

Хипноза није никакав начин лечења. Она је једно слабо помоћно средство у рукама искусног лекара, који је свестан да не лечи, већ да даје душевну инјекцију морфиума. Она не иде до узрочника зла. И за њу важе мудре речи Вагнер-Јаурега: „Код хипнозе се никад не зна ко је преварен, лекар или болесник.“

Лозинка нашег доба гласи: стега! Људи хоће да их неко примора не само да буду здрави, они хоће да их и на живот и умирање, на потчињавање и владање приморају. Приморавање је потчињавање туђој гвозденој вољи, кога појединца или неке заједнице. Хипноза

и сугестија су утицаји наметнутих мисли. Само слабији трче хипнотизерима и захтевају насиље над собом. Они траже победника њихове воље за болешћу. Они траже победиоца! Заиста — ови су људи изгубили нешто незаменљиво: унутрашњу слободу и свест о својој личности.

Има једна страшна болест при којој човек мора да чини ствари за које зна да су бесмислене (Zwangs-krankheit), испитивањем које се бавим већ годинама и којој сам посветио своје идуће дело. У овој болести наступа цепање личности. Један део нагони други на смешне бесмислице. Сва енергија таквих људи губи се у борби између два „ја.“ Никад нисам видео толико много ових жалосних болесника у својој пракси као после светског рата, који је сам, можда, био најстрашњија врста ове болести коју је свет икада доживео, где је социјално „ја“ било незауздано према другом „ја“. Ако ове болеснике анализирамо, долазимо до закључка да су њихове апсурдности у ствари карикатуре некадашњих императива. Ови су болесници невине жртве тешких васпитних погрешака. Против стега васпитања и против стеге културе подижу оне противстегу својом болешћу, која их чини потпуно асоцијалним, и ставља их по законима околине у однос изузетка. Ја бих ове болеснике обележио као изроде педагогике. Они доцније покушавају да васпитају сами себе, али доживе у коме исти неуспех каогод њихови некадашњи васпитачи.

Хоће ли модерна педагогика доживети боље резултате са сугестијом и хипнозом? Ови болесници потичу већином из несрећних бракова, а ако су случајно из срећних, онда су продукти добронамерног али погрешног васпитања. Морало би се начети са васпитавањем родитеља. Школа често добије децу душевно већ тако осакаћену, да се на њима не може ништа мењати.

Психоанализа своди душевне болести на утиске из детињства. Она при том иде чешће предалско а превиди или занемари актуелни конфликт. Али она нас је научила да смо потцењивали способност упечатљивости децејег мозга и да прве децејје године могу имати трајан утисак на развиће душевног живота. Дете се у потајн

бори против васпитне стеге. Вештина педагогике састоји се у томе да се дете са љубављу и за љубав васпита, а да и сама љубав не постане приморавање. Однос „родитељи — дете“ не сме никад показивати размере „победилац — слуга.“ Најбоље васпитно средство је родитељски пример. Бодуен, одушевљени ученик Куков, саветује родитељима да деци у сну сутерирају добре ствари. Увече нека се отац привуче уз детињу постељу и нека му шапуће добре поуке. То је детињасто понашање и недостојно мисленог човека. Ако родитељи разумеју дечију душу, умеће и да их у будном стању образују и воде.

Но далеко би нас одвео ако бисмо наводили све погрешке и заблуде у васпитању! У уском оквиру овог састава имао сам само један задатак: да опоменем да се не прецењује дејство сугестије. Нека се ипак промисли да је сугестија туђе, а да се душа увек бори за своју особеност. Туђи закони не могу сугестијом постати лична својина. То чини само уверење.

Ако васпитање има какав задатак, то је само један: васпитати дете за самосталног човека. То, пак, сугестија неће никад постићи. Зар она није само једна од многих странпутица на којима се ломи дечја воља! Васпитање воље, способност да се хоће што се може, и да се може што се хоће, неће се никад сугестијом постићи. Исто су тако опасне крајности у другом правцу: школе у којима дете може радити шта му је воља и где ученици смеју одржавати већа на којима осуђују наставнике.

Најзад, свако мора научити да се повинује ауторитету и да се приљуби заједници. Овај процес мора дете да разуме. Оно мора научити да воли људе и заједницу. Да жртвује део по део личне слободе за љубав заједнице!

Драга пријатељице! Тежак је то задатак који Вам налажем. Ја захтевам да искључите свако приморавање из васпитања свога детета. Од детињства нам се утискава заповест: „То треба да радиш!“ — „То мораш!“ — „То не смеш!“ Дужност нам онда изгледа као терет и долазимо до закључка малог Франца ко-

ји каже својој мајци: „Сад знам! Све што је добро и пријатно, забрањено је!“

Верујте ми, постоји само једна врста (доброг) васпитања: родитељски пример. Дете подражава својим узорима. Родитељи га васпитавају очигледном наставом.

Васпитање је досад било борба страног против личног. Сугестија је насилно усађивање страног. Наш задатак је да поштујемо лично, да чувамо деције осећање личности, нити да га прецењујемо нити да га потцењујемо и — да га образујемо у срећног човека.

Ах! — има тако мало срећних људи. Ми носимо наследни грех кривице, која нас притискује и кочи нам полет у висину. У следећим ћу Вам писмима говорити о постанку осећања кривице. Родитељи усађују ово осећање у детињу душу и васпитавају своју децу за робове. Захтевају послушност, а не објасне детету зашто треба да слушају. *Демел*, један велики песник, пева крај колевке свога детета песму која се свршава речима: „И ако ти једном твој седи отац буде говорио о синољим дужностима, не послушај га! Не послушај га!“

Песници иду увек далеко испред стварности. Има двојаких потчињавања и послушности: из страха и из љубави. Може неко приметити да и љубав поробљава и угњетава. Али ово угњетавање почива на узајамности. И партнер бива потчињен и савладан. У вољеној особи спајају се роб и победилац, победник и побеђени, као слика исто таквог нашег настројења.

Како смо далеко од света љубави! Притисак и сила су идоли нашег времена. Претстава „јаке руке“ делује очаравајући на масе, јер је роб пакостан на туђу слободу.

И у вољи за потчињавањем налазе се сада нацисти, грађани, здрави, који не знају да су болесни, који хоће помоћу других да оздраве.

Ако је хипноза стање сна из кога се буди са заборављањем онога што је сугерирано у хипнози, онда је светски рат био огромна хипноза. Чувственост се пробудило из сна и дремежа. Али је заборавило поуке које је одатле требало да извуче. Само зна да је највишим извршено насиље и чезне, као сваки хипнотизован.

ни за новом хипнозом, за новим насиљем. Ко је предуго осећао јаку угњетачеву руку за својим вратом, тај се увек наново савија и постаје, мало по мало, стварно роб, који се више не може исправити.

Куда јуримо? Где да тражимо помоћи у овој духовној невољи? Одговор је тежак. Али једно је извесно. Нису нам потребни ни хипнотизери ни сугестери. Потребан нам је прави вођа, који поучава људство да само себе води, победник мржње који сам себе чини заточником човечанске љубави. Морамо помислити сами на себе и ослонити се на себе саме — према незаборавним Гетеовим речима:

Слуга и народ и победилац признају у свако доба,
Да је највећа срећа земаљских чеда само јака
личност.

II

I

Драга пријатељице,

Пред порођајем сте другог детета. Ваш дечко има скоро две године и хоћете да знате како да се понашате. Хтели бисте избећи погрешке које чини, из незнања, велики број родитеља. Је ли то само незнање? Није ли то нарочита појава да људи заборављају искуства сопствене младости, да земљу свога детињства виде само обасјану ружичастом светлошћу фантазије, а не сећају се у детињству проживљених мука? Требало је да прође хиљаду година па да човечанство открије дете. Дакако, — дете је сада мода у јеку. Треба да нам буде узор, нешто свето у шта не смемо дирати, могли бисмо код деце ићи у школу и тако даље. Тим речима почињу у масу убачене књиге, књижице, предавања, песме, романи и новински чланци.

Жалосно је што човечанство само екстреме познаје. Клатно се њише од крајње тачке лево (занемаривање детета) до крајње тачке десно: прецењивање детета. Већ ово скакање из једне крајности у другу, ово играње са противностима у вези са проблемом детета, показује нам да нећемо да видимо извесну истину која се налази у средини.

Уопште. људи — а на жалост и лекари — плаше се да виде проблем и да мисле о њему. Угодно је окружити се утврђеним гледиштима и правилима, држати се чврстог система гледања на свет и када се осећати сигурним у овом заклону од опасности многог мишљења. Већина родитеља види дете тако, како би га хтелo видети. Искуства сопственог детињства су по-

тиснута. Ко би се хтео сећати непријатних ствари? Тако се настављају с генерације на генерацију старе васпитне грешке и људи бивају све несрећнији.

Већ ова чињеница требало би да нас натера на размишљање. Зашто има тако много несрећних, искиданих, незадовољних и без моралне чврстине људи? Зашто се из године у годину пење број дечјих и ђачких самоубистава? Зашто се бори човек против човека, нација против нације, раса против расе, позив против позива?

Не! Нешто мора бити погрешно у нашем васпитању. Човек је рођен да буде срећан. А срећни људи се не боре против ближњих, њих не раздиру завист и злоба, они желе и другоме своју срећу. Зашто да завиде другоме на ономе што сами имају?

Но — драга пријатељице, хајде да се вратимо нашој теми. Саопштили сте ми да Ви нисте дечку ништа причали о роди, која мајку уједе у ногу, и ништа о великој бари одакле дугонога животиња треба да донесе очекивано дете. Он зна да Ви носите дете под својим срцем и често Вас запита: „Зар не, мама, овде доле — ту расте моја сестрица?“ (Он хоће на сваки начин да има сестрицу, као његов мали друг из суседства).

Ипак би Вам саветовао да се не породите код куће. Данас смо у срећном положају да можемо сваку мајку, према њеном имовном стању, сместити у породилиште. Ја не држим за паметно давати дечка из куће и онда га враћати кад је све готово. Врло мали број родитеља зна да дете сматра удаљавање из куће према приликама као казну, тим више ако, кад дође кући, затекне да је такмац заузео његово место. Ако има деде и бабе, тетка или других рођака којима дете радо иде, то још и може. У много случајева могао сам утврдити да старија деца никад нису могла опростити родитељима што су била одвојена од куће.

Сасвим друкчије стоји ствар ако се Ви са новорођенчетом вратите кући.

Ако би пак порођај морао да се обави у кући, не остаје ништа друго него да се дечко да за неколико дана изван куће. Ја сам као практичан лекар видео неверо-

прљати, чиниће, укратко, све што му је забрањено, а напустиће све чему је упућивано.

Како да се преброде ове тешкоће? Мора се детету увек наглашавати да се међу децом не прави разлика. Ако малог нисте размазили раније, док је био јединац, неће он доцније примећавати у Вашем понашању никакву разлику. На жалост је у породицама са вишебројном децом најмлађе дете при љубимче. Ниједно дете где су предузете све хигијенске и љубавне мере, ниједна свест од порођаја сведена на најмање.

А сад једно важно правило, можда најважније од свих која сам Вам дао досад:

Морате већ од почетка детињеве порођаја пазити на то, да се међу децом не појави сујарништво, и да се не увећава оно које већ постоји.

На жалост, чини се следећа погрешка у васпитању: прво и једино дете је средиште пажње у целој кући. Онда дође новорођенче, које тражи врло велику пажњу и негу. Старије дете бива одједном занемарено. Нико се не брине о његовим потребама. Стално му се говори: „Ти си старији! Ти си већ велики. Ти се сад мораш сам играти! Остави ме на миру! Пробудићеш браћу!“

Поменућу само једну карактеристичну слицицу из мога суседства. Четворогодишња девојчица добила браћу. Мала, која је раније била врло размажена, сад је на изглед врло занемарена. И она рече једног дана мајци: „Мајнице, — ја не могу више да живим. Хоћу на небо. Нисам ти више потребна, па ти сад имаш дечка.“

Мали Еди потрчао је, три месеца по сестричином рођењу, у воду и хтео је да умре. Узрок је био — љубомора на малу сунарицу.

Видео сам, такође, породице у којима новорођенче дели са родитељима спаваћу собу, јер је то удобније за мајку. Дође и друго дете, старије буде прогнато из спаваће собе, дакле из мајчине близине, што ова деца увек схвате као тешку неправду и увреду.

Морате се, дакле, трудити, по могућству, да посветите и старијем детету времена, да му не дате да осе-

тиснута. Ко би се хтео сећати непријатних ствари? Тако се настављају с генерације на генерацију старе васпитне грешке и људи бивају све несрећнији.

Већ ова чињеница требало би да нас натера на размишљање. Зашто има тако много несрећних, искиданих, незадовољних и без моралне чврстине људи? Зашто се из године у годину пење број дечјих и ђачких самоубистава? Зашто се бори човек против човека, нација против нације, препој против расе, позив против интересовања? Гледају то, али се често показују штетне последице овога гледања.

Врло често се опажа да раније уљудно старије дете почиње бивати рђаво кад се такмац појави. Деца која су одавно престала мокрити, почињала су опет то да чине у постељи, а велику столицу да остављају у оделу. Постају пркосна, дивљачна, непослушна. Гледају да мајку на сваки начин упосле, тако да сирота не зна ко је је више задржава — најмање или мало.

Више пута сам видео да у имућне породице дођу девојке за децу које видно претпостављају новорођенче, коре старије дете, хоће непрестано да га васпитавају, указују на то како је друго дете добро.

У васпитавању треба избежавати све што изазива осећање разлике међу децом.

Никад не треба истицати једно дете као узор или као застрашујући пример, корити га или хвалити на рачун другог детета. Сматрам штетним и указивање на суседну децу. Такви недостижни узор изазивају у детету осећање мање вредности, што се у животу и животној борби доцније покаже као сметња развоју способности.

Видите да стојите пред најтежим задатком у своме животу. Једва ће Вам поћи за руком да потпуно искључите међусобно супарништво. Дете ће увек себи постављати питање: Кога мајка или отац више воли?

Верује ли једно дете да је занемарено или заостављено, наступа код њега опасна реакција пркосом. Прве такве реакције су занемаривање чистоће. Оно не само да ће мокрити у постељу, задржавати столицу или је у оделу остављати, оно ће се сваком приликом

прљати, чиниће, укратко, све што му је забрањено, а напустиће све чему је упућивано.

Како да се преброде ове тешкоће? Мора се детету увек наглашавати да се међу децом не прави разлика. Ако малог нисте размазили раније, док је био јединац, неће он доцније примећавати у Вашем понашању никакву разлику. На жалост је у породицама са вишебројном децом најмлађе увек љубимче. Ниједно дете не подноси скидање са престола љубимчета, т.ј. Весијамина, избранога, на обично дете. Али где нема љубимчета, где су сва деца љубимци, ту не може ни наступити осећање запостављености.

Не мислите да претерујем! У овим годинама одлучује се дечија судбина, у ово доба се образују облици у које се доцније укалупи однос родитеља према детету, и обратно.

Пишете ми и да Вам је дете почело да покаткад жмирка. Вероватно да је дете нешто видело што није требало да види. Такви се случајеви не даду избећи. У свакој породици има непредвиђених догађаја и мучних сцена, којима дете ненамерно присуствује. Ово жмиркање је честа дечја мана, али пролазна ако се на њу не обраћа пажња. опомена: „Ти опет жмиркаш!“ буди у детету пркос. Ово жмиркање често наступи у доцније доба и ишчезне како је и дошло.

И лако дрхтање или кретање главом не значе много. Много озбиљније су различите сметње у говору, које мајку јако брину: лако муцање, шушкање, нејасан говор. Сећам се времена кад сам био практичан лекар. Често су ми долазиле мајке и захтевале да детету пресечем језичну жилу да би лакше говорило. То је чиста лудост. Увек сам одбио ту операцију коју су саветовале сусетке. (И некадање бушење ушију девојчицама држим за дивљаштво — као прстен у носу Црнаца).

Ако Вам смем дати један савет: чувајте се суседа, тетака и свезнајућих баба, које све боље знају и за свако зло имају по објашњење и лек при руци. У двема дијагнозама су ове жене „велике“, одмах ћу их рећи: зубобоља и кад дате „муче ветрови.“ Је ли дете бледо, узбуђено, мало грозничаво — то је последица

зуба. Избијање зуба изгледа уопште да занима народну машту. Видео сам сусетке које су разним средствима трљале месо око зуба, да би зуби лакше могли избити. Али све буре старог и новог света нису још толико зла учиниле као озлоглашени „ветрови.“ Трбушчић се час трља разним мастима, онда се препоручује на чишћење, дају се клистири, — а рђави ветар неће да изађе.

Али тада сусетке имају ново објашњење: „Дете је урекнута од рђавог погледа.“

Питате ме шта ја о томе мислим. Ја знам да је ова глупа празноверница раширена по целом свету, чак и код најкултурнијих народа. Видео сам многу децу са црвеном пантљичицом око руке, или да носе корални ланчић, да га штите од рђавог погледа. Надам се да сте Ви довољно паметни те да се смејете таквим глупим заштитним мерама. Заиста, са чуђењем сам научио у пракси да је мало људи слободно од празноверице. За шта све није способна мајка која дрхти за својим дететом. Ако и не користи ништа — не шкоди! — мисли мајка — и навлачи детету црвени корални ланчић.

Верујте ми, кад би било урокљивих очију, и мисли и жеља које би могле убити човека, свет би досад изумро... Али чувајте се од тога да своје дете васпитате у празноверју. Посматрао сам многе мајке које лупе трипут о сто или плуну ако им неко хвали дете како добро изгледа, од страха да им га не урекне; — из своје праксе сам, пак, могао утврдити да деца подражавају овим рђавим обичајима и да већ у младости буду васпитани у празноверицама.

Дете нема логично мишљење као одрастао. Његово је мишљење као у примитивца, прелогично, анимистично, мистично. Оно конструише везу између „Ја“ и догађаја у околном свету, који су у ствари нетачни, али за дете стварно тачни. Оно још верује у свемоћ мисли и жеља. И ова вера може постати корен душевној патњи која се кристализира око неког дубоког осећања кризнице.

Већ сам вам казао да дете такмаца очекује са врло различитим осећањима. Оно хоће да остане једино и да не дели родитељску љубав. Оно чује да се говори

о смрти. Тада жели да нови такмац умре. Деси ли се да новорођенче умре, или се тај случај деси доцније, дете се, које верује у свемоћ својих мисли, осећа као детињи убица.

Ви ћете зачуђено питати да ли може трогодишње дете већ имати тако тешке душевне конфликте. Шта знамо ми о детињој души?

Драга пријатељице! Ми смо последњих година много научили. Више не верујемо у цветну чистоту дечије душе. *Песталоци*, велики педагог и пријатељ људи, може хиљаду пута понављати: човек се рађа добар! Ја морам остати при своме гледишту. Дете није ни добро ни рђаво. Оно стоји с оне стране оцењивања добра и зла коме нас је култура научила. Од нас само зависи постаје ли оно добро или зло.. То значи, које се клице развијају, добре или рђаве. Човек у себи има све: Бога, злочинца, животињу, ђавола. Можда управо ова мешавина сачињава човечанско. У детету се налазе све ове супротности, али много јасније него у одраслог. Они се још врло добро слажу. Бог и ђаво су можда добри пријатељи. Студа долази да из неког малог ђавола може постати Бог, а из малог Бога ђаво.

Али за живог Бога не говорите детету о ђаволу, а можда прерано ни о Богу. Не цртајте ђавола на зиду и не изговарајте име Божје без потребе.

У сваком детету налази се клица за идеално ја, за племенитог човека, који ће ићи узвишеним путевима будућности. Постићи ово идеално „ја“ а не оптеретити дете кривицом, то је циљ доброг васпитања. Не вечито: „Мораш!“ — „Треба!“ — „Не смеш!“... Не; и хиљаду пута не! Мора бити: „Можеш! Можеш ако хоће!“

Ти можеш научити да волиш и будућу сестрицу, ако хоћеш да будеш добро дете, ако за времена научиш да велика тајна животне уметности гласи: моћи делити са другима!

Ах, — колико много браће завидно гледа на браћу, колико много сестара исто тако на своје сестре! Други је можда уграбио више од животних добара! Можда отац више воли њега! Можда... Одвратни су завист и

љубомора, отровне змије у овоземаљском врту, који би требало рај да буде.

Васпитачи, упознајте за времена где се јавља прва завист и где се прва љубомора шуња својим подмуклим путевима. Покажите детету да љубав богатије награђује него мржња! Покажите то сопственим примером! Будите сами племенити људи или покушајте то да budete, и Ваша ће деца благосиљати Вашу успомену...

Ваш одани др. В. Шт.

II

Драћа пријатељице,

Стојите сад пред једном загонетком. Веровали сте крغو да моја претсказивања о љубомори Вашег дечка на своју сестрицу нису погодила. Ваш дечко је своју малу сестру поздравио врло пријатељски и није показао никакву реакцију по којој би се дало закључити ривалство. Али сада, пошто је прошло већ неколико месеца, примећавате ипак да се је детиње понашање променило. Он је постао чудновато ћудљив, често плаче због какве ситнице; задаје вам много посла. Ви већ примећавате да он хоће да спроведе да се више са њим бавите. Кад сте се последњи пут шетали, одједном је изјавио да је уморан и тражио да га носите. Узалуд сте му објашњавали да је он велики дечко и да мора еси ићи. Не! Он хоће да га носе и возе као сестрицу. Недавно сте га нашли, на велико своје чуђење, у колицима мале. Највише Вас боли што прави понекад тешкоће при јелу. Неколико пута је повратио свој оброк. Хтели сте, већ, уплашени, послати по лекара, пошто се такви непријатни случајеви пре никад нису догађали.

Сигурно сте погрешили и поклонили много пажње да дете „добро“ једе. Дете је лукаво и погађа Вас тамо где Вас је најлакше ранити.

Морам Вас још једном упознати са поремећајем у јелу код деце, који обично наступа кад се први пут

јаве конфликти у детињој души. Не падајте у погрешку других матера, да на јело терате свакојаким досеткама. Има мајака које за време јела деци причају најзанимљивије приче и том им приликом увек по једну кашику ставе у уста. Је ли дете добро, прича се наставља. Друге мајке искоришћују игре. Треће прете и навраћују. Ви сте били зачуђени кад Вам је синчић изјавио да и он хоће да доји као сестрица. Мали лола дошао је одједном неочекивано у собу кад сте малу дојили. Такви случајеви се не дају избећи. И тако хоће и он сада да има ту пријатност коју има његова сунарница, коју он сматра досадним уљезом.

Познајем мајке које су у таквим приликама дале и старијем детету да доји, што држим грубом грешком. Деца која пију млеко из боце, могу, под извесним околностима, да остану дуго година при флаши, или да јој се врате ако млађе дете при храњењу пије из бочице.

Исто би тако било погрешно давати деци, да би им се отворила воља за јелом, разна зачињена јела и која утичу раздражљиво.

Најбоље чините ако уопште не водите рачуна о овим пркосним детињим испадима. Покажите му своју љубав на уобичајени начин, уверавајте га да га волите као и пре и реците му: „Ако си гладан смеш јести, али не мораш!“

Много су непријатније друге реакције детињег пркоса после рођења кога такмаца. Ја сам у своје време, као практичан лекар, виђао да се старија деца, која су већ одавно била чиста, по рођењу другог детета опет провају. Последњих сам година морао давати мишљење о дванаестак таквих случајева. Дво- или трогодишњи посматрали су неговање малих и почињали опет да мокре у постељу. Батине и све друге, сличне, мерс, ништа не помажу, чак су и штетне. Објашњења пуна љубави, указивање на одраслост и на предности и дужности одраслог детета, необраћање пажње на грешку, смевање, делују много боље.

Непријатне су такође и реакције пркоса које се испољавају задржавањем столице. Па Ви сте сами последњих недеља то доживели. Дете се опире да иде

на свој лончић, задржава столицу по 2—3 дана и оставља је, најзад, у одело.

И у овом случају су потребни велика љубав и стрпљење. И овде се препоручује правило: не обраћати пажњу. Не правите велику ствар од ових дечјих грешака. Оне ишчезну како су се и појавиле.

Пошто сте већ обавештени о односу дечјег супарништва, добро ћете чинити да не остављате никад саму децу, без надзора. Много чешће се дешава но што Ви то верујете да старије дете позледи млађе или га избаци из колица...

Четворогодишњи Павле остао је у соби сам са сестрицом, која лежи у колицима. Мати је имала неки посао у суседству и замолила је Павла да припази на сестрицу. Павле је сестрицу на изглед увек добро пазио и није показивао никакве знаке љубоморе. Мајка се враћа и види како Павле сестрицу ваљано уређује својим песничкицама. „Шта радиш то, забога?“ пита ужаснута мати. „Знаш, мама, Ерна је била рђава и драла се, тада сам јој рекао да буде мирна, она није била мирна и ја сам је онда добро истукао.“

Остављање саме деце има и других опасности. Деца инстинктивно почињу да се свлаче и пипају. Такође није реткост ни полно општење у дечје доба ако се ови први дечји покушаји уопште могу тако назвати. Али из искуства знам да старија деца врло радо употребљавају млађе за задовољење полне радозналости.

Унапред видим дејство ових идеја. Већ слутим да ће се згражати многе мајке, које радо сматрају своју децу невиним анђелима. Шта тражим ја друго него пажњу и надзор који смо већ годинама употребљавали. Ми управо хоћемо да спречимо болести и рано буђење полног нагона, јер хоћемо своје искуство из болесничке собе да применимо у дечјој соби.

Могло би се можда веровати да сеоска деца нису тако „покварена“ (да употребимо тај страشان израз) као у вароши. Ја сам стекао сасвим друкчија искуства. И др. Брасел је слична опажања саопштио о „Сељачкој љубави“ у „Гласнику за сексуалне науке“ (1927, XII св.). Он ту ово каже о сељачкој деци:

„Лични полни живот, или оно што даје утисак почетка полног индивидуалитета, почиње врло рано. По правилу у трећој години. Две спарене муве, или два гундеља, буде дечију радозналост; оно види спаривање паса, бикова, пастува. Насупрот томе тврде ми сви које сам о томе питао, да се петлово гажење, патково и гусаново тек доцкан схвате као полни чин. Томе су допришели одбранбени покрети женке и доводили до претпоставке, да мушкарац, наиме, ту врши право оца породице да одржи домаћи ред. На размишљање буди и разголићавање браће и сестара при преповијању и купању, што сељачко дете посматра врло радо. Дете ових година без изузетка спава са родитељима у соби, често у истој постељи. У трећој и четвртој години види се код сељачке деце чешће, и то *без разлике* јесу ли из сиротињске или имућне куће, покушаји да се играју „оца и мајке.“ Мој брат и ја стајали смо на једним колима жита, да ово стоваримо. Тада прође поред нас гомила сеоске деце, дечака и девојчица, весело певајући. Мој брат са села одмах ми обрати пажњу на приказ који ће наступити. Деца ишчезоше у валовима жита, двоје по двоје, приљубљени једно уз друго, не покривши се, узајамно, житом. Кад смо их ми узнемирили, изишли су незбуњено из жита и прошли покрај нас одмах ведро, без икаква трага гриже савести. Мој брат је утишavaо моје морално гнушање и указивао на то да се све то *ојст изгуби* ако се не делује кажњавањем и чин не утисне у памћење.“

Види се да су прости сељачићи паметнији у својој природности него префињени варошани. Шта све не ради једна мати у вароши ако своју ћерчицу или свога синчића изненади при таквој забрањеној игри!

Понеки читалац би ми могао поставити питање зашто је нервоза мање раширена међу сељацима него међу грађанима ако се сељачићи већ у раној младости играју „оца и мајке.“ Одговор им је дао горњи сељак. Сељаци не праве никакво питање од овог играња. Полни нагон на селу није тако велики грех ни тако велика тајна као у вароши. Праисконски природни закони це-

њени су на селу дубље него у вароши. То показује и храна сељака.

Знам из личног искуства, и из искуства мојих болесника, да се игра „оца и мајке“ или „домаћинства“; не свршава ни најмање безазлено, већ обично као у животу одраслих...

Али управо зато што ми грађани имамо друге облике васпитавања, морају деца бити сачувана од раних полних утисака.

У таквим приликама наступају често прве дечје мане, жмигање и гримасирање. И у овим случајевима је најбољи начин не обраћати пажњу на ове грешке и не правити од тога питање. Тежња старије деце да се поставе увек у средиште родитељске пажње и уважавања, мора се примити. Не би се могло веровати како могу деца бити лукава. У стању су да изигравају тешку болест, па и само умирање.

Како јако може на душу детињу деловати рођење супарника, показује случај малог Пепице, који је објавио др. Клаус (не али психоаналитичар, него практичан сеоски лекар) у „Бечком клиничком недељном листу.“

Клауса су позвали болесном Пепици, који лежи на смрти, 36 часова није залогаја окусио, изводи каткад нападе, пада кад га подигну.

Др. Клаус сазнаје чуднотату подударност. Пре две године у исти дан је било рођење једно дете, кад је старије умрло. Пепица, који је сад на смрти лежао, дошао је кући и чуо да је мајка родила дете. Пола сата затим пао је он на земљу и почео у исти мах да умире, као у своје време његова сестрица при рођењу новог детета. Др. Клаус је нашао око дечка на окупу сву породицу како кука. Паметни колега није се дао забунити, усправио је дечка и викнуо на њега: „Хоћеш ли стајати!“ И гле! Дете је скочило, са узвиком „Татице!“ потрчао оцу, и дуго четврт часа плакало. Онда је тражио кафе и хлеба. Зачуђени сељак рекао је лекару: „Господине докторе, Ви сте из детета истерали ђавола!“

Пепица је био чуо да су се родитељи молили Богу да он не умре, јер им је једанпут једно дете умрло при рођењу другог. Сад је веровао да мора он умрети.

Је ли се бојао смрти? Или је само изигравао? Морамо помислити да је ту у питању тежак душевни конфликт. Можда је смрт старијег детета радовала Пепицу. Можда је он проклињао долазак новог супарника. Али он се је бојао божје казне за своје зле мисли. Страх и осећање кривице, такође потреба да стоји у центру пажње, жеља да казни родитеље за долазак новог детета, може бити оно што га је покренуло на изигравање смрти.

Родитељи су неопрезно пред дечком говорили о смрти детињој и чудноватом стицају прилика, верујући да то мали Пепица не може разумети. Но деца разумеју врло много и могу такође одлично да изигравају болести. Не увек тако сјајно као мали Пепи, који се одмах на умирање дао, али свакако врло вешто и лукаво.

Јесу ли деца једном приметила да могу над родитељима загосподарити и забавити их око себе главобољом, трбобољом, затвором, грчевима, онда се тим средствима прибегава да се мати још једном одвуче од неговања млађег детета. Како се поступа у таквом случају? Са дететом се говори сасвим отворено, као са одраслим. Објасни му се његово понашање, покаже му се да се то разуме, смешка се над његовим изигравањем.

У избору болести деца често подражавају ономе што су могла видети у породици.

Пати ли мајка од мигрене, може се одједном двогодишње дете пожалити на главобољу и захтевати да му се веже глава, како је то код мајке видело. Наивни родитељи верују да је болест наслеђена, она је међутим присвојена. Једна дама, коју сам ја лечио од нервозних поремећаја вида, дође ми једног дана сва очајна, а ипак триумфујући: „Ви тврдите да су моји поремећаји вида нервне природе. Сад имам непобитан доказ да се ради о телесној болести. Моја четворогодишња девојчица жали се данас да не може да подноси светлост и да више не види јасно.“ (Болесница је патила од страха од светлости и пролазног замрачавања свих предмета). Поучио сам даму да је у питању дстиње подражавање њеној пред дететом често истицаној мани,

те треба да каже детету да она не верује у ову болест, и да не обраћа пажњу на то. За два дана је уклоњен страх од светлости и сав поремећај.

Жалите се на рушилачки бес код Вашег дечка. Можда нећете због тога очајавати ако сазнате да се на овај начин испољавају и испитивачки нагон и радозналост дстиња. Ваше дете хоће да зна како ствари изгледају изнутра. Нека деца, опет, траже средиште, велику тајну која се налази у средини сваке ствари. Не заборавите што сам Вам већ тако често у ранијим писмима изложио. Сва деца су сурова и управљају ову суровост на све предмете на којима могу искалити своју вољу за моћи. Ваш мали је две недеље по рођењу своје сестрице у комаде растргао свог пајца, кога је пре страшно волео, кога је узимао собом у постељу, јер без њега није хтео заспати. И на своме чика-меди је мало своју ђуд искалио, и једно му уво ишчупао. Можда је он на овај начин изживео и преобразио своју мржњу према сестрици.

Не знате како знатну улогу у дечјем животу игра закон преображавања енергије! Ми имамо у Бечу, у „Пратеру“, добротворну установу једног „човека за шамарање“, коме се за неколико гроша може опалити шамар, и који при нарочитом успеху снажно замумла. Можете ми веровати да је овај „човек за шамарање“ сачувао многе људе од снажних шамара.

Дете рано учи да потискује своје афекте, и свака мајка може посматрати како девојчице мазе лутке, а којом приликом и туку, према томе како су оне саме према мајци расположене.

Кад већ помињем играчке, не могу пропустити да Вам не обратим пажњу да се у избору играчака мора бити врло обазрив. Не треба зато да наглашавам да сам против рђавог обичаја поклањања дрвених и оловних војника деци, малих тврђава и топова, да се могу играти рата. Потпуно треба избацити сабље, пушке, дечје револвере, па и кад су од чоколаде. Ништа не сме доћи у дечију собу што може помоћи или узбудити су-ровост маите. сам против рђавих војника да играти рата. Пот је револвер, па доћи у дечију собу

Играчка нека буде по могућству једноставна. Дечјој машти се мора омогућити да оживи играчку и у ми-слима искити. Може се посматрати како сирота деца доживе са једним комадићем дрвета исту радост као богата са луксузно опремљеном лутком. Можда ове једноставне ствари мање драже на разваљивање него сложени механизам лутака које говоре и изводе свакојаке вештине.

У основи својој дете не сме бити кажњено за разваљивање играчака ни цепање књига са сликама. Казна се састоји у томе што се детету не купи друга играчка дуже времена, тако да оно жали губитак старе и на тај начин учи да је само себи одузело једну сталну радост.

Разваљивање играчака даје васпитачима пуно прилике да докажу своју васпитачку способност. Урођена дечја суровост мора бити побеђена већ у ранијој младости, и нагон за разарањем преобраћен у противно, у нагон за стварањем и грађењем. Једна старамајка донела је једном детету, које је све играчке систематски разваљивало и увек тражило средиште (!), једну малу вештачку птицу и обећала да ће му сваки пут донети неку другу животињу, ако мали своје играчке не буде кварно. Већ идући пут одведе је мали победоносно до ормана за играчке и рече: „Видиш, бако, све је цело!“

Често сам приметио да се деци дају за играње живи кучићи или мачићи. Деца муче ове животиње и показују на њима своју моћ. Ових дана сам имао прилике да посматрам како је седмогодишњи дечко добио за играње на поклон белог мишића, кога је та игра за два дана у смрт отерала.

О овој дечјој суровости, коју они уопште не држе за суровост, јер не могу да разликују добро од зла, имаћу још опширно да говорим.

Данас бих хтео само све родитеље још једном да позовем да из дечје собе потпуно избаце игру војника. Деца се потичу на рад много лепше грађевинским материјалом, играчкама које се склапају на делове, играњем са иловачом и Фребловим радовима за забавиште, при чему дете учи да много више радости причињава

грађане него разваљивање. Треба ли да се подигне но-
во човечанство, готово на мир, мора се ставити семе у
дечја срца. Родитељи и васпитачи, не заборавите да
је у Вашим рукама будућност човечанства! Садите у
мала срца еванђеље љубави, и учите их непрестано ка-
ко се савлађује мржња, завист, злоба и љубомора! То
је почетак и крај сваке васпитачке уметности.

Ваш одани д-р В. Шт.

III

Драћа пријатељице,

Врло добро сте учинили што сте Вашем дечку на-
шли неколико другова за играње, тако да се деца под
надзором једне паметне дадиље до воље могу наигра-
ти. Ја сам Вас већ раније упозорио на опасност која
прети деци ако су увек само у друштву одраслих. Де-
ци су потребна деца! Ова реченица изгледа потпуно ра-
зумљива, па ипак се њеним речима ретко следује. Мно-
ги се родитељи плаше да би се деца могла покварити,
плаше се заразе, рђавог утицаја, и т. д. Са страхом
се ни једно дете не може васпитавати! Страшљиве мај-
ке неће никад бити добре васпитачице. Деца треба да
су врло много напољу, да се јуре, да се смеју прљати,
да смеју испепати одело, та зато су деца! Ако дете
падне, бол га том приликом научи да буде обазривије
други пут.

Ваш денко је необуздан и пун темперамента. Будите
срећни за то! Способност детета огледа се у ње-
говом темпераменту. Кад бих вам одао шта су све мо-
ћи јадни родитељи са мношћом имали да издрже! Моји дечји
изгреди били су чувени и могли би испунити читаве књи-
же. Моја мајчица је често била очајна. Али она ми је
пустила много слободе, ја сам за игру добијао старо
одело, коме нису могли много нашкодити туча, рвање,
пентрање и копање по песку. Рано већ играли смо се
„разбојника и чувара“ — а било је то бесно играње.
Мора човек сажаљевати децу по дивним градским пар-

ковима у Бечу, тако лепо и по моди обучену, како их васпитачи чувају, брижљиво воде за руку тако чисте, да је човеку мука; све на њима сија у савршеном реду. Она не смеју бити необуздана. Врло често сам слушао од богатих пацијената, који су у детињству имали строг надзор, да су завидели уличној деци на њиховој слободи!

Па зашто ките мајке децу тако да личе на модне лутке? Ипак само да би задовољиле личну своју сујету и биле на гласу са своје лепе и добро неговане деце. Деца треба да добију што једноставнију хаљиницу од јаке тканине, као што су већ сад уведене гаћице за децу кад се играју. Зашто тако рано развијати смисао за модне лудости и јаке боје и појачавати дечју сујету? А тада вечите опомене и гунђања: „Држи се право!“ „Где газиш то?“ „Не прљај се!“ „Погледај своје нове ципеле! Сасвим су блатњаве!“ (А зашто су ципеле ту, ако не смеју бити прљаве?) „Ала имаш прљаве руке!“...

Ах! Мука је то за човека који воли децу да посматра у парку мајке и гувернанте. Каткад се нађе нека милостива душа те скупн децу у коло, она тада певају и смеју се, чине то мало постиђено, јер осећају да их посматрају. Већ се могу упознати будући људи: дрске кокоте, постиђене наивке, осетљиви, који одмах удари у плач што су га у колу мимоишли, пркосан, који ништа неће са осталима.

Колико је лепше деци у новим општинским кулама, где станују мање имућни! Ту су велика игралишта и лети купатило од дасака, велики простори са песком. Ту деца могу да истутње своју енергију, док се не уморе и зажарених образа мајци да се врате: „Гладан сам, мајнице! Молим те, дај ми што да једем!“ Богато дете седи као размажен принц и пушта да га моле и хвале, јер је једном тако милостив био да покаже потребан апетит.

Овом приликом бих се заложнио за то да деца иду босонога. Грех је лепу, лепог облика дечју ногу већ рано стиснути у тесну ципелу. Свака треба тачно да посматра ногу новорођенчета и да је сразни са ногом

одраслога, па да утврди како грозно сакаћење врши култура на ногама.

Дустабан се све више јавља међу културним народима. Управо је постао народна болест. Треба обратити пажњу на чињеницу да деца са села, која врло много иду боса, не познају ову болест скоро никако. Нози је потребан ваздух, светлост, сунце. Свакако, долазе и други чиниоци уз тај.

(На жалост, они су већини лекара непознати). Децу погрешно хране. Недостаје им витамина и креча... Рахитис је социјална болест, последица оскудне и рђаве исхране, и нездравих хигијенских односа. Злогласан рибљи зејтин који су рахитична деца морала пити, и још данас пију, извесно да делује услед богатства у витаминима. Ма како да је: раван табан и знојаве ноге природна су последица нашег неприродног начина живота. Нога мора да има светлости и ваздуха и деца треба што дуже да иду боса или у сандалама. Ја ципелу држим за штетну културну тековину и радујем се да је полуципела постепено освојила свет. (И модерна женска ципела са пречагом била би велики напредак, кад је висока потпетица не би чинила справом за мучење).

Нека моји читаоци опросте за овај излет у хигијену. Али ја верујем да ће једно дете више радости осећати ако се, претпостављајући лепо време, пусти босо, и што мање обучено да се игра на слободном ваздуху. (У опоравилиштима које је бечка општина сад у великом броју подигла на крајевима Беча, у мирисном шумском ваздуху, играју се деца, кад је лепо време, стално напољу, обучена само у кратке купаће гаћице. Могу морални филистри због тога фрктати. Сигурно је да ће одрасти здравији нараштај и да се деца више радују животу).

Нама су потребна у свима вртовима велика игралишта, где би млађа деца имала део за себе и где би се могла искакати. Ове игре стишавају и жеђу за афектима. Оне их узбуђују и покрећу. Деци је потребно ово потстицање. Она су много богатија узбуђеношћу од одраслих и показују јачу жељу за афектима. Стога деца

јуришају на све страшне приче, стога могу лакше да се наљуते и лакше да се осете дубоко увређенима. Мора се пазити да се ова склоност ка узбуђивању не појачава. Често сам већ у писмима говорио о опасности несрећних бракова. У таквим несрећним браковима глад за узбуђењем налази штетну храну. Али и у срећним браковима треба родитељи (и васпитачи) да буду обазривији са изражавањем афеката у дејем присуству.

Деца имају један афект који увек траже, афект животне радости, који се испољава у смеку и усклицима. Дивно је слушати узвике дојенчета. Зашто је већина људи одучила избавилачко клицање? Само планинац познаје „јујукање“, спасоносног певача животне радости. Одјекује оно по бреговима на све стране и свако је весело кад чује ту песму, па то био и неки одвратан или несрећан натмуренко. Претпоставите, сад, да у пуној главној улици неки грађанин почне, наједном, узвикивати и попевати! Људи би га прогласили лудим. Лепо понашање забрањује излив јаким осећања. Стога се и каже у романима и песмама: „Од радости би да кличе и сав би свет загрлио.“ Хтео би!... Зашто није? Јер углађеност захтева затајивање свих јаким осећајних реакција. Она дозвољава човеку плач на улици, ако је сам, али смеку, ако је човек сам, важи као знак оболелог духа. („Смејао се сам за себе као да је сишао с ума“...)

Радујмо се што још деца имају право да кличу и да се смеју. Наш је задатак да им за то дамо што више прилике. Или се можда верује да има деце која се не могу смејати? На жалост, то је истина. Ова су деца рано несрећна, немају осећај глади, немају животне снаге, бледа су, опала и рано остарела. Раније се лекари нису бринули за душевне узроке дејих болести. Сад се на овом пољу показују велики напреси.

Дејји лекар професор Хамбургер написао је цело дело о психопатологији дејег доба и објавио поједине мање радове ове врсте. У једном чланку „Душевно у дејем лечењу“ говори искусни дејји лекар о бледој деци и примећује: „Ако су деца бледа, не смемо мислити само на малокрвност, већ и на могућност душевних поремећаја. Оштрице свакодневног живота и у по-

родини погађају каткад јако децу склону поремећајима циркулације. Једна стално нестрпљива мајка или која само гунђа, строг, никад љубазан, намргођен отац, могу да изазову такве појаве. Као нешто нарочито могу споменути ретке случајеве кад се деца од једне године, или чак и двогодишња, не могу да смеју. Она то још нису научила, а кад из своје нељубазне околине, у којој нема радости, „околине без душе“, дођу људима који их пријатељски дочекују, зачуђени су јако да је неко према њима пријатан. Тада полако уче, обично тек недељама доцније, да се смеју. Доказ, да се смејање мора учити и вежбати“.

Драга пријатељице! Више не треба да се плашите што је Ваш мали постао тако блед. Потврдићете ми сигурно и да се сад много ређе смеје и да чешће без разлога плаче.

Плач без разлога! Мајке и очеви, сви васпитачи требало би да знају да ни једно дете не плаче без дубље разлога. Често сам посматрао да мајке постају грубе што дете плаче „без разлога“ и чак туку децу, при чему говоре: „Ево ти, бар да знаш зашто плачеш!“ -- Ове би мајке требало да се стиде у души и да помисле на своје детињство. Сетите се једног: Ваш мали сад мучи муке своје прве љубоморе. Осећа се заповиђеним. Стављен је на друго место. Није више јединац. Он ће озо убрзо преболети и опет добити своју лепу боју и свој стари смех, ако не упаднете у погрешку већине родитеља, да најмлађе дете прогласите љубимцем, а старије збаците са тог престола.

Можете из мудрих примедаба Хамбургерових увидети како важну улогу игра у дечјем животу животна радост. Кад су родитељи ведри и радосни, преноси се ово расположење на мале. Натмурен отац, који с посла долази кући уморан, који је незадовољан, који замара јелу, који децу пита да ли нису што рђаво урадили, дели казне и т. д.... ретко ће уживати благослов у напредном детету. У срећним породицама је очигледан долазак кући свечаност, у несрећним непријатан догађај испуњен страхом.

Могу се разликовати два рђава типа породице са децом, оба уроде на крају таквим плодом да се дете стави у опозицију према једном од родитеља. У једној породици мајка дели казне, опомене, грдње, а оцу припрема пријатно вече. Све треба да је уређено пре него што отац дође. Он не подноси размирице, не подноси немир, он не подноси узбуђено стање, он хоће да има свој мир. У другом случају јавља се увече отац као строг судија. Он је страшило којим мати прети: „Чекај само док отац дође. Добићеш већ своје!“

Обоје не ваља, јер ставља дете пред проблем: „Кога више волим?“ То чини дете пристрасним за једног родитеља.

Родитељи треба да науче разумети своју децу, и да их науче васпитавати без застрашивања. Још је горе ако један родитељ хоће да поправи строгост другог претераном нежношћу. Борба за детињу љубав највећа је опасност за дете. У овом погледу су квар за децу слатке тетке које спадају у ужу породицу, нежне забавиље, рођаке, старија послуга. Дете види разлику, научи рано да процењује ко му причињава више радости, и лако се дође према родитељима у мржњу и пркос.

Овај пркос се често испољава у томе да деца престају бити искрена и да прећуте многа осећања, чак да и лажима прибегавају.

Ништа не чини родитеље тако бесним као кад ухвати дете у лажи. Они лако заборављају да васпитавање за истинитост треба од њих да потиче. Не речима него примером. Дете никад не опрашта ако га лажу. Обезбеђања се морају држати. Дете посматра необично оштро. Ухвати ли родитеље у лажи, сигурно је да ће убрзо оно слагати. Једно дете чује да треба увек гозорити истину. Убрзо затим девојка пријављује неку даму. „Кажите да нисам код куће.“ Дете је потресено. Па мама је код куће. Зашто она лаже? Зашто она сме да лаже? Или, мама је врло љубазна према некој дами која је у посети, а кад она оде оштро је критикује у присуству детета. Дете неће никад схватити ово мајчино понашање. Зашто лаже мама? Зашто је мама тако љубазна у присуству даме, а каже, тек што је она праг

прекорачила: „Хвала Богу што сам се ослободила ове одвратне личности!“

Петогодишња Ева није своју мајку никад слагала. Једног дана упита она мајку: „Како се при рођењу разликује дечко од девојчице?“ Мајка одговори: „Дечаци долазе на свет у гаћицама, девојчице у сукњицама!“ Ева одговори: „Боже, што сам глупа! Да нисам на то мислила!“ Два сата после тога слаже Евица мајку први пут. Против поновљене мајчине наредбе свршила је малу нужду у врту и порицала то нарочито дрско.

На жалост, наш је живот саздан на лажи и претварању. Друштвени обичаји приморавају на лажне љубавности и претварање. Управо, једно васпитавање за лаж било би у социјалном погледу много пробитачније. Нашем друштву чини част што се труди да бар децу васпитава за апостоле истине. На жалост, родитељи не мисле то тако идеално како ми то овде претстављамо. Родитељи само хоће да је дете према њима искрено. Они се труде да упознаду дете, али чине то недовољним средствима.

Сад на другу тему!

Ваш син се сада опире да спава поподне и Ви сте зато несрећни. Бојите се да ће то детету шкодити. Ја кажеим смешним терати малу децу да спавају. Природна потреба за спавањем то најбоље сама уређује. Деца која су много са одраслима, често се опире увече да иду спавати, кад је њима управо најлепше. Тата се звали, мама свира на клавиру или нешто прича о дневним догађајима. Много је захтевати од детета да иде тад у постељу. Ова васпитна грешка, имати увек око себе децу која ослушкују шта старији говоре, свети се убрзо у противљењу да рано иду у постељу. Остану ли деца у својој соби, где их родитељи посећују, неће им пасти на памет да хоће дуже да остану.

Слављено поподневно спавање сматрам излишним. Многа деца коју натерају на то спавање, спавају неколико сати по подне, а онда се увече опире да легну. Не спава им се. Дојенчад осећају велику потребу за спавањем ако се паметно одгајају. Што дете бива ста

рије то и потреба за спавањем постепено опада. А о томе мајке не воде рачуна. Деца која се до умора истутње и имају доста прилике да исцрпу своју телесну енергију, имају дубок и нормалан сан. Знам то из сопственог искуства. Био сам необуздано дете и имао довољно прилике да се истутњим. Али ме никад нису гонили да спавам. Не сећам се да ми је ко рекао: „Иди да спаваш!“ Мени се тако много спавало, да сам сам то захтевао. Овој околности имам да захвалим што сам и данас добар спавач — и у животу своме се нисам имао жалити на рђав сан.

Ви сте са страхом приметили да Ваш мали рђаво спава, више у сну, често се буди и лежи тако дуго отворених очију.

Родитељи обично мисле: „Шта је детету?“ А треба да мисле: „Какву смо погрешку према детету направили?“

Читао сам у једном педагошком часопису, ту скоро, извештај једне паметне мајке о поремећају спавања код њеног детета од године и по. Тај поремећај је наступио за време брачног општења. Дете је спавало у суседној соби. Врата су била отворена. За време општења дете је почело да виче. Мати је тада потрчала детњиој постељи и покушала да га умири. Оно је захтевало да га мајка узме код себе у постељу, што је она одбила. Следећих ноћи је дете стално будило родитеље дреком. Нарочито ако су се родитељи хтели миловати били су сигурни да ће им дете сметати узвикивањем од страха. И затим не би сатима заспало. Случајно отпутова отац за неко време. За време његовог отсуства дете је било потпуно мирно и ни једном није будило мајку. Тек што се отац вратио, наставили су се узвици страха и неспавање у свој сили.

Таква искуства су поучна. Одатле можете научити да није довољно држати децу у другој соби а врата оставити отворена, да их можете пазити.

Ова сазнања нису врло пријатна. Она намећу родитељима извесне обавезе, опомињу на сбазривост и ограничавају слободу родитељима. Драга пријатељице! Помислите да ли нисте што погрешили у овоме правцу?

Илак, Ваша деца расту у кући љубави и радости. Ту не може бити да Ви не пређете преко тих малих тешкоћа. Смех делује заразно. Ја бих реченицу: „Где се пева, ту мирно отпочини“ преокренуо и казао: „Где се смеје, ту мирно отпочини!“ Животна радост се у смеху испољава. Људи који се не умеју смејати, од срца се смејати, изгубили су рај. Смејући се и осмехујући се на грешке своје деце, најбоље ћете постићи свој циљ. Већ се је Ваш дечко осмехнуо на сестрицу. Већ избија лепи цвст братске љубави у његовом срцу, већ је он почиње волети. *Љубав све побеђује.* Од њених божанских зракова склањају се демони зависти, љубоморе и злобе. Еванђелској љубави не може нас научити ни један свештеник. Она се мора у породици научити.

Бићете већ уморни од тако многог поучавања, и ја Вас видим у духу како се смејете пророку...

То ми је сасвим свеједно. Навикао сам да ми се смеју кад говорим најозбиљније и најважније ствари, а да ме озбиљно узимају кад хоћу да се шалим са људима. То је трагедија свију који стварају. Свет никад не зна да ли их треба озбиљно узети или да им се смеје.

Много срдачних поздрава.

Ваш одани д-р В. Шт.

IV

Драга пријатељице,

Имате нову бригау. Син Вам лако добије запаљење граа, спава ноћу отворених уста, лекар Вам саветује да дете оперишете. Ја, природно, не могу одлучити је ли операција потребна или није. Али сам уопште против многих операција. Много се сече, горн, чупа, што мирно може остати у телу. Наше време је под владом ножа. Не мислим тиме порицати да има потребних операција. Ако је сну Вашег детета збиља сметња у носу а не у душевним утисцима, онда збиља морају крајници бити ваљени.

Кад сам још био практичан лекар није било у мојој пракси деце која су морала бити оперисана. Ја сам био оболео од једне тешке болести и морао сам више месеци прекинути праксу. Мој заменик био је обожаваалац ножа. Ја то нисам. Ја сам нашао да се многи од ових поремећаја за које се тврди да је потребна операција у току година изгубе сами од себе. Жлезде су заштитни органи тела и ја никако не сматрам њихово отстрањење за безазлену ствар. Такође не верујем да има сувишних орђана. Природа врло мудро ради, сувишно изгледа само све оно чему ми не увиђамо значење.

Свакако — знам да имате паметног домаћег лекара, који ће операцију дозволити само ако је безусловно потребна. Једно бих Вам могао саветовати: не дозволите да Вам лекар обмањује дете да хоће само да му погледа у гушу, а да неће болети. Припремите своје дете на оно што ће доћи. Кажите му да ће му избацивати нешто, да ће кратко време болети, он треба ваљано да се држи, и да покаже да је храбро дете.

Зашто Вам саветујем овакав поступак? Зар не би било боље да се дете нечим забави и да му се уштеди страх од операција?

Видео сам да деца нису могла опростити ако су лагана и обманута. Управо ових дана сам разговарао са једним душевним болесником који не може да се снађе у животу, који свуда види препаде, безумно се боји зубног лекара, а који му је због зуба у запаљењу био неопходно потребан. Болесник се налазио на лађи, на путу од Јужне Америке у Европу. Чуо је да психоанализа своди извесне болести на утиске из детињства. Починио да мисли о своме страху од зубног лекара: Рекло је себи: „Милиони људи иду зубном лекару и не плаше се. Зашто си ти тако кукавица? Стајао си у ратној ватри и ниси дрхтао! Издржао си опасне буре на широком мору а ниси страховао за живот. А управо од зубног лекара, о коме си чуо да чак може плембирати и бушити а да не боли, плашиш се и пушташ да ти твоји леви зуби жалосно пропадну!“ Тако је он себи докљичавао, покушавајући да се убеди и наговори — али

није помагало. Од просте помисли да ће у Европи ићи зубном лекару, хватала га је трескавица. Док је тако размишљао, наједном је осетио болове у устима, као да је већ код зубног лекара. Чудновато! Боле обе вилице, као да их лекар силом отвара, осећа страشان бол и неподношљиво гушење у грлу. „Хистеричан си!“ Мисли он сам о себи. Било је све горе. Није могао јести. Болео је сваки залагај који је хтео да прогута. Бојао се да оде бродском лекару и пита га за савет. Како да пусти да му се гледа у гушу? То није могао. Следећег јутра било је још горе. Отекао је. И то се јавило: будаласти, необјашњиви, ужасни страх. Обе су жлезде под горњом вилицом изгледале повећане и болеле су. Осећао се бедно. Упркос томе није могао савладати страх од лекара који је требало да му прегледа гушу. Сад му је било јасно: није то био управо зубни лекар кога се он плашио. Он није дао ни једном лекару у гушу да му гледа. Није ли то било већ у детињству да се он драо и као бесан тутњео кад би му лекар хтео у гушу гледати? Да! да! — Тако је било... Сад му падоше на ум различите сцене које су се одиграле између њега и лекара. Ниједан лекар није смео његово грло прегледати!

И наједном угледа он себе као трогодишњег дечка да седи на столици пред лекарем. Сад је знао све. Срамно су га прсварили. Речено му је да се неће ништа догодити, лекар само хоће да види је ли му језик доста велики. Али тада рђави лекар јурну са неким сјајним инструментом у његову гушу и ишчупа или исече нешто отуда. Било је ужасно. Дуго није могао опростити родитељима што је тако подмукло преварен. Сад је знао да ће увек мислити на ту сцену. Отуда, дакле, страх од зубног лекара! И чудновато! Са овим сазнањем ишчезли су болови у грлу, није осећао више жлезде као надуване и запаљене. Од овог утиска је, дакле, потицала сва његова патња! То је била прва велика превара, прво разочарање, први велики бол. Све је могао родитељима опростити, али никад овај незграпни препад на слабо дете од стране надмоћних одраслих.

Можда смем да наведем још један пример како тешко опраштају деца на изглед безазлену превару. Осмо-годишња Ерика прича да баби никад неће опростити што је пре четири године преварила.... Требало је да Ерика оде на неколико недеља једној љубазној госпођи, пошто су родитељи морали на један пут. Била је управо код старатајке, која јој једног дана каже: „Сад ћемо ићи на један пут. Посетићемо једну госпођу.“ После кратког времена дошли су до лепе виле на селу, код те госпође, која је Ерику примила врло лепо и врло много се са њом забављала. Идућег јутра бака је била отпутовала, а Ерика оста три недеље код госпође, код које се врло лепо осећала. Ипак је требало доста година да се баки опрости ова превара. За своју несрећу, била је Ерика преварена још једном. Требало је да дође у један пансион и друга бака извела је исту игру. Требало је, кобајаги, ићи само у посету, — а онда је била остављена сама у пансионату! Међу страшним људима и страном деном! — О, то је било страшно!

Мора се схватити да су такви утисци трајни и Ерика је било потребно више година па да опет може веровати у старатајкине речи. Црв неповерења је предубоко ушао у царство њене душе и гризео фино корње које даје хране дивном цвету поверења. Саво, пошто јој њена мати, са великом педагошком вештицом, никад није обећала нешто ако није могла испуњити успело јој је временом да детету врати поверење у речи одраслих. Ова мати је детету увек истину говорила и сачувала себи поверење у току година.

Запазите ове дечје особине. Не обећајте никад што не можете одржати. Чувајте се и од сувишног награђивања. Деца се тиме размазе. Нарочито држим да је опасно давати деци рано новац и пустити их да сами себи купују играчке или посластице. Дете тада доводи у сталну везу новац и љубав и долази лако до тога да прецени новац.

Имао сам прилике да приметим многе тешке наситне погрешке код родитеља који су своме детету прерано поклонили малу штедионицу и дете потстицали да меће новац у кутију, да га с времена на време

пребројава и т. д... Посматрао сам, на жалост, и мајке које су онда, опет, новац присвојиле, друге које су за овај новац куповале деци ствари које су у сваком случају морале бити набављене.

Јесам ли Вам већ причао историју са доларом, коју је мени са сузама испричао четрдесетогодишњи професор Ернест? Младом Ернесту је мајка обећала да ће добити долар ако целог месеца чисти собу и пере судове. Ернест је тиме био одушевљен. Чистио је и прао под, брисао прашину и трљао — био је хитар као ласица. Тањир и чиније били су у трен ока опрани и избрисани. Увече је могао сањати какве све красоте може за долар купити. Да ли треба да иде у „забавни парк“ и најзад једном да се сјајно провоза на железници која се пење и спушта, о којој су му пријатељи много причали? Или је требало да купи бонбона, по десет центи фишек, сваки трећи дан по фишек? Или је требало да донесе мајци поклон, цвеће, које она врло много воли?

Једва је могао дочекати први идућег месеца, када му је требало исплатити долар. Али, о ужаса и разочарања! Први је дошао, пошто га је он грозничаво и не спавајући очекивао, али он не доби обећани долар. Мајка га тобоже није имала. (Можда га сирота жена није имала, онда га није смела обећати)... Ернест је чекао много месеци и много година. Долар није добио. И још данас, 32 године иза тога, кад прича ову своју историју, теку му сузе низ бледе, од животне борбе опрубеле образе. Овај долар био је присподоба целог његовог живота. Шта све није он очекивао од живота! Истакнут положај, који би одговарао његовим изванредним способностима и неуморној вредноћи, признање, љубав, славу, срећу. Живот га је намагарчио, као што је то некад његова мајка учинила. Показивао му је из далека долар, мамио га је на тешка напрезања и зачикивао га за очекивану награду. Претпоставио је онда једног дана да га нестане из живота. Ко зна колико је овом очајничком кораку допринео долар који он није добио? Загонетни су мотиви нашег делања! Али

једно смо научили: да су утисци из детињства трајни и да је свако дрво од корена болесно. ✓

Ви сте са чуђењем приметили да је Ваш син већ постао сексуални испитивач. Питао Вас је зашто секица нема „пипи“. Дали сте му једини паметан одговор да девојчице немају „пипи“ и да то управо чини разлику између девојчица и дечака. Нешто теже је друго питање које ми постављате. Дете је приметило, улазећи у Вашу спаваћу собу, да је Ваш урин у ноћном лонцу крвав. Одмах је питао откуда та крв. Помогли сте се и рекли да је из носа. Питали сте ме јесте ли добро учинили. Драга пријатељице, добро сте учинили. Јер ова искреност, казати деци да жена сваког месеца крвави — ишла би ипак предалеко. *И искреност има границе.* Она мора одговарати моћи децејег разумевања. Али Ви сте ипак направили једну погрешку. Врата Ваше спаваће собе нису била закључана, лонац није био испражњен пре но што је дете пуштено у собу. Мајке не могу у овом погледу никад бити сувише обазриве. Ја знам из причања мојих болесника да има матера које пред децом врше своје потребе, воде их са собом кад иду у клозет, да не би без надзора остала, да чак и испирање пред њима врше, уображавајући увек да мала деца не разумеју ништа од тога и да ће све заборавити кад одрасту. Мислите на оно што сам о том наводио у ранијим писмима. *Гете мисли: Мораш три пута рећи: Понашајте се пред својом децом као да су то одрасли!*

Рано се јавља код деце испитивачки нагон. *Фројд* овај испитивачки нагон своди на сексуалну радозналост, на једно питање: „Откуда долазе деца?“ Ја не бих могао ићи тако далеко и примити да се испитивачки нагон простире на цео живот, и да је полни живот само један део питања које занима дете. Дете занима све ново и необично. Све ново постаје проблем. Ступаће и Ваш син размишљати о Вашем крвавом урину и створити себи сопствене претпоставке. Он ће то откриће довести, некако, у везу са ножем и сечењем. Децеји нагон за разарањем не задржава се ни пред човечјим телом.

Стога се не брините ако Ваш мали разваљује своју играчку, расеца лутку, мучи муве, све цепа (па и своју лепу књигу са сликама) и своју жељу за влашћу протеже и на играчке своје сестре. Правили сте прве студије о дечјој неправилности. Дечко је љут ако његова сестрица хоће да има нешто од његових играчака. Он брижљиво чува своје, што га не спречава да при своји предмете који припадају сестри. Ви при томе учите колико је код детета јак нагон за силом, и воља да се себи прибави важност. Оно рано учи да их употребљава према слабијем од себе. *Осећа сваку неправду њему учињену, али ће тешко увидети да је само нејаведно.* Деца управо имају своје посебно право, које помаже личноме ја да повећа своју важност, и тек лагано морају учити да и други имају права.

Ви се уплашите због живахне фантазије Вашег детета, који друговима у игри прича управо невероватне ствари. Као, да има стају са два мала коња, које сме упрегнути само кад никога нема ту, иначе се отац љути. Отац да има два аероплана и десет аутомобила, јуче да је летео од Беча до Цириха у своме сопственом златном аероплану. Деца воле безусловно да буду нешто више него други. Нека се слуша некад кад се они хвалишу, како гледају да надмудре једно друго. Сећам се како су на улици две сиромашне радничке девојчице хтеле да превазиђу саме себе. Био сам сведок њиховог разговора. Једна је говорила да има код куће свилену хаљину. Друга је одмах имала од сомота. Прва је тад знала да каже да њена мама има двадесет свилених хаљина, нашто друга рече: „То није баш ништа. Моја мама има сто свилених хаљина“...

Јесмо ли ми старији друкчије створени? Не хвалимо ли се и ми на сва уста? Не боримо ли се и ми о моћ и утицај?

Никад неће дете признати да је пријатељев брат јачи од његовог брата. Ту би чињеницу он осетио као тешко понижење. Рано почиње борба „ја“ око значаја. Фантастичне лажи служе томе да уздигну „ја“ и да одштете за понижења у стварности. Првом лажи почиње царство фикција, дете се буни против стварности празне

у афектима, ствара себи царство бајке у коме ће оно бити принц, заповедати неизмерним благом и владати другима.

Уз ово уздизање своје личности долази и уздизање родитеља. Њима се испевају најчудноватија преимућства и блага, ако дете према њима осећа љубав и поштовање. Деца имају обичај тада да узајамно претресају своје родитеље. Не може се замислити шта дете пати ако је његов отац сиромашан занатлија, а оно има да се дружи са богатом децом. Оно мора да измисли за свога оца својства која ће подићи његов значај.

Дивно је кад ова својства одговарају истини и значе стварну одлику. Мала Ерика разговара са пријатељицом која сумња у добре особине њене мајке, нашто Ерика гордо одвраћа: „Моја мама никад не лаже!“ Било је то истина и дете је било сигурно уверено да га мајка никад није преварила. Дај, Боже, да врло много деца могу о својим родитељима то тврдити! Да родитељи показују особине на које деца стварно могу бити горда! Тада неће бити потребно подизање фиктивним предностима...

Малу нужну лаж о крви из носа неће Вам син никад узети за зло. Он ће доцније научити шта значи ова крв и схватиће да и искреност између мајке и сина има границе.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

V

Драга пријатељице,

На изглед је од малог значаја питање кад треба своме маломе да обучете прве гађице. Али у људском животу нема ситница! Мало може бити од највећег значаја, а што нама изгледа врло велико, у ствари је маленкост. Тако је велика ствар и питање првих гађица. Она је у вези са развијањем полног осећаја, коме модерна психологија придаје велики значај.

Има мајки које од својих дечака праве девојчице. Јесу ли оне то желеле или је то поласкана сујета да дечко изгледа као девојчица? Како било да било, врло често се може посматрати овај рђав обичај. Дечко носи сукњицу врло дуго, горди се дугим увојцима косе, тако да свет додајује мајци: „Ох, ала је то слатка девојчица!“ — на шта поласкана мати одговара: „Па то је дечко!“

За дечка никад није прерано сазнање да је дечко. (То исто важи и за девојчицу). У доцнијем се животу често испољава погрешно васпитање као двоумљење у одређење пола. Такви дечаци, одгојени као девојке, могу постати душевни хермафродити.

Дечко треба да добије своје гађице чим је то могуће, и да се научи да сам свршава своје мале и велике потребе, без помоћи мајке или кога другог. Врло је ружно, а доцније се горко свети, увек потсећати дете на његове природне потребе и при том му својеручно помагати. Паметни васпитачи знају да пробуде дечињи понос, тако да га радује свака независност од одраслих.

Сад неколико речи о хваљењу детета. Вечито коренење и гунђање обесхрабрује дете и лако изазива пркос. Умерена хвала постиже супротно. Ја подвлачим: умерена хвала. Претерана хвала може да изазове осећање грандоманије и таштине, може да потстакне славољубље, да створи претерано осећање свога ја, тако да доцније разочарање и преокрет уроне осећањем мање вредности.

Опасно је истицати лепоту детета и пустити да му се рођаци и страни увек диве. Деца имају изванредно памћење и лако дођу до тога да се заљубе сама у себе, што на крају може прећи у болест, коју ми називамо нарцизмом. (Нарцис се, као што је познато, заљубио у свој сопствени лик, који је угледао у води). Почетак нарцизма је сујета на телесна и душевна преимућства. Мала количина сујете потребна је свакоме човеку, као житак храни. (Има и душевних витамина!) У сувише великој количини сујета постаје болешћу, која чини љу-

де слепима за сопствене погрешке и неправеднима за туђе вредности. Диви ли се детету стално, истиче ли се увек његова лепота, то оно лако поверује у чаробну моћ своје појаве, чезне за дивљењем и диви се само себи, даје себи све нежности, којих је увек гладно.

Доживео сам у својој пракси трагедију једног таквог детета, коме су се свуда дивили као чуду од лепоте, које је у конкурсима лепоте добијало прву награду (каква глупост!), које су сликари узимали за модел, и који је као чувена „слатка“ слика на карти отишао у хиљаде примерака у свет. Оно се је, најзад, после пубертета, развило у просечно биће, које више није могло с правом полагати на то да је лепота. Прелаз од много обожаваног првог лепотана у обичног смртника прошао је у ужасним душевним патњама и разочарањима, и била је најзад потребна помоћ душевног лекара да се ово иначе добро дете измири са ништавном стварношћу.

Ви опет имате две бриге и хоћете исцрпно обавештеније. Девојчица је лења на дојењу. Почне да доји и одмах престане, игра се брадавицама и развлачи дојење по пола сата и дуже. Ја сам Вам већ раније о овоме исцрпније писао. Због тога не треба да бринете. Ту није у питању болест већ покушај тиранизирања.

Са озим би ово питање било свршено. Сад на друго. Дечко Ваш, досад углавном благ, почео је да добија наступе беса. Сами већ доводите то у везу са љубомором на сестрицу. Дечко је присуствовао дугој мајчи дојењу, а Ви нисте ни приметили да је он био у соби. Увукао се и био је довољно лукав да иза завеса посматра вашу тиху борбу са дететом лењим на дојењу. Затим сте Ви морали отпутовати на два дана болесној мајци и, хоћеш—нећеш, узети малу са собом, пошто Ви, разуме се, дете сами дојите. Дечко је остао код куће оба дана сам, са Вашом поверљивом девојком. Пут Вам је био немогућ са обоје деце. Тек што сте дошли кући, дечко је на Вашу малу љубазну опомену одвратио неочкиваним бесом. Бацио се је на

под, лупао је ногама, чупао себи косе, разлупао свог много вољеног пајаци и хтео је да се песничкицама бацци на сестрицу. Ваш муж се није знао друкчије помоћи него да се са њим поступи онако, како сад модерно друштво са зликовцима поступа. Не кажњава их телесно, али их затвара. Дакле, Ваш је муж знао већ да се деца не туку, али је затворио упорног бунтовника у једну мрачну собицу, где је он беснео цео сат, и у немоћном бесу лупао главом о зид.

Ја сам против затварања детета, против сваке сам драконске мере. Морате се уживети у детињу душу. Шта мора да пати сиромах дечко кад је тако пустио узде својој мржњи! Како се он страшно мора осећати запостављеним у односу према сестрици! Пропустили сте да на време објасните дечку да малу морате понети, морали сте донети маломе нешто што ће му причинити радост, да би заборавио бол о уображеном запостављању. Али га никако нисте смели закључавати. Требало је отац мирно да пусти дечка да се истуђи и љубазно да га упита зашто је тако рђав и шта му је ко учинио; требало је да му говори лено и разумљиво, његов напад беса да не узима озбиљно. Просто га исмејати и одвести га или однети у другу собу или напоље. Примети ли дечко да нападима беса узбуђује родитеље, да је он опет средиште породице, то ће своју игру убрзо поновити и помоћу јарости спровести све што хоће.

Напади беса код деце знак су узбуне за родитеље! Позната јарост кретена и психопатичног детета. Овде нећу говорити о овима, пошто се бавим само нормалним а тешким за васпитање дететом. Али уживите се у детињу душу! Колико мора да је патио дечко па да је могао доћи до тако страшног излива мржње! Мислите на то да је он дуго био једино дете, да сте се само њиме имали бавити и да му сад сестрица отима један део Ваше љубави. Али на то се, изгледа, већ навикло. Али ово путовање на које сте узели са собом његову супарницу, док је он морао проживети све муке напуштенога! Овај напад беса иде у једном правцу који он баш није хтео одати. Управљен

је против сестре, у којој он сад види биће које му је преотело мајку.

Ови напади беса могу трајати неко време. Победите их стрпљењем, љубављу, лепим речима. Не бојте се да ће услед тога доцније патити однос између брата и сестре. Напротив. Осећање кривице прави од асоцијалних социјална осећања. Он ће волети сестру; нека братска и сестринска љубав која нам изгледа претерана, рођена је из мржње и накнада је за првобитно непријатељско осећање. Шеталица се креће лагано од једне крајности ка другој...

Али, кад већ говоримо о казни, хтео бих дићи свој глас против једног зла које чак и у школи учени педагози употребљавају. То је чувено „стајање у углу.“

То потсећа на срамни стуб из прошлости. Али за децу срам стуба још задуго није уклоњен. Једно дете мора стајати у углу, друго чак клечати. Знам децу која су морала клечати на зрнима грашка. Шта се догађа за ово време у детињој души? Какве мрачне мисли о освети мора бити да испреда мали мозак!

Исто тако је погрешно приморавати децу да моле за опроштај. Још морају обећати да то (што су сад скривили) неће никад више чинити и да ће увек бити сасвим добри. Каква смисла има изнуђена молба за опроштај? Она само ломљиви лични понос у детета и учи га да је боље претварати се и рђава дела крадом чинити.

Има педагога који хоће да узму дете од родитеља и заступају мишљење да децу треба заједнички васпитавати. Апсолутни сам противник ових настојања. Заједничко васпитавање има смисла само у случају да се деца спасу од сурових и неразумних васпитача. Али ова установа не може никад заменити топлину родитељске куће. Кад будемо правилно васпитали све родитеље, кад гледишта која ја овде излажем постану општа својина, показаће се да расте нараштај пун животне радости.

Ви сте (забављени негом новорођенчета) мало занемарили свог дечка. Сад примећавате да Вам се отуђило и са страхом видите да је присвојило неке од деч-

јих грешака које сам већ могао означити као предзнаке његовог беснила. Гризе усне и нокте. Уобичајена средства да се одучи грижења ноктију нису помогла ништа. Чак и мазање ноката горчином не помаже ништа. Познајем одрасле људе који гризу нокте и код којих су отказале своју моћ све васпитне вештине, јер васпитачи нису упознали узрок ове рђаве навике. Гризење усана, ноката, сисање и ујсање за руку израз је мржње и првобитно управљен против некога у породици. Ту, можда, морате познати и неутралисати.

Морате говорити са дететом као са одраслим. Верујте ми! Деца разумеју више него што ми можемо претставити. Зар би иначе било могуће да мали Карло Н., кога је отац хтео да казни за једно рђаво дело, довикне оцу: „Зар се не стидиш ти велики и јак човек мене малог слабог жгебу да бијеш?“ Дечку је било тек нешто више од три године! И отац је увидео да син има право и пустио га да отрчи некажњен.

Петогодишњи Фриц Л. био је рђав. За казну треба од својих слова да састави реченицу: „Ја сам био врло рђав и молим за опроштај!“ Он неће да моли за опроштај, јер не увиђа своју погрешку. Родитељи прете, нашто дечко у љутини избаци: „Осветићу се ја за то. Кад будем велики бићу врло богат, а Вама нећу ништа дати!“

Зар не показују ове две сцене из дечјег живота да деца размишљају пре и после, да се сравњују са родитељима и смисаљају освете?

Грижење ноката означава прво тајење, прву унутрашњу мржњу, која се телесно изражава. Дете стоји ближе животињи него одрасли. Дражено псето уједа. И деца имају обичај да уједају кад се разбесне.

Можда сте пропустили да дате друга за игру своје дечку за то време док сте били тако много заузети својом девојчице. Верујте ми, ништа теже деца не подносе него осећање самоће и усамљености. Постају мргодна и подмукла, повлаче се од света, док се не образује познати тип усамљеног детета. Има нажалост и у породицама са више деце усамљене деце. Има на жалост родитеља који никад за своју децу немају времена.

Ви не спадате у ове неурачунљиве родитеље, Ваш муж се такође вредно бави са својом децом, како каже позната песма од Шефера:

„Бави се вредно својом децом! Имај их око себе дан и ноћ и воли их, и пусти да тебе воле једино лепе године; — јер они су твоји само за кратког сна детињства, не дуже! Са младошћу их већ полази много шта што ниси ти, и мами их понешто што ти немаш — са знају о другом свету који испуњава њихов дух, будућност сад лебди пред њима. Тако се губи садашњост...”

Ви ћете сигурно поправити своју васпитачку могућност. Ваш ће синчић убрзо приметити да је мајчино срце врло велико и да из рога обиља материнске љубави може давати за оба детета топлоте, која је младим биљкама јако потребна. Говорите му пријатељски, причајте му како је драгоцен свест да смо добри, учите га како се може борити против демона у грудима и овај победити.

Ова борба неће никад рано почети. Она се мора водити без страха од земаљске или небеске казне. Објасните му да је малом детету потребно више неге, да се о њему пре тога исто тако бринуло, да је он већи велики дечко, и обуците му свечано прве гаћице. Он ће га обавезати да се понаша достојно, а дечаки којима носе гаћице не гризу усне и нокте... Зар не? То се никад не догађа...

Много Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VI

Драга пријатељице,

Ако имате некад слободног времена, посматрајте мајке и васпитачице у коме јавном парку. Уверавам Вас, да се често морам уздржавати да се не умешам и не заузем се за злостављано дете. Нећу да говорим о несавесности мајки и васпитачица које су у парку за-

казале састанак, а дете морале узети хоћеш—нећеш. Деца имају фино осећање за недозвољено и одмах реагирају љубомором према човеку који им отима пажњу и наклоност. Док се иначе радо играју с другом децом, залепе се тада уз мајку или гувернанту и захтевају да се са њима занимају. Буду рђава и праве којекакве непристојности. Узалуд мајка прети и покушава да се ослободи малог мучитеља и рушитеља мира. Дете се од једном жали на стомак, на глад, плаче без разлога или хоће кући. Мајка губи стрпљење и дође до узбудљивих сцена.

Имао сам прилике да посматрам такву једну сцену.

Накинђурена мајка живо се забављала са неким младичем, који је узалуд покушавао ласкањем да умири дете. (Обазриви љубавници имају обичај да се снабду кутијом бонбона за овакву прилику). Лакомислена мати, која можда чак и не заслужује почасни назив мајке, била је знатно више забављена са страним човеком, детету представљеним као ујак, него са својим дететом. Дете се драло и захтевало је да се иде кући. Тада је мајка запретила: „Ја ћу ићи, а тебе ћу оставити овде, савим самог међу страним људима!“ Она би се и правила као да полази, дете би се обесило о њену сукњу, страни младич би се збуњено смешкао, сви околни заинтересовано посматрају ову дечју трагедију. Сирото дете би побледело, јаукало: „Остани овде, мамице!“ Мајка би остајала, дете би тихо плакало — док би госпођа наставила свој необично забаван разговор.

Колико сам често, као дечји лекар, чуо ову страшну претњу: „Ако не будеш добар, ја ћу отићи и нећу више никад доћи!“ Овај утисак се неизгладиво уреже у дечји мозак. И онда се после много година образују нервозни поремећаји, страх да се најдраже не изгуби, жеља да се љубљени партнер има увек крај себе, страховање кад вољена бића одлазе куда, и т. д.

Ја претпостављам да моја писма читају само добре мајке и које хоће такве да буду. Али ће, на жалост, бити разних жена које, делом из лакомислености, делом из сексуалне невоље, делом из стварне љубави, закажу састанак, а морају, или хоће, да дете узму са со-

бом. Требало би да увиде да је то велика одговорност коју натоваре на себе. Нека помисле на мој пропис да се пред децом треба понашати само као пред одраслима. Ја се овде нећу упуштати у појединости. Нека буду довољни мали наговештаји. Али бих могао причати страшне историје о деци која су била сведоци љубавних авантура својих мајки. Нешто високо и свето, вера у мајку, сруши се у ове деце. Лакомислено правдање: „Дете то ништа не разуме, а кад порасте већ је заборавио!“ не важи. Дете не заборавља ништа — само оно што је неважно.

Такве мисли су ми дошле у дечјем парку. Видео сам низ душевних болесника које је необазривост и неразумеваше њихових васпитача начинило душевним богаљима. Па већ је посматрање родитељског општења потресан догађај за дете каткад, а камо ли неверство њихове мајке.

Лечио сам жене које су њихове мајке водиле, децом, на различите састанке са „чикама“. „Чике“ су увек доносили богате поклоне. И дете је учено да лаже оца: „Је ли мама била сама или јој је неко прилазио?“ А дете је већ знало да не сме издати мајку и лагало је дрско: „Мама је била сасвим сама и цело се време с мном играла, а онда ми је купила нешто лепо.“

Допустите ми да навучем вео изнад ове мрачне провалије људске покварености! Уштедите ми описивање како се је доцније изразило у дечјем карактеру ово васпитавање за лаж и превару. Хоћу да Вам одам само једно: дете је постало лепа жена и онда је драгог и доброг мужа преварила без разлога, без иједног унутрашњег или спољашњег повода, и тешко патила због тога...

Све то ми је пролазило кроз главу у парку, кад сам одједном чуо како једна гувернанта прети детету: „Ако не будеш добар, обесићу те ногама о дрво, тако, да ти црви поједу очи!“ Овога пута нисам могао бити господар свога узбуђења и опоменуо сам на ред садисткињу. Онда сам лепо прошао... Не треба да се мешам у ствари које ме се не тичу!

Овде имате леп пример васпитавања за суровост. Такви утисци доцније постану од претставе страха — претставе задовољства, пошто дете радо преобраћа у задовољство сваки страх. Не пуштајте децу да присуствују порењу риба или чишћењу живине. Има очева који воде децу са собом у лов. Знам да ћу створити себи многе непријатеље кад се изјасним противником лова уопште. Ако би ме нешто изван Бирхеровог сјајног описивања могло начинити вегетаријанцем, то је претстава да убијају животиње због мене.

Деца не подкосе неправду! Она често воле животиње и страшно заволе извесног петла или зечића. И како делује тада на детињу душу кад ту животињу закољу и поједу? Оживе атаквистичке побуде ка људождерству. Сећам се како сам, као дечко, плакао што ми се чинило да су наши коњи преоптерећени и што сам могао видети ребра иначе збиља добро негованих животиња. Преклињао сам оца да не дозволи да коњи трче тако дуго, и био сам неутешан кад би кочијаш употребио бич. У мени се врло рано пробудила љубав према животињама, док други дечаци имају обичај у ово време да муче животиње, да хватају гундеље и употребљавају их као чигру, да чупају мувама крила, или да их дају пауцима.

Ах — деца могу бити бескрајно свирепа, и родитељи не могу довољно рано почети да се боре против ове свирепости разумом, љубављу и поукама. Још увек сам наилазио на случајеве да се доцније деца на животињама свете за батине које су сама добијала.

Можда бих овде могао навести један жалостан пример дејс суровости и њене последице.

Лечео сам једног четрдесетогодишњег човека, који је био велики пријатељ животиња и члан Друштва за заштиту животиња, од дотле дуго неизлечиве астме. Кашљао је по целе ноћи и смирио би се тек кад је могао да избаци комадић шлајма танког као конач. У току анализе изађе на видело да је ова патња казна са коју себе за нечувено грозно дело из свога детињства. Везао је био комад меса на канап и дао га мачки. Мачка је прогутала месо, али није могла савлада-

ти канап. Гушила се и давила, али нити га је могла прогутати нити повратити. Дечко је уживао у њеним мукама. Идућег јутра нашли су мачку мртву... Осим тога исмевао је једног сиротог болесног човека који је непрестано кашљао, и имао је обичај да подругљиво подражава његов кашаљ. Овај човек је подигао штап уз који је храмао и проклео дечка. Ова два доживљаја показала су се као клица патње од астме, која се ишчаурила као болест савести.

Децу треба чувати и од разговора о убиствима и сличном. Често се прочита нешто из новина а заборавља се да се у соби налази дете које жудно прима ове новости, а затим их прерађује у својој машти. Такође не треба деци говорити којекакве бесмислице, већ строго применити законе логике као када би се разговарало са одраслима.

Да се вратим на дечје вртове. Један дечко, око пет година, жалио се својој гувернанти да му је страшно врућина. „Видиш ти рђавог дечка“ — скочила је девојка на њега — „јутрос си говорио да ти је хладно, а сад ти је опет врућина!“ Као да се хладноћа и топлота не би могле променити од јутра до подне!

Чудноват је свет у коме ми живимо. За сваки позив захтевамо доказ о способности, али своју децу поверавамо људима о којима не знамо ни да ли имају педагошке способности за свој позив! Поставља се, додуше, питање: „Волите ли децу?“ Али па какав одговор треба да испадне? Хоће ли једна од ових такозваних васпитачица рећи: „Ох — не, ја мрзим малу децу, а бавим се њима што немам, управо, други занат.“ То је исто тако смешно питање као кад се посетилац у кафани распитује је ли свеже месо, нашта ће сигурно добити утешна уверавања да је потпуно свеже, па и кад је већ труло и покварено.

Ја пледирам, дакле, за једну школу за будуће мајке и за девојке које ће ићи као васпитачице, да се тамо образују како треба.

Бажно је знати да деца имају огроман нагон за знањем, те да стављају безбројна питања, која умарају родитеље. Већ сам поменуо да иза овог нагона за пи-

тањем чешће стоји једно питање: „Откуда долазе деца?“ Али без обзира на то, у детета влада неодољива жеђ за знањем, оно упија у себе живот као сув сунђер. Са тим у вези је и радозналост од које пате сва деца, а највише тада кад се много шта од њих крије. Стога држим за погрешку ако родитељи говоре пред децом страним језиком, који дете не разуме. Или кад кажу детету: „То ти не можеш још да разумеш!“ Треба увек покушати да се нађе одговор који одговара детињој моћи схватања, а садржи језгро истине.

Често родитељи објашњавају детету нешто, дете то не може да схвати а отац се онда разбесни и говори да је дечко глуп и да се он мора стидети што има тако глупог сина. Такве примедбе обесхрабрују дете и могу бити клица за осећање маловредности. *Зло је ако укор и казна дођу пред страним особама.* Многа деца не узимају сувише срцу укор у породици, али ужасно пате ако ове примедбе падну пред другима, или у јавном парку где „други“ могу чути.

Већ сам писао о продуцирању пред страним људима. Али још горе делује кажњавање и укор пред људима који не спадају у ужи породични круг. Мајке би могле то да запамте и да не показују своје васпитачке вештине у јавним парковима.

Драга пријатељице! Несрећни сте, јер је Ваш дечко већ учинио прву крађу, и то са четири године. Рано је почео. Украо је сестрици једну лутку, која му се јако свиђала, и сакрио је у башти. Још више! Кад сте га питали да ли он зна где је лутка, дрско је лагао да не зна и чак рекао да је однео пас. Онда је то сасвим сигурно видео...

Све то немојте узети тако трагично и чувајте се добовања о моралу, избегавајте да говорите о Божјој казни, казни онога који све види и све кажњава. Дечко завиди сестри и симболички јој отима део љубави, који морате другом детету дати. Било би лудо претити детету попом, коме ћете га водити, што нажалост чешће и бива, као и претња школом („Чекај, док пођеш у школу, учитељ ће те већ укротити!“) Деца ће тиме само добити страх од Бога, свештеника и учитеља.

Какве све чудновате преставе имају деца о драгом Богу, претставе које им васпитачи уливају! Дирљив је био мали Ервин, који се трудио да мисли тихо како Бог не би чуо шта он мисли. Један дечко који је морао увек носити одело старијег брата, док је срећнији брат добијао од конца ново одело, жалио се драгом Богу и рекао у вечерњој молитви: „Драги Боже, учини да мој брат тако исцепа одело да га ја више не могу носити!“ (Такве ствари, разумљиве саме по себи, као преправљање изношеног одела за млађу децу, изазивају мржњу против старијих и тешко осећање запостављености).

Старији је увек јачи и вештији. Разумљиво је онда да он искоришћава своју надмоћност и употреби је против супарника. Морате онда објаснити млађем да ће он исто тако бити паметан и јак кад буде једном порастао.

Још јаче делује пример родитеља који каткад узимају истину врло тачно, а детету увек предочавају како су они били у младости ваљани и скромни, при чему, разуме се, увек помаже заборавност. Јер ми врло радо заборавимо оно чега нам је непријатно сећати се. Можда ће следећи пример из родитељског живота опоменути родитеље да буду обазривији са самохвалама. Петогодишња Ерна је имала мајку чија је слаба страна била да пред децом и пред страним особама претерано истиче своје врлине и преимућства. Откуда је дете узело ту пословицу? То нисам могао дознати. Било је доцкан увече. Мати је већ лежала у постељи. Тада се пришуња мала Ерна уз мајчину постељу и рекне јој лагано у уво: „Мама, сопствена хвала смрди!“ („Ко се хвали, тај се квари.“)

Деца такође мисле унапред. Мали Ханс, четворогодишњи кепец, склања на страну своје старе ципеле. „Зашто остављаш те ципеле?“ „За моју жену!“ — каже он сасвим озбиљно. Он је видео како његова баба, тврдица, чува све остатке и гледа како да их употреби.

Други пут поклонила је његова мајка сиротој рођаци пар тесних али добро очуваних ципела. Дечко је био љут због тога и мислио да их треба сачувати за

његову будућу жену. Нерадо је давао да му се секу коса и нокти, јер их је сматрао лично својном. Таква деца радо задржавају и столицу и мокраћу, једва се даду наговорити да им се зуб извади. Имају патолошко осећање својине и штеде за будућност.

Моја мајчица ми је често приповедала причу (мислим да су из Хебелове збирке) да су врло рђаво поступали са једним дедом, који је својој деци био предао имање, па је живео код њих. Једног дана виде мајка како мали Ђорђе крије иза пећи сасвим исцепане крпе. „Шта радиш то, мали?“ „Остављам за тебе кад будеш стара и будеш становала код мене.“ Прича је можда измишљена, али може и из живота потицати. Први дечји утисци су прва школа њихова. Карактер родитеља, њихово понашање, њихове одлике огледају се на деци. Радно се говори о наслеђеним особинама. Сигурно, оне су врло важне. Али, много су важније стечене особине, које се покажу као подражавање родитељима.

Многи родитељи посвећују својој деци часове васпитавања а заборављају да цело њихово биће, њихово понашање, њихово присуство и отсуство већ значе васпитање.

Стоји родитељи морају имати на уму да је њихов живот очигледна настава за децу. Не њихове речи, него њихова дела.

Дете не суди по говору, оно суди по посматрању чињеница.

Што сте искренија према детету утолико ће и оно према Вама бити искреније. И не заборавите никад да деца имају свој лични живот. Родитељи хоће да од деце начине филијалу свог сопственог живота. Али дете има права на свој сопствени живот. Мали Макс доста је имао права кад је довикнуо својој баби, која га је терала да сврши нужду: „Па то је мој трбух, баба, а није твој!“

Заиста, крађа лутке је већ прешла границу дозвољенога. Ту већ морате разјаснити своме маломе разлику између мога и твога. То збиља није тако лако схватити како изгледа. Јер детету припада цео свет

и оно ништа не учи тако тешко и тако нерадо као о појму својине. Ваш мали хоће и Вас сву да има, и још није научио велику тајну животне среће: умети делити! Ипак, руку на срце: колико је одраслих научило то? Што се тога тиче, има међу одраслима много деце, и понеки брат који сам има десет лутака завиди своме брату на једанаестој...

Најсрдачније Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VII

Драћа пријатељице,

Добро чините што толико пазите на играње своје деце. Игра је с једне стране припрема за животне задатке, с друге стране изживљавање фантастичних планова. Рано се показује детињи таленат ако му се пусти на вољу да бира игру а не сузбија се његова фантазија. У богатим породицама влада рђав обичај да се деца претрпавају играчкама и да им се поклањају такве играчке, које у маломе подражавају свет великих. Искуство учи да је ово предустетање стварности сасвим непотребно. Богато дете има лутку која говори, каже „мама“ и креће очи. Оно има више хаљина, богат рубље за лутку, дечја колица, креветац и т.д. Сиромашно дете узме комад дрвета, неку шарену крпу, а машта му зачас дивотно допуни све што недостаје. Оно притом може бити срећније, јер врши нешто само, — без помоћи великих. Одрасли често греше што се увек играју са дететом и стално се забављају са њим. Ако дете Ваше пријатељице стално мучи мајку питањем: „Мама, шта да радим?“ — то ова чињеница показује да је мајка дете размазила и да га није научила да се само игра. Игра потпомаже стваралачку снагу маште. Одрасли треба да потстакну овде-онде, али не и да управљају стално игром — па ма и сами децом постајали кад се са њима играју.

Најбоље је, занста, ако се деца само са децом играју. Деца која расту усамљена, у друштву одраслих,

постају лако особењаци и чудаци. Постају прерано зрела, а остају, упркос томе, у замкама младости заробљена. Она се прилепе за породицу, плаше се страних људи, показују познату појаву да се плаше школе, о чему ћемо још разговарати. Ако за своју децу не можете да нађете вршњаке, добро ћете учинити да дате дечка у забавиште. Многе мајке се плаше да ће се тамо деца заразити и плаше се туђе деце. Ја сам увек могао посматрати добро дејство дечјих вртова и забавишта. Велика је добит да се деца под надзором педагошки школоване особе могу научити много којој вештини. Иако се не слажем са свачим у уређењу Монтесори-школе, морам ипак признати да ове школе врло благотворно утичу и значе велики напредак. Песталоци, Фребел и Монтесори — спадају у велике добротворе човечанства.

Увек ћете моћи да посматрате како дете у игри подражава одраслима. Је ли дете само, радо се игра нечим где се креће и где има власт над стварима. Дечко је кочијаш, возовођа, он вози целу железницу. Зато му нису потребни никакви вештачки возови ни машине. Довољна је која столица и он летом вози око целог света. Ипак не верујте да су ове игре тако безазлене како изгледају. Дечко се не игра само возње, већ и гажења. Комад дрвета постаје оружје и он се игра пуцања и убијања. Ускоро ћете приметити да дете за игру употребљава сав свакодневни живот. Деца једу резанце и играју се притом људождера, ако им је бајкама обраћена пажња на ова чудовишта. Врло рано уче да скривају непријатељска осећања и да се претварају, ако их за истину укорје или казне.

Еи сте изненада затекли децу да се играју оца и мајке. Ова игра „домаћинства“, као и играње „доктора“ врло је омиљена код деце и свршава се, ако су деца сама, каквом сексуалном сценом. Из личног посматрања знам многе случајеве у којима су деца између три и четири године терала до краја игру „тате и маме.“ Разуме се само по себи да се радило о деци која су подражавала оно што су могла посматрати у родитељској спаваћој соби.

И игра доктора свршава се код већине деце врло детаљним прегледом партнера који претставља пацијента. Сексуална радозналост код деце је безмерно велика, исто тако њихов дар за проналажењем. Би ли се сматрало могућим да су два дечка између 6 и 7 година употребили мајчин вапоризатор да четворогодишњој сестрици удубају у чмар ваздух, који се тада враћао звучно напоље, уз велики грохот учесника? Ако се деца оставе сама, онда врло често долази до узајамног опињавања, при чему „попо“ игра већу улогу него предњи делови... У дечјој машти су велика и мала столица и пуштање ветрова у бескрајним варијацијама на првом месту. Многа деца верују да и дете долази на свет са задње стране, као и велика столица, и при вршењу нужде играју се рађања. Задржавање столице служи повећавању задовољства и сасвим другим намерама, које се управљају према очекиваном ривалу у брату или сестри. Деца се играју „порођаја“ и ривал не сме доћи на свет.

Драга пријатељице! Ви очекујете треће дете, Ваш дечко има сад пет година и зна сасвим тачно шта чека њега и Вас. То је психолошки тренутак у коме се он удружује са сестром против новог непријатеља. Ви не разумете зашто он у последње време баца кроз прозор све играчке и предмете које може да дохвати. Он тада изиграва избацивање брата, односно сестре.

Познајем једног човека који је страсно волео своје родитеље, а био је тако несрећан да буде најстарији од тринаесторо деце. У својој петој години, кад је опет дошло једно дете, имао је он манију да све баца кроз прозор. Кад су га позвали ка колевци четвртог брата, узвикнуо је: „Треба га избацити кроз прозор!“ Убрзо после тога изненади он оца једним пуним смисла поклоном. Оставио му је три гомилице свога измета на писаћи сто, као да му је хтео рећи: „Могу и ја теби дати децу!“ Измет је у очима детета скупоцено благо! Оно не познаје одвратност одраслих. Мали Х. донео је своме оцу комад измета завијен у хартију, и рекао: „Ево ти једна добра бонбона од чоколаде!“ Дру-

гом приликом је напунио његове џепове псећим и козјим изметом.

Пада у очи како се деца често у игрању идентифицирају са животињама. Игра „коњића“ сигурно је најомиљенија. Али долази идентифицирање и са псима, мачкама, петловима, вуцима, медведима и лавовима, јер ове дивље животиње допуштају изживљавање суровости и канибалистичких нагона.

Ова се суровост управља против свих објеката који су на сметњи дечијој љубави. Дете не може да дели, чак ни са оцем и мајком. Идеје „отстрањивања“ јављају се врло рано, управљају се против родитеља, браће и сестара и стварају рђаву савест. Са рђавом савешћу јављају се прве нервозне појаве. Стања страха могу да наступе код деце врло рано, нарочито страх од мрака, самоће, од разбојника и провалника, и од животиња. И појаве болести на силу јављају се у врло раној младости и опомињу родитеље на нарочиту обзривост. Моје искуство показује да су се присилне болести рашириле невероватно много и да им се почетак нађе увек у четвртој или петој години. Ове прве присилне појаве родитељи олако одбацују као лудорије, дете буде опоменуто или кажњено, уместо да се његовим душевним животом подробно позабави.

Те присилне појаве код деце захтевају присуство стручне педагошке снаге, која уме да задобије дечје поверење и да сprovede отстрањење конфликта и разрешење од „свести о кривици.“ То није нимало лак задатак! Срећом, образује се у мојој школи, и у другим психотерапеутским школама другог правца, даровите педагошке снаге за таква лечења. Многобројне публикације последњих година извештавају о утешним успесима дечије анализе.

Шта разумемо под присилним појавама? Но, сами сте ми писали да се Ваш дечко почиње смејати и кад треба и кад не треба и да се овај „безразложни“ смех зауставља присилно, али да каткад чак у плач прелази. Исто тако су знаци на узбуну, који опомињу на опрезност, и плач против воље, грчеви услед плача. У присилне појаве спада и гримасирање, разни облици жмир-

кања, болесно погледање на сат, на прозор, бројање прозорских окана, свакакве чудновате кретње, разне церемоније при свлачењу и облачењу, изговарање бесмислених формула и речи. Дете направи неколико корака напред, онда натраг, изненада одбија, и без разлога, нека драга јела, једног дана неће да једе, показује тежњу сам себе да казни, понавља преко дана неколико пута научене молитве и друго.

Немогуће је дати потпун опис инфантилних присилних болести. Навешћу само неколико малих примера. Једна петогодишња девојчица увек је морала рећи: „Fermes la porte! Ouvrez la porte!“ Упркос забрани и казни морала је увек наново изговарати ову бесмислену (само за родитеље бесмислену) формулу. (Таква деца често доведу тиме родитеље у забуну. Најбоље је једноставно прећи преко тога). Други примери: један четворогодишњи дечко мора да се трипута поклони пред сваком сликом у стану, један шестогодишњи дечак сатима чисти играчке, јер су, као, прашљиве и прљаве.

У многим случајевима прођу ове појаве без даљих последица за доцнији живот. Често су почетак тешке душевне болести, која свога носиоца начини социјално неупотребљивим и често, шта више, потпуно неспособним за посао.

Ако се пође против деце са строгошћу, постиже се само да се уче скривати и претварати. Најбоље ће се ипак урадити ако се деца неко време повере којој педагошкој сили, чији ће задатак бити да поправи погрешке у одгоју. Присилне болести су последице разних погрешака у одгоју.

Али допустите да Вам се за утеху каже, да се погрешке у васпитању управо не могу избећи, и да најбрижљивији одгој не може спречити постанак које инфантилне присилне појаве, чим се је кристализирала „рђава савест.“

Ваш мали се такође врло много боји мачака. Страх од животиња је необично распрострањен код деце. Страх може да се протегне на коње, псе, птице, бубе, лептире, укратко на сваку животињу, и нема увек душевни

BRZ

47

узрок. Срећом, врло лако се лечи овај дечји страх ако та деца дођу коме треба у руке.

Један мали пример показате овде брзо лечење једног дечјег страха. Шестогодишња Ерна одједном одбија да пређе с мајком преко улице. Боји се да не буде прегажена. Наговарање, претња, покушај разумног објашњавања — ништа не помаже. (Важно је да родитељи знају да се једва шта може постићи разумом против ових стања страха. Јер се ради о потиснутом афекту.) Душевни лекар коме је дете доведено, распитује се о приликама у којима расте дете. Мајка је растављена од детињег оца, живи прилично сиромашно, воли једног ожењеног човека који узалуд покушава да извојуге слободу од своје жене, да би детету и мајци понудио нов дом. Ерна је, дакле, љубоморна на „чику“ и жели му смрт. Чула је о том да се мора бити опрезан на улици, јер се може бити прегажен, што значи умрети. Душевни лекар увиђа да дете не може да сноси данашње стање. Чује такође, да мала покушава, према својим slabим силама, да створи неслогу између своје мајке и њеног будућег мужа. Мајка чека, на одређеном ћошку, на човека. Ерна је бесна. „Зашто не чека он нас, зашто морамо увек ми њега чекати?“ требацује она мајци. Мајка сече лук за омиљено јело тога човека, при чем јој почињу сузити очи. Ерна каже мајци: „Он треба то да ради и да види како се притом мора плакати!“

Једна помоћница за лечење у мојој школи успела је у две недеље да дете ослободи од мржње. Она је разјаснила детету да оно жели да чика буде прегажен, зато се плаши од Божје казне, односно пати од страха да сама не буде прегажена. Успех је био сјајан, а био је појачан околношћу што је мајка отворено говорила с дететом, објаснила му да је чика врло добар, да ће се за њу бринути као други отац, и да мами усређава.

„Чика“ је тада са својом будућом женом марљиво учио један стран језик. На столу су стално лежале различите књиге. Једног дана рече Ерна сасвим сама од себе: „Знаш, мама, ипак је добро што си отишла

од тате. Код тате ти ниси могла читати тако дебеле универзитетске књиге и остала би сасвим обичном женом. Ми боље пристајемо чики. Он је паметан а и ми смо паметне.“

Дете је показивало још по коју нервозну појаву, која се могла свести на исти унутарњи сукоб. Али данас, после седам година, Ерна је потпуно здрава, врло срећно дете, коме је чика потпуно заменио оца.

Код деце разведених родитеља наступају такве патње много чешће него у породицама где муж и жена живе у срећном складу и равновесју. Ја сам већ у свом првом писму споменуо да само срећни родитељи имају права да рађају децу. Ах — почне по који брак срећно, љубав је кумовала, у првом заносу све изгледа ружичасто, одлучује се да се срећа и деци преда, децом да се још учврсти веза. Нажалост, љубав се показала као обмана. Пошто је прохујао велики занос, и скидање са божанског престола произвело своје дејство, гледају се супрузи разочарани, али децом окривљени једно за друго у вечност.

Стога у браку треба мудро чекати да се види хоће ли се испунити очекивања стављана на брак. У љубавном заносу човек је лако склон да своје партнеру припише својства која он нема. Створи се један идеал, који доцније, под зрацима стварности, изгуби своје боје и избледи у суру свакидашњицу. И сувише доцкан се упозна заблуда, кад су деца ту, и лична слобода и срећа жртвују се деци.

Али деца суfino осетљива бића и реагирају на несклад брачног живота нервозним обољењима. Она се опредељују за једну страну и кад нису увучена у зајевнице. Зло је ако се родитељи свађају и ако има ружних сцена. Често је развод једина могућност да се дете спасе, при чему треба промислити да сукоб ипак није изравнан. Дете треба једног родитеља да посећује у одређеним размацама, оно се лишава или очеве или материне љубави... и често долази од Сциле Харибди. „Стога они који се за вечност везују, нека испитају да ли срце припада срцу.“

Деца су бескрајно сурова и често пребацују једно другом оно што управо сачињава језгро осећања маловредности. Је ли мајка растављена или је отац пропао, то могу другови да искористе ову околност те да и иначе тешко болесном детету пребаце да нема оца. Могао бих да наведем дирљиве примере.

Ви морате благовремено упутити своје дете да се не руга слабостима својих другова, већ да их сажаљева. Шта све морају да пате у школи деца која су хрома или грбава! Somerset Maugham описао је недостиживом уметношћу у своме роману „Of human bondage“ мучеништво једног дечка који је дошао на свет са вргченом ногом.

Мали Херман, један седмогодишњи дечко, каже својој мајци: „Па зашто сам ја ружно дете? Зашто ја нисам тако леп као друга деца?“ Зачуђена мати, која добро зна да Херман има ружна уста, хоће да теши дечка и каже: „Али, па ти си леп!“ „О не“; одвраћа дете, „ја сам можда добро дете, али ја нисам леп.“

„Откуда знаш ти да ниси леп?“ „Па има ваљда огледала! Али су ми то казали и дечаци у школи. Они ми се ругају и исмевају ме. Називају ме ружном рибиљом губицом. Па шта ја могу за то што имам ружна рибиља уста?“

Исто тако исмевају у школи црвенкосе или другим необичностима обдарену децу, која онда доцније пате од осећања ниже вредности. А шта тек имају да пропате јадни муцавци! На срећу, ми сада знамо да је муцање душевна болест, коју за то спремни педагози, оба пола, могу да уклоне ако успоставе праву везу са дететом.

Још је горе ако децу исмевају у кући браћа и сестре, ако родитељи пренебрегну основна педагошка правила и сложе се са мишљењем да се муцање може исмевањем уклонити. Дете се тада уживи у улогу мученика, увуче се у свој пркос, сакрива своју патњу под немоћним бесом и крвавом гордошћу.

Учитељима би била дужност да штите такву децу и да им поуче другове какав бол наносе створењу које и иначе тешко пати од дефекта. Ви знате бајку о

ружном краљу коме нису давали огледало, да се не би видео? Овај ми поступак не изгледа добар. Треба-ло је да краљ употребљава огледало, да види своју ружноћу и да изграђује лепоту своје душе. Најзад бива леп сваки човек који лепо мисли и лепо осећа. И ка томе треба да упућујете своју децу! Унутрашња лепота је зрачна светлост која, и поред свих недостатака, оплемењује лице и озарава га нечим божанским.

Пријатељски Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VIII

Драга пријатељице,

Ви се чудите да се већ у детињству могу развити тешке душевне болести, као присилна неуроza. Морате разумети да се у детету одиграва прва борба између културног човека и прачовека. Дете проживљава у сажетом облику цео развитак човечанства. Овај развитаk пролази често уз тешке унутрашње кризе. Дете још не разуме разлику између добра и зла. У њему преовладавају себичне тежње и добро му је све што доноси радости. Васпитавање за алтруизам, прилагођавање законима заједнице, одрицање задовољавања нагона које је друштво забракило — све то проузрокује душевну напетост, која се најзад може испољити као болест ако борба пређе из свести у дубину душе.

Треба да будеш добар! Ова се заповест стално улива детету у главу. Али није тако лако бити увек добар. Сазнање: „Ја нисам добар!“ изазива у детету тешку свесност о кривици. Оно се осећа грешним и почиње само себе да кажњава. Ви морате, дакле, да видите у болести једну борбу за друштвене врлине, врлине које нам се увек проповедају а које врло ретко можемо присвојити.

Живот је опора школа, а ова школа почиње — што увек морам да наглашавам у овим писмима — даном рођења.

А сад долазимо на важну тему. Ваш син треба да иде у школу. Сва кућа је у грозничавом узбуђењу, како ће се мали понети. Ви сте били довољно паметни да не заплашите сина школом. Многи родитељи греше те прете детету школом: „Чекај док пођеш у школу!“ „Учитељ ће те већ научити реду!“ И у овом тону иде даље и детету се улије страх од школе, који се не може излечити. Учитељ буде неко страшило, чудовиште. Први корак у школу испадне читава велика афера.

Има две врсте деце. Једна се радују школи, радо иду у школу, срећна су да буду заједно са другом децом. Друга осећају школу као нешто непријатељско, нешто што их страши, што им је туђе. Навикнути су на породичну топлоту стакленог врта. *Оно што им је страшно, то је за њих и непријатељско.*

Ова друга деца показују једну нарочиту појаву, која забрињава родитеље. Та деца обично поврате први доручак. Плаше се да не задоцне, журе се и тутоље, у задњем тренутку имају још нешто важно да сврше, и због тога често задоцне, или дојуре у разред као без душе кад је звоно већ објавило почетак предавања.

Ова „нервозна“ деца расејана су у школи, не могу да пазе, збуњена су кад их питају. Често не могу да говоре ма да знају тачан одговор.

У овим првим школским годинама одлучује се однос између родитеља и деце. Према родитељском мишљењу, сва су њихова деца изванредно паметна, обдарена, одређена за нешто велико. Наједном дете у школи не покаже успех. Отац се љути. Почиње да учи са дететом, да понавља, разљути се, дере се, кажњава дете и поступа са њим неправедно. Дете је дотле само уживало у животним радостима. Сад почиње груб кулук дужности. И оно не може да схвати зашто је отац наједном постао тако строг, зашто увек пита шта је било у школи и је ли учитељ задовољан. Зашто прави тако озбиљно лице кад чује од учитеља да дечко у школи брбља и не пазе? Зашто тада прети казнама и престаје да се игра с дететом?

Ја саветујем свима родитељима да се што мање интересују за школски рад њиховог детета. Васпитава-

ње за школске дужности ствар је учитеља а не родитеља!

Ја сам у принципу против тога да родитељи поучавају своју децу, да раде са њима задатке и да их пропитују.

Лекари су паметно уредили да не лече сами своје породице. (Ја сам, пак, то чинио увек, јер сам себи највише веровао. Али ја сам увек био изузетак.) Они знају да су изгубили непристрасност према својима, основни услов разумног лекарског поступка. Исто тако не треба родитељи да поучавају своју децу, ако не могу то чинити с љубављу и стрпљењем. Шта је све трпео један Моцарт од свог оца! Шта један Бетовен! Нека се само прочита у сјајном „Жан-Кристофу“ глава у којој је Ромен Ролан описао муке младога генија! Замало па да неразуман отац омрзне сину сву музику, те би свет био сиромашнији за једног великог музичара.

Деца убрзо сазнаду да могу родитеље осетно да погоде ако у школи не напредују.

Развитак једног мозга иде често чудним путем. Каткад стално без прекида, каткад у паузама — са великим скоковима. Смешно је сву децу мерити једном мером. Школа не може друкчије. Али родитељи и учитељи треба да разумеју да се не могу од све деце истих година и исти резултати очекивати.

Има високо обдарене деце која не успевају у школи. Можда не успевају сва талентована деца која су одређена за нешто више. Ја сам стекао искуство да од мојих колега који су прву годину у школи одлично свршили није постало ништа нарочито. (Јављају се, разуме се, и изузеци!) Талентована деца, она која постају уметници, проналазачи, вође — сањалице су. Често су родитељи направили погрешку па су дете поучавали пре школског времена. Њему је тада досадно. Оно већ зна све — читање, рачунање, писање, „а“ и „о“ му више нису никаква открића. Школа му постаје мука, јер мора да буде мирно и да пази.

Дечија природа се покаже зарана у начину како се понашају са друговима. Једна се одвајају. Остају

усамљена, броје минуте кад ће се опет моћи распричати у милом домаћем кругу. Друга лако стварају пријатељства, скупљају се у групе, исмевају слабе и усамљене. Ја сам Вас већ у ранијим писмима упозорио на то, како деца могу бити сурова. Усамљено, асоцијално, свету туђе дете већином бива предмет поруге и суровости.

Деца чезну за љубављу и признањем. Дете врло лако дође до уверења да му је учитељ непријатељ, да има „пик“ (такав је бечки израз) на извесног ученика, и да је према њему неправедан. Има непаметних родитеља који потврђују ово уверење код деце и појачавају неповерење које дете има према учитељу, уместо детету да покажу неоснованост и сувишну осетљивост у њиховом понашању.

Чувајте се од тога да подбадате дечије самољубље, да захтевате од њега да доноси само одличне оцене или да буде прво у школи. И без тога је жеља за влашћу усађена у сваком човеку. Васпитању је задатак да аналише ово честољубље и да се детету улије да оно не мора бити нешто нарочито. Васпитавање за самосталност и задовољавање са оним што се има то је најважнија родитељска дужност. *Срећа је способност прилагодити се стварности.* А то дете не може довољно рано научити.

Најбоље ћете учинити, дакле, да се не бринете много око школе. Не смете показивати претерану радост ако је дете похваљено у школи и не читати му моралне предике ако некад пропусти.

Опасно је обесхрабрити дете, причати му да је лењо, тупо и глупо, и да од њега никад ништа ваљано неће бити.

Ви сте досад свога дечка могли сачувати од свега сировог и простог. Сада ће он доћи у додир са децом разних друштвених кругова, чуће ружне речи и сазнаће ствари које бисте Ви радо држали далеко од њега. То се, на жалост, не да избећи. Али је лепо ако Ви уживате поверење свога детета, и ако Вам оно одмах каже све што му другови испричају. Не узмите ово тако трагично. Од чисте душе одбија се свака простота. Једна

успут набачена примедба, да Ваш дечко треба да се држи далеко од рђавог друштва, биће довољна.

Једно важно питање! Ваша мати је постала удовица, сасвим је усамљена и Ви хоћете да је узмете к себи. Ја поштујем Вашу кћеринску готовост да притекнете у помоћ. Ви сигурно не можете друкчије да поступите! Али, молим Вас, уредите са својом мајком да се никако не меша у васпитање деце. Ништа није опасније него кад дете стоји између два ауторитета, који имају различита мишљења о васпитању и хигијени. Стари увек долазе са рефреном: „Ми смо васпитани по старом начину, Ви сте тако васпитани, милиони људи су тако васпитавани — наше искуство вреди више од будаластих модерних идеја.“ (Слична аргументација се чује кад се брани Бирхерова наука о исхрани.)

Да — али како изгледа овај свет који је васпитан по старом начину! Погледајте око себе! Шта видите? Већина људи је несрећна и не зна шта да отпочне са скуповеним даром — животом. Ми душевни лекари видимо последице „добре старе васпитне методе“ која дете застрашава и прати од њега улицицу или неуро-тичара.

Имаћете, дакле, тешко стање са својом мајком. Она ће трести главом и покушавати тајно да примени старе методе. Она ће питати дечка да ли је радио задатке, да ли сад збиља нема ништа да ради. Она ће му за-копчати капут да не би озебао, чак ће му узети око врата мараму. (Сва вратна марама је сад скоро сасвим нестала. У моје време била је распрострањена и нај-боље средство да се дете разнежи.) Децка тако су опа-сне друге бабе, тетке, ујаци, који хоће по сваку цену да задобију децињу љубав и кваре га и слонима и по-пуштањем. Луказа деца знају већ да искористе ову ситуацију.

Дакле, утврдите са мајком да се она не меша у ва-спитање и да треба да остане неми посматрач развитка Вашег детета.

Верујте ми! Говорим из искуства. Хтео бих да Вам испричам следећи случај. Госпођа Ш. је одушевљена присталица вегетаријанства. Она и њен муж су почили

Бирхеровим схватањима. Природно је да хоће и своје дете да хране и васпитавају по својим назорима. Родитељи г-ђе Ш. исмевају ову методу исхране. Они се држе мишљења да само месо чини човека снажним; налазе да је дете слабо развијено и тврде да мора свакога дана добијати меса. И непрестано се препиру и свађају. Родитељи исмевају млади пар. Покушавају непрестано да им пољуљају гледиште, позивају се на своје искуство, пореде дечка са другом децом и налазе да је слабо храњен. И унук долази једног дана од баке и триумфирајући каже: „Мама! Данас сам добио велики комад меса! Било је тако добро... Молим те, дај ми сваког дана меса!“

Ја овде опет не говорим ни за Бирхера, ни против њега. Само указујем на чињенице. Како мора штетно деловати на дете поступак бабе и деде! Верују ли ти људи збиља да ће то парче меса оснажити дечка?! На страну то — да деца храњена по Бирхеру сјајно изгледају, родитељски углед је пољуљан. Родитељи испадају детету смешни, оно у себи даје за право баби и деди. Овај сукоб у дечјој души једва ће се дати изгладити.

Могао бих Вам саопштити још сличних искустава. Али да оставимо ствар на овом једном примеру. Дечјој су души потребни идеали. Вера у родитеље је темељ дечјој самосвести. Не слепа вера у непогрешивост родитеља, него поверење у њихово вођство. Судбина путника који се позерава мору зависи од капетанове способности. Мирап је ако има вере у капетана. Али губи мир ако зна да је капетан пијаница или лакомислен човек.

Edouard Estaunié у своме ремек делу „Un simple“ представио је како се жалосно разбија живот једног сина кад је пао идеал, чиме је губио своју мајку. Деца су велика одговорност. Наш живот је жива слика њихове будућности. Слушање божанског идола у лику најке мора се догађати постепено. Али увек мора остати један део обожавања, љубави и високог поштовања — кичма осећања личности.

Деца хоће да буду што су и родитељи, јасно ако они не желе да буду што су им родитељи!

Једно сунце је зашло, али оно се не враћа никад више. Ноћ влада у души и мале звезде узалуд се муче да накнаде топли сунчев сјај...

Много поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

IX

Драга пријатељице,

Довољно сам Вам описао опасности којима је изложено дете у уском породичном кругу. На жалост, детету прете још и друге опасности чим пође у школу и буде предато свету. Са првим кораком у школу почео је болни процес одвајања детета од породице. Већ ме обасипате питањима. Треба ли дете пратити у школу и из школе. Дрхтите пред уличним опасностима. Дете би могло бити неопрезно и при уличној гужви би га могла прегазити кола или ауто.

Ја сам Вам у ранијим писмима више пута нагласио да је најважнија васпитачка дужност изградња самосталности и осећања личности. Дете мора рано научити да само пази на опасности на улици. Ви сте били довољно наметни да почнете малим задацима. Послали сте дете пиљару и обућару, да обави неке ситнице. То је био добар почетак. Сад дете мора научити да само иде у школу и само се врати. Деца су обазривија но што ми то мислимо, ако их васпитамо за обазривост. Управо, деца коју увек прате до школе не умеју да се снађу ако једном, случајно, морају ићи сама, јер нема никога ко би их могао пратити или довести.

Побожне се мајке теше анђелом хранитељем, који чува дете. Да, присуствовао сам једном једној ученичкој претстави, у којој се приказује како је једно дете доспело у опасност да се нађе под точковима тешких теретних кола. У овом тренутку појављује се анђео заштитник и задржава коње. У једној другој слици пратио је анђео дете преко једне трошне ћуприје и сачувао га да не падне у хучан воденични поток. Јасно је да

је то рђава васпитна метода. Она је могла појачати детињу побожност, али она и изазива лакомисленост, пошто дете, у поуздању на анђела заштитника, не пази колико је потребно.

Познајем децу коју су и у средњој школи дуго времена увек водили у школу и враћали их кући. Постали су од њих несамостални људи, који су увек изгледали за туђом помоћи; недостаје им рука која их је водила преко улице живота.

Ну Би се, драга пријатељице, бојите да ће се Ваш мали туђи, да ће пасти у блато, да ће исцепати одело или научити ружне речи од уличне дечурлије. Ја нисам Вашег мишљења. Никад ми није довољно рано да се деца почну рвати и спремати за животну борбу. А хаљине су за то да се испрљају и исцепају. Што више активности Ваш дечко развија, тим радосније можете Ви гледати у будућност.

Ја често слушам како се мајке жале да су њихова деца рђава, да им не даду мира, да све цепају и да измишљају рђаве шале. Такве мајке топлим упућивањем на моја лична искуства. Даровитост се једног детета испољава у његовој живахности, у нагону му за делатношћу, у рђавству му. Јако изражен животни нагон одаје јаку обдареност. Из туњаваца не постају људи од дела.

Ове сам године посетио гроб моје мајке, која у свом вечном сну борави на Риједи, у једном гају чемпреса, и захвално се сећао слобде коју ми је у младости она давала.

Ја сам збиља био рђаво дете. Моји дечачки испади могли би да испуне читаве књиге. Поврх свега, био сам поглавица једне мале разбојничке дружине, која је нападала другу децу, отимала им слаткише и ваљано их лупала ако су се бранили. Друге су мајке непрестано дозивале мојој мајци да туже рђавог Вилија. Моја мајка није правила велико питање од тога. Пуштала ме је да се истутњим. Она је била филозоф и тврдила је да сваки човек мора имати једно време у животу када се може „истутњити.“ — „Боље је да се истутњи у девети годинама него доцније...“ Имала је она право!

Од туњаваца и оних који су од мене добијали батине ниједан није што ваљано постао, али неки су почели јурити доцније и испали су из колосека, док смо ми дивљи окачењаци сви доспели до нечег вишег.

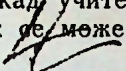
Већ рано се пробудило моје занимање за књиге и слике. Кад смо имали посету било је начина да будем миран. Дали би ми једну свеску „Преко земље и мора“ или „Вењак“. Ја бих легао на земљу и сатима бих се могао занимати чудним сликама које су ми будиле машту и чиниле да могу измишљати чудновате бајке. И ја сам увек ишао сам у школу. Нико ме није одводио, ма да је школа била прилично удаљена. Научите из ових искустава! Ваше дете треба, дакле, да иде само у школу...

Ипак има опасности од улице на које треба да обратите пажњу свом детету. Долазим сад на једно жалосно поглавље, али које не сме изостати из ових писама.

Има, на жалост, много људи који су остали у детињству и који своје полне нагоне вуку из детињства. Сигурно сте често читали у новинама да су учитељи, а чак свештена лица, нападали децу. То су болесни људи који пате од „психосексуалног инфантилизма.“ Жалосне жртве наопаког васпитања и болесне средине! На жалост, еротичко интересовање за децу гони многе људе управо позивима учитељском и васпитачком. Многима пође за руком да овај интерес оплемене (да га „сублимирају“, како се ми то научно изражавамо) и да постану прави вајари деце. Али понеки остану у инфантилизму.

Нарочито су опасни људи које су у детињству тукли и којима ствара задовољство претстава детета које туку. Они тада изналазе свакојаке изговоре да казне дете, траже разумом да оправдају (ми то зовемо да рационализирају) оно што одговара њиховом мрачном закону. Али дете примећује да се у казну упућу други потицаји и бива и само еротички узбуђено.

Срећом, батиле су избачене из школе. Бар на хартији. Али још увек има учитеља и учитељица који децу туку из еротичких разлога. Матере не смеју, ра-

зуме се, да трпе такве мере чак и кад учитељи тврде да се не могу помоћи друкчије. Увек ~~се може~~ друкчије помоћи!

Пре неколико недеља потражила ме је једна мајка и питала шта треба да ради. Учитељ је јако љубазан са њеном осмогодишњом малом, узме је на крило, љуби је и милује. Саветовао сам јој да потражи учитеља и да одбије на фини али одлучан начин ове љубазности. Мала је схватила миловање као одликовање и није била ни мало усрећена кад је учитељ променио држање.

Такви су случајеви изузеци. На срећу, етички ниво учитеља је врло висок, бар код нас. Учитељи, пак, који у себи осећају такве болесне подражаје боље би било да се повуку од учитељског позива, који је можда најважнији и најодговорнији од свих позива.

Нажалост, наступа у старости код многих људи повратак ка младости. Ова регресија ка инфантилном напада многе људе, а такође и жене, и гони их на многе опасне импулсизне чинове. Сва старија господа која се са слаткишима приближују деци, и која су нарочито слатка са дечицом, могу значити опасност за децу. Природно, нећу да уопштавам и радо признајем да има старца који воле децу и који немају други повод до да деци причине радост. Али опасност постоји, и судски лекари и психијатри имају врло много посла са овим болесницима. Морате, дакле, своме дечку строго забранити да од страних особа прима бонбоне или друге слаткише. Исто тако, разуме се, не сме ићи за непознатима ни у кућу ни у парк. Ово је објашњење потребно. Разуме се да не смете објаснити детету зашто то не сме примити. (Добро дресирани пси не узимају ни залогај од страних људи).

Ја знам, нажалост, многе болеснике који кад погледају уназад на свој живот виде такве доживљаје у својој младости, који су их довели на погрешан пут.

Ви ћете можда из ових излагања извести доказ да опет треба децу пратити. Не! Драга моја пријатељице! Свет је све пунији опасности, а препоручене Вам мере биће довољне да заштите дете од уличних опа-

ности, а да се не спречава његов развитак за самосталност.

Са радошћу сте утврдили да Ваш дечко иде сад радо у школу. Првих недеља је било критично време. Он је завидео брату и сестри што смеју остати код мајке, док њега још рано ујутру шаљу у школу, која му је туђа. Да, он се је чак спремао да изиграва болесника, говорио је да га боли глава и пуно друго шта, само да би остао код куће. Нарочито Вас је узнемирило што се је опет умокрио у постељу. Но Ви сте одмах разумели да је он опет хтео да изиграва мало дете. Брзо сте увидели да је то љубомора на млађе. Био је довољан један искрен разговор да се дечку објасни како се не може вечито остати дете. Али да се он сада радује школи сигурно је највише допринело умешно учитељево понашање.

Ми се сад налазимо у знаку велике школске реформе. Учитељи су увидели бескорисност и бесмисленост старих метода застрашавања, и труде се сада да побуде дечји интерес, да им омиле школу што више, да им знање даду у облику игре.

Свет детета је игра. У школи почиње дужност учења. Прелаз од игре на учење мора бити изведен са фином педагошком вештином. Дете најбоље учи играјући се. Па зар није сама игра приправа за живот, како је то славни испитивач Грос показао у својим књигама „Људске игре“ и „Игре животиња.“ Игра је такође борба о премоћ.

Стара школа је искористила ову борбу за надмоћност и класификацијом, и одређивањем ранга створила одличне ученике, који су били гордост својих а предмет зависти код туђих родитеља.

Стара школа је радила страхом и казном. Нажалост, има још и данас школа у којима кажњавају ђаке да морају седети позади, радити домаће задатке и т. д. То су смешне, сурове, застареле методе!

Познајем једног учитеља који је тако умео придобити своје ђаке, да је за њих била највећа казна да буду послати из школе кући. Требало би да сваки учитељ тежи том идеалу.

Деца су жељна знања. Учитељ мора искористити ову жељу за знањем; његово предавање мора бити очигледно и живо.

Са страхом се сећам извесних учитеља из моје младости, којима је граматичка грешка била смртни грех. Кажњавали су нас, давали нам домаће задатке, тако да смо морали сатима седети код куће и писати.

Ја сам изричити непријатељ свих домаћих задатака. Дете има школу за учење, а кућу да може бити слободно и да се може играти.

Прилично је свеједно прави ли дете граматичке грешке. Много је важније да оно присвоји опште знање.

Права је радост видети бечку школску децу да шетају са својим учитељима и учитељицама по улицама и вртovima. Свако дете поставља питања а учитељ нове школе мора на њих одговорити, што заиста захтева више знања и вештине него сува школска предавања по старом начину. Притом се може загледати дубоко у дечји свет посматрања.

Случајно сам био сведок једног смешног али поучног догађаја у бечком општинском парку, у коме се налази диван споменик великом аустриском пејзажисти Валдмилеру. Он држи у левој руци комад хартије а у десној писаљку. Његово око гледа испитујући на хартију, као да хоће да срањује свој цртеж са претстављеним пејзажем. Једна проста жена, која треба да буде симбол народа, са дететом на руци, напрегнуто гледа његов рад.

Појављује се једна учитељица са групом мале деце. Почиње да пита: „Шта држи човек у левој руци?“ — Одговор: „Хартију.“ — „Шта држи у десној?“ — „Писаљку.“ — „Тачно, писаљку. Дакле, децо, шта ради тај човек?“... Најпре збуњено ћутање. Деца сигурно нису никад посматрала цртача. Онда једно дете узвикне: „Решава укрштене речи!“

Не говори ли овај одговор за читаве књиге? Зар се не види, умах, слика целе породице пред собом? Отац нагнут над ребусима, цела породица окупљена око њега, са картама, речницима и лексиконима. „Једна

притока Оринока? — Пет слова.“ — „Један славан песник из 16 века? — Осам слова.“

Није овде место да говорим о зарази решавања ребуса. Али у основи узето, то је учење у облику игре. Премије су награде за добро учење. — И проведе се време, понавља се заборављено школско знање, чепрка се по знању из старих времена и најзад се, после успелог решења, има осећање олакшања.

Довести децу у узбуђеност, оживети их, покренути њихово самостално мишљење, увек их наново охрабрити а никад обесхрабрити, и кад којешта говоре, школу начинити кућом радости, то је сврха модерне школе.

Тада се неће одрасли са страхом сећати свог школског доба, тада ће сачувати захвално сећање на свога учитеља.

Ми стари другови из детињства прослављали смо ових дана поновни састанак. Прошло је четрдесет година од наше матуре (испита зрелости), четрдесет је година прохујало откад смо напустили мучилиште звано гимназија. На почасном месту је седео наш стари професор за немачки и историју, честити Тиролац Петар Паслер. Како смо ми овога човека волели! Како смо се радовали сваком његовом часу! Свечаност је била за нас кад је он предавао историју. Звонило је, а нико се није мицао. Сваки се плашио да би П. могао престати. И како нам је била драга правичност овога човека! После четрдесет година седео је он међу нама и узбуђен слушао шта смо све имали њему да захвалимо, и означио је овај дан као најлепши у свом животу. „Нисам узалуд живео!“ А један други човек, већ с давно мртав, сеђаше невидљив за нашим столом, Габриел од М., који нас је осам година пратио кроз гимназију, чије су нам несавитљива исправност и поштене намсре тако импонирале да смо се сви од њега растали као пријатељи.

Изнад других ћу наставника навући вео заборава. Суви педанти којима је била важнија једна година у историји него ли право знање, којима је погрешан грчки аорист довољан био па да оставе ђака да покавља разред, да сруче у несрећу целу породицу!

Не претерујем кад кажем: судбина човечанства лежи у наставничким рукама. И ми морамо бити захвални наставницима што су они сами били ти који су увећали и спровели школску реформу. Ми још не знамо једини прави пут. Још има школа које пипајући траже нов пут, можда иду исувише далеко излазећи на сусрет дечјем индивидуалитету.

Благотворна је установа „Заједница дома и школе“, кад родитељи и наставници могу измењати своја искуства, где се чују жалбе, родитељи се поуче, учитељи могу научити како се њихово деловање у кругу породице испољава.

Свуда тежња ка новом животу, ка новом делању, ка ослобођењу од старих предрасуда. Стога је дужност сваког државног тела да тако опскрби наставнике да не буду огорчени, него да осећају радост од живота и да и међу своје ђаке шире радост за живот. Живот учинити достојним живљења — то је задатак васпитања у породици и у школи, стварати срећне и самосталне људе и одагнати авет страха. Будемо ли једном имали свет који може своје државно устројство да уреди без страха у темељу, онда ће тек избити зора новог времена.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

Х

Драга пријатељице,

Напредујете у упознавању душевних односа. Радujem се што су моје поуке пале на плодно земљиште.

Извештавате ме да је Ваш дечко почео да жмирка. То је она распрострањена дечја мапа која се не може искоренити опоменама и укорима. Ви сте питали свог дечка: „Но, шта си ти то видео што те је збунило?“ Дечко је био збуњен и затежући признао да је на улици посматрао псе како се паре па нису могли да се одвоје. Један дрски његов школски друг направио је тада једну неотесану примедбу која се од-

носила на родитеље. Тај догађај Вам је прећутао био Ваш мали, док Ви нисте приметили његово жмиркање а он могао то, црвенећи и муцајући, да саопшти. Кад је то признао, жмиркање је ишчезло тако брзо, како се и појавило. Ваш је муж тада узео на себе дужност да дечку да потребна објашњења. Атмосфера искрености, коју сте Ви створили у својој кући, спречила је утврђивање дечје мане. Иза сваке дечије мане стоји нека тајна. Ову наћи, то је задатак васпитача.

Поремећаји вида јављају се често код деце. Осим поменутог жмиркања долази у обзир још и страх од светлости, који може узети невероватну јачину. Тако сам ја могао посматрати једну седмогодишњу девојчицу која се плашила изаћи на сунчану светлост. И у овом случају је то била светлост истине којој је дете хтело да избегне. („Сунце ће то проказати. Ништа није тако фино смишљено — да најзад ипак не избије на видело.“)

Већином је то строго забрањени сексуални проблем са којим долазе у сукоб деца којој није дато право тумачење. Свако дете има један тренутак у коме почиње трагика његова живота, како сам Вам већ навео. Једна трагика је и осећање своје мање вредности (рђавство у етичком смислу), друга је час када дете скрива прву тајну од својих родитеља, кад употреби прву лаж као оружје сопствене личности. До првих затајивања често доводи посећивање школе. Полажу ли родитељи и сувише на напредак у школи, прете ли детету казнама, укорима, одузимањем љубави, дете може почети да скрива мање догађаје из школе, оне који би повукли за собом прекоре.

Сами сте увидели да су се моји савети — не опомињати децу на задатак, не питати их шта се десило у школи, показали врло добри. Ваш дечко напредује добро у школи, и упркос свог живахног темперамента добар је ученик, јер га школа занима.

Сад сте ми послали писмо једне пријатељице, која заступа супротно гледиште. Због важности питања које ту гласи: „Треба ли родитељи да помажу деци у задацима или не?“ — изнећу цело писмо:

Врло поштовани Господине Докторе,

Најпре бих хтела да Вам од срца захвалим за сву помоћ коју указујете нама мајкама својим писмима. Према нашем гледању на свет морали бисмо васпитавати потпуно тако како Ви захтевате, али нам каткад недостаје снаге. Тада врло добро долази један стални опомињач. Он помаже и јача.

Но ја сад имам нешто нарочито на срцу. Ваше гледиште о држању родитеља према школи нагони ме много да мислим. Да бисте ме могли боље разумети, претставићу се одмах: ја сам и сама била учитељица, сада сам учитељева жена и поучавам још и данас децу, којој је ма из којих разлога потребна систематска помоћ. И даље, мајка сам једног малог ђака првог разреда. Ви, поштовани Господине Докторе, саветујете сад родитеље да се што мање баве школом, јер да је васпитавање за школске дужности ствар учитеља. —

Ту сам ја другог мишљења. За нас је било само по себи разумљиво да наш дечко похађа основну школу. Било је исто тако јасно и то, да ми пре школе ни смо ништа почињали у том смислу; Фреди је и сам врло ретко тражио школску мудрост. Он је живео пре свега својим телесним животом: пузао се, јурио је, превртао се, играо лопте и т. д. Ми, иначе, живимо на селу и ту деца имају могућности да се у слободи забаве. Сад откад дечко иде у школу, (навикавање му, уосталом, није било лако) учествујем ја са радошћу у његовом раду. А и њему је често потребно да се умешам. Показује ми свој буквар, морам да се дивим његовој рачуници, морам да дам своје мишљење о његовим првим вежбама у писању и т. д. Учитељ даје малима разне дужности: морају тражити и исећи речцу која садржи ново научена слова, морају се вежбати у читању, рачуну, и морају по једном преписати шта стоји на маминој кујнској гарнитури. У почетку сам морала овди онда потсетити Фреда на његове задатке. Он је и учитељу тада причао, кад је овај коррио једног дечка због заборавности, да би и он заборавио да га мама није опоменула да уради задатке. Сад се дечко навикао на школу, заволео је учитеља и мисли сад тим

пре на своје школске дужности. *Али ми још радимо често заједно.* Разуме се да ја пуштам дечка да *самостално* ради, али пазим на то да *добро* уради, да пажљиво исече, да пише по линијама, и да чита а не да погађа.

Наши учитељи имају у разредима по 50—60 ученика. Онда су врло захвални ако и родитељи, према могућству, сарађују. Ја сам у своје време у својој пракси (а учила сам 70 малих) била врло радосна кад су мајке учествовале у школском раду, а и мој муж све више има искуства да су пажљивији и да радосније раде *они* ученици чији се родитељи интересују за школу. Ми бисмо уопште желели да родитељска кућа и школа стоје у много тешњој вези; где је однос између родитеља и учитеља добар, успева дете знатно боље него тамо где су они једни другима потпуно страни. Данашња школа хоће да је *жива*, да стоји у *животу*, а у животу детињем стоји и родитељска кућа и родитељи, већ то ствара везе. Наш се дечко, например, радује што и ми познајемо његовог учитеља, што га ценимо; радује се и томе што и он сме упознати жену и децу свог учитеља; све му то чини школу дражом, и рад лакшим. (Све то, додуше, не спречава га да буде мангупче, седети мирно — пада му још увек тешко, и он не пропушта, сигурно, ниједну прилику за тучу, чак ни у самој учионици. Али нам он исповеда све своје грехове и, с друге стране, мора учитељ увек знати *кад је мали скривао код куће*). Ја сама знам још врло добро како ми се божјићно дрвце ипак чинило нарочито лепо ако га је и мој драги учитељ видео.

Природно је да се дечја сујета не сме подбадати, не сме се од њих захтевати више но што су у стању дати; не смеју се размазити помагањем у раду тако да постану несамостални. Али *ако* родитељи имају право држање према учитељу и школи, ако они не стоје као *туђинци* према њима, могу се ове сметње много премањити.

Толико писмо. Сад мој одговор.

Природно је да сам увек био за добре односе између наставника и родитеља и већ сам у своме последњем писму указао на добро дејство заједничких ве-

чери. Ту је место где родитељи и учитељи могу измењати своја искуства. Али ове би вечери требале углавном томе да служе, да се родитељима обрати пажња на њихове грешке у васпитавању. У овом смислу може учитељ да дела врло успешно. Његов је задатак да родитељима изнесе да не смеју кажњавати децу за мале грешке и да, пре свега, морају чувати дете од страха од школе. Учитељ не треба да буде страшило. Школа треба да значи нешто само по себи разумљиво и природно у животном току.

Ваша пријатељица је ипак, упркос свих добрих намера, грешила против педагошких принципа. *Дете не треба околињати на његове задатке, треба му само у изузетним случајевима помоћи.* Прва родитељска дужност је (а ја знам да се понављам, али сматрам, са Гетеом: „Ти то мораш трипут рећи!“) васпитати дете за самосталност. Дете треба само да мисли на своје задатке, оно треба самостално да размишља и да нађе само потребна слова. Направи ли грешку, дужност је учитеља да грешку исправи. Ја не верујем ни то да је корисно општење са учитељевом породицом. Дете почаствовано овом безом и нехотице ће се хвалити тиме; друга ће се деца осећати заностављеном. У школи не сме бити — у колико је год могуће — ни љубимаца ни сталних криваца.

Много је боље ако учитељ, уз сву доброту и љубавност, држи извесно отстојање. То га разликује од родитеља и чува његов углед. Близина умањава вредност. Деца су строги посматрачи и тешко учитељу који је такође само човек, ако код њега открију који недостатак.

Ваша пријатељица даје часове. Ја сам противник сваке такве помоћи. Она више шкоди детету него што му помаже. За учење је школа ту. За кућу су задржани одмор и игра. Стога сам ја и против домаћих задатака, којих је сад, срећом, све мање.

Заиста је немогуће у једном разреду учити 50—60 ученика. То се не да оправдати ни хигијенски ни педагошки. Ја држим двадесет ученика за највећи број који може савладати један ваљан наставник, ако треба

поверену му децу стварно да упозна и васпита. Држава, која има тако много новца за војнике и топове, боље би било да подиже више школа и да поставља више наставника. Тада би наставник могао упознати карактере поједине деце. Али се он мора чувати да не издваја поједине ученике као љубимце и да их не истиче другима као пример. Најбоље ће учинити ако посматра своје ученике као једну породицу, у којој сва деца исти положај заузимају. Он мора познати да су обдарености и способности различите и да води рачуна о индивидуалитету својих васпитаника.

Ваша пријатељица Вам је изнела још један други случај, на који се ја у овом писму морам вратити. Она пише:

А сад Вам смем, можда, још нешто друго испричати: нашег другог дечка, једног врло живахног момчића (скоро ће имати четири године) оборио је, пред Ускрс, један моторцикл и нанео му неколико рана на глави, које је требало лечити нешто дуже. Хансјирг је био на изглед врло разуман и храбар и сасвим позитивно настројен, као и увек кад му није све у реду. Непрестано уверава: „То ће проћи сасвим брзо.“ Но сад изгледа да га је догађај унутрини потресао. Пре је имао, као и брат му, у сваком чину једну сигурност за дивљење. Мој муж је одувек пуштао мале да се преврћу и веру, или друга каква одважна дела да предузимају. И мога сам се уверити какав благослов значи за децу ово пуштање да расту. Наши су се дечаци стога сјајно развили: предузимали су увек само оно што је одговарало њиховој свагдашњој снази. Ми смо, дакле, себи ставили у дужност да изоставимо вечите опомене и забране. Хтели смо одржати код малих њихову сигурност. Али онај догађај је мене и малог избио из колосека. Извесно да и ја носим велики део кривице за садању дечкову несигурност. Хансјирг је, како Вам рекох, врло жив деран, који својим осећањима мора и у покретима дати израза, а пошто врло интензивно осећа, нису ни његови покрети врло умерени. Тако је хтео мали већ оне вечери кад му се она несрећа десила, у креветићу опет да изводи своје превртаније, извесно, стога што

се већ добро осећао. Тада сам га ја морала опомињати да пази, и то сам сигурно, из страха, сувише често чинила. *Бар отада је дете увек готово да падне.* Он је управо сад први пут сав читав. Досад је увек имао рупе и чворуге на глави, коленима или лактовима. — Још нешто ми је пало у очи: једно време по оном догађају тражио је мали увек слике несрећних случајева са моторциклима и аутомобилима, са сударима возова, потопљеним лађама, и измишљао је приче у којима је главно била тако нека катастрофа. То је сад прилично ишчезло, а и несигурност јењава. Мали опет јури, а не пада сваког дана неколико пута. Ја сама трудим се да добијем ранији мир и поуздање. Сигурно нема ништа друго што би детету могло помоћи?“

Како се да објаснити чуднозато понашање овог дечка? Несрећан случај је начинио, неочекивано, дечка средиштем породице. Отац и мати су били забринут и његов ривал, старији брат, дошао је у други ред. У међувремену дошла је школа, старији је постао предмет на који се усредсређује пажња целе куће. Како ће он реагирати на школске утиске? Какав ће став заузети према учитељу? Како ће се понашати? То не може да поднесе млађе дете, које се осећа запостављено, и сад се сада забавља мишљу да падне и други пут, да опет било средиште и предмет пажње своје околине.

Можда је сад место да говорим о опасностима дугих боловања. Већ сам у ранијим писмима нагласио како је опасно поклањати већу нежност болесној деци. У људској природи лежи да ми пробамо ублажити болове свој деци, да покушавамо одвратити им мисли од онога што им је тешко, да их запослимо. Опасност се састоји у томе што ова деца у школско време добијају две премисе у задовољству: прву, негативну, што не морају ићи у школу и уживају домаћу топлоту, другу, да се могу одати својим сањарењима. У ово се време јављају прве еротичке фантазије и дете долази, и без задржавања, до играња онанисањем. Потребна је, дакле, велика педагошка вештина да се дете запосли, да му се мисли одврате од болести, — а да одрасли сами не учествују у томе. У ово време долазе игре видања

разне, пуне смисла игре, занимања, које су сада многобројне, такође лектира, ако деца већ знају читати, али при чему треба строго пазити да књиге одговарају дечијем разуму. За време опорављања може се чак наставити учење, што је могуће само уз помоћ домаћег учитеља или учитељице. Ни у овим случајевима не треба родитељи да учествују у настави, која треба да буде строго индивидуализирана и у игри извођена.

Ових дана дође ми један скроман четрдесетогодишњи човек на саветовање. Упознао сам га био као одареног студента технике и дивио сам се његовом лепом свирању на виолини. Сада даје утисак старца. Ма да је своје техничке студије сјајно свршио и имао важне положаје, ма да је данас могао бити угледан човек, он је сада тако пао, да иде од куће до куће и продаје ситне техничке радове... И ову је зараду морао напустити. Он има, не тако ретко, болесно уображење да се са сваким претпостављеним мора свађати. Он изазива свађу, мрзи шефа и бори се против мисли о убиству и освети. Случајно су му дошле до руку моје књиге и постало му је јасно да болује још од младости. Његова мржња против оца још и данас је покретач свих његових нагонских радњи. Заиста — причао је грозне случајеве из свога детињства. Његово мучење почело је са школом. За сваку рђаву оцену варварски је тучен. Његов је отац учио са њим код куће. Он је тако дрхтао пред својим оцем, да за време овог учења није ни мислити могао. Тада су опет падале батине као киша. Ово је мучење трајало до четрнаесте године. Његов отац буде тада тако запослен, да га остави самог себи. Тада одједном постаде дечко најбољи јак у разреду. Али је професоре увек мрзео, мрзео је директора и мрзео оца који му је загорчао лепо дечије доба. И још данас стоји иза њега претећа прилика његовог оца. Он се ономе који га је створио свети тиме што није ништа постао, и што је отац приморан да га издржава и штити од животних невоља. Напустио је свирање на виолини и продао виолину. Сећање на ужасне часове кад је морао вежбати упропастило му је и радост у уметности. Дирљиво је било кад ми је

признао да се још и данас мора борити против нагона за убиством, управљеним против његовог оца.

У једној мајсторској новели Леонарда Франка: „Узрок“ наћи ћете потресан опис како се један зрео човек свети мучитељима своје младости.

Деца исто тако знају да најосетљивије могу родитеље погодити ако покажу рђав успех у школи. Не може се довољно рано почети тиме, да се деци разјасни да уче за себе а не за родитеље. Не може се довољно рано увидети да родитељи имају дужност да усреће децу. Треба се чувати од прецењивања свакодневних успеха и не треба никад дати детету да осети да својим учењем добија власт над нама и да нас може довести у узбуђење. Ову опомену не могу довољно често поновити. Родитељи морају бити васпитани да од своје деце не стварају филијале својих порушених нада и савомљеног поноса. Деца имају права на свој сопствени живот. Што се ми више држимо у позадини и делујемо само примером, тим лакше ће дете наћи свој правац за будући живот! Колико се родитеља на својој деци свати за проћердани живот! А васпитање нам даје хиљаду видљивих изговора да сопствено огорчење у деци изживимо. Ко своју децу туче, васпитава их за грех — каже једна прастара пословица. Начинимо школу градом радости и потстреска! Желја за знањем носи собом резност у учењу. За то нису потребне никакве казне ни претње. Казна је почетак свих порока и крај свих болока!

Многo поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

XI

Драга пријатељице,

Ваше последње писмо намеће ми важне одлуке. Оно ме је буквално погодило као гром из ведро неба. Хоћете да се раставите. Мислите да Вам је сада немогућ даљи живот са Вашим мужем. Ваше поверење,

Вашег мужа пољубљано је откад знате да Вам је био неверан. Случај (или то није био случај?) дао Вам је у руке једно писмо. Из овог сте писма сазнали да између Вашег мужа и његове последње писарице постоје везе. Ви хоћете због тога да оставите свог мужа.

Али Ви пишете и то да Ваш муж врло жали што се то десило; да сам себз оптужује за неверу, али обећава да се то више неће догодити. Он ће отпустили дотичну госпођицу, али не пристаје на Ваш предлог о разводу. Да — он тврди да је за све време осећао кајање и да Вам је одавно хтео да призна неверу. Све се десило против његове праве воље.

Можда то ипак није био случај што сте Ви нашли писмо у зимском капуту свога мужа, чије Вам је цепове он дао да окрпите. Ви већ знате из науке о психоанализи да можда нема случаја. Ради се ту о случају о „полусвесном морању да се призна.“ Ваш муж није хтео и није могао да призна. Друго његово „ја“ нашло је излаз да Вам да зимски капут, у чијем се цепу налазило издајничко писмо... Опрезни љубавници немају обичај да по цеповима носе таква писма, већ их упиште одмах или чувају иза кључа и браве.

Ове моменте морамо узети у обзир ако мислимо на развод за увек... Ја разумем да су повређена Ваша најсветија осећања. Али зар Ви тако мало знате о животу? Зар не знате како је велика моћ искушења а како управо мала отпорна снага? Зар нисте никад на себи искусили како су слабе бране морала и разума? Неверност мужева управо је правило, а верни мужеви су изузетак. (Ја овде нећу да говорим о женама. Унутрњи сваког човека има провалија у коју он не жели да погледа. Али верност у мислима је такође ретка, као и верност мужева у ствари)... Ваш се муж каје, он је иначе у сваком погледу за пример и муж и отац. Женина најлепша врлина је моћи опростити! Напуците сео заборава преко доживљаја, останите љубавни, нежни, какви сте били, опростите, не дирајте у прошлост и Ваш ће Вам муж то високо ценити.

У овом случају могли бисте ићи у школу код моје мајке. Код нас у кући било је у мојој младости рђа-

во. Отац је морао примити једно место у иностранству и ми га нисмо виђали по неколико месеци. Како сам сазнао следеће — не знам. Мајка ми је доцније причала, али ја се и сам сећам свих појединости. Укратко — мајци је јављено писмом без потписа да отац има у иностранству једну „везу.“ И отац је знао да је мајка добила ово писмо. Он је дошао кући, био је јако потиштен, (јер он је нашу мајку срдечно волео), вукао се око ње плашљиво и свестан кривице, и очекивао велику буру. Но велика бура не дође. Мајка је била слатка и љубазна као да ништа не зна. Вероватно је отац очекивао буру другог дана. Али се узалуд плашио. Није рачунао са светском мудрошћу моје мајке, којој ја имам да захвалим скоро за све ово мудрости што је имам данас... Она му не учини ниједан прекор и кад он најзад хтеде да измуца признање — била је она та која му је забранила да говори. Она није хтела о томе ништа да зна. И отац је то мајци високо урачунао; и он ми је једном причао догађај и завршио речима: „Ја сам твоју мајку увек жарко волео, али никада не толико као после овог доживљаја. Ништа ме није тако везало за њу као околност да ми је уштедела мучно објашњење.“

Драга пријатељице! Ви, дакле, имате сада најлепшу прилику да освојите и осигурате за себе љубав и захвалност свога мужа.

Радује ме што сте ми нагласили да деца ништа нису приметили од брачне буре која се навукла над њиховим главама. Ви сте избегавали ружно објашњење догод су деца била у соби. Такви призори свађа закопају се дубоко у детињи мозак и могу их унесрећити за цео живот. Прва родитељска дужност: обазривост према нежним децијим душама! Већ примећавате да се приближавам важном питању: шта ће бити од деце ако се ви раставите?

Деца растављених родитеља! Жалосно поглавље, коме само нерадо прилазим. Има ту разних могућности. Једна и најбоља: деца остају код мајке. Она је, додуше, најбоља од ових могућности, а ипак само слаба нагиба за сунчане зраке срећнога брака. Деци недо-

стаје отац. Смеју га, додуше, посетити с времена на време. Ипак, почиње судбоносна борба око дечије љубави. Почиње жалосна игра љубоморе и ситничарске љубоморе. Дете најзад долази до непосредног питања: „Оче, зашто си ти отишао од маме?“ Шта треба отац а шта мајка да одговори у таквом случају, ако је брак растављен кривицом једне стране? Отмене природе труде се да сачувају идеалну слику оца или мајке. Отмени људи не издају никад да су напустили дечију мајку због брачног неверства.. Али како су ретке ове отмене природе! Како лако победе огорчење, жеља за оправдањем, мржња и љубомора — над нашим најбољим намерама!

Познајем жалосне случајеве у којима једна страна проповеда мржњу према другој страни. Знам случајеве у којима једна страна неће више ништа да зна о деци и не брине се уопште о њима. Мржња прелази са партнера на невину децу..

У најбољем случају недостаје детету отац или мати. У Вашем случају, Ви ћете отргнути децу од оца кога они топло воле. А ни једна мајка не може деци да замени оца! Овим раздвајањем био би, за невине жртве брачне трагедије, за децу, дат почетак за осећајне поремећаје, који би се врло брзо испољили као „нервоза.“

Свако дете испреда један породични роман, у коме себи ствара више порекло... Оно је замењено или усвојено дете. Оно тиме добија дистанцу од родитеља. Процес одвајања деце од њихових родитеља почиње у ствари врло рано. Деца убрзо почињу са обесвећивањем идеалних бића, нарочито ако им ова идеална бића даду за то повода. Како се већина очева својој деци издаје за мустре свих врлина, (они су, наиме, увек били послушни, никад нису правили лудорије, никад нису били дрски, своје су задатке свршавали увек на време, укратко, били су угледни примерци „homo sapiens“-а и т.д.) вребају деца непрестано да открију прве мрље на недостижном идеалу...

Тиме смањују раздаљину и спасавају се од осећања маловредности, које их гуши. Тек доцније следује ослобођење из мреже ових фикција и мирење са ствар-

ношћу. Сасвим друкчије се образује душевни живот ако раздвајање родитеља да нове хране за породични роман и дете буде већ рано стављено између оца и мајке. Детету су потребни и отац и мајка, да се по њиховом примеру образује. У зрело доба не делује развод ни из далека тако драматично као у раној младости.

Још је теже питање другог брака. Узмимо случај да се отац раздваја по мајчиној кривици, и да се по други пут жени. Деца остају код оца. Сад деца имају обичај да се одмах понесу са мржњом и пркосом према назови мајци, која носи зло име маћеха. То се такође често догађа и ако је мајка умрла а отац доведе другу жену у кућу. Занста, задатак ове жене није нимало лак. Морала би се капа скинути пред свим маћехама које су успеле да освоје љубав својих пасторака и које им нису дале да осете да немају мајку.

Већином су то девојчице које се понашају непријатељски према маћеси, јер су се крадом надале да оне оцу замене мајку. Али знам и синове који су оца почели мрзети откад се по други пут оженио. Ствар бива још замршенија ако дођу деца из другог брака, и љубомора се управи и на нове такмаце у браћи и сестрама.

Знам и изузетке. Познавао сам једну племениту жену која је као маћеха дошла у кућу и тако знала освојити љубав двоју кћери и сина да су је управо обожавали. Кад је и она родила девојчицу, трудила се је мати да докаже пасторцима да она не прави разлику између свог рођеног детета и пасторака. Онда су старија деца мазила сестрицу и била им је љубимица, док се мајка привидно мало бринула за дете. Још данас — дуго по њеној раној смрти — иду пасторци, заједно са сестром, на гроб племените мајке, да га оките венцима; топло оплакују покојницу која је била једноставан али доброћудан човек, — племенит човек у пуном смислу те речи. Но, такви племенити људи ретко личу.

Ова маћеха је била изузетак, а ја се радујем да има таквих изузетака. Често, пак, не помаже ни најтоплији

труд маћехе или очуха... Дете остаје у своме пркосном ставу и сматра други брак као издају учињену према његовој љубави. Видите, дакле, како тешке последице може за собом повући развод... Зато треба млади парови да дочекају и у почетку да се одрекну благослова у деци, ако немају сигурно осећање да ће свега издржати буру следећих година. Ја верујем да ћете после овог разлагања одустати од развода. Друкчије стоји ствар ако отац или мајка дају рђав пример деци. У таквим случајевима од два зла бирамо мање зло: развод родитеља. Ако је отац пијаница, коцкар, или пропао човек, ако је мајка биће мање вредности која се не брине о деци, трчи за својим задовољствима, мужу прави од куће пакао, тада треба озбиљно размислити није ли боље отети дете утицају рђавих примера.

Срећом, све ове претпоставке не долазе у Ваш случај. Ви досад нисте своме мужу ништа имали да пребаците, и надам се да је он, из свога првог искуства, научио да се боље чува. Шницлер, бечки песник, у јединој својој много читаној књизи, мисли: верност је чињеница да се увек враћа својој љубави. Има зрнци-та истине у овом парадоксу. Често тек невера сачува праву верност. Осим тога, постоји још једна препрека: Ви се опет осећате мајком и очекујете треће дете. Једна веза више између Вас и Вашег мужа, један лапац више који Вас везује у заједничком животу.

Један други случај, који сте ми изложили, изискује исто тако озбиљно размисљање. Ради се о једној духовно високо развијеној пријатељици, која има самосталан позив а воли једног ожењеног човека. Жена вољеног човека већ три године живи одвојена од њега, али не пристаје на развод, хоће да спречи човека да уђе у други брак.. А човек и нема, управо, законски никакав основ за развод. Незаконских има доста, али строги закон захтева стваран преступ, који се да изразити којим чланом закона. Нажалост, наши су параграфи још тако заостали да само прељубу признају као стваран повод за развод, а ретко и обострану одвратност. (У Немачкој не важи ни обострано пристајање на развод, него се често мора изигравати не-

медија прељубе да би се удовољило закону. У Русији је довољан захтев једног брачника да се развод добије. Видите крајности у схватању закона!) Љубљени Ваше пријатељице нема деце и чезне за децом. Ваша пријатељица такође хоће једно дете, као знак љубавне везе. Она жудно жели дете и прима на себе одговорност да роди ванбрачно дете.

Ја налазим да је овај поступак управо суров и безобзиран према детету. Мора се само једном видети мучење кога ванбрачног детета, као што га зна из личног посматрања душевни лекар, па да се свима мајкама и очевима забрани овај опасни експеримент. Наше је друштво, додуше, у овом правцу јако напредовало. Презриви назив „копиле“ ишчезао је из јавне употребе. Упркос томе, на ванбрачном детету остао је још део друштвеног потцењивања.... Стид спречава ванбрачно дете да гозори о своме пореклу и приморава га да га крије.

Ванбрачно дете пати од презирања својих другова. Хвале ли деца особине својих очева, ванбрачно дете посрамљено ћути. Недостају му и љубав и пример оца. Оно се рано ставља у пркосан став према целом друштву. Много лакше подлеже привлачностима преступа него деца која су одрасла у топлоти очинске и материнске љубави. Као биљке без сунчане светлости што закривљају и добијају дегенерисане облике, тако ванбрачна деца постају душевно сломљени људи, који мрзе и проклињу непознатог родитеља. Ова се мржња онда преноси на све друштво, на сваки ауторитет, на законе и право, на веру и обичаје.

Таква деца само смишљају како би се осветила заводнику њихове мајке. Стара ли се отац о свом ванбрачном детету, моћи ће да савлада ово пркосно становиште и да скрене дете на прави пут. Али јаој ако се не брине за дете зачето у омаи страсти, и ако верује да је своју дужност испунио плаћањем издржавања за њега! Дете онда завиди сваком другом детету које има оца, мајци поставља хиљаду питања, где је отац, а зашто да оно носи материно презиме и т.д.

Сећам се једне драме која се пре неку годину одиграла у Бечу. Један млади човек оправља зубе код једног зубног лекара. По свршеном послу захтева од лекара рачун и убија лекара у тренутку кад му овај пружа рачун. „То је изравнање мога рачуна!“ Убијени му је био отац. Убица је био ванбрачно дете, мајка му је била одала име заводника.

Мислим и на једног муцавца, неспособног за живот, ванбрачно рођеног (некад се то чак „нечасним“ звало) који од мајке никад није могао сазнати очево име. Увек му је било то једно питање на устима, које је напослетку постало центар говорног поремећаја, који је увек израз неког тешког животног сукоба.

Срећна су још деца о којој се старају родитељи, или и само мајка, као што би чинила Ваша пријатељица. Ова деца постају често душевно болесна, али никад тако огорчена као несрећници које дају страним људима, која се продају или за извесну своту новца „купују.“

Доживели смо сада у Бечу трагедију једног десетогодишњег дечка, који је („грех младости“ његове мајке) ишао, давала га мајка, од једне жене до друге, од једне установе до друге. Мајка је његова хтела да се уда, а да „сакрије срамоту своје младости.“ Дете је тајно посећивала и ретко се са њим појављивала. Најзад, се верила и требало је да се венча. Отресити дечка је то знао и донео је закључак да се освети мајци и осујети јој намере. Инсценирао је напад, у коме је себе на неколико места по лицу посуо соном киселином, а онда је оптужио мајку да га је она хтела ослепити и убити. Жена је ухапшена, јер се у почетку веровало исказима лукавога дечка, ма да је он већ пре тога приредио неколико драматичних покушаја самоубиства; јавност је дочепала прилику, са девизом: „Мајка без срца, која је хтела убити своје ванбрачно дете“, и младожења је, разуме се, сазнао, као и цела варош, да постоји дечко. Осветољубиви деран је постигао свој циљ. Полиција је тек после три дана дошла на спасоносну мисао да је дечко изигравао напад, али, име мајке без срца било је у свим новинама, и што је она хтела

затајити било је сад познато целом свету: да је имала ванбрачно дете.

Ко би претпоставио ову врашку лукавост код једног незрелог дечака?! Јавност је с правом заузела став против мајке без срца, која је очевидно мрзела дете греха.

Ви зачуђено питате, да ли има мајки које мрзе своју децу. Стварно их има, и то су увек зверови у људском облику, о којима нам причају страшна злостављања деце. Често су то fine моралне природе, које тешко пате под овом мржњом. Но моје је писмо данас и без тога далеко доспело. Говорићемо о томе други пут.

Опомените своју пријатељицу! Нека размисли да ли да роди ванбрачно дете. Крик за дететом одговара нагону да се животу без смисла да циљ и садржина. Но ова је садржина често крчаг који пуне сузе ванбрачног детета и који после првих година радости постаје тежак терет, као оно у дубоко мисаоним бајкама. На жалост, ово што сам ја Вама данас изнео није никаква бајка. Деца су обавеза. Ко је не може сасвим и потпуно испуњавати, мора бити доста несебичан да се одрекне материнске среће.

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

XII

Драћа пријатељице,

Забринути сте, јер је Ваш мали почео да прави гримасе. Не знате како да се помогнете и питате треба ли га стога корити и обратити на то пажњу. Чули сте да има болести (т. зв. вртоглавица, лекари је зову „*chorea*“ — код које наступа слично гримасирање. Ваш домаћи лекар Вас је умирно и утврдио да нема никакве органске болести. Ви сад хоћете да знате како да се понашате, и шта може бити узроком те појаве, која се код деце врло често понавља.

Ви сте већ раније посматрали да Вам се дечко радо огледа и да прави свакојако нагрђено лице. Невоља обично почиње тиме што деца показују интерес за своје лице. Ваш дечко Вам је већ пре саопштио да пред спавање види свакојака искривљена лица како иду ка њему, тако да је он уплашен отворио очи да отера страшило. Ни ова појава не значи управо ништа ненормално. Ви већ знате из мојих писама да свако дете (боље речено: сваки човек) носи у себи једног другог човека. Ружно и неподношљиво гура се у дубину душе а јавља се чим се, са спавањем, јавља животиња у нама. Могоао бих исто тако рећи да се буди прачовек, који је животињи много ближе стајао него ми. Он је на опрезу, и у спавању се дочепа детиње душе. Има у спавању још један моменат у коме критика свести може да прегледа прве снове.. Ове слике снова зову се „хурпагог“, јер оне приправљају спавање. Прачовек вреба целога дана, да би се дохватио крме детиње душе.

И сами сте приметили да је Ваш дечко љубоморан на сестру и на дете које очекујете. Он већ слутити да ће доћи нов супарник. Постављао Вам је чудна питања, — где се налази сестричино рубље, ма да је недавно гледао, врло заинтересован, кад сте ово рубље уређивали. „Мама, хоћеш ли ти да продаш сво рубље?“ питао је дечко привидно наивно. Пале су и примедбе о Вашем великом трбуху. („Мама, ти не смееш тако много јести, добићеш иначе дебео трбух!“)

Морате примити да се он већ сада ставља у непријатељски положај према новом такмацу, али осећа да је то ружно, јер сте му Ви често говорили да се браћа и сестре морају волети. У последње време он се чешће опире и да учини какву услугу малој сестри. Неће да буде кавалер. Затим се покаје и показује према сестрици бучну, често сувише бучну, нежност, која скоро бол наноси....

Приметили сте и сами да гримасе личе на уједање скоро. Исто тако, игра се он сад често вука или медведа и прети да ће појести сестру. Гримасе замењују кригушљивани нагон. Постоји једна болест одраслих ко-

ју ми називамо „Tik“, јер против воље дотичног могу наступити свакакви покрети мускула на лицу, и код других мускула, а изгледају без везе и склада са осталом мускулатуром. У свим овим случајевима могао сам утврдити да се ради о пригушеном импулсу. И Ваш дечко има да се бори са потиснутим нагонима. „Културно ја“ и „пра-ја“ упуштају се у прву огорчену борбу. Вас чуди и то што он тако често о смрти говори и што је се пре кратког времена играо „погреба“ са сестрицом, иако ничега није било за погреб... Но они су напосто решили да умре једна лутка, да би имали изговор да ову тако ретку дечју игру могу извести. Можда се је сестрица већ удружила са њим против новог непријатеља. То ће Вам изгледати невероватно. Али наша искуства говоре разговетним језиком: крајње је време да отпочнемо једном стварно разумевати децу и да упознајемо њихове душевне сукобе. Дозволите да Вам саопштим следећу историју, коју ми је саопштила једна паметна мајка лекарка и исто тако добар посматрач.

У питању је историја о „машини за умирање.“

Седмогодишња Гиза треба са својом малом сестром да иде једној пријатељици. Она нема воље да изврши овај досадан јој налог и изјави кратко и јасно да ће оставити на улици малу сестру и да ће побећи од ње. На то ја рекох огорчено:

„Ако ти тако ружно поступиш, онда не смеш целу зиму ни једном отићи у дечје друштво!“

Гиза: „Но ако ти то учиниш, ја ћу онда просто навести машину за умирање.“

„Шта, машину за умирање?“

„Да, то је једна машина на којој ако се притисне једно дугме, онда један човек падне и умре.“

„Али како зна машина који човек треба да умре?“

„Машина има једну рупицу, то јој је као уво. Ту се каже име човека који треба да умре, сасвим лагано се каже ту у рупу, тада падне тај човек и умре.“

„Шта мислиш ти, шта ће тата казати ако ти тако просто, ником ништа, пустиш мајчицу да умре?“

„Ах — тата ће тада рећи: Иди ти само мирно у твоје деџе друштво, не мари ништа што је мајчица умрла.“

„А шта ћеш ти после радити, тако сасвим без мајчице?“

Она ћути кратко време и тада промрмља нешто као: „Па има и машина за оживљавање.“

Из ове мале историје можете видети како деца мисле. Морате имати пред очима да се овде ради о сасвим нормалном детету, које је, од паметних родитеља васпитано, навикнуто да каже своје најскривеније мисли, јер за то неће бити кажњено. Сазнајете одакле како брзо дете рачуна са смрћу ако буде ометано у својим егoистичким задовољствима. Блајлер, славни циришки психијатар, такве људе, код којих „ја“ стоји у средишту свих односа и посматрања, назива „аутистичким“ (егoцентричним). Сад знате да сва деца мисле „аутистички“ и да тек временом науче да се правилно односе према друштву.

За осећање према целини дете мора тек бити васпитано!

Ви сте сад забринути што Ваш дечко испреда бесмислене звучне фантазије и што се тако радо игра ватром. Деца се врло радо играју паликуће и по који загонетан пожар своди се на деџе руке. Могли сте задњих дана читати у новинама да је у Бостону један седмогодишњи дечко запалио цркву и школу (за време предавања)! Ово дете никако не мора да је рођени злочинац, може само да је врло живом маштом и погрешним васпитањем нагнано на овај корак. Исто тако се даду деца рђавим друштвом лако навести на криминалне кораке. У споменутом случају изгледа да је један четрнаестогодишњи дечак злоупотребио свој утицај.

Не би смело да Вам је непознато да деца лако доспеју под утицај јачег и одлучнијег детета. Нарочито деца која су код куће занемарена и понижена могу се лако пркосно понети према родитељима, док се пријатељу или пријатељици потпуно предају.

Можда Вам озом приликом смем испричати случај мале Ребеке, који се одиграо у Америци. Ребека је би-

ла дружно дете, отац и мати су то почесто наглашавали и увек јој претпостављали лепу сестру. Била је дете сиромашних родитеља. Отац је водио јадан живот торбара, мајка се бавила ручним радовима. Ребека је често била остављена сама себи, тако да јој је њена жива машта морала накнадити недостатак сваке стварне радости у животу. Али је један догађај значајно велико разочарање њеног живота и могао је сасвим избити из колотечине. Но пустимо да Ребека говори:

„Била сам шестогодишње дете кад сам доживела врхунац ускићења и радости. Дотле је мој живот био сив и мрачан, и ја нисам ништа знала о животној радости. На улици сам се упознала са исто толиком девојчицом. Спријатељиле смо се и она ми дозволи једном да се провозам на њеном трициклу улицом горе-доле. Било је то као изванредно леп сан. Отада сам имала само једну једину жељу: хтела сам и ја да имам такв трицикл. Молила сам и преклињала мајку, али се она није дала умекшати и мислила је да ми се може десити несрећан случај, пошто је саобраћај у улици био врло жив. Тада се обратио оцу, који ми обећа купити трицикл, ако хоћу за то да употребим личну уштеђевину. Ко је био срећнији од мене? Трицикл је сад лебдео пред мојим очима дан и ноћ као циљ који се да постићи. Штедела сам пару по пару, одрекла сам се кога доручка, док најзад нисам достигла огромну своту од пет долара. Поносно сам дала новац моме зачуђеном оцу и молила га да ми купи силно жељени точак. Он остави новац смешкајући се. Узалуд сам очекивала дан за даном, опомињала оца на обћање; али трицикл се не појави. Моје разочарање је било безгранично и ја увидех да жељену ствар нећу никад добити.“

„Било ми је већ седам година када се спријатељих са једном девојчицом старијом неколико месеци од мене. Сасвим разумљиво, поверила сам новој пријатељици своје горко разочарање. Она је одмах увидела постојећу прилику да искористи моју чежњу за трициклом. Знала је да моја мајка, која никад није сумњала у моје поштено, чува свој новац у створеној фијоци. Мо-

ја мала пријатељица имала је неку кожу, брисач мастила, састављен из жутих, црвених и плавих делова. Сад ми она рече да треба да изберем једну боју, да гледам у њу нетремице, па да ће једног дана доћи низ улицу диван златан трицикл и зауставити се код мене. Тај ћу трицикл видети само ја, за све остале ће бити невидљив. Изабрах жуту боју, можда стога што је највише личила на злато. Тада ми пријатељица наложи да украдем мајци новац, што ја најпре отворено одбих. Али је она искоришћавала свој утицај и претила ми да трицикл неће никад доћи ако не будем испунила њену вољу. Најзад сам попустила и покрала мајку. Новац смо заједно потрошиле на послastiце. Ускоро откри моја мајка моју крађу и изнуди ми признање. Упркос томе нисам се хтела одрећи свога сна и биле су потребне три ваљане казне па да се излечим од моје пријатељице и мога сна.“

„Али жеља за трициклом није умрла и била је испуњена тек кад сам по свршетку основне школе добила бицикл. Упркос томе имала сам горко осећање да сам била преварена; јер мој бицикл је имао само два точка и чежиња за три точка остала ми је целог живота.“

Овде се завршава прича мале Ребеке, која је остала несрећан човек. Ви видите тешке васпитне погрешке. Дете је васпитано у осећању мање вредности, говорено му је да је ружно, отац се понео одвратно (можда из невоље, али то није никакво оправдање). Оно је морало доћи у пркосан став према својим родитељима. Али можете и то научити како су деца лукава и на како ђаволски начин је искористила мала пријатељица Ребскине душевне патње, да је наведе на крађу.

Откуда је дошла Ребека до своје уштеђевине? Мати је имала ружну навику да награђује Ребску новцем за добар успех у школи, плаћала јој је такође мале услуге које би јој она учинила у кући или изван ње.

Као што већ знате, ја сам против тога да се деца новцем награђују за вредноћу и услуге у кући. Да једно дете буде плаћено, и то од родитеља, за свирање на клавиру и учење, за мали рад, налазим да је то најгора васпитна метода. Често се чује, од различитих

људи, да децу треба благовремено васпитати да упознаду вредност новца. Ја налазим да је много боље ако деца благовремено науче да новац није свемоћан и да богатство не значи ни из далека срећу. Исправно је да деца добију џепарац. Од тога више, — све је штетно.

Да је Ребекина мајка разумела да добије и одржи поверење свога детета, оно би јој одмах саопштило пријатељично обећање. Тада не би дошло до крађе, која срећом није оставила даље трагове у душевном животу. Али чежња за златним трициклом остала је Ребеки. Она је сањалица и још увек чека да се деси чудо у њеном животу.

Ви, драга пријатељице, имате поверење свога детета и зграђавате се над тим што Ваш дечко воли гласно да изговара ружне речи, које је чуо од другова. То доказује да Вам за нешто пркоси. Вероватно је то чињеница да Ви очекујете треће дете. Морате са њим отворено говорити и разоружати његову љубому. Али ја, противно Бама, не видим у томе још разлог да се дете „приватно“ учи. Он ће ипак морати доцније у јавну школу. Тада ће бити плашљив и тешко ће се моћи повinovати целини. Нови ученици имају често да пате од поруге и исмевања другова — ученика, нарочито ако дају утисак маминих маза.

Још једно сте ми питање ставили. Били сте у посети код једне пријатељице. Она Вас је одвела у децију собу и Ви сте тада зачуђени видели братића и сестрицу да тесно загрљени спавају у једној постељи. Пријатељица је тада рекла да су деца невина као анђели и да би био грех мислити да такво заједничко спавање и заједничко купање може шкодити.

Нека Вас поучи моје искуство. Ја сам чак за то да полови, уколико то средства допуштају, треба да спавају у одвојеним собама. Управо последњих година видео сам жалосне примере, тако, да бих радије саветовао мало превише него премало пажње. У Холандији изгледа да је обичај да деца до пубертета спавају у једној постељи. Шта је последица? Браћа и сестре

остану фиксирани једно за друго, те долази до жалосних последица, којих ми описивање можете уштедети.

Модерни родитељи верују да раде врло мудро кад се купају заједно са децом, и уштеде себи на овај начин објашњење о различитости полова. Ја никад нисам могао утврдити добре резултате ове будаласте васпитне методе.

Хоћете да знате и да ли треба Ваш дечко да почне већ са учењем музике. Он сам саставља мелодије на клавиру и врло радо слуша кад Ви свирате. Чекајте са учењем! Иначе ћете имати чудновато искуство да управо ова музикална деца подбаце у учењу ако почну прерано. Можете му показивати на клавиру мале вежбе у прстима, али систематско учење треба да почне тек око десете године. „Чудо од детета“ обично су деца коју приморавају на учење, чије свакодневно учење бива изнуђено казном или наградом. Ви знате већ да сам ја против сваког насиља. Чувајте се од тога да претоварите своје дете у цвету младости. Чувајте се од тога да га нагоните у извесну политичку струју. Хтео бих да Вам укажем на мудре речи чувеног клиничара Штримбла:

„Младост се уживи рано, често већ у малолетно доба, у свет претстава, свет интереса, свет странака, не само у свет брига и патњи, већ и радости и уживања, пожуде, порока и страсти одраслих. Она рано престаје да жели, суди, цени, хоће, и да се запосли као дете и младеж. Ако игде, то овде може бити речи о преоптерећености, у смислу оптерећивања противног природи душе и тела младићских.

Данас већ носе основци партиске значке и уче се већ у раној младости класној и расној мржњи. И има учитеља који у основној школи опседају дечју душу у прилог једне странке. Али ми треба да се трудимо да у младе душе садимо љубав и лепоту. Тада ће сетва племенитих људи богато да никне и један срећнији нараштај ће благосиљати успомену својих васпитача.

Много срдачних поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

XIII

Драга пријатељице,

Већ одавно Вам нисам писао... Прошле су две године, Ваше најмлађе дете, напредан дечко, има већ скоро две године. Сад Вас брине најстарије дете. Прикешавате да се он сам задовољава, бојите се штетних последица и хтели бисте знати како да се понашате. Узнемирава Вас и то што он показује нарочите прохтеве, да обуче Ваше одело, и што је једном изјавио да би радо био девојчица, и што је у једног друга „формално“ заљубљен. Ви сте тако много слушали о несрећи хомосексуалаца да бисте радо употребили све предупредне мере да бисте спречили скретање с правог пута његовог полног нагона.

Од берлинског испитивача Магнуса Хиршфелда раширена је погрешна наука да је хомосексуализам урођен. Наша су, пак, испитивања показала да је у питању погрешно васпитавање, не урођено стање него стечено зло. Свака мати, сваки отац требало би да се ту знају снаћи и да буду пажљиви већ при почетку те невоље..

Дечаци се морају благовремено заснивати на мушкост, девојчице за женскост!

То је прво правило!

Од штете је, дакле, ако се дечаци играју луткама и девојчице оружјем и сабљама, што је већ само по себи неред. Мајке воле да своје синове, ако су желеле девојчицу, васпитају као девојчицу. Оне остављају дечака дугу сукњу и дугачку косу, тако да страни људи узвикују: „Ала је то слатка девојчица!“ — нашта мати поносно одговара: „Не, то — је само дечко!“ Он добија лутке, учи да везе и плете, радо посматра кување и шели малу кујну, коју у реду и одржава. С друге стране, могу девојчице да буду принципиелно васпитане у дечаке, ако су родитељи интензивно желели дечка. Ове девојчице добију коња за љуљање, већ рано буду потстицане да развију своју активност, туку се међу собом, пужу се уз дрвеће, тако да се за њих каже да су поквариле једног дечка. Исто тако је важан избор дру-

гова. Дечаци који одрасту само међу женама и имају само девојчице за другаре у игрању, лако се уживе у женску улогу. Исто то се може десити девојчицама које одрастају увек у друштву дечака, деле њихове игре и, разуме се, неће да изостану иза њих. Девојчица већ рано примећује да дечаци заузимају при мокрењу други положај; оне тада могу да завиде дечацима за једно преимућство, које у основи узето не би било никакво преимућство кад би равноправност полова била потпуно спроведена.

Исто тако је врло важан однос снага међу родитељима. У правом браку не сме бити јачега. Влада ли мајка над оцем, и то тако да деца то примете, може се врло рано утврдити, и доцније све више изграђивати, код дечака идентификовање с мајком с једне стране, с друге, страх да њима не превлада жена.

Такође је опасно и претпостављање једине девојчице или свих девојака у породици богатој дечацима. Како лако тада настаје у дечаковој души, жељној љубави, жеља да буде девојчица, да би такође могао да ужива у нежностима као девојке. Дечак рано чује да се према девојкама мора бити „галант“, да се морају штитити, да су оне слабије и т. д.... Даје ли отац сувише љубави девојчицама, то може у дечка бити ојачан нагон истог пола, нарочито ако много воли оца.

Ви то морате да знате — и сви родитељи треба то да знају — да су сви људи двополио расположени. У материном телу остаје зачестак двополан до трећег месеца. Закржљавањем једног пола и образовањем другог образује се коначни пол. У сваком од нас постоје заостаци другог пола. Али деца су много јасније двоколна него одрасли. Она се до пубертета налазе у неком прелазном стању, што ми, са Dessoir-ом називамо „неодређеним стањем.“ Тек са пубертетом долази, услед повећане радљивости полних жлезда, прави пол до потпуног развоја. Али требало би да Вам је познато да се код неких људи ово диференцирање не оствари већ у материној утроби, што, онда, води хермафродитизму. Сви најјаднији од свих створова, нису и „мушко и женско“ него управо ни мушко ни женско.

Ми целога века остајемо душевни хермафродити, и по неки т.зв. нервозни поремећај да се свести на потиснуту хомосексуалну компоненту.¹⁾

Наша се деца, дакле, до пубертета, налазе у прелазном стању, изима стоје, тако рећи, отворена оба пута сексуалитета. То није никакав изузетак што се је Ваш дечко заљубио у друга. Ви знате можда из своје младости како по нека девојчица бучно обожава своју учитељицу. Ове девојчице страшљиво чекају на углу да ли ће учитељица наићи, да је могу поздравити, поцрвене при њеном поздраву и осећају се нарочито усрећеним ако их озари сунце пријатељског осмеха. Сваком згодном и не-згодном приликом даје јој се цвеће. Има ли се част однети што учитељичиној кући, то, онда, важи као највеће одликовање. Учитељица се тада диже до идола, којим се заноси као божанством и коме се приписују све врлине. Само се по себи разуме да се горка љубомора буди ако управо ваљана учитељица претпоставља другу девојчицу, или чак и кори створење које је воли.

Такође и међусобна пријатељства дечака и девојчица у овом периоду носе видно један, често несвестан, хомосексуални карактер. Ипак, чувајте се тога да ове нормалне процесе сматрате као болесне или опасне. Исто тако је безазлено и самозадовољавање Вашег дечака. При правилном васпитању ишчежавају ове појаве, нарочито после пубертета, о коме ћемо у даљим писмима имати исцрпније да говоримо.

Но, већ у раној младости могу се приметити знаци сексуалног застрањивања. Ту се отвара широко поље профилakse. Код одраслих може психоанализа бити од великог значаја. Ваша ће је најблагодетнија активност развити код деце. Не смете себи претставити анализу у Фројдовом смислу. Ту се много више ради о *психоедификацији*, која искоришћује искуство и начела психоанализе...

¹ Ближе о том у мојој књизи „Онанија и хомосексуал.“ Издање Urban P. Schwarzenberg.

Важност и значај анализе деце дошла је данас до свести свима аналитичарима. Исто тако је извесно да лекар ретко изгледа способан за то. У свим овим случајевима ради се о том да се стекне дечје поверење; често недеље прођу пре но што се можемо приближити важним сукобима у дечјем душевном животу. За то су нам потребне школоване дечје васпитатељице, какве сам ја већ више пута школовао.

Питаћете ме, зашто не може мајка да преузме ову улогу? Срећна је мајка којој се њено дете може безгранично поверити! Срећно дете које са оцем или мајком може отворено говорити о свим својим невољама и унутрашњим сукобима. Али, на жалост, и поверењу између родитеља и детета има границе. Ако се детињи афекти окрену *против* родитеља, ако се управо сексуални надражај упери на кога члана породице, тада дође трагичан тренутак у коме дете не може родитеља звати у помоћ, јер га од тога задржавају рђава савест и природан страх.

Чињеница да се је Ваш дечко заљубио у друга није довољна да га дате у педагошке руке. Што он често муца, лако поцрвени, што је често растројен и не одговара на многа Ваша питања, — то би већ пре расветлило збиљу положаја.

Сад долазимо на Ваше друго питање. Средње дете је раздражљиво у последње време, често без повода рђаво расположено; мала бива неучтива, овда-онда отказује послушност, жали се на свакојаке болове и тежину, тако да сте приморани много се више бавити њоме него што је то био случај иначе.

Ја сам Вам већ више пута обратио пажњу на љубоморни однос који влада између браће и сестара. Средње дете има у томе тежак положај. Старији дечко има већ знатна права и свој надмоћнији положај искоришћава често на неправедан начин. Он покушава да подвласти млађе, дрзне се чак да их он казни, као тамо за неко учињено рђаво дело. Осим тога ужива он још и права тога што је старији. Он сме чинити по нешто за шта су други још сувише мали. Он подвлачи превагу и првенство свог прворођења.

Најмлађе дете је обично размажено љубимче породице. Већ његова нега првих дана нагони матер да се њиме много забавља. Тако се средње дете види оштећено са обе стране. Оно завиди старијем за његову јачину а млађем за његову слабост. Осећа се као да га је живот оштетио и лако долази у огорчен пркос, који га гони да родитељима причињава бол и јад, свакојак да их примора да се њиме забављају. Оно покушава да доведе родитеље у узбуђење.

Већ сам Вам једном нагласио да држање пркосне и непослушне деце има намеру да родитеље изведе из такта. Дете које не добија довољно љубави хоће да види да није равнодушно родитељима, и радује се у себи ако му пође за руком да родитеље изведе из њиховог мирног расположења.

Одатле се види прео и најважније правило, да не смемо дозволити да нас деца доведу у раздражено стање.

Разумна мајка има да се брине за то да старији не употребљава своју јачину, она мора тако равномерно разделити своју љубав, да у породици не буде изабраних љубимаца, а ни пасторака. Она мора стално да указује својој деци на ружну особину зависти и љубоморе, и да их учи јеванђељу љубави.

И сами сте приметили како Ваша мала, дакле средње дете, страшно чува своје играчке, да побесни кад обесни дечко дирне њену својину. Ако Ви толико успете, да Ваша мала даје радо своје играчке, да старији исто тако поступа са млађом, да код све Ваше деце постоји мала разлика између „мога“ и „твога“, онда сте постигли свој високи циљ.

Сами сте са чуђењем приметили да су деца о Божићу управо разочарана, како је свако мислило да је друго добило лепше ствари. Због разлике у годинама није могуће поклонити исто свој деци. Да сте покушали да их пустите да измењају поклоне, мали би опет били незадовољни и чезнули би за старим стварима. То је у људској природи. Сви смо ми завидљиви, и једним оком гледамо на суседе ако у ресторану седимо. Овај је боље изабрао, онај је добио већу пор-

цију. Има мало људи који не осећају да их је живот оштетио.

На овој основи развија се уверење, које обузима врло многе људе, да су баксузи, што наступа већ у раној младости. Ово осећање произлази из тајне свесности о кривици, и у ствари гласи: „Ти не смеш бити срећан, јер ниси то заслужио.“ Тако и вештина васпитавања излази на то, да се у детету не развије осећање кривице. Свакако, наилазимо на шкакљиво питање. Вера захтева то осећање, она чак чини људе кривима и за урођене му нагоне. Рђав обичај, вођење незреле деце на исповест и причешће пре но што могу бити начисто са појмом кривице, доводи до тешких компликација у дечјој души. Надам се да сте примили к срцу моје поуке и да сте деци усадили тај идеал Бога који воли, разуме и опрашта. На жалост, Ваш ће рад бити можда бескористан ако је дете несрећно да фанатични вероучитељ у школи обраћа пажњу на грех и кривицу. Срећом су ретки ови случајеви и многа се деца са захвалношћу сећају свога доброг вероучитеља, који је умео да освоји њихова срца и да им не доводи пред очи страшило одмазде.

Да би овде било доста ствари за измену — нећу да Вам кријем. Али то је тешка област у коју сам ступио. Верујем да ће Вам бити довољна кратка набављана.

Има још једна врста вере која делује много спасије, то је њено кошице — празноверица. И како је само распрострањена празноверица чак и међу интелектуалцима! Има несрећних дана (који су код сваког народа други) и има несрећних бројева. Колико је већ несрећа починило озлоглашено „тринаест.“ Чак и паметни људи верују у „урок“ речима и погледом и купују у сто да отерају зле духове. Дете врло оштро посматра сличне ствари, подражава им и онда постаје и само празноверно. Али са празноверицом престаје влада разума: у дечије мишљење улази мистични свет. Поред Бога, појављује се и претска прилика ђавола и демона. Како сам ја захвалан својој мајци која ми

је на питање: „Мајко, има ли ђавола?“ одговорила: „Ђавола нема! Зли људи су ђаволи!“

У ствари људима је потребан ђаво да се сами пред собом оправдају. Њихове сопствене рђаве мисли дело су ђавола. Зар не треба дете рано да научи да ми и Бога и ђавола носимо у својим грудима и да је наш задатак упознати ђавола и истерати га? Јесте ли приметили у своје деце неки рђав нагон, не смете грдити и корити, већ морате поучити и дете мора осетити да га разумете и да хоћете да му помогнете у борби против ђавола. Тако ћете моћи васпитати дете за човека унутрашње слободног, без свести о кривици. Стога дете сме да Вас види као човека а не треба да Вас посматра као узор свих врлина. Рекао сам једном: „Вољети значи вољети мане свога партнера.“

Деца треба своје родитеље да поштују као људе а не као бојове.

Не захтевајте захвалност од своје деце!

Ви сте децу донели на свет и обавезни сте да их исхраните и васпитате. Посејте семе љубави и поверења и оно ће уродити богатим плодом. Али, за имз Бога, немојте деци читати како имају добре родитеље и како за то морају бити захвални.

Ја сам се ђаволски радовао кад сам једном прочитао Демелову песму његовome сину: „И ако ти једном твој стари отац буде говорио о синовљој дужности — немој га послушати, немој га послушати!“

Не, ми разумни родитељи нећемо никако слепу послушност. Ми хоћемо разумевање и признање за то, да нисмо своју децу присиљавали према нашој вољи. Из овог земљишта расте најлепше цвеће човечанства: захвална дечја љубав, која се развија без наших опомена, сама од себе, развија у најлепши цвет обилне љубави.

Много поздрава

Ваш одани д-р В. Шт.

XIV

Драга пријатељице,

Ви се враћате на тему наклоности за исти пол. Ваш дечко Вам је признао да би желео да је девојчица, јер девојчице боље живе. Тако је било његово дечје тумачење. Он би се такође радо играо сестриним луткама и жели да има много великих лутака које би припадале само њему. Сигурно сте нешто превише добри према Вашој малој и дечко се осећа запостављен. Али не мора он зато постати хомосексуалац. Свесно, правилно васпитање довешће га већ на прави пут.

Хтели бисте да знате један пример како се постаје хомосексуалац. Саопштио сам Вам већ да имам за собом приличан број излечених случајева. Можда да Вам саопштим искуство са последњим случајем, који ми стоји пред очима најјасније:

Сада тридесетогодишњи инжењер Марколм (назвао сам га само тако), потражио ме је ради лечења од хомосексуалности. Он уопште нема интереса за жену; драже га само лепи нешто млађи људи. Он никако нема изглед мекушца нити има у себи женског што обично прави смешним и несимпатичним људе са овом склоношћу. Потпун је човек у најбољем значењу речи, не зна за страх, издржао је рат као официр а никад није показао страх, ма да је више пута стајао у пакленој ватри. Добро је развијен и оно што се зове лепим човеком. Рођен је као трећи мушкарац у породици плодној децом, али сиромашној. После њега је опет дошао један дечко, доцније две девојчице, прва млађа за четири, друга за осам година. Васпитних грешака било је врло много, али већином условљених уским милјеом. Мархолму је било десет година кад је чуо да се је отац, дошавши из крчме, хтео приближити мајци. Мајка је одбила нежност с тим да је уморна, нашта је отац прекорно да га она никад није волела, да је увек остала хладна и да је он у овом браку имао само јад и невољу. — Ова сцена се за увек урезала у дечји мозак. Човек ради, мучи се, моли љубав, и буде у пркос

свему хладно одбијен. Усто је дошло да је он, дечко, употребљаван као девојка за децу. Морао је љуљати млађе сестре, носати их, чувати, чак и улицом гурати дечја колица, кроз улице пуне света. Он је тада мрзео своје сестре. Доцније се мржња јавила у сузбијеном облику, као страх да би могао неко зло причинити сестрама, да би их могао испустити кроз прозор, и т. д. Он је и мајци чинио прекоре да више воли кћери него синове. Он је то мотивирао на смешан начин: већ мора у школу он, а сестре могу да остану код куће.

Али сцена која је била одлучна по његов живот и полни развој, десила се кад му је било 14 година. У ово време је проживео период побожности, хтео је да буде свештеник и борио се, више или мање успешно, против онаније. Једног дана је био сам у соби са десетогодишњом сестром. Легли су обоје у постељу и изводили разне игре.. Идућег дана га је мучило кајање. Изгледао је себи тежак грешник, изложио је сестри да је то био грех што су радили и да се не сме поновити. Али само после два дана покушао је исту игру код шестогодишње сестре. Она се драла и он је одустао. Сад га је било страх да би она могла испричати родитељима шта је он покушао. Бацрио се је у најдубљој скрушености пред Богородичину икону и клео се свим што му је свето да више никад неће гледати сестре грешним очима. И ову је заклетву одржао. Али са сликом сестре, ишчезла је за њега драг свег женског рода и — постао је хомосексуалац.

Из ове дечје трагедије можете научити да за људске несреће има много кривице у социјалним односима, и. пр. услед спавања родитеља и деце у једној одаји. Но сличне се трагедије дешавају и у имућним породицама, ако су родитељи неразумни и не пазе довољно на децу.

Еротична склоност према сестрама дешава се код дечака изванредно често, сличан нагон сестара према браћу: као корен доцније неспособности и поремећаја у љубавним односима. У Вашим је рукама да избега-

вањем погрешака у васпитању сведете ову склоност на природну меру.

Стога не заједничка купања, ни јутарње игре у постели, које су наоко безазлене а ипак могу имати тешке последице.

Боље мало сувише пажње у овом правцу него премало.

Својој сте пријатељици саопштили моје мишљење о рађању ванбрачне деце. Она ипак остаје при своме. Холје, при свему како је, да има, као знак и доказ своје љубави, дете са тим жењеним човеком, који се није могао одвојити од своје породице. Молим Вас, опомените је још једном. Можда Вам смем саопштити један допис, који сам пре неколико дана добио:

Са занимањем пратим Ваша „Писма једној мајци“ и дозволите ми да Вам, поводом претпоследњег писма жени која жели да има дете изван брака, саопштим укратко нешто из мога живота. Иако стилски неће бити врло дотерано ни учено, Ви ћете ипак разумети.

Ја сам рођена као ванбрачно дете. Мати ми је била фабричка радница, мој отац јој је обећао да ће је узети и велики део спреме био је готов. Кратко време пред венчање отпоче мој отац самостално посао, за то му је био потребан новац и узе, стога, жену с новцем. Моја јадна мати остаде да седи, али и његов је брак био несрећан. Једино му дете умре болешљиво и учмало. Његова жена му није могла бити ни жена ни мајка. Али живот моје мајке био је отрован. Она је јуначки узела на себе сву тежину коју јој је донела љубав према моме оду, радила је даље не само као дотле за своје старе родитеље, него још и за своје дете. Није ми могла дати материнску љубав какву ја сад према својој деци осећам. Њој је чинило радост да ме, по своме схватању, лепо обуче, недељом да изађе са мном у шетњу и да ме показује као лепо дете. А баба и деда су ме гледали тек као уљеза. Баба је временом променила понашање према мени и волела ме много, али деда ми, напротив, није никад могао опростити што сам и ја морала јести за истим столом, и још и данас ми у ушима звуке опоре речи, као: „Неваљало дециште, морало је још и маско да ми поније!“

Моје су патње почеле већ врло рано. Осећала сам немање оца како га сва деца имају, а нисам се усуђивала да питам за њега. Но друга су ме деца убрзо обавестила о мом положају. *Шта је тада имала да каже, дућу нис година, моја детиња душа, не може се описати!* Свуда сам била рђаво, презрено створење, које се могло мучити до миле воље; је ли ма где учињено што рђаво, одмах су пронашли мене као вечитог кривца. У почетку сам се бранила, моје осећање правде бунило се против сваког сумњичења, доцније ме је уморила та борба и често сам признавала дело које никад нисам учинила, само да бих опет имала мира после примљене казне.

Тако сам дошла до дванаесте године, када сам дошла једном учитељу који се потрудио да ме разуме. Он је умео да пробуди моје поверење у саму себе и да развије све добро што је било скривено под пркосом и болом. Са пуно љубави поступао је он добро са „дететом“, заузео се за њега кад је требало да иде у фабрику као и мајка му. Потрудио се да ме поучава француском и стенографији, тако да сам могла ступити на трговачки курс у једном великом предузећу.

Већ као одрасла ученица трпела сам много под срамотом што сам ванбрачно дете. Како сам се често скривала у какав кут и плачући из гласа желела смрт као избавитеља од мојих дечијих патњи! Против оца, узрочника све моје невоље, развила се у мени таква мржња, да сам га мирне душе могла удавити. Сву ову борбу и патњу носила сам годинама у себи, а да за то није нико знао. Било је упадљиво како сам се борила против свега што се са мном хтело рђаво и нечисто учинити. Штитила ме је једна једина мисао: иако си презрена, бар си беспрекорна у сваком погледу.

Могло ми је бити 14—15 година кад сам признала мајци да мрзим оца а њу презирем. Моја мајка је стајала неколико тренутака без речи, као окамењена. Не само да сам је изненадила, него сам јој врло, врло много на жао учинила! Још и данас се кајем за тадању суровост. Онда је она узела обе моје руке и рекла мирно (била је неописано добра и лепа у том тренутку):

„Видим, моје дете, ти имаш да сносиш много тешкоћа, али чиниш оцу неправду; он је пустио да га опчини новац и ускоро је то морао да испашта. Ако верујеш да мене мораш презирати, данас ти само оволико могу рећи:

како сам твога оца волела кад сам га познала, тако га волим и данас. Ја сам му одавно опростила то што ми је причинио, а и ти ћеш, дете моје, научити да опрашташ кад једном будеш разумела шта је женина љубав.

Тада нисам могла да разумем све ове речи, знала сам само да сам причинила неправду мајци.

Много сам размишљала о тим речима, увидела сам како је моја мајка племенито радила и трудила сам се да чиним исто тако. Било је, додуше, потребно још дуго времена па да нестане мржње против оца, а једног дана била сам дошла дотле, да сам потражила гроб онога који ми је тако много на жао учинио. Окитила сам гроб цвећем, уз речи: „Оче, драги оче, твоје ти дете доноси свој први поздрав.“ Иза овог догађаја крије се борба, борба са самом собом, победа велика, тешка, али бескрајно лепа!

Могла сам савладати мржњу и сваку помисао без љубави против оних који су ми дали живот, али још не и мисао да сам нежељено дошла на свет, да сам уопште нежељена. И у браку се непрестано и увек морам бранити против помисли да ме муж само трпи. Деси ми се нешто непријатно у послу, одмах сам готова да кривицу тражим, па и нађем, у себи. Тако ја вучем на једном ланцу цео свој живот, чега се више никад не могу ослободити. Борим се, додуше, храбро, против свих ових црних мисли, моје деце ради, којој сам могла припремити светлију младост но што сам је ја сама имала. Али је то тешка борба, која мрви. Чујем ли данас за неко дете да је ванбрачно рођено, побегнем, побегнем још и сад у неку мирну собу и горко оплакујем јадно створење, коме је додељено тако много невоља....

Ја ништа немам да додам овој дирљивој исповести. На ње опет можете видети колика је дечја суровост,

кад могу јадном ванбрачном детету да натичу на нос његово ванбрачно порекло и да га направе општим кривцем целе школе. Пре неколико дана могло се у новинама читати да се је убио један тринаестогодишњи дечко, јер су му другови пребацивали што му је отац дошао затвора.

Овде се учитељима и другим васпитачима отвара богато поље плодне делатности. Високо одјекује песма о ваљаном човеку.... Накнадно хвала добром учитељу који се заузео за напред поменуто ванбрачно дете, учио га бесплатно и довео до пријатније судбине! Догод има тако наменитих учитеља не смемо сумњати у будућност деце и човечанства!

Пошто сам већ дошао до важног поглавља — до школе, хтео бих да обратим пажњу на један чест рђав обичај. Ја сам прстив тих система за кажњавање. Казна још никад није кога побољшала. Али ако је учитељ већ незадовољан, мора ли од детета захтевати и да донесе од родитеља да је признало своја рђава дела и казну? Дете, дакле, има да се боји двоструке казне: у школи и у родитељској кући. Ко прати жалосну статистику дечјих самоубистава, тај задрхти од ужаса кад помисли на муке детиње кад оно из страха од казне у смрт иде. Многом, пак, децом, при самоубиству превлађује осветољубиво осећање. Родитељи треба да увиде како су неправедни према детету и увек да мисле на то... Ви ћете се, свакако, питати како да се помогне учитељ кад види да је дете лено, да не пази, или да изводи којекаква неваљалства. Но учитељ управо треба у наше време да буде психолог и да зна да дете не може пазити зато што су његове мисли упућене у другом правцу. Ја сам дуго времена био рђав, ненажљив, лен ђак. Зашто? Јер су ме живот и случај прерано упознали са сексуалним проблемом. Но — то ми није шкодило доцније, стога сам можда постао сексуални испитивач и превазишао све моје колеге који су тада били узор-деца. Двапут сам понављао и био сам тако рђав да су ме дали обућару на занат.. Али ме код куће нису казнили, моја мајчица је имала стрпљења и много, бескрајно много љубави и мудрости, и та-

ко сам, најзад, постао један од најбољих у разреду, нарочито кад су ме престали опомињати и обуздавати.

Око лењог детета имају родитељи и учитељи много посла. Мој пријатељ А. С. Неј, познати енглески дечји пријатељ и педагог, написао је о деци дирљиву књигу коју је назвао „Гробље младости“ (The Problem Child). Посебно поглавље посвећено је лењом детету. Оно почиње речима: „Лењог детета нема. Што ми називамо лењошћу, то је или немање интереса или оскудица у здрављу. Ја досад нисам видео још ни једно лењо дете. Здраво дете чак не може да буде лењо; оно се целог дана мора чиме забављати.“ И онда говори да је ствар учитеља да пробуди дечји интерес. „Читао сам недавно да је један играчки пар играо целе вечери без прекида и свршио цео ред игара — прешао пут од 25 (енгл.!) миља. Оба играча нису показала никакав умор или само мало, јер су за све време осећали задовољство у игри, па и кад нису могли одржати заједнички такт. Пре подне „лењо“ дете — може по подне при игри фудбала, да пређе много миља.. Школа треба, просто, да дечји живот преобрати у игру. Не мислим да детету треба приправити пут од ружа. Кад би се детету све начинило лаким, могло би то бити судбоносно за његов развитак. Али живот сам по себи пружа толико много тешкоћа, да су непотребне вештачке тешкоће које ми припремамо детету.“

Неј је тиме дотакао само један део проблема. Лењо је дете сањалица, на дану, толико потонуло у своје маштарије да не може да обрати довољно пажње школским предметима. Један део ових маштања јесу снови о честољубљу, који треба да задовоље његову глад за „бити моћан“, али други део може већ да буде условљен рано пробуђеним полним животом..

Овде мора да се умеша педагошка вештина родитеља и учитеља. Дете се мора заинтересовати и за послити, мора се благом руком увести из света дневних снова у стварност.. Нарочито усамљено дете, јединче, лако постаје сањалица. Деци су потребни другови и потребне су им игре. Довољно је, често, разговор паметног оца са таквим дететом, или кога психолога, при

чем се мора пазити да се код детета не пробуди, или појача, осећање кривице и мање вредности.

Понашање лењог детета често се мења кад му учитељ обрати пажњу и поклони љубав (уместо да га кори). Како сам већ доказао, леност може бити и пркосна реакција код детета које се није осећало довољно вољеним, и које сматра да се са њим неправедно поступа. Свакојако, — свако лено дете је проблем за себе и захтева од нас да задобијемо његово поверење и сазнамо узроке његове лењости. Што дете бива старије, то се више одваја од родитеља и образује свет ђа себе. И пубертет је онда велика криза у децијем животу, у којој се одлучује његова судбина.

Но ја сам захватио у тему следећих писама. Надам се да сте једно научили, да укор и казна не побољшавају. Детету је потребно разумевање.

Свет децији и свет одраслих у основи су различни. Ми одрасли често грешимо претпостављајући код деце наше мисли, уместо да се уживимо у децији свет мишљена.

Дете живи у свету чуда, у коме је све оживљено. Тек се лагано навикава да свет посматра као стварност. Васпитати значи уводити дете благом руком из света снова у стварност.

Овај је прелаз за многу децу тешка криза. Љупка бајка ишчезава а госпођа брига куца на врата. Животна уметност значи наћи чудо у свакидашњици. Свет је леп ако га посматрамо очима песника. У сваком детету дрема клица за песника. Бити песник значи, у најбољем смислу, остати дете. Ако Вама, драга пријатељице, пође за руком да са „детинјим у детету“ тако поступате да се одржи „дете у одраслом“, ако разумете да одржите смисао за чудо у природноме а да не надјача коров натприроднога, ако Ваше дете воли добро и лепо што га радује добро и лепо, тада, само тада сте били права мајка... *Тада носите зрачну круну материнства, чији ће сјај обасјавати најдаље дане Вашеј детета.*

Са срдчним поздравом

Ваш одани д-р В. Шт.

III

I

Драга пријатељице, 9-4-96

Шта треба деца да читају? То Вас питање сада тим више занима што Ваш дванаестогодишњи дечко чезне за узбудљивим штивом а Ви не знате да се помогнете. Недавно сте га изненадили за књигом која се бави еротичком темом у раздражљивом облику. Књигу му је позајмио један друг.

Знате да сам ја увек за отворен и јасан разговор. И о полном животу дечко треба да сазна увек истину и у свет да гледа отворених очију. Али, напротив, нисам за то да се ово сазнање црпе из нечистих извора... На жалост постоји једна јавна и једна тајна прљава литература, која кроз затворене капије продира у све куће. „Књиге не могу направити никога ни добрим ни рђавим, али могу бољим и горим,“ рекла је једном нека мудра глава. Ја знам из сопственог искуства како књиге могу благотворно деловати... Ја сам као дечко био склон свакојаким рђавим инстинктима и нагонима. Управо у годинама у којима је Ваш дечко, била је моја глава пуна ужасних прича о Индијанцима и романа о разбојницима, које су се у оно време гомилама шириле по врло ниској цени. Тада, једном, наиђох случајно на једну такозвану „Хофманову књижицу.“ (Те скромне књижице ишчезле су сада из књижара; очевидно да су за нашу модерну младеж испунише безазлене). То су биле мале, врло занимљиве историје, у којима је јунак изложен свакојаким опасностима; али на крају су побеђивали јунак, врлина и идеал. Гутао сам ове приче... Њихов је утицај био невероват-

но добар. Ове су ме књижице преобразиле. Променио ми се основни животни правац... Нисам хтео да будем разбојнички капетан, да се борим са Индијанцима у Америци, стварао сам себи висок, идеални циљ; почео сам да певам песме и да се занимам за све лепо и узвишено. Од Хофмана сам дошао до класика, и чист извор великих песника чистио је моју душу од свега прљавог.

Одвратне књиге у којима је сексуално само себи циљ, и које само хоће да узбуди, нису ми могле ништа учинити, нису ме дражиле. Другови су их разносили. Ја их нисам читао, јер ме нису занимале... Притом нисам био лицемер ни подмуклица... Али ја сам упознао погрешну ноту у замамној мелодији.... Још бих хтео нагласити да нисам могао никад, ни у доцнијем животу, до краја прочитати коју од ових књига, ма да сам као сексуални испитивач дужан био бавити се болесним појавама сексуалног живота.

Из искуства, пак, као лекар знам, да такве књиге врло рђаво делују на људе, гоне машту на погрешан правац, и да могу да унесреће читаоца за цео живот. Број ових књига је легион... Издавачи без савести штампају их, трговци без савести разnose их од руке до руке. Једна таква књига прави онда подземно путовање. Сав труд законодаваца, надзорних органа и полиције немоћан је. Постоји само једно средство: само правилно васпитање може децу заштитити од утицаја ових књига које упропаштавају.

Да — али шта треба деца да читају? Жеђ за читањем код деце је врло велика, премда разумни родитељи треба да се старају за то да деца не постану они „који прождиру књиге“, који једну књигу за другом гутају и губе смисао за животну стварност. Већ доста девојчица и доста дечака је услед рђавих књига и романа постало несрећно, јер су створили себи нетачну слику света, у коме је све само уживање и блаженство, у коме се дешавају чуда, у коме се стварају лажни идеали, који се у стварности не могу постићи. Стога деца морају научити да у природном траже и налазе чудо. Овим нас чудима уче само Богом обдарени песници.

За оне који расту довољно добро је само оно што је најбоље.

Но, сваки узраст има своје властите потребе. Врло су корисни различити часописи за децу, које уређују педагози. Сада се и школе брину да приреде своје изложбе књига, на којима родитељи могу наћи погодне књиге за свако доба. Али би се морало подићи много више школских књижица, тако да школа не образује само предавањем него и штивом. Школа треба да образује смисао за право песништво и добру лектуру.

Ја сам већ раније једном споменуо да сматрам бајке врло погодним за децу, бар у оном облику како нам их је Грим саопштио. Безусловно би морала бити спремљена нова издања за децу свих доба, у којима би било изостављено, или бар ублажено, све што је сурово. Није неопходно потребно да људождер поједе своје седморо деце, да Фичер коље жене једну за другом, да се мучи и убија. У Енглеској и Америци је најомиљенија књига „Алиса у чудноватој земљи.“ Ту се говори о једној краљици која игра шах са живим људима и свима задобијеним фигурама сече главе. Има безброј лепих прича које би се у вештом избору могле употребити.

Опасно је ако деци до руку дођу књиге које она не разумеју и не схватају... Ја препоручујем часописе за децу која се издају за различита доба. Са задовољством се сећам првог читаног часописа, „Мали људи“, који ми је причинио велико задовољство и рано прибавио релативно богато знање. Ту су били и многи описи из живота знаменитих људи, било је слика, које су ме одувек привлачиле, било је малих загонетака, љупких несама и дивних прича — за мале људе.

Много теже је питање дневних листова. У многим породицама најпре деца јурну на новине, у којима читају свашта, што њиховим мислима даје погрешан правац. На жалост има тако много новина које рачунају само са сензацијама, и нарочито са описима злочина никад им није доста. Ово не важи само за амерканске листове него и за многе немачке. Постоји, затим, једна рублика која децу нарочито привлачи, то је судска сала.

Шта ту да се каже једној осмогодишњој девојчици која прочита да је нека девојка осуђена на шестомесечни затвор због побачаја? Шта дванаестогодишњем дечку кад новине пишу о нечовечном оцу који је завео троје своје деце, или их натерао на блуд?

Већ сам се пре много година залагао за дечје листове, који би излазили свакодневно (у великим варошима) или недељно, а који би децу у погодном облику обавештавали о свим важним догађајима. Има тако много ствари које би децу занимале и потицале. Извештаји о смелим летовима, путовањима ради испитивања, о земљогресима, о новим проналасцима, такође о важнијим догађајима. Један такав недељни лист одговорио би великој потреби. Да се на тај начин дете уводи у свет великих песника, рачунам за само по себи разумљиво.

Али ја сам видео дечаке који су са дванаест година читали целог Шилера и Гетеа, који су са четрнаест блазирани, и показују прерану зрелост која мора да плаши. У ово доба је „Херман и Доротеа“ дивно штиво, док „Фауст“ или „Ифигенија“ често значе само празне речи.

Студа излази наук, да би требало да родитељи држе своје књижнице под кључем, да новине не смеју лежати свуда, доступно, да сваком детету треба дати штиво које њему одговара.

Дечја машта ради увек, она испредају своје бајке и романе; њима нису потребни туђи подражаји.

Ви сте, драга пријатељице, били изненађени кад сте нашли дневник свога сина, у коме је своје имену додао горњу титулу. (Гроф Х, посланик Уједињених европских држава.) Видите да му Швајцарска није довољна, да му је Немачка врло мала; ако већ постаје посланик, то хоће одмах целу Европу да заступа. Чудите се што се је назвао грофом. Али већ прве страннице су Вам показале да је дечко саставио свој лични роман, на шта га је навео текст „Трубадура“, који сте Ви после једне посете опери оставили у соби. Ту једна циганка мења грофовско дете са својим и васпитава га за освету према рођеном оцу. Ваш син прича у сво-

ме дневнику да је он од циганке промењено дете, а у право син једног грофа.

Не треба да се над тим ужасавате. Већ сам Вам једном саопштио: свако дете, и које је потпуно нормално, испреда себи по једну такву историју, коју психолошка анализа назива „породичним романом.“ Дете тиме задовољава своје увек будно честољубље и жеђ за моћи, и добија отстојање према својим родитељима. Породични роман Вашег дечка је прилично безазлен. Друга деца сањају о свом пореклу од неке високе личности и не мислећи на замену. Они, дакле, претпостављају код своје мајке неверство или однос пре брака. Овај се породични роман само у патолошким случајевима узима као истина. Тако сам ја имао да лечим једног душевно болесног руског грофа, који је, на жалост, својим родитељима тврдио да је син неког сељака. Дуго пре него што је тешка душевна болест избила, мучио је он своје родитеље питањима о своме пореклу и т.д. Не плашите се! Нормална деца знају да се у породичним романима ради само о фантазији, која нема ничег са стварношћу. Овим романом син скида оца са престола. Роман почиње онда кад се син стави у опозицију према оцу.

Фројдова школа много говори о „Едипус-комплексу“, тојест о фиксирању дечка ка мајци. Очев је значај дуго потцењиван. Али наше искуство показује да „Едипус-комплекс“ према оцу код дечака игра бар толику исту улогу колику тај комплекс према мајци. Ви сте ми испричали да Вам је син једног дана у сузама испричао да верује како га отац не воли. Покушали сте да га одвратите од тог мишљења; он Вам је наводио низ доказа: отац се раније са њим много бавио, сад га пушта да иде својим путем и т.д. Докази се нису могли одржати, али Ваш син верује у то, а то је главно.

Ваш муж сигурно прави исту погрешку коју и многи други очеви, који мало дете употребљавају као играчку, и занимају се са њим, и од старијег детета се окрећу ка млађем. Ваш дечко то примећува и онда се јавља она тако често помињана љубомора. Раније је Ваш

муж водио дечка са собом у шетњу, а сад иде са другим друштвом. Ово, разуме се, боли Вашег синчића. Управо у доба пред пубертетом потребни су дечку очеви савети и помоћ. Које да се иначе повери у данима прзог пролећног буђења? Отац долази током недеље уморан кући. Недеља треба да припада породици и ту већ дечко мора да добије свој део у очевој љубави и интересовању.

Десетогодишњи син једног лекара једном ми је признао: „За сваког странца који плати посету мој отац има времена, а зар за мене никад?“ То је на жалост била истина...

Такође не иде да отац овда-онда нађе времена и тада свечано објави да то време посвећује сину. У дечјој души се стално одигравају промене које собом доноси развијање у одраслу особу. Дете често стоји пред нерешљивим проблемима. Отац мора да буде пријатељ свога сина, мајка кћерина пријатељица. Не иде да мајка са сином говори о сексуалним проблемима.

Писали сте ми да се Ваш син, сада, са дванаест година, пошто је раније у друге био заљубљен, заљубио у једну старију девојку. И ову сте чињеницу открили из његовог дневника, као и прве, бојажљиве, покушаје да се песнички изрази. Али он од ове љубави не прави никакву тајну, често говори о девојчиној лепоти и сав срећан јавља кад је види.

Не би било згодно томе се потсмевати, правити на рачун тога досетке и окретати ствар на смешно. Прва љубав је велики догађај за човека који расте. Ваш син је у почетку пубертета. Физички, то значи револуцију у његову телу. Сексуалне жлезде грозничаво раде да од дечка начине човека. Буди се потреба за љубављу. Прошло је време првог дечачког доба. Ми ћемо о овој теми имати више да разговарамо. За васпитача ово време значи најтежи задатак.

Врло је корисно да у сину васпитате љубав за природу и спорт. *Mens sana in corpore sano* — рекли су већ Латини. Здравом духу је потребно здраво тело. Ваш задатак је да спречите да Вам син не постане собна муха, да не употребљава све слободно време

упропашћујући се рђавим књигама, или да у добрим књигама тражи мудрост и потицај за свој живот и рад. Треба да научи сваки спорт и у томе да налази задовољство. Клизање зими, и на скијама, пливање, пењање по брдима и возање на точку лети.

Спорт управо сада развија своју најделотворнију акцију. Развија тело, али при чему треба пазити да не постакне извор каквој кроничној бољци. Одлучно сам противан различитим утакмицама на којима се добија „прва награда.“ Видео сам многе светске пливаче и тркаче који су услед сувишног напрезања добили срчану ману. Каква смисла има што наше време само „рекорде“ тражи, што се извесна раздаљина пређе у толико и толико минута, ако постоји опасност да се због превеликог напрезања добије проширење срца и задебљање срчаног мишића. Спорт треба неговати из љубави према спорту а не да се дечије честољубље упућује у овом правцу. Нарочито препоручујем ходање по слободној природи, при чему се може пробудити и развити смисао за све што нам природа пружа.

При таквим излетима имају родитељи сјајну привлику да се посвете својој деци и да сазнају шта их мучи. Ви сте послушали мој савет и нисте се бринули за то да ли дечко ради задатке, да ли задоцњава за школу, нисте га корили ако је једном добио гору оцену — и врло сте задовољни исходом. Примећавате да дечко има јако осећање дужности, да одлично напредује. Укратко, он зна да учи за себе а не за родитеље.

Брине Вас што Вам се у последње време жалио да не може тако да пази као пре, да је често расејан, чак да пречује учитељево питање. Изгледа да је његова духовна моћ издржљивости попустила, мора да учи дуже него пре, јер му не иде тако брзо у главу.

Ваш дечко често чита једну страну неке књиге а не зна шта је прочитао, често гледа укочено пред себе, као отсутан духом, постао је нека врста сањалице. Већ чиниеница да сте код свога сина нашли познату рђаву књигу требало је да Вам разјасни да је Ваш син забављен сексуалним проблемом.

Драга пријатељице! То није прва криза коју сте Ви са својим дечком издржали. Сад је очева ствар да са дечком говори и да му помогне. Он треба да му да она сазнања која ће Ваш дечко иначе црпи из прљавих извора.

Свака промена у детињем бићу захтева од родитеља да се са дететом живље забаве и сазнаду шта се у њему догађа. Здрава су деца увек ведро. Зла воља и нагла раздражљивост знак су за узбуну. Не заборавите да је Ваш дечко рано развијен, врло снажан, и да се сад код њега јавља пубертет са свима знацима буре.

У идућем ћу Вам писму исцрпно одговорити, пошто Ваш муж буде разговарао са дечком. Ако он то не буде могао, онда морате потражити кога педагога који се бави тим стварима. Но то би био рђав знак, који би доказивао да се је између Вашег мужа и детета подигла непремостива преграда. Надам се да тај случај није. Само лажан стид и погрешно васпитање спречавају родитеље да са својом децом говоре отворено. Како, пак, добро, какав благослов за дете ако са својим душевним сукобима може доћи родитељима, и ако зна да ће га разумети, а не казнити и исмејати! Онај отац који пред својим сином поцрвени што треба да говори о сексуалним стварима; тај има погрешан поглед на свет.

Један учитељ, који пати од различитих тешких поремећаја у полним функцијама причао ми је, да је, кад му је било дванаест година, питао оца: „Оче, шта значи неоскврњено зачеће? Зар постоји оскврњено зачеће?“ Он је оца јако збунио. Отац, и сам учитељ, чак управитељ школе, одговорио је сину: „Хајде да клекнемо пред икону Мајке Божије и да молимо да те ослободи од таквих нечистих мисли. Да се молимо да будеш чист од греха и да останеш такав.“

То је био побожан отац, што га није спречило да туче сина, јер је мислио на библиске речи: „Кога Бог воли, тога кажњава!“

Не, и опет не! Кога Бог воли томе даје радости за живот и за све што живот значи. И религија у овом облику и овако схваћена није права вера. Она је наопака слика праве религије. Овај поменути отац тако је

умео сину улили одвратност према свему што је у вези са полним да је син морао постати болестан човек. Јер све наше нервне болести, можда и сви наши душевни поремећаји и патње, јесу последице грешака против природе.

Природа је света у свима својим изражајима. Свучи је у блато, значи обесветити је. Јер природа је неумољива. Она се свети за свако насиље. Васпитање мора избећи све што би значило насиље.

Нека Ваш муж говори што пре са сином, пре но што буде доцкан. Надам се да Ваш син неће више никад узети такву књигу у руке, ако Ваш муж буде умео да га увери о светости љубави и полног живота.

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

II

Драга пријатељице,

Са чуђењем примећавате промену која се одиграва у Вашем децку. Он Вам сваког дана пружа нову слику, час је претерано пун наде, пун планова, пун авантуристичких идеја, час је оборене главе, натмурен, мрзовољан, непоуздан у себе и своје моћи. Опире се да дође у собу ако је ко у посети, често се грубо понаша, други пут поцрвени ако разговор дође на тему која има везе са љубављу. Једном речи, он пролази кроз своје прелазне године, кад је најнезграпнији.

Већ сам Вам помислио да пубертет претставља велику револуцију у дечјем животу, прелаз од детета ка одраслом. Одигравају се најважнији догађаји у телесној и душевној области. Деца су до пубертета у неодређеном стању, а онда се образују они полни знаци које ми називамо „секундарним полним знацима.“ Код девојчица наступа месечно прање, коса на полном уду и под мишкама расте, више или мање брзо и бујно, раније једва напупљена прса добијају облик, кукови се шире, глас се мења, рашћењем гркљана, који је код мушкараца друкчији него код жена. Код дечака се деша-

вају сличне појаве, мења му се глас, постаје дубљи, мушкији, показују се прве маље по образима и над уснама, тело се покрива влакнима, полни орган добија образовањем семена своју коначну зрелост.

Ова промена долази услед повећаног лучења полних и других важних жлезда. Ово појачање „унутрашње секреције“ испољава се као јаче наглашавање целог сексуалног нагона, које се очитује и телесно и душевно.

Према женском се роду младић почиње понашати двојако. Он се осећа већ као упола човек, а према својим годинама је још жутокљунац. Он ради као лисица којој је грожђе кисело. Понаша се као да презире девојке и цео женски род. Заноси се само мушкарцима који чине велика дела, нарочито спортским јунацима и најјачим дечакима из свог разреда. Изгледа да се занима само за спорт и за телесна занимања друге врсте, и има сажаљив осмех за девојчице које хоће да раде исто што и мушкарци.

У његовој унутрини, пак, гори; упркос његовог превирања за девојчице, дешава му се да се заљуби у коју девојчицу, или чак и у зрелу жену, које онда обожава у првим песничким покушајима, које бојажљиво скрива. Обичан је случај да се несрећно заљуби, што му у основи није непријатно, јер му даје материјала за нова уметничка стварања.

Буђење стваралачког је чудновато време у животу дечака, као што пубертет уопште значи таласање између осећања мање вредности и уображене величине. Све је у ово време удвостручено. Све има два лица, двојаку боју; небо и пакао траже мост преко кога би колебљиви дух могао наћи своје јединство.

У младићу, а и у девојчици, буди се чудесни цвет човечанства: душевна љубав, коју ћемо супротно телесној (сексуалној) назвати еротичном. Он још не зна, још неће да зна да жели други пол, срећан је да може волети. Идеал се подиже до највише чистоте, и не сме се никако обесветити „прљавим“ („грешним“) мислима. „Она“ је богиња, којој се пале жртве у тихим часовима само њој посвећеним, чији се олтар кади там-

њаном, којој се неопазиче иде, чији поглед (или чак и поздрав!) изазива највеће блаженство. За њу би се могло највеће дело учинити, жртвовати се, хладнокрвно умрети ако се тиче одбране њене части или чак и живота. Она достојанствено корача кроз узбуркане ноћне снове, док својевољни бог снова једне ноћи не унизи богињу предметом сексуалне пожуде.

Младић доживљава своју прву полуцију. Је ли он на то припремљен, то мирно прима довољно поступање душе, која аутоеротичне поступке прави, по принципу „задовољства без кривице“, судбоносним удесом. Али ако на то није припремљен, може се осећати упрљаним, обешчашћеним, грешним и прљавим. Он не може да схвати да је свој идеал могао у сну тако понизити да га учини предметом забрањене пожуде. Врло мучно осећање гриже савести испуњава његово постиђено срце. Никад више! Он се мора бранити од тога! Никад више!

Такве полуције наступају обично код младића који су своје аутоеротичке нагоне победоносно свладали. Природа не да да се над њом насиље врши и увек нађе који споредан пут.

Драга пријатељице! Приметили сте да Ваш дечко често обори главу, да чак говори да неће дуго живети. Нашли сте у његовој постељи познате прљутине и отуда закључујете да већ пати од ноћних полуција. Реците Вашем мужу нека разговара са дечком. Он треба да му разјасни да је цео догађај безазлен и природан и да нема последица.

Извесно је Ваш дечко читао једну од оних језивих књига које се пишу као опомена младићима у полном питању и које пуно причају о ужасним последицама губљења семена.

Смем ли Вам рећи, по сопственом искуству, како сам се ја борио и патио? Био сам у годинама Вашег дечка кад ми је један друг дао књигу са насловом „Чување себе“, која је била растурена међ омладином у безброј примерака. Последице „прљавља себе,“ и губитка семена описани су у најцрњим бојама. Каква је мучна судбина очекивала несрећника који би пао у тај жа-

лосни грех! (Ја тада нисам знао како је тај грех раширен).¹⁾ Ова је књига изазвала у моме животу тешку кризу. Имам само мојој здравој основи и још здрављем човечанском разуму да захвалим што сам изашао читав из ње и духом и телом. *Iten!* — књига је деловала штетно — убиствено! Нашла ме је у доба душевног полета. Моје прве песме (пролеће и љубав, срце — бол, поточић са жубором, шумска самоћа — биле су прве теме) стварале су ми илузију да сам изабрани песник. Научио сам да волим и посматрам природу. Излазак сунца могао ми је натерати на очи сузе одушевљења. Али се у моје веселе химне увукоше мрачне мисли о разореном здрављу. Јављале су се прве полуције, а усађени страх од ужасних штета услед губитка семена изазивао је уз моју усијану постељу авет хипохондрије. Трчао сам лекарима, читао по књигама, које су ме још више узнемиривале и помогле ми исто тако мало као и добронамерни савети лекара, међу којима, нажалост, не нађох ни једног вештака у лечењу, ни разумног. Та авет ме је пратила до Универзитета. Капацитети које сам питао — лечили су ме сондом, електрицитетом, водом и бромом. После једне такве полуције осећао сам се идућих дана као пребијен и неспособан ма за какав духовни и стваралачки посао.

Дању сам могао остати победилац. Али како се против сноза борити? Најзад ме је спасла једна примедба у одличној књизи познатог швајцарског клиничара Ајххорста. („Неколико полуција недељно не шкоде младом, снажном човеку“).

Одазно покојни Ајххорсте! Ти си ми вратио мир души и радост младости, и још више од тога! Ти си ми дао први потстрек да постанем испитивач секса. Ти си ме научио да презирем штампану реч разних опомињача и саветника људи! Постао сам свој човек, који сопственим очима гледа у свет и примећува мрежу лажи и празноверице (маскиране као знање) исплетене око залуђеног човечанства. Нисам више обраћао пажњу на губљење семена и штетне се последице више нису при-

¹⁾ Види моју књигу „Онаија и хомосексуализам“.

међавале. Могао сам после полуције свеж и чио да се вежбаам, да дижем тешке тегове, да пазим на предавањима а да не морам мислити на свој „упропашћени“, „за увек упропашћени“ живот.

Опет ми је цео свет стајао отворен. И најзад су нестале и оне појаве у сну, пошто је природа нашла своје сасвим природно задовољавање.

Прва деџја онанија не оптерећава дете ако је родитељи не опазе и не боре се против ње. Она престаје сама од себе, ишчезава како је и дошла. (Бар у већини случајева). Онанија у време пубертета често значи тешко оптерећење за младићеву душу. Авет губљења семена, проијердане снаге, чини да се губи храброст. Многа самоубиства у ово критично доба, када се боре о превласт у души животна радост и ситост живота, дају се свести на безизлазну борбу против онаније. Дају се свечане заклетве, које се морају прекршити. Одлучне намере топе се на сунцу страсти као зора пролећних ноћи при првом даху топлог јутарњег ваздуха.

Ова борба између превласти нагона и обуздавања може Вам објаснити често рђаво расположење и сад упадљиву раздражљивост Вашег сина. Не смете се чудити ако је попустио са успехом у школи. За време пубертета долази велики преокрет у способности ученика. Одлични ученици, који су били први, падају често на последњи степен, а из последњих се неки догле осредњи уздиже далеко изнад просечног. Тако се бар мени десило. Ја (некад један од најгорих) са четрнаест година сам постао учитељ једног ученика који је у своје време био први и понос учитеља.

Овај период се обележава душевном и телесном дисхармонијом. Удови расту пре тела, услед чега тело даје утисак неокретности и невештине. Нису ове године неоправдано назване годинама незграпности. Понашање је често сметањачко, што ми психолози сводимо на борбу осећања мање вредности и осећања величине. Мишљење и осећање бива по *Блајкери* аутистичко, то јест: „ја“ све више ступа напред.

У ово време, када се често одлучује човеково здравље, врши се најважнији процес: одвајање од породице

Отац је дотле стајао као Бог и највиши идеал на престолу. Сад му се вредност смањује. Виде се његове мане, примећава се да је и он само човек. И узвишену материну личност (ако је она то) не мимоиђе неизбежан процес омаловажавања. Ово је стадиум другог образовања „ја“, снажног оног процеса који нам стари мајстор Бирхер тако исцрпно описује да сам ја ослобођен дужности више говорити о томе. Прво „ја“ ствара се код малог детета кад се најпре осети као личност у односу према околним објектима. Из „он“ и „оно“ постаје „ја“. Око ове кристалizacione тачке слаже се слој за слојем. Али се у доба пубертета поставља ово „ја“, које је досад било, по правилу, слика васпитача, (идентифицирање с родитељима) у свесну противречност према родитељима. Наступа важно диференцирање, које може неразумним понашањем родитеља из нормалног развоја да пређе у патолошки.

Дечак почиње да искушава љубав својих родитеља. Поставља често захтеве које они не могу испунити, износи намере које не могу одобрити. У ово је доба мој син хтео ићи у војску да постане официр. Да сам га покушао одвраћати — повећао бих његов пркос и он би истрајао у идеалу. Ја му нисам противречио, само сам захтевао да доврши средњу школу, јер да ће тада моћи боље да напредује. После неколико година те намере су биле заборављене и музика му је постала чежином и позивом.

Родитељи морају пазити на обдареност своје деце. Један бојажљиво узима писаљку и црта, други гради машине, трећи тражи мелодије на клавиру и ствара своје саставе; четврти зида куће и гради планове читавих вароши, пети скупља цвеће и бубе, шести има смисла само за ауто и електрицитет. Тако се већ рано показују сликар, техничар, музичар, архитект, природњак, електротехничар. Колико сам несрећника видео који су били приморани да се приме једног позива против своје воље! Колико је њих морало преузети очев посао, или изабрати позив који је некад отац хтео па био у томе спречен!

Решење загонетке среће у животу састоји се у то-
 мо да нађемо посао који нас радује. Нека се стога де-
 ца не натерују на занимање које их не радује. Управо
 у доба пубертета је од највеће важности ако деца има-
 ју неко омиљено занимање, које их одвраћа од њихо-
 вога „ја“ и од њихове борбе, и омогућава им да себи
 'предочавају и спремају будућност којој је игра поста-
 ла позивом.

Едуард Шираниер с правом обраћа пажњу, у сво-
 јој „Психологији младости“, на три важне тачке:

1. откриће свога ја;
2. постепено постајање животног плана;
3. уживљавање у појединачне животне области.

Ја ове ступњеве схватам различито. Откриће своје
 личности за мене значи победа над породицом, и
 ослобођење од првих сексуалних објеката из детињ-
 ства. Дечко воли најпре у породици. Ова се љубав
 још није одделила ни у еротичну ни у сексуалну. Ово
 одвајање се врши сад, љубав према породици постаје
 еротична, она се сме испољавати само чисто душевно.
 Где ово ослобађање не наступи, ту је дат почетак за
 различите паранатичне (душевно-нервозна) болести. О-
 во ослобађање почиње обично тиме што се младић осе-
 ћа као да га породица не разуме. Мајка га је увек ра-
 зумела, увек је могао, у јаду и радости, мајци нићи.
 Али сада? Шта зна она о бурама које бесне у њего-
 вим грудима? А отац? Отац није разумео да остане
 друг и пријатељ своме сину. Ако је младић срећан —
 нашао је пријатеља истомишљеника, коме може пове-
 рити што је најдубље и најтајније у њему. Њему се
 прочитавају прве песме, нацрти за драме и романи, ње-
 му се саопштавају планови који стоје замамни пред
 душом, са њим се дели мука сексуалне невоље, радост
 прве љубави, са њим се праве велика путовања преко
 брда и долина, са њим се закључује пријатељство за
 цео живот, крвно братство, верна верност до смрти.
 О лепи занос првог, светог пријатељства! Дивни ча-
 сови обостраног разумевања! Како се мало ових при-
 јатељстава спасе за доцнији живот! Како мало њих из-
 држи сурово искушење година које следе!

Непаметно је од родитеља да коре избор пријатеља, да се о њему неповољно изражавају или чак и да забране дружење са њим, зато што би, као, он могао покварити карактер њиховог детета. Дрхтећи види мајка да неко други отима за себе љубав и поверење њеног детета. Како би он то лако могао злоупотребити! На каква би све неваљалства могао навући дете на које се лако да утицати!

Ја сам имао једног пријатеља и мој учитељ је нашао за потребно да родитеље мога пријатеља опомене због овог дружења. Да сам ја опасан дечко, прерано развијен, да бих њиховог сина могао на странпутицу одвести. Родитељи су следовали савету угледног професора и забранили су Максу дружење са Вилхелмом. Макс је страховито патио. Кришом смо се састајали, као двоје заљубљених, и били смо неутешни због овог раздвајања. Ми смо обојица били безазлени дечаци и наше пријатељство збиља није имало ничега опасног. Макс је тада морао доживети да се ја приближим другом, који је такође писао песме и показивао исту љубав за природу.

Ако не постоји нека неопходна потреба, родитељи не треба да се мешају у пријатељство своје деце. Смешно би било одређивати им и истражити пријатеља. Омладина има јако осећање симпатије и антипатије, које никакав родитељски пропис не може савладати. Пријатељ се често бира као супротност, као потребна допуна. Њему се саопштавају намере које се имају за живот, а које се од родитеља често скривају. Природно је да се ствара план у коме и пријатељ има важну улогу.

У ово се време може пробудити интерес за музику. Младић налази да музика може изразити осећања за која нема речи. Он се почиње вежбати, хоће да буде уметник, неће да остане нешто осредње.

Душу муче велика питања. Највише и најдубље се привлаче и дух жељан сазнања узалуд куша да реши загонетку света и свег збивања. Одвајању од родитеља следује одвајање од ауторитета. То је духовна анар-

хија пубертета, која прети да потресе и однос према религији и Богу.

Свако дете проживљава један религиозни период, који обично долази управо пред пубертетом и још за време пубертета губи свој егзалтирани карактер. У ово доба девојчице хоће да иду у манастир, постану светице, дечаци пате од „Христ-неурозе“. Они хоће да даду свету пример одрицања и страдања у служби Богу, хоће да побољшају свет, постају свеци, пророци, осливачи религија. Често овај период нагло престаје и прелази у супротност, у безбожништво. *Али ја сам у својим испитивањима свагда могао доказати да увек остане део религије и да су људи у ствари много побожнији него што то себи хоће да признаду.*

Јесу ли родитељи слободумни, то дете своју побожност може, као противност томе, нарочито наглашавати, при чему велику улогу играју мисли о ослобођењу од родитељског утицаја. Својом побожношћу хоће да искупе родитељске грехове, да се за њих пати, да им се стекне вечито блаженство.

Исповедник се често потражи и преклиње за савет и помоћ. Паметни свештеници могу колебљивој души дати ослонац и помоћи младићу да прође кроз кризу.

Исто тако може у ово време да превлада жеља за променом религије, као што је уопште потреба за променама и нагон ка новом, ка нечувеном, непознатом најупадљивији знак. Огромна раздражљивост показује се у несразмери између побуда и реакција. Патолошка природа раздражљивости опомена је за родитеље да треба потражити савет од лекара за душевне болести; исто тако потпуно попуштање у школи, јер дечко не може више да пази. У ово доба често наступа страх од испита, црвењење при пропитивању, муцање, тепање. Овај страх може такође бити у вези са сексуалним проблемима.

Но о томе други пут. Моје писмо је и без тога исцело дугачко и имаћете муке да све запамтите. Запамтите још једно важно правило. Догод време не преплашите нице суда, останите стрпљив посматрач, пун разумевања. Не иде то код све деце тако бурно. Има при-

рода које пређу лако из детињства у мушко доба, не приметно се развијајући и мењајући се, док једном тек приметите да су људи.

Дај, Боже, да је Вашем детету таква еволуција дозвољена, коју свакако треба претпоставити револуцији. Свакако! Велике се промене увек уз буру одигравају.

Срдечно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

III

Драга пријатељице,

Сад хоћете да знате како ће се пубертет код Ваше девојчице развијати. Она сад улази у тринаесту годину, врло је снажна и добро развијена. Хоћете да знате како ћете дете обавестити о менструацији која ће ускоро наступити.

Код девојака полна зрелост наступа често много раније него код дечака. Постоје ту, додуше, многе личне разлике. У јужним земљама менструација наступа много раније него у северним. Али се и код нас догађа да девојчице са десет година (има још ранијих појава, но ове спадају у изузетке) почињу менструирати, ако су врло напредне. Но може се то наступање полне зрелости отегнути и до шеснаесте године, и доцније. У сваком случају морате бити спремни да ће код снажне развијености Вашег детета, које скоро већ показује полне знакове, менструација скоро наступити.

Добро чините што девојчицу благовремено обавештавате о томе. Ту нема места лажном стиду. Објасните детету да су жене у горем положају од људи, јер имају месечно прање. Изложите девојчици, која постаје девојком, да има јајник из кога се месечно, у одређеним размацима, избацују јајашца, чему следује слабије или јаче крварење. Овом приликом можете говорити и о оплођавању и напоменути да оплођење може наступити само кад мушко семе оплоди јајашце, додај-

те још да ово јајашце расте у женином телу, преображава се у зачетак и најзад у дете.

Због чега треба све то да објасните детету? Од велике је важности да мајка ћерцици благовремено обрати пажњу на периоду која ће доћи. Знам случајеве где је неки болестан страх задржао мајку да то ћерцици благовремено објасни. Последице су често биле врло опасни душевни потреси.

Могу да Вам наведем случај тринаестогодишње Ане. Једно паметно, духовно врло рано развијено дете, које је бојажљива мајка држала одвојено од осталог света и рђавог друштва. Ана је, разуме се, имала пријатељице, али су оне биле из сличне средине. Она није имала прави појам о сексуалном, ни у здравом ни у наопаком смислу. На неколико безазлених питања мајци одакле долазе деца, одговорено јој је на следећи начин: „То ти не треба да знаш. То су прљаве ствари. Кад будеш старија, све ћеш сазнати.“ Ана је често лупала главу око тога шта би управо било „прљаве ствари“ и није могла докучити. Она није имала прилике ни да са другарицама о томе говори, пошто се већином смела шетати или играти само под надзором своје госпођице. Ана је случајно открила за време гимнастичких вежби да при пузању уз мотку има „сладак осећај.“ Извесна тамна слутња казивала јој је да то мора имати везе са „прљавим стварима.“ Случајно је дошла до тога да би се при стезању бутина могао произвести исти осећај. Дала би много за то кад би са мајком могла о томе разговарати. Али је то било немогуће. То би могло бити у вези са „прљавим стварима.“ Ана је онда дошла на исповест и тамо су је питали да ли се осећа „упрљана нечистим мислима.“ Прво је одговорила „не“, и тек јој је после пало на памет да су „нечисте мисли“ можда у вези са „слатким осећајем.“ Почела је о томе да размишља и мучила је себе страхом да можда има тежак грех на савести. Опет се обрати мајци, хтела је да зна шта значи управо „упрљана нечистим мислима.“ Мајка је најпре као жар поцрвенела, а онда је викнула на дете: „Хоћеш ли ме

оставити на миру са тим простачким стварима? Већ реч „нечист“ је прљање твоје чисте душе.“

Сад је Ана имала тешке дане и изгубила је вољу за животом. Једног јутра се пробуди и виде да су јој чаршав и кошуља кржави. Била је смртно уплашена. Како да објасни ово крвављење? Да ли се је збиља како ранила? Како то да саопшти мајци, која ће тако сазнати да се упрљала? И она закључи да умре, само није знала како. Случајно је прочитала у новинама да је се једна несрећница отровала гасом. Одјур у кујну и покуша да удише гас. Мајка је нашла на поду онесвешћену. Позват је лекар, отац је убрзо сазнао у чему је ствар, дете је донесено мени и дошла је у руке једне способне педагошке снаге за овакве случајеве, која је убрзо могла поправити тешку погрешку у васпитању.

Не догађа се прва менструација увек под тако трагичним околностима. Али Ана није једини случај који ја знам. Могао бих испричати још пуно сличних историја, али које би увек биле варијације истог мотива.

Сад ћете лако увидети да девојнице треба да буду поучене како се менструација јавља, али не разумете зашто им овом приликом треба објаснити и процес оплођавања. И о томе ћу Вам рећи чисту истину. Са настанком менструације, а већ и пре, почиње се нормално развијена девојница занимати за све оно што је у вези са љубављу. Само при нездравом потискивању полног нагона јавља се патолошки случај одбране, о чему ћемо још имати да разговарамо. Нормална се девојница у ово време заљубљује, прилично без избора и прилично променљиво у избору идеала. Час је то наставник или наставница, час неки младић или зreo човек из суседства. Често се већ узајамно шаљу љубавна писма, уговарају се први састанци. И пријатељства у ово време имају буран, занежењачки карактер. Управо у ово време је непоучена девојница изложена највећим опасностима. Искуство нам показује да девојнице за време пубертета најлакше подлегну мамцима искуسنих и несавесних заводника. Већ доста де-

де је на тај начин наведено на погрешан пут или чак и на самоубиство.

С друге стране незнање доноси најчудније заплете и душевне потресе. Једној четрнаестогодишњој девојчици био је досадио живот, имала је хистеричан плач, необјашњиву потиштеност. Ово је стање трајало скоро десет месеци, тада је постала весела и добила своје старо ведро биће. Али се плашила људи, избегавала је друштво мушкараца, најрадије би се затворила у манастир. У анализи је испричала да је једном неки човек позвао да са њим шета по парку. Он јој се врло допао, и био је „фини“ човек. У једном углу парка он је страсно пољубио. То јој је био први пољубац. Неискусна, каква је била, веровала је да деца кроз пољупце долазе у тело. Шта је било природније него да са страхом мисли на то да ће морати постати мајком, (пошто сваком пољупцу следује оплођење!) и да ће тада целом свету бити објављена њена срамота.

Друге девојчице верују да је већ загрљај довољан па да дође до последица. У свим овим случајевима мајка је пропустила да дете благовремено обавести и да га опомене на уличне опасности, да је како треба поучи о намерама такозване fine господе и младића. Ове се непријатности нарочито могу десити девојчицама које немају прилике да су заједно са младићима. Ја сам, у основу, за заједничко школовање мушке и женске деце. Свакако за то да оба пола већ у детињству имају прилике за упознавање и заједничко занимање спортом.

Сасвим је погрешно девојчицу сасвим одвојити од сваког мушког друштва и чувати је на сваком кораку. Ништа не може тако лако да наведе једну девојчицу на какав неразуман корак као неповерење родитеља и васпитача. Треба имати пред очима да се ни један човек не може тако чувати да не би могао преварити своје стражаре. Словени имају пословицу која ту чињеницу сличино исказује: „Лакше је сачувати цак бува него девојачку невиност.“

Књиге бих могао написати о томе како лукаве девојке обмањују своје васпитаче. Овде бих хтео да Вам

испричам о четрнаестогодишњој Грети коју је једна васпитачица пратила на сваком кораку. Пратила је куд год је ишла, у школу и на часове клавира, чуварка невиности долазила је тачно после часа да одведе девојчицу. Једном је заводнику ипак пошло за руком да дотури Грети једно писамце и да ступи са њом у дописивање. Једнога дана је васпитачица допратила до степеница где је становала наставница музике. Грета је ушла у претсобље и девојци казала да је заборавила ноте. Одмах ће доћи. Неколико минута је чекала на степеницама а онда пожурила доле и попела се у ауто, где је чекао љубавник, који је одведе у свој стан и кратко време пред крај часа опет врати. То се поновило неколико пута, а да и гувернанта и родитељи ништа нису приметили. Тек кад се као последица појавила болест, обелоданило се свс. Луда девојчица није знала чак ни име свога заводника. Привидно његов стан био је само стан где је он понекад долазио, где се његово име није ни знало, тако да је несавесни хуља остао некажњен.

Но шта ми је мајка испричала о васпитању овога детета? „Ја не разумем како је Грета могла тако нешто рђаво учинити. Од детињства сам је одвраћала од сексуалног. Причала сам јој да сва несрећа овог света долази од ове прљавштине и трудила сам се да јој благовремено улијем одвратност према свему полном.“

„Одабрали сте потпуно погрешан пут“, могао сам несрећној мајци одговорити. „Ваша метода је само пробудила дечју радозналост. Могао бих Вам из свога искуства навести још сличне примере, који доказују да се страхом и ужасом не може васпитати.“

„Па како бих друкчије могла заштитити моје дете?“

„Из личног искуства видите како је ова метода слабо постигла циљ, да своје дете заштитите од искушења. Требало је да детету говорите о љубави и сексуалном као о нечем високом и светом. Требало је да истакнете да права љубав све обасјава и улепшава и да Ваша кћи треба да се чува за човека који је искрено и заиста воли. Могли сте јој такође рећи да људи морају бити зрели да примање свету тајну причешћа љу-

бављу и да је то достојан идеал сачувати се за једнога и јединога.“

То је била жалосна прича о добро васпитаној Грети. Најлакше је покренути на корак за који верује да ће мајци бити непријатан оне девојчице, које су у пркосном ставу према мајци. И Грета је патила од тога, јер је мајка и сувише опомињала. Грета је била кокетна и ова кокетност се већ рано показала. Како се је борила мајка против ове особине, која може да узме у доба пубертега патолошке размере? — Она је корила девојчицу, предочавала јој да се понаша као „девојчура“ и да ће једном рђаво свршити. Такве опомене лако постају пророчанства. Тако опомињано дете посматра међутим једну такву судбину, којом му се прети, као нешто што се не да избећи, као фатум.

Грета је увек била опкољена гувернантама. Мати није имала довољно времена за дете, а ако га је и имала, увек је умела наћи нешто због чега ће корити и гуијати. Гувернанте су се мењале и каткад су и саме давале рђаве примере. Многе гувернанте чине већ „остало“ у „моралном васпитању“, другима ђаволску радост причињава да поверену им девојчицу посвете у тајне љубави, да им саопштавају своје љубавне историје. Често се догађа и лезбиска љубав између гувернаната и поверених им девојчица.

Једна мајка прима на себе свете дужности. Ко хоће да безгранично ужива свој живот, тај треба да се одрекне материнске радости. Има жена које верују да су испуниле своју дужност ако су родиле. Онда предају дете дојкињи, затим дадиљи, па гувернантама, Францускињама, Енглескињама, које чак нису ни школовани васпитачи. То су често особе које су у својој отаџбини које шта доживеле, које су скрхане и које се у туђини просто продају само као говорни аутомати. При узимању „госпођица“ пазн се само да ли говори правилним француским или енглеским језиком. Нико не пита за њену педагошку способност, а камо ли за њено образовање. Њој се тада девојчица поверава а мајка, умирена, иде за својим задовољствима.

Жеља за задовољством од рата је код људи огромно порасла. Жене које већ имају одраслу децу иду

на поподневне чајеве с игранком (five-o'clock), друже се с младићима, посећују често кафане и барове где се игра. Многе се и упуштају са играчима или и с другим људима, а децу су оставиле на туђим људима или их затвориле у пансионат.

Пример ових мајки делује на децу. Она постају рано сујетна и жељна задовољстава. Већ млада деца долазе у школу играња и понашају се као велики. Модерна игра је знатно појачала еротично значење игре. Она многим људима даје прилике да се полно задовоље и има извесно своје оправдање. Али је бесмислено приређивати балове за децу и тек полуодрасле девојке, слати их рано у школу играња, уместо да их телесно образујемо у коме здравом спорту (гимнастичке вежбе, пливање, клизање, тенис и т.д.). Последица је тога да се сад млада девојке облаче као одрасле. Избрисане су разлике старости. Жене са близу шездесет година и девојчице испод четрнаест година носе скоро једнака одела. Незреле девојчице захтевају тоалете за играње и балове, управо се васпитавају за каћиперство и сујету. Неретко почињу већ око пубертета и да се шминкају, нарочито ако је мајка подлегла овом рђавом обичају и оставља свуда своју пудријеру и руж. То је у главном карактеристичан знак нашег времена, да се такозване поштене жене уопште не разликују у оделу и улепшавању од кокота. Многе девојке тиме само покваре своју природно лепу кожу, која је иначе највећа драг њихове младости. (То показује исто тако и ослабелост мушког укуса, што ове намазане и накинђурене женске налазе код њих уважавање.“

Баш задатак је, драга пријатељице — која тако далеко стојите од свега тог рђавог — да своје дете васпитате за једноставност и природност. Чистоћа и једноставност треба да буду предности Вашег детета. Треба да буде изостављено све оно што потсећа на ненеозбиљности модерних лудости. Поучите своје дете да се вредност човека не састоји у оделу него у душевним особинама и знањима.

Када ће једном и за тиранију моде доћи страшни суд! Када ће жене престати да демону моде жртвују велики део свога прихода и мужевљег дохотка?!

Разумне мајке морају код своје деце рано почети борбу против моде. Ја се не борим против моде као такве, која сада, најзад, почиње да уважава и закон разума и хигијене. Борим се против мајмунисања које подражава свему што други носи, што се „носи“, без обзира да ли је то за коју особу згодно. Жене кривих ногу не треба да носе кратке сукње. Даме са шункама на рукама не би смеле у позоришту да седе разголићене, да изложе ове делове гледању. Свак треба да узме у обзир шта њему добро стоји од нове моде а шта не. Будући људи ће имати своју личну моду, која ће учинити крај ужасној униформности женских хаљина.

Од тога, пак, нисмо тако далеко. Наука о природном начину лечења допринеће и томе да се људско одело прилагоди природи. Важније је носити што је здраво него што је модерно. Важније је носити што је практично него што је упадљиво. Остаје, притом, доста места за естетичне чиниоце. Једна девојка може са скромним средствима драгесно изгледати само ако мати има укуса.

Ви ме извесно разумете. Ја нисам проповедник морала. Али бих хтео да Ваше дете сачувам од тога да једном буде несрећно што пријатељица има сребрну лисицу а сусетка крзнени капут, што госпођа Х. носи бисерни кољо.

Позратак ка једноставности и природности треба да буде тесло разумних мајки и у овом правцу треба да васпитавају своју децу!

Управо се у доба пубертета одлучује хоће ли се од девојчице развити лутка моде или културан човек. Усадите у детињу душу смисао за природност, дајте му идеализам виших животних добара, јер само она чине живот достојним живота, и допринели сте срећи свога детета и напретку човечанства. Књиг Хамсуна је недавно у једном ватреном чланку заузео став против похлепности за уживањем. Похлепност за јелом, похлепност за књиђурсњем, похлепност за игром чине од радости људског живота — што су јело, лепо облачење и игра иначе — пороке, који унижавају душу и тело. Хоћемо да сви једну сврху имамо: уздићи се изнад

ситничарства свакидашњег живота и постићи ону унутрашњу слободу која нас ослобађа моде. Људи не треба више да буду гомила, него личности. Ваше дете треба да може изживети своју особеност — у племенитом и добром смислу те речи.

Срдачно поздравље

Ваш д-р В. Шт.

IV

Драга пријатељице,

Примећавате са страхом да се између браће развија осећање супарништва, које прети да поквари онај лепи склад који је одликовао Ваш породични живот. Ви сте ову појаву прво приметили при музици, која је у Вашој кући ревностно негована. Старији син није тако обдарен као друго двоје деце. Чак је млађи брат прстигао старијег, он показује и склоност за компоновањем, може слободно да ствара у замисли, чега нимало нема код старијега. Сад овај хоће, сумњајући у своју способност, клавир да „обеси мачку о реп“, пошто упркос све марљивости ни до чега не може да доспе. Притом, он превиђа да уопште није марљив. Он на себе ставља велике захтеве, хоће да свира теже комаде него што одговара његовој техници и његовом разумевању. Недостаје му стрпљење да увежба сонету, да тешка места савлада студирањем тако да постану његова својина. Он би најрадије хтео да му вештина дође сама од себе, преко ноћи. Он себе и сувише критикује, јер своје успехе пореди са братовљевим и сестриним успесима, и са очевим, а отац му инструментом мајсторски влада. Но такмичење са оцем је пре потицај, док ривалство са братом делује управо супротно, кочећи, на његово првобитно одушевљење.

Ви сте можда погрешили и дали да Вам сва деца уче један инструмент. Често се расправља ко сада сме да свира на клавиру. Ствар отежава и то што је старији добио страх од упоређивања, тако да он најрадије

117 . . .

свира кад је сам, што, разуме се, може врло ретко бити. Учинили бисте боље да сте дали свако дете други инструмент да учи. Требало би да је најстарији учио виолину, кћи клавир, млађи чело, — клавир можда само као споредан инструмент. Тиме би био искључен један део ривалства. Онда би заједничко свирање било заједничко уживање, деца би била уведена у диван врт камерне музике. Једнако одушевљење делује оплемењујући и има нешто заједничко што помаже да се лакше савлада оно што раздваја.

Нећу тврдити да је тиме ривалство прогнано са овога света. Била би само затегнутост ублажена, јер ће она увек постојати између браће и сестара, и може покатак да се изрази у злом облику.

Четири детета значе четири различите индивидуалности, значе четири различите обдарености, четири различита темперамента, четири различита захтева на живот, значе четири гладне душе, које непрестано траже доказа у родитељској љубави. Сваки чезне за тим да буде „љубимац.“

Пре неку годину сте радосно запазили како Ваш најстарији син воли млађег, како се занима његовим успехом у школи, и чак — чак га каткад и поучава, кад онај сам не може. Ова љубав доказује да се је он борио против зависти и да је покушао да у љубави нађе прибежиште. Јесам ли Вам већ саопштио лепе Гетеове речи: „Против зависти се најбоље љубављу спасавамо.“ Али — и овде долази са најглавнијим „али“! Велика је васпитна погрешка била што је старији поучавао млађег. Осим тога што сам ја против сваке такве помоћи у кући, не треба никад старијег сина употребљавати као учитеља млађем. То је исто тако опасно, као и поучавање од стране родитеља. Млађи осећа надмоћност старијег. То буди завист, љубомору, изазива осећање ниже вредности, што може за доцнији живот да буде судбоносно.

У многим породицама најстарији син узима себи право да влада млађима, да се натреса на њих, да их хвали и кори. Не смем прећутати да има браће која

млађу браћу рафинирано муче и под изговором да васпитавају, истерују свој садизам.

Родитељи, на жалост, одобравају ово претпостављање старијег сина, дају му права која иначе припадају само родитељима и васпитачима. Кад је врло велика разлика у годинама да се то разумети, но често је разлика само у којој години.

Запамтите, дакле, правило да су васпитавање, опонијање и кажњавање само родитељско право, и од почетка немојте дозволити никакво мешање старије деце у питање васпитавања млађих. Још је горе ако неко дете буде предочавано другима као узор, или ако успех једнога донесе укор другима.

Постоји једна болест која ломи живот, а коју сам ја описао као „братску болест.“ (Требало би је, управо, назвати болешћу браће и сестара, ма да је то свакако рећи случај.) Има, на жалост, безброј неуравнотежених душа које болују услед брата. Ти себе упоређују са братом, који је можда лепши или јачи, можда обдаренији и са више успеха, и не могу да се ослободе тог упоређивања. Њихов живот не тече више по сопственим законима, он је или подражавање брату (идентифицирање), или хтење да се пошто пото разликује од њега (диференцирање). Болест може спопасти старијег или млађег брата. Старији, у том случају, са завишћу гледа на развијање млађег и боји се да ће га он једног дана надмашити. Он вребајући посматра развијање ривала, стиди се својих ниских мисли, а ипак не може да их се ослободи. Он је заробљеник „братског комплекса.“ То може тако далеко ићи да брату смрт жели, за шта и сам осећа да је ружно, и за шта кажњава сам себе разним кајањем и присилним чиниоцима. У даљем развијању испољава се „братска болест“ у томе што се мора да избегава све што потсећа на брата. Болесник бежи од „братског комплекса“, али супротности се додирују! Бекством се и диференцирањем не ослобађа! Мржња се побеђује само љубављу. Такво бекство је привидно бекство од мржње, и од испупљујуће моћи братске и сестринске љубави, и од незавидљивости. „Братски комплекс“ постаје пре-

ценjena идеја, постаје кристалizaciona тачка једне присилне болести. Ово диференцирање води свакојаким смешним појавама. И сами сте приметили да је Ваш старији син увео сад неку врсту супротног понашања, тако упадљиво, да то није могло неопажено промаћи. Ако један хоће да иде на пливање, други се вози на точку. Ако један добро одговара у школи, сигурни сте да ће другог дана други добити рђаву оцену. То се диференцирање простире на одевање, задовољства, понашање, укратко на сва ситна и крупна дневна питања.

Ове појаве нису увек тако јасно изражене како сам их ја овде описао, има разних ступњева те болести. Али ће се у свима случајевима наићи на родитељске грешке васпитавања, које се доцније с муком даду исправити.

У многим породицама постоји „изрод“, рђаво дете које је родитељима брига. Ако се такви „изроди“ анализирају, види се да се њихови поступци јављају по закону супротности, да би родитељи били кажњени.

Смем ли Вам навести један такав случај? Доводим Вас у средину једне скромне чиновничке удовице, која је после ране смрти туберкулозног мужа имала да одржи два сина, између којих је било три године разлике. Скромна пензија није била довољна за издржавање породице, мајка је морала издавати себе, шити и правити шешире, чак и да рачуна на помоћ имућних рођака. Оба сина су пошла у школу, били увек чисто и укусно обучени. Мати је откидала залогај од својих уста, безброј пута је крпила своје старе хаљине, преправљала шешире и жртвовала све васпитању своје деце. Она се је могла поново удати. Али се је бојала да очух за децу неће осећати праву љубав. Жртвовала је своју животну срећу ради своје деце, но та жртва, на жалост, није донела очекивани успех. Мајка ће за то бити рђаво награђена. Старији је био узор дете, како у кући, тако и у школи. Мајка око њега није имала бриге, све је ишло глатко, само од себе. Млађи, љубоморан на материну љубав према старијем и огорчен што му се старији износи као пример, био је тачно

противност брату. Није ништа ваљао ни у кући ни у школи. Био је лењ, док је старији био изванредно вредан. Шта све није јадна мајка радила да би спасла своје дете! Јурила је учитељима безброј пута, мољакала и преклињала да имају обзира, плаћала домаћег учитеља од својих скромних средстава, (покушај да га старији учи пропао је због противљења млађег) и провукла тако лењитину кроз гимназију и трговачку школу. Старији се убрзо примио службе, радио је марљиво и одтеретио сироту мајку. Млађи се ни на једном послу није могао скрасити. Час је имао сукоб са шефом, час му се чинило да је од неког другог претпостављеног заостављен; често се јављао да је болестан и остајао у постељи под свакаквим изговорима, тако да је напослетку губио место за местом и остао без посла. Дотле је старији подносио све с невероватним стрпљењем. Када је ипак видео како је мати размазила лењог брата — који се сада жалко на болесне нерве и своју лењост покривао неспособношћу да ради — давала му иста јела која и њему (који је издржавао кућу), изашао је тада из стрпљења и сам постао нервно болестан. Легао је у постељу и био одузет. Ноге га више нису служиле. Тако је сирота жена стајала ту сад са два болесна сина, и било је тешко и исхранити се у кући непријатељски расположене браће, који годинама нису реч један са другим проговорили, а сад је сваки од њих хтео да има тежу болест.

Обојица су ћутећи лежали у постељи и сваки је звао мајку. Тада се догоди чудо! Млађи устаде, невероватно брзо нађе место и доношаше новац у кућу. Старији излечи своју узетост психотерапеутским лечењем, напусти материн дом и оде у иностранство. Дуго, дуго није гласа од себе дао. Онда је избио светски рат и он је морао у отаџбину. Упркос унутрашње увиђајности није му било лако савладати братски комплекс и потражити мајку крај које је живео као победник-такмац брат кога се бојао. Он мајци није могао опростити што му сва његова доброта, његова вредноћа, његова послушност нису извојевали прво место код ње.

Увек ће се наново стицати искуство да мајке више осећају за децу која имају мање успеха, штите их и знају да оправдају њихове слабости. Можда стога што ту делује мало самопознавања и што оне некако ипак више слуте но што знају да је њихово погрешно васпитање допринело да се дете нађе изван редовне кологечине.

Драга пријатељице, долазимо сад на једно жалосно поглавље, којим ћемо се чешће још забавити. То је песма о младим злочинцима. Ова тема је утолико актуелнија што је број младих злочинаца од светског рата узео огромне размере.

Ради се о проблему који сад живо занима социологе и криминологе свих земаља. Тачно је да је увек било злочинаца међу омладином, али њихов постотак никад није био тако велики као у наше време. Млади провалници, лопови, творци пожара, убице, нису више никакви изузеци већ спадају у свакидашњицу, на шта се већ навикло. То је већ често утврђена чињеница да је светски рат развио многе против-друштвене нагоне у младежи. Незрелој деци дато је убилачко оружје у руке, она су у маси вођена на кланицу и жртвована богу рата. Онда је дошло време младићких ратних добитника, незрелих директора банака, којима се једва мање под носом појавиле, младића коцкара и хохштаплера. — Боље да ћутим о томе... Нека Вам буде доста ових наговештаја.

Док су раније злочинцима постајали само они који нису имали среће у животу, сада се виде као злочинци синови из најбољих породица, који то постају, наводно, из унутрашњих радости за сензацијом злочина. Је ли то збиља само сензација, забрањено, невероватно, нечувено, што чини да ови младићи тако ниско падају? Ако се такви случајеви анализирају, виде се дубљи мотиви. То су често „изроди“ у породици, који постају злочинци из мржње према родитељима и браћин и сестрама, да би се породици осветили тиме што ће се име обесчастити. А у многим ћете случајевима наићи на братску болест. Видећете тада да изгубље-

на овца има противиграча, оног који је успео, који је сву родитељску љубав себи привукао.

Већ сам у ранијим писмима обратио пажњу на то да ванбрачна деца најлакше доспеју на злочиначки пут, да су уопште сва деца која су лишена љубави у онајности да омрзну друштво и државу. Разуме се да то не искључује да и деца окружена љубављу не постану јединке незгодне за друштво. Она тада не осећају да нису у праву, немају осећање заједнице, осећају се занемаренима и изгнанима, да их је судбина оштетила. Међу овим младим злочинцима има многих који су управо од куће болесни, преосетљиви, себични, осветољубиви, без осећања за право других. Ово је стање раније означаavano као „moral insanity“ (морално слепило, немање осећања за морал). Али што дубље залазимо у психолошка сазнања, тим више се ограничава круг урођених „moral insanity“. Једна позната изрека гласи: „Злочинац је злочин државе.“ У многим случајевима би могло гласити: „Злочинац је злочин породице.“ Колико младих злочинаца постану то тек средином у којој су! У сваком човеку дремају клице за племенитог човека и за злочинца. Случај и средина одлучују о будућности.

Сјајни резултати који се сада у многим земљама постижу накнадним васпитавањем младих преступника доказују нам да сви људи пате од оскудице љубави, уображене или праве, и да се љубављу и стрпљењем могу начинити корисним друштвеним члановима, само ако се са њима поступа како треба и ако се исправи њихов погрешан став према свету.

На овој области је крчила стазе племенита *Алесандрина Равица*, која се бавила младим лоповима и знала их лечити љубављу и стрпљењем.* Она је једног дана прочитала у новинама једну на изглед неупадљиву белешку, која јој је узбудила душу и показала пут њеног деловања. Један се четрнаестогодишњи дечак обесио у тамници. Нађено је само неколико речи које је

* Њена мала књижица „I Miei Ladrunculi“, Mailand, Verlag Cosperata Editrice Libreria, најтоплије се препоручује свим читаоцима

написао пред смрт. Али ове су речи биле дирљиве:
 „Убијам се јер сам невин и чистан.“

Ове су речи нашле одјека у души племените жене и покренуле је на делање.

Са неуморним стрпљењем борила се она за љубав залуталих дечака, давала је из пуног срца љубав и разумевање, будила је све добре духове и од малих злочинаца постајали су радни, поштени грађани.

Зашто се постаје злочинац? То је питање на које је покушао да одговори један од највећих песника свих времена, *Достојевски*, у својим „Записима из мртвог дома“ и у „Злочину и казни.“ Он је и у најокорелијем злочинцу налазио клицу добра и видео људско у нељудском. Можда Вам смем обратити пажњу на дирљиву исповест *Оскара Вајлда* у „*De profundis*“.

Ко се не осећа дозвољно вољен и признат, тај почне према друштву осећати пркос и мржњу!

Сад да се вратимо Вашим бригама и невољама. Ви сте ми у највећем узбуђењу писали да сте свога сина, понос свој, ухватили у крађи. Украо је новац из Ваше торбице. У његовој сте соби нашли збирку женских рукавица, које је свакако покрао. Ви свакако наслућујете тајну везу између ових крађа и његовог пубертета и желите савет и помоћ.

Од целе те ствари немојте правити ништа крупно. Пошљите ми свога сина. Крајње је време. Његов је сексуалитет скренуо с правог пута и мора бити враћен у природан ток. Док ја не будем говорио са њим само толико хоћу да Вам кажем колико Вам смем саопштити. Од унутрашњег живота Вашег сина остајаће отсад много шта најдубља тајна за Вас. Са тим се морате помирити. Толико ћу Вам одати да се иза тога вероватно крије братска болест. Друго је питање: треба ли дечка дати изван куће? Како делује на децу удаљавање из породичног круга?

Стрпљења, драга пријатељице. О свему ћемо мирно разговарати. За време пубертета младеж пролази кроз своје буре и депресије. Кува се и кључа и рађа се нов човек. Ми ћемо све учинити за то да овај човек постаје племенит човек. Данашња омладина стоји у знаку

„натчовека.“ То је заводљива крилатица, која наводи човека да себи присвоји права која вређају права других људи. Племенит човек учи да се савлађује и из овог савлађивања црпи осећање, своје личности. Он савлађује аутистичко мишљење и осећање и постаје алтруистичан, упознаје осећање за заједницу као највиши степен људског развитка. Најпре се прилагођава породици. Пође ли му то за руком, може се привити друштву. Породица је школа добра и зла.

Зашто Ваш син не би могао да савлада своју „братску болест“ ако увиди неред у својој души? Верујте ми, ради се само о прелазном стању. Пред њим стоји мост и потребна је само једна рука да га преведе у земљу спасења.

Са срдчним поздравом

Ваш одани д-р В. Шт.

V

Драга пријатељице,

Најпре бих хтео да Вас умирим за душевно стање Вашег сина. Он је код своје тетке сјајно смештен и не пати због расанка од куће. Напротив! Нов град му даје многобројне побуде, које он искоришћава. Срећан је да се може слободно и несметано изражавати о свему што је досада страшљиво скривао.

Ваша страховања да ће он тешко поднети расанак од куће на срећу је неосновано. Ви сте ми указали на пример Ваше пријатељице чија је кћи ради васпитања дата у један пансион који је у другој земљи, да би се детету олакшало учење туђег језика. Кћи је дошла кући и показала такву мржњу према мајци да је живот у кући постао неподношљив. Желели бисте сад знати шта треба мајка да ради. Да опет да кћер из куће? Или да покуша љубављу и увиђавношћу да савлада необјашњиву мржњу?

Морате знати да има деце која не могу поднети ни опростити удаљење из родитељске куће, па ма како се

добро тиме мислило. Шта користи сва логика против афекта разочарања онеме који себи стално понавља: „Кад би они тебе збиља волели, не би могли поднети растанак!“ Таква деца трагају за побудама које су довеле до овог њима неподношљивог раздвојења, и налазе их свакојакe, само не праве. Требало је да буду кажњени; били су на терету родитељима; мајка би хтела да се несметано забавља; не би хтела да има сведока у кући за забрањене поступке. Та деца испредају роман у коме родитељи играју ружну улогу и најзад готово верују у тај роман тако чврсто као да је права стварност. То су размажена деца, која се болесно прибијају уз родитеље, браћу и сестре, и уз кућу, којима се све што је страно јавља као нешто непријатно, који се само у родитељској кући осећају сигурнима.

Ја сам тако једном лечио једну ћудљиву, будаласту бечку девојчицу, чија је нервозна мати, да би имала мира, послушала савет једног лекара и своју кћер, коју је било тешко васпитавати, дала за три године у пансионат, у Дрезди. Ма да ми је кћи морала признати да јој је ово време било врло пријатно, да је склопила многобројна пријатељства, много научила — мајци није могла више никако опростити ово удаљавање. По повратку из пансионата било је врло непријатних сцена. Мати је патила од присилне идеје да ујутру мора „мислити своје непријатне мисли“ и хтела је пре подне да јој нико не смета. Било је тако наређено у кући и требало је то строго извршивати: мајка се до ручка не сме узнемиравати! Елза, јогунаста кћи, знала је већ да изигра ову наредбу. Час је хтела знати где су кључеви, час које одело треба да обуче, час да ли треба да изађе. Је ли, пак, једном била код мајке, лом би настајао. Навалила би на њу бујицом прекора: друге девојке имају разне прилике да проживе, њена мајка се не брине за њену будућност, весела је кад је оставе на миру и т. д. Она би са тим дотле терала док се, најпре стрпљива, мајка не би узбудила. Опоре би речн летеле на све стране док не би, најзад, мајка грунула у плач. Елза би тада постигла циљ и излазила задовољна из собе.

Љубав ове кћери према мајци била је патолошка. Рођена у несрећном браку, у првом детињству безмерно размажена, Елза је рано постала сањалица, која испреда најдуже романе. Ови су се романи данима настављали и спојили се са инфантилном сексуалношћу, у којој је задржавање урина најзад довело до најјачег осећаја задовољства. Ако је морала ићи у коју посету, замисљала је као посету љубавнику. У тренутку кад је звонила јавио би се у њој осећај задовољства и неодољива потреба да мокри.

Како се је Елза понашала у свакодневном животу? Њена мајка, коју сам такође ја лечио, била је готова да се заклиње свим светим да је њена кћи најневинији створ на свету. Она се чак бојала да ће зла анализа „покварити“ чисто дете... Понашање њене кћери изгледало је да потерђује ово схватање. Елза, тада већ од осамнаест година, била је хладна и одбојна према свима доказима симпатије од стране мушкараца. Играње је нерado учила, и избегавала је све прилике које иначе врло радо траже девојке здраве и које воле живот. Али како је изгледао Елзин унутрашњи живот? Загонетно је како је дошла до најчудноватијих знања о полном животу.

Запамтите да претерани страх и стидљивост наводе на закључак да ова деца имају нешто да сакрију и да сузбијају потајне жеље. Стварна невиност и болесна стидљивост две су различите ствари — тако различите као што су различити мирис правог цвећа од мириса вештачког.

Загледа ли се каткад у поједине душе целе једне породице, долази се до жалосног сазнања да ни ови најближи не познају једни друге, да нико не зна, или да само слуте, шта се одиграва у души другог. Свак носи своје тајне скривене у дубини својих груди и страшно се труди да други не примети са каквим се мрачним силама он мора да бори.

Сваки човек остаје своме ближњем неразрешљива загонетка.

Колико пута су ми мајке и очеви гордо наглашавали: Наша деца немају за нас тајне. Може да буде.

Али — дође дан кад тајна почиње. И чак се не може родитељима учинити прекор да се нису трудили да задобију дечије поверење.

Сексуалитет иде својим путем. Од друштва створени морал захтева своје жртве. Тајанственост, која је од природног тока ствари начинила грех, води у грех против природе. Фројдова школа увела је појам душевних снова (душевних рана).

Најтежи су они снови који се обављају у име лажног морала и погрешно схваћене религије! Најопаснији и најтежи грехови су грехови против светог духа природе. Сигурно да знате красну песму природног Петра Розегера, који је од кројачког шегрта доспео да буде славан песник: „Смем ли воleti цурицу“? Младич иде од једног ауторитета другом, и сви му дају негативне одговоре, док се не окрене драгоме Богу. „Заиста — каже овај, и насмејао се — девојчице сам ја због младича створио.“

Ах, кад би увек само тако просто било како то себи драги Розегер претставља. — Љубав има своје путеве и странпутице, своје темеље и своје поноре. Она често иде најзаплетенијим путевима, који воде и у небо и у пакао. Срећан је човек који је избегао странпутицама и тајним путевима сексуалитета, јер је благовремено упознао њену светињу и није кроз лажне вредности постао сам пред собом глумац! Срећан је човек који је упознао благослов праве љубави, који прву чашу није из уличне баре попио.

И у уличној бари се сунце огледа. Овако сам ја много заобилазио, али то је било потребно да бих се вратио на Вашег сина. Он ми је допустио да Вам све кажем. Он пати од болести коју сам ја исцрпно описао, од „фетишизма.“ Он сад само рукавице воли, што треба да Вам објасни његову чудну збирку. Како је дошао до тога? Нашао је једном Вашу намирисану рукавицу и опијао се њеним мирисом. Задржао је, да би је поново могао мирисати. Било му је то необјашњиво, тајанствено, а ипак дивно. Рукавица му је постала символ жене, жене, коју је он тако високо стављао да му се ни једна нечиста мисао није смела приближити. То

је била његова прва крађа и отада је код њега наступио болестан нагон да краде рукавице и прави збирку различитих рукавица, појава коју сам ја назвао „харемским куалтом“ фетишиста.

Како сам то у своме делу показао, ова болест значи бекство од полног живота и претставља неку врсту религије. Ваш ми је син такође признао да је издржао дужи религиозни период и да се борио против жеље да постане свештеник. Он има јасно изражену тежњу за кајањем, која потиче од још из детињства постале свести о кривици. Супарништво између браће и сестара и њега јако је изражено, био је свестан свога непријатељског расположења и настојао је стално да га победи.

Пошто је он тако рано дошао лекару за душевне болести, сви су изгледи да ће од зла бити ослобођен. Јер, наше је жалосно искуство да већина људи доцкан дође на лечење, кад је систем већ изграђен и учвршћен.

Много сте већ слушали о осећању ниже вредности. И Ваш син пати од тога. Али је јасно да је ово осећање потекло од свести о кривици и да му је извор у полном нагону. Етичко ја Вашег сина јако је развијено и бори се против свих побуда које му се чине ружним. Он сам пред собом излази рђав, али је већ за кратко време научио да пати пре од превелике моралности него од рђавства. Он ће оздравити сасвим и причинити Вам још врло много радости.

Сигурно ће Вас зачудити да је Ваш син прошао независно од Вашег утицаја кроз једну тешку религиозну кризу. Та је криза отпочела већ у једанаестој години, дакле пре почетка пубертета, а врхунац је достигла о конфирмацији. Али су се потом јавиле прве сумње, он се окренуо слободним мислицима, при чему се унутрашња религиозност претворила у фетишизам. У овом је погледу био опасан утицај Вашег биготног, пре него побожног, ујака. Он је хтео да већ изветрелим од употребе речима доведе дечка к правој вери, а успео је противно. Упућујем овде на изврсне речи Едуарда Шпрангера:¹⁾

¹⁾ Psychologie des Jugendalters, 30—30. Taus. — Quelle u. Meyer, Leipzig.

„Велики нас број доказа учи да многи конфирманди очекују своје освећење са највећом напетošћу. Скроз и скроз су религиозно узбуђени. Свакако, тај тренутак бива чак одлучујућом кризом. — У најоштријој противности са таквом једном околношћу стоји, природно, ако су у околини само у оптицају „религиозне речи које пале“, т. ј. само већ отрцане крилатице теолошког школског језика и спољни церемонијал којим се намирује са божанским стварима. Непрестано се срећемо са признањима младих људи да их је управо ово површно опхођење са најозбиљнијим стварима одбило, или чак и на погрешан пут одвело. Ако се „свето тројство и стварање света, опраштање и измирење, провиђење и Христова смрт за нас клепећу само, као воденични точак, онда више нико не може из њих да чује велике громогласне речи вечности. Ако се драги Бог, (како већ В. Salzmanн критикује), и преко главе умотан изговори у једном даху, или се, као кипећи прашак, прописује за извесне прилике, пада његово величанство у срцима која примају. Психолошка чињеница да је и најдубљи символ могао, у току безобзирне употребе столећима, постепено да буде лишен смисла, требало је да да повод црквама да с времена на време прелију старо вино у нове мешине, или бар да се дозволи разлика између друкчијег називања и друкчијег тумачења. Лично присвајање се прилично често разбија о то, што нађе и сувише тамно благо.“

Видите, дакле, драга пријатељице, каква се злоупотреба врши са речју „грех.“ Ипак се било до гуше пошло нашем Готфриду Келеру кад је у свом „Зеленом Хајнриху“ о „грешности“ ово признао: „Имађаше сувише занатлиску позлату, непријатан технички мирис као у творници туткала или од укисељене, покварене, ткачке каше некога ткача платна.“

Утицај Вашег биготног ујака, који је извесно у својој наивности у ствари врло добро мислио, учинио је да је Ваш син водио тешку обрбу за своју „невиност.“ Узалуд је тражио помоћ код Бога, клонуо је у свом веровању и онда је створио себи један систем,

у коме је могао споља грешника да изиграва, а у својој нутрини побожнога.

Требало би да родитељи и учитељи имају дубље психолошко разумевање за тешке борбе поверене им деце. Ја разумем да је положај врло тежак. Шта да се саветује шеснаестогодишњем дечку у коме је пробуђена пожуда, тело гони на остварење жеље, — који је још пола дете а ипак већ пола човек? Помислите ли на опасности од заразе, на понижавајући излаз у проституцији, признајете ми да родитељи стоје пред неразрешивом загонетком.

Може се о сексуалном проблему колико се хоће слободноумно мислити, ипак се мора признати да први доживљај ископа дубоку бразду у младеначкој души. А како је малом броју дато да овај први доживљај те врсте доживе у лепоти, обасјани снагом свете љубави!

Флобер у својој младићкој новели „Новембар“ описује свој први доживљај код једне девојчуре као бајно леп сан. Према овом признању стоје хиљаде других који нису могли никад прећи преко овог првог понижења. Како показују доцнија Флоберова дела, изгледа да је он тешко патио под конфликтом. — „La tentation de St. Antoine“ и „Education sentimentale“ говоре за то, да се је песник „Госпође Бовари“ до душевне равнотеже пробио уз најтежу душевну борбу.

У неким крајевима је обичај да се деца врло рано жене. У Русији је код побожних јевреја јако раширен дечји брак. Ја сам имао једног Индијца за ученика, ожењеног са осамнаест година, који ми је причао да су његови другови још раније ступали у свето брачно стање. Чак је овај младеначки брак „compagnonage-mariage“ у употреби у Америци. Жене се дечаци једва изашли из пубертета, да би се доцније можда развели. У Америци сам видео многе младе студенте ожењене студенткињама, који су ми отворено признавали да су везу склопили са „уговором о слободи“ да се разиђу у случају да се једном не буду волели.

Ја брак сматрам и сузише озбиљним односом да би се смео злоупотребити као „пролазна станица за младихство.“ Како сам у ранијим писмима изложио,

природа се помаже у сваком случају ако јој се не меша у њене ствари. На овом месту хтео бих само да обратим пажњу да се природа свети ако се против ње ради. Дечаџи, а и девојке, долазе до свакојаким других начина задовољавања. Дође ли ово до ушију учитељу, настаје мучно саслушавање и морално мучење, које и по неког ваљаног ученика избаци из колосека. Он бива изгнан из кола „невиних.“ Требало би га дати коме аналитичару да га отвореним разговором излечи.

Нарочито у пансионатима и учитељским домовима долази, упркос пажње надзорних особа, до правих оргија и свакаких болесних задовољавања, која се даду објаснити дејством психологије маса. Имам код себе признања енглеских дечака који су приређивали свакојаке тучњаве са разголићавањем. Из једног немачког завода леже слична признања у облику књиге.

Видите, дакле, да и удаљавање из куће и стављање у какав завод има својих опасности. Једина заштита младежи лежи у благовременом буђењу високих идеала, у отстрањивању сувишка снаге у спорту, у светлом примеру родитеља, у васпитавању љубављу за љубав.

Наћи у свему средњу меру, то је велика тајна животне уметности.

Са задовољством Вам могу саопштити да Ваш син сада страсно воли музику, да га свечани звуци Бетенове музике преносе у лепши свет, да чита само најбоље књиге и да се у свим областима јавља његов стваралачки нагон.

У овим се годинама код младића јавља сан о „великој историјској улози.“ И Ваш син сања о великим успесима и види себе као овенчаног песника на Олимпу, крај највећих са венцем славе у друштву? Ја сам му мало потсекао крила, како му се лет у висину не би свршио катастрофално! Не да сам га обесхрабрио. Напротив! Само сам морао потврдити, што Ви већ знате, да он има много дара и да је способан да буде изнад просечног. Али поред талента постоји и нешто друго: марљивост и да је човек довољан сам себи. Рад мора да постоји сам ради себе и из љубави за ства-

рањем. Вечити осврт за аплаузом гомиле разара стваралачку и животну радост.

Младост је увек склона да прецењује своја прва дела. Одбијање неке песме од стране кога уредништва, критика музичког комада од неког позваног за то може довести до очајања с неверице у самог себе и до напуштања стварања. Ја познајем једног обдареног младог човека који је већ са дванаест година умео писати фуге, а који је са петнаест напустио музичке студије што му отац није довољно хвалио један од састава. Овде је погрешка на обадве стране.

Ипак, ко може да нађе праву реч у право време? Ко би се могао похвалити да није начинио ни једну погрешку? Ми често тапкамо по мраку и много шта сматрамо погрешним, што се доцније покаже као исправно. У сваком случају треба да имамо пред очима да младост чезне за похвалама и укор подноси само ако се у њему јако осећа глас љубави.

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VI

Драга пријатељице,

Хоћете да знате шта ја мислим о „Омладинској заштити“, „Планинцима“ и сличним омладинским удружењима. Ја сам радосно поздравио бојажљиве почетке овог покрета и са великим сам интересом пратио велики им напредак. Младост припада младости. Управо у доба пубертета може се код дечака и девојчице створити склоност ка издвајању, они се плашљиво повлаче од сваког друштва и повлаче се у сањалачки унутрашњи живот. Даљи развој и изградња ове склоности ка издвајању прави од њих особењаке и чудаке.

Један од главних задатака васпитања јест неговане осећања за заједницу, развијање социјалног смисла, прилагођавања јединке заједници. Образовање поменутих група стоје у служби друштвене мисли. У њима и

кроз њих биће које расте учи оно што је најважније: да буде човек међу људима.

Он добија један идеал, може да се загреје ватром одушевљења, упознаје природне лепоте, радост у путовању, и самозадовољство од доброг дела. Он се образује на примеру свога вође, тражи пријатеље и идеале изван породице а да се не отуђи од ње.

У почетку споменута тежња за издвајањем прави од деце „робове породице.“ Она више никада не изађу из уског породичног круга. Омладинско удружење је посредник за прелаз ка новом животу, оно спрема најважнији процес младичког: *његово одвајање од породице.*

Развој би се тада извео у линији: „породица — удружење — држава — човечанство“, из уског круга до у широки светски ток.

Први пријатељ је већ почетак одвајања од породице. У групама се налазе и групе пријатеља. Себично осећање се преображава у социјално „осећање заједнице.“

Стварно, одвратна су ми сва удружења која воде политички и национални мотиви. На жалост, све су странке научиле да морају придобити младеж за себе. За мене је неподношљиво да видим децу у групама како кроз лепу природу иду са заставама као комунисте или социалисте, као немачке или чешке националисте, као ционисте или хитлеровци.

Жалостан изглед за будућност човечанства кад се већ у школама проповеда мржња против наследног непријатеља! Кад ће једном нестати семена мржње а богато процветати сетва љубави? Када ће доћи дан да човечанство научи да свога непријатеља носи у својим грудима и да се мора развијати на више, ка племенитом човеку будућности!

Срећом има таквих удружења која су испуњена најплеменитијим идеалима. Њихови чланови треба сваког дана да учине по једно добро дело, да помажу једни другима, и да се уче љубави према ближњем, коју је такође врло тешко научити. Може ли, можда, ова љубав да оде предалеко? Може ли да се изопачи? Ви сте,

драга пријатељице, указали на таква удружења и изразили бојазан да се таквим удружењима могу развити хомосексуалне тежње. Разне књижице, књиге писаца хомосексуално ориентираних (Блиер, Хиршфелд, и т. д.) процеси који су изазвали узбуђење, код Вас су изазвали страх.

Ове се опасности не даду избећи. Заводник често вреба управо онде где се рачуна да је дете најсигурније. А управо у тим удружењима је опасност најмања, јер их воде идеални људи. Селите се шта сам Вам писао већ у пређашњим писмима? Страх је чинилац који треба да буде искључен из васпитавања. Страх мути бистар поглед и често води неразумним поступцима, којима се постигне управо оно што се хтело избећи.

Смем ли Вам саопштити неколико примера из мога искуства? Једна бојажљива мајка отстранила је свога сина од сваког женског друштва. Са осамнаест година пошље га на једно путовање. Његов пратилац био је један осам година старији рођак, један озбиљан, вредан млад човек, који је мајци обећао да ће дечка сачувати од сваког завођења. А шта је учинила судбина? Сам рођак је постао заводник и љубазник младих, који још и данас пати од последица свог односа. Да је младић имао прилике да општи са девојкама био би можда заљубљен у коју девојку свим заносом неискуснога, ова би га љубав штитила и сачувала од завођења.

Један други пример. Средина: побожна кућа једног фанатичког презбитеријанца у Америци. Младић је васпитан свом строгишћу коју захтевају прописи пуританског морала. У Америци постоји једна на велико заснована организација свих беронсповести, која окупује младеж у гомиле и осигурава им за време универзитетских студија велике користи и пријатности заједничког живота. Секретар једног од ових удружења био је младићев заводник.

Једна забринута мајка даје сина у један пансион у коме су само три дечка из богатих породица, и сви треба да буду индивидуално васпитавани. Управник је један познати побожан човек. Дечаци спавају у једној

соби, остављени сами себи. Један од дечака умео је да од друге двојице начини два безволна роба. Јачи је него они и ту своју јачину искоришћава на рафинирано суров начин. Они га се боје. Његове их претње задржавају да не испричају управитељу штогод о гадостима на које их наводи. А он их обојицу злоупотребава и приморава на различите чинове који су им у души одвратни. Један дечак издржи ову периоду, заврши студије, жени се и постане срећан отац. Али други пропада услед овог доживљаја. Његова је душа нежније удешена, он је размажено јединче. Све сексуално му је постало нешто што је одвратно, хоће да се закалуђери, бежи у неприродну побожност и аскезу. Најзад хоће да се спасава браком. Мисао на физичку страну брака улива му одвратност и он предлаже вереници „бели брак“, њих двоје треба да живе као брат и сестра. Вереница на то радосно пристаје. И она је васпитана у страху и одвратности од секса. После три године долазе ми два скрхана створења, која су се изгубила у странпутицама љубавног живота и моле ме за помоћ. Био је потребан тежак рад па да се врате на природан пут.

Видите из овога, из произвољно узетих примера мога богатог искуства, да се деца не могу сачувати од животних опасности. Само благовремено разјашњење и пуна искреност између родитеља и деце пружају довољну заштиту у судбоносним животним питањима. Ви такође видите да строго одвајање полова ништа не користи, него и да садржи много опасности. Ја сам напротив за то да буде и мешовитих удружења, да дечаци и младићи треба да имају прилике да често буду у друштву са девојчицама и девојкама. У породицама богатим децом ово дружење полова постоји само по себи. Сестра има пријатељице, брат другове који долазе у кућу; везе се склапају саме од себе. Отуда су јединчад у много већој опасности; као и такве породице у којима су само дечаци или само девојчице. Ту се мати мора постарати за дружење са другим полом.

Сад долазим на једно наоко споредно питање, које сте ми већ једном поставили и на које је већ давно

требало исцрпно да Вам одговорим. Смете ли слати сина у коју школу играња, о којима Вам је причано много непријатних ствари?

Потпуно сам за то да сва деца треба да уче играње. Игра је данас друштвена нужност; она је то увек била, али никад не тако изрично као данас, када је човечанство обузето заразом играња, од које се никад не може ослободити.

Хтео бих најпре да Вам причам о младићима који нису никад учили играње. (Код девојчица је то ређа појава, оне то уче саме од себе). Већина то жале. Имам признања многих људи који јако пате од тога што су у младости морали пропустити да уче играње. Једни су увек били бојажљиви и повлачили су се од сваког додира са женским полом; други су имали осећање ниже вредности, сматрали се неотесаним и невештим, бојали су се да ће бити исмејани, одгађали су играње док није било доцкан; трећи су били горди, гледали су са презиrom на другове који играју, налазили су да је испод њиховог достојанства окрестати се и вртети под звуцима музике. Али су доцније дошли часови кад су се покајали што нису учили играње. Како непријатна улога за вереника или за онога који воли, да гледа како му вољено створење игра са другом, да је зна у његовим рукама, изложеноу његовим присним додирима, и да осећа да „она“ ову игру осећа као уживање, које би врло радо са њиме делила. Сви они мужеви који воде своје жене на играње а да не могу и сами у томе учествовати, у ствари играју смешну улогу. Да ли то они хоће да признаду или не — у ствари је да сви они пате од мање или више љубоморе. Треба ли сад да почну играти? Усред ове загаламеле младежи? Треба ли да узимају појединачне часове, да накнаде што су пропустили? Никад они неће достићи ону окретност и лакоћу која се стиче само у младости. Што није научио Јовица, то Јован не научи више. Али Јован то ипак покушава. На часовима играња стари људи нису више изузетак.

Игра одраслим људима даје извесну окретност, отменост у кретању, која се изражава и у свакодневном

животу. Игра је и задовољство, она спада у драгоцену ситна задовољства у животу, која ако се умерено уживају повећавају животну снагу, али, заиста, ако се претера у њима, могу постати порок.

Зашто одрицати да игра садржи еротична задовољства, да је један од многобројних вентила кроз које се тражи прекомерна полна напетост? Одговорићете да се у игри распаљује чулност. Кад погледам на искуство своје младости морам Вам одговорити да у игри постоји само чиста радост, коју сам увек осећао.

Свакако, игра је изменила свој карактер. Валцер, полка, кадрил, били су безазлено обожавање ритма у савременом друштву са црначким играма које су сад свуда на дневном реду. Модерне игре, пореклом из примитивних народа, подвлаче оно што је еротично. Примедба кнегиње Метерних, кад је први пут видела једну од неукусних модерних игара: „У моје време се то радило у постељи!“ има извесно оправдање. Али свуда има претеривања, свуда се може ућућати еротика, и један тако велики геније као што је Толстој хтео је чак и музику да изагна из живота културног човека, јер му се она чинила злом сводиљом између човека и жене. Свако време ствара саби одушке — већ према својој нужности.

Модерна игра је социјални проблем од највећег значаја. То је освета Ероса, скинутог са части и обесвећеног, над човечанством које јагми за нивцем, које је грчке богове скинуло с престола и секс обележило као грех. Он завитлава људе једне на друге, руши границе које су створили имање и рођење. Још пре неколико година морало се дами бити претстављен ако би се хтела молити за игру. Данас се може непознат усудити да позове на игру непознату, а да се не мора плашити да ће бити одбијен. Две личностне стране једна другој! И већ се тела припијају једно уз друго, већ се њишу, гоњена неодољивом силом четвртине такта, циком инструмената, маљницама добоша, ђаволском буком цазбанда; скок у прошлост човечанства, често исмевање свега што под музиком разумемо.

Али нам не помаже ништа! Можемо ми налазити да је музика ужасна, уши бисмо да запушимо од ње, ипак морамо слушати, и најзад се навикавамо на њу, чак нам се прохте да и ми скачемо у лудом вртлогу који је захватио човечанство.

Ипак и ту има разлике, и има игре и игре. Најбоље је ако познате породице уреди поподневне или вечерње играчке, где ће се омладина увести у технику играња а да не научи сирову страну игре, која тражи додир не ради игре већ ради тајног уживања које одагле произлази.

Има одличних школа играња, којима мирне душе можемо поверити своју децу. А ипак има да се каже још једна реч о „такозваним“ школама играња, које сад ничу као печурке. Оне су увек биле за извесне друштвене слојеве средство за упознавање, да се ту нађу и да олакшају себи избор сексуалног партнера. Смешно је увек говорити о старом добром времену. Али прилике су се промениле. Младеж све необузданије тражи право на полно изживљавање. Младийки дон Жуан и једва одрасле девојчице из добрих породица, које имају темперамент и искуство једне Месалине — нису више изузеци.

Постоји опасност да омладина изгуби свој идеал, идеал праве љубави (која душевно и телесно спаја у једну јединствену целину) и да се изгуби у чулном. А идеали су за човека неопходни, ако се неће да до животиње спусти. Људи губе идеале младости већином кад одрасту. Жалостан знак за наш материалистички свет, у коме се рачуна за срамоту имати идеал, заносити се и моћи се одушевити за узвишено и племенито!

Ви сте у срца своје деце зарана усадили идеале, Ви сте своју децу учили да трeba да се развијају у племените људе. Ваша деца неће патити од *страха од идеала*, од те сад тако раширене болести, коју сам ја у својим научним делима исцрпно описао. Међу том децом коцкарима, пијаницама, похотљивцима, читава једна група која сузбија своје моралне нагоне и стиди се идеала. Они се понашају као да уопште немају идеала, изигравају покзарене, грешнике, аморалине, надљу-

де, али се унутрашњи глас буни против таквог начина живота, и последице су растројени људи, који, најзад, неспособни за живот и сити живота, морају ићи лекару за душевне болести, ако не желе да пропадну у блату.

Рђава лектира, штетан утицај лакомислених другова и пркосно осећање према родитељима могу да на овај пут доведу младиће и девојке. Једина одбрана је, још у младости стварање етичких и идеалистичких тежња. Тиме не мислим на притворну пристојност и моралне проповеди него на неговање лепог и племенитог детињства, на утицајан пример родитеља, на образовање свих духовних вредности.

Ви знате, драга пријатељице, да сам ја пријатељ и одушевљени заговарач спорта. Ипак, чини ми се као да савремена омладина сувише претерује. Какве се све злоупотребе чине са спортом, кад се ради о рекордима! А има и сурових облика у којима се јавља спорт, који се по сваку цену морају избећи. Сам по себи вредан фудбалерски спорт води често до сцена са тучом, о боксу да и не говорим, на који гледам као на атавистички назадак у периоду песницања. Један једини пут сам присуствовао боксовању и заклео сам се да га више никад не гледам.

Прецењивање сирове снаге обележје је модерног времена. Кад је један победоносни црнац боксер улазио у Чикаго, дочекала га је гомила људи од 30.000, укзане су му почасте какве су раније приређиване победоносним војсковођама. Ако ли, пак, дођу велики песници или краљеви науке, на станици су само новинари, да интервјуишу човека, а маса се не интересује ама ништа за славног човека. *Ајнштајн* и *Фројда* није чекала гомила кад су дошли у Америку... То говори за читаве књиге.

У Бечу је био једно време једна од најомиљенијих личности најјачи човек (звао се Брајтбарт), пунио је куће, сви су о њему говорили. У исто време је један славан немачки песник држао предавања пред празним клупама.

Прецењивање телесног а потцењивање духовног, то су чињенице из модерног живота, које пријатеља човечанства наводе на размишљање. Већ има породица у којима се само о спорту говори, где ни један човек не чита ни једну озбиљну књигу, ни један члан не посећује ни једну уметничку изложбу или музеј, или да се музиком занима. Дневни листови помажу ову појаву. Књижевна рубрика се често појави само једанпут недељно, док се о спорту свакодневно пише у више стубаца.

Тако се дешава да се ка уметности окрећу и постају идеалисте само они који су искључени од спорта: грбави, криви, са телесним недостацима, слаби. У уметности преовлађује болесно над здравим.

Сигуран сам да ћете се старати за то да и душа има своје право као и тело. Лепе вечери музике и читања, које сте узели у својој кући, на којима деца често поделе улоге и сви учествују, много их радују и оживљавају. Учешће Ваше и Вашег мужа у спорту, у коме Ви видно претстављате племенити тенис и клизање, Ваши заједнички излети у природу, при којима је мање до тога да се испне на неки тежак врх него да се изналазе природне лепоте и телу да потребно кретање, јамче ми да Ваша деца неће подлећи култу сирове снаге и тркама за рекордима.

Раније сам поменуо „мање вредне“, који због болести или телесних недостатака не могу да учествују у многим младеначким задовољствима. Овим би несрећницима требало посветити опширан разговор.

Они су искључени од невицих радости игре, у већини врста спорта; ако, пак, учествују, то имају да савладају у себи осећање мање вредности. Они су незадовољни својом судбином и потребно им је васпитање брижљиво, пуно љубави, да би се снашли у животу са својим недостатком. Ова су деца већ рано упућена на духовни живот. Она постају шахисте, музичари, мислиоци, песници, они беже у духовни свет и недостатак спољне лепоте накнађују изградњом унутрашње.

Погрешно би било претераним мажењем направити их „маминим мазама“ и одвојити их од света. Њима

је потребна љубав, али само разумна љубав околине а не топлота стаклене баште и мајмунска љубав, која их претвара у вечиту децу којима се спољни свет јавља као непријатељски и туђ.

Већ сам у ранијим писмима споменуо да таква деца често имају да пате од другарских исмевања. Идеалистичко васпитање омладине неће дозволити такву, несмислену суровост. Дабоме да се не сме заборавити да управо у ово доба, за време и после пубертета, наступају и после грешке, међу њима и суровост и воља за патњом (садизам и масохизам). У сваком се разреду могу лако разазнати оба типа. Садиста тражи са рафинираном свирепашћу своју жртву. Он међу својим друговима налази најслабијег и са најмање воље, угњетава га, влада њиме, присиљава га на различите радње, постаје страшило његове младости. С друге се стране већ виде дечаци који налазе задовољство у патњи и потчињавању. Дешава се да се при истраживању кривца јављају невини и узимају на себе кривицу из радости „да буду невино кажњени.“ (Благо онима који пате правде ради, јер је њихово царство небесно!) Родитељи и учитељи морају знати ове чињенице. Морају покушати да спрече да дечко без воље дође под власт јачега. Пуна искреност између деце и родитеља никад неће допустити да дође такав један однос потчињености, који може ићи тако далеко да јачи слабијега води до у злочин.

Сетите се само страховитих процеса из последњих година и признајете да се „буђење пролећа“ у наше деце по каткад врши у одвратним облицима. Дечко почиње рано да пуши и пије и да подражава навикама старијих. И ми смо као гимназисти имали своје тајне састанке на којима смо попили коју чашу пива и одушевљено певали лепе студентске песме. Али смо имали протутежу у једном песничком удружењу, које смо, природно, назвали „Тевтонац.“ Састајали смо се сваке недеље и читали своје песме и новеле, установили смо расписивање награде, при чему су судије били наставници. У нашем разреду је било такво једно снажно осећање заједнице да је било немогуће насиле над-

појединцем. Наш идеалистички дух верно нас је пратио кроз живот, наш нараштај је дао много талената. Са радошћу се сећам овог времена које ми је ретко кад било загорчано педантским цепидлакама од наставника, којима је сува школска мудрост била важнија од живог живота. Али ми смо уопште имали среће и волели смо наше добре учитеље, док смо, међутим, рђаве тако подмукло умели мучити да су нас убрзо напустили. И никад није било могуће, ма да нас је било преко четрдесет, сазнати кога кривца. Стајали смо сви за једнога, и један за све.

Овај заједнички дух најбољња је школа за живот. Колико је било различитих раса и народности међу нама! Али је све сједињавала пријатељска веза, и ниједан од нас није постао подбачак ни борац против других људи. Ми смо у оквиру своје нације светски грађани, ко мање, ко више.

То је Ваш лепи задатак! Васпитајте свог сина за човекољубље; одагнајте из његове душе све што је у вези са мржњом, направите од њега светског грађанина у најлепшем смислу те речи. Тиме стављате камен темељац у храм будуће палате мира, која ће једном, као знак вечитог светског мира, лежати на неком гордом врхунцу.

Овај развој је моја вера, коју не дам да ми отму, упркос свих мутних појава које нам безутешна садашњица пружа.

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VII

Драга пријатељице,

Од неког времена примећавате да се код Вашег сина показује склоност да Вашем мужу противречи у политичким питањима, што, разуме се, у хармонију Вашег дома, који воли мир, уноси несклад који се тешко да уклонити. Указујете ми на случај који се десно у при-

јатељској кући Вашег домаћег лекара, а који ми је саопштен и са друге стране. Отац, о коме се ту ради, један уверен и борбен социалдемократ, нађе свог старијег, двадесетједногодишњег сина, уплетеног у комунистички покрет као агитатора. Упркос очевим опоменама син хоће да напусти успешно започете техничке студије и да се потпуно посвети пропаганди своје странке. Приликом једне уличне демонстрације буде син ухапшен, због подбуњивања масе на насиља, тако да је цела ствар допрла у јавност, што је — како с правом мислите — син и хтео.

Отац, који у својој странци има једну од главних улога, у општини и скупштини своје уверење заступа на миран и стваран начин, који је више за хигијенске реформе него за друштвене преврате, види се сада побуђен да заузме став *против* свога сина. На његову жалост, за старијим изјасни се сад и млађи, шеснаестогодишњи син, као фанатичан и уверен комуниста. И он хоће да напусти студије и постане агитатор. Сад се мати налази између са правом гневног оца и побуђених синова. Њено срце кржави, она не зна како да се помогне, сва је њена породична срећа срушена.

Али је ли она постојала пре? Је ли могуће да у једној стварно срећној и хармоничној породици такви нескладни претворе дом у пакао?

Доцније ћу Вам саопштити нешто више о тим склоностима за (неспоразумом) размимоилажењем између оца и сина, али бих прво хтео да останем при овом случају. Политичари су увек у великој опасности да разоре своју домаћу срећу. Не само политичари. Сви људи који се у јавности истичу. Сви они немирни који мисле само на свој позив и свој посао, који не могу отстранити ни кад породици треба да припадају, такође лекари који су превише запослени, укратко сви они људи који за своју породицу немају времена. Тајна породице састоји се између правилног измирења између позива и дома, између спољног света и света сопствене породице.

Поменути, сад тешко погођени отац, има тежак позив, којим је често и дању и ноћу заузет, он је много-

запослени лекар. Он је осим тога и политичар. Има седнице, разговоре, конференције, прегледе, банкете; њега претрпавају молиоци, траже партиски пријатељи; он мора да се за многе заузима. Коме одузима он онда то време? Природно, само својој породици. Оба сина мора да су често мислила на оно срећно време кад њихов отац није био славан човек, нити творац неколико знаменитих научних књига, кад није припадао јавности, када се сатима, и у дане кад је слободан од јутра до мрака могао са њима бавити. Они се осећају запостављени и остављени. (Познато, већ поменуто правило: „За сваког туђина има отац времена, само не за своју сопствену децу!“).

Осећање запостављености пење се до љубоморе, која се неће да призна. Споља дуго изгледа да се у односима ништа не мења. Синови су љубазни, чак понижни, често чак и сувише, док се тек једног дана не јави политичко супарништво и прикривен сукоб не поста не јаван, да се свакако на политичком пољу доврши.

За многе људе политика значи пребацивање афектне констелације, која потиче из породичног живота, на извесно специјално питање.

Ванбрачна деца, деца са којом се сурово поступало, постају анархисти; осећање мање вредности може да се изопачи, у болесној „накнади“, у фанатичан национализам (мало „ја“ осећа се у целини масе, („масовном ја“) велико!), лично осећање кривице води ка слободњачком покрету или у конзервативна удружења. Наша уверења су много чешће изазвана неким афектом него разумом. Једно „над-уверење“ окреће се често против уверења свог творца, хоће да буде над њим.

Но, вратимо се на политичаревог сина. Његово осећање на увреду, његово осећање „да се на њега није обраћала пажња“, и „да је био запостављен“ пењу се до жеље за осветом. Како се оцу може најлакше нанети бол, како да се најтеже рани? Да се он и његова васпитна начела пред јавношћу направе смешним. Кад отац тако много разлаже и објављује о васпитним питањима, кад о тој теми држи предавања, сигурно је

најјача освета показати свету да је његова много слављена вештина у васпитавању отказала код његове рођене деце. Није им чак ни своје политичко уверење могао усадити. Само ова осветољубива тенденција није свесна. Њу не смеју као такву упознати. Не сме се ни сопственом срцу признати да је оштрица новог уверења уперена *против оца*. Тако се афект из комплекса преноси на политичко поље. Ипак је циљ, да отац буде погођен, потпуно постигнут, при чему ће свако указивање на лични обзир бити обеснажено крилатицом: „слобода уверења“, крилатицом коју је отац често имао обичај да употреби. Толико о овом случају. Закључак изведите сами. Ја верујем да је и Ваш син нашао опет један разлог или изговор (рецимо боље то) да љути оца, јер се осећа занемареним; можда што верује да су му брат и сестра претпостављени. Љубомора никад не умире. Она је слична лемејској змији: за сваку отсечену главу ничу две нове. Одатле изведите закључак о опозиционом ставу свога сина, једини могући закључак да он јако воли свог оца.

Верујте ми, овакве сам примере туцетима имао да посматрам, и отворену мржњу против оца, која се је увек могла свести на сувише јаку љубав према оцу. Само један пример. Био је ту један син који је својим уласком у једно национално удружење учинио свог демократског оца скоро немогућим у његовој страни; убрзо потом отац умре. Опозиција је била изгубила сваки смисао. Мртвог више није могла погодити. Али тада је наступио онај феномен који сам описао у једној књижици као накнадни мртвачев императив. Мртвацу се указују части које су живом биле одбијене. Син је иступио из националног удружења и трудни се да превазиђе оца у примени демократских принципа. Анализа овог случаја показала је као клицу пркоса превелику љубав према оцу, на коју се није одвраћало, и љубомору према видно претпостављеним сестрама.

Већином управо у време пубертета недостају младежи љубав и савет њихових родитеља. Које да се окрену? Наставницима? Ах — већина их је исто тако мало приступачна као и родитељи што су.

Требало би од наставника у школи очекивати да поклоне више разумевања повереној им деци. Али шта зна већина наставника о сексуалним патњама омладине! То је феномен достојан пажње, да су они изгледа потпуно заборавили сопствену младост, њене невоље и патње. Зар школски педанти нису били такође једном млади? Скоро би се могло посумњати...

Има две врсте наставника. Једни уче из сопствених горких доживљаја своје младости и чежњиво желе да новим нараштајима буде боље. Они постају ватрени реформатори и пријатељи младежи. Али други пуштају да их воде себични мотиви. („Зашто треба да је другима боље него што је мени било?“) Они превиђају све људско и осећају се као чувари неког фиктивног света, у коме школа фигурира као скровиште неког високог идеала. Родитељи и учитељи треба, пак, да буду најпре људи који схватају и опраштају све људско.

Школа још узек диктира страшне казне за „сексуалне кривице“, које су у ствари само израз једне збуњене душе, или природна последица у ово време необузданог нагона. Како добро разумемо кад у Макс Халбовој „Младости“ или Франка Ведскинда „Буђењу пролећа“ незрела младеж пада једно другом у загрљај и подлеже гвозденом закону природе! Али у школи „буђење пролећа“ важи као кажњив грех. Литература и живот, какве противности! Како су понеки младић, пун наде, и понека јако обдарена девојка отишли у добровољну смрт из страха од срамоте и казне. Ја се са ужасом сећам једног дана моје младости. Могоао сам имати шеснаест година. Тада дође у школу једна сељанчица са дететом на рукама и потражи директора. Било је то за време одмора. А другови су показивали на једног ученика, такође сељачко дете, и дошаптавали један другом: Он је отац. Убрзо потом директор је позвао кривца. Затим је дошла седница наставничког савета и сиромаш младић је био искључен из свих средњих школа у држави... Он се није усуђивао да се врати своме строгом оцу и нађен је обешен у амбару у сељачком дворишту.

Колико је нас у бунилу пролећног буђења то исто учинило а да није доспело у канџе школског закона! Сиромас дечко био је баксуз. Колико је наставника који су заседали у суђењу овоме младићу доживело сличне ствари а без трагичних последица! Ах, живот је често немилосрдан, пун заседа и опасности, пун провалија и клопки. Срећан човек је онај који у незнању пролази кроз ове опасности, као јахач над Боденским језером!

А овај случај није никакав изузетак. Сексуални преступи се у школи чешће дешавају него што би се могло претпоставити. Ја овде нећу наводити све редом што ми искрсава пред очи. У већини случајева наставници су заузели угодан став моралног огорчења и изrekli суров суд над болесником — сексуални преступници су болесни! — Суд који га често баца из колотечине.

Срећом, почиње и међу наставнике да продире разумевање за сексуалне невоље младежи. Али још увек има строгих моралиста који не могу да одвоје кривицу од казне. Чудновато да су обично најстрожи они који би требало управо да разумеју сексуалне преступке, ако смем да извучем општи закључак из свога искуства...

То ме потсећа на случај који је изазвао узбуђење, а који је Бергер описао у својој ремек-новели „Дворски саветник Ајзенхарт.“ Био је у Бечу један судија, који је био озлоглашен због неумољиве строгости. Нарочито је сексуалне кривице кажњавао тако строго, да се је јавно мњење згрожавало над његовим пресудама. Осам до десет година тамнице за један сексуални преступ! Једног дана га нађоше убијеног у његовој канцеларији. Пред њим, на писаћем столу, лежао је комад хартије, на којој је писало: „Осуђујем себе на смрт због злочина који не могу откајати!“ Овај судија је напастовао једну девојчицу, скоро још дете. (Ко се за ово више интересује, мора га прочитати у овој одличној новели!)

Претерана стројост која сувише наглашава врлину знак је болесне чулности. Ко у природним догађајима

полној живота види што једно, и сам је једно човек.
(„Ко је лопов, мисли да су то сви.“)

Требало би да сви наставници средњих школа прођу кроз коју школу модерне психологије, требало би да буду тачно обавештени о полном животу омладине. Школа не треба да анализира; али треба да примењује са знање из анализе. Ствар је школског лекара да прибави што је потребно. Школски лекар будућности мора да буде добар лекар за душу, он има да се стара о врло важном полном обавештавању омладине. Но ипак не у гомили, већ за сваког појединца, и само онде где је потребно, и ако ученик то сам тражи.

Ја разумем Ваше жалбе на средњу школу. Дечко и Ваша девојчица имају домаће задатке, часови су тако подељени да Вашој деци скоро не остаје времена за уметност и спорт, и уче много шта што им доцније у животу неће бити потребно.

Драга пријатељице! Ја не поричем да смо у школским питањима много напредовали. Нарочито у извесним основним школама провејава нов дух, који даје детету оно што је дечије. Али још увек се у средњим школама наша деца уче по плану који не одговара потпуно захтевима савременог духа. Чему стари језици? Па ако се већ узимају, зашто настава којој су важнија граматичка правила него дух језика? Чему тригонометрија, логаритми, ређање година краљева, памћење празних формула? Зашто не културна историја у најширем смислу те речи, реформирана наука о језику, којој је стало више до говора него до граматике; зашто не физика и хемија за практичан живот (н. пр. да сваки може сам себи бити електричар кад му се деси кзар)? Зашто не познавање закона у најширем облику, хигијена, психологија у више школских година? Зар не би требало да свако зна нешто о књиговодству и банкарству? Отворено Вам признајем да се не бих умео снаћи у извештајима своје банке кад ме у томе не би поучио један пријатељ.

Но ми смо слаби да изменимо све односе. Радujemo се сваком малом напретку. Али једно можемо зах-

тевати: да наставници покажу више разумевања за невоље наше омладине.

Зар није већ у свакој школи по које дете због крађе искључено? Зар не слуте ова господа да постоји једна болест која се зове клептоманија и која се испољава као неодољиво морање да се краде?

Да Вам испричам последњи случај: једног петнаестогодишњег дечка ухватили су у школи у више крађа и истерали га уз грдње и поруке. Мати га доведе мени на лечење, јер је дечко већ од детињства показивао неодољив нагон за крађом. Радило се ту о нагонским делима код дечка кога су на странпутицу завели рђаво васпитање и болесна средина. У анализи се показало да је отац дечка од ране му младости тиранизирао и тукао. Већ са четири године морао се он вечером исповедати шта је преко дана урадио и добијао је своје батине. Доцније је имао да прича све шта је било у школи и био је нарочито строго кажњаван кад би био у лажи ухваћен. Најстрожија казна је била да није добијао џепарац ако би себи дозволио какву кривицу. А пошто је по очевом мишљењу увек понешто скривио, то је увек остајао без пара. Његови другови могли су куповати ситне слаткише, он је дрхтећи стојао пред изложима, жељно је вирио на све оно благо које је за њега било недостижно. Почео је красти да би дошао до тог блага. И у гимназији је увек био без новца. Његово једино средство да може нешто купити била је крађа. Али то је било више него обична крађа, то је био протест против оца, протест против сваке сувишне забране. Шта све није забрањивано дечку! Сав његов живот састојао се из самих забрана, из самога: „То не смеш!“ Он се није смео играти кад су се остали другови играли на ливади. Морао је седети код куће и учити. Школу је био омрзао, јер је увече увек морао са оцем да учи, и за сваки нетачан одговор бивао је кажњен. Искључење из школе било му је врло добро дошло. То је било смерано. И његов највећи успех. Био је јачи он од оца.

Прелазим преко других побуда његових импулсивних радњи. Али упитамо ли се: „Јесу ли наставници има-

ли права да осуде дечка пре но што су се уверили зашто је он морао постати лопов?" — у овом случају би на оптуженичку клупу доспео тврдокорни отац.

Не бисте веровали колико је често преступ учињен као протест против оца. А није увек томе крив отац као у прошлом случају. Познајем очеве који су чинили све што су могли да изгледа ривалитет између себе и сина и који су ипак морали доживети да их син на неки начин покуша да увреди и понизи. Сад се тако много чује о младийким злочинцима. Требало би у сваком таквом случају испитати да ли циљ злочина није уперен против оца.

Тако је један јако обдарен младић постао убица. Стоји се пред загонетком. Убиство је тако удешено да је злочинац морао бити откривен. Мотиви? Психолози и криминалисте нагађају. Отац на врло угледном положају плаћа најскупље адвокате од којих нико не сазнаје да се ради о освети оцу, и да се хтело да укаља његово чисто име.

Зашто? Који су најдубљи потицаји? Верујте ми, ова се дела дешавају из превелике љубави. Знате ли да Христа нико од ученика није толико волео колико Јуда? Он је био љубоморан на своју браћу, на друге апостоле. Он се светио, јер није био први и најближи светитељском срцу. Оних тридесет сребрњака могао је си доцније у воду да баца. Шта је њему био новац? Он је чезну за љубављу, за великом љубављу светитељском, који је давао свету што је Јуда само за себе хтео да има.

Дубоко у нашим грудима крије се Јуда-комплекс. Како је лак прелаз од онога који воли до онога који воли као издајница своје љубави! „Сваки убија оно што воли!“ пева један енглески песник. Преобиле љубави је увек опасно. Лако прелази у мржњу.

Тако долази до правила да је неутоллива жеђ за очевом љубави, неспособност делити је са браћом, задовољити се својим делом — та која гони синове у опозицију према оцу. Ко *сувише* љубави сеје, може доцније, у приликама, мржњу да жање. Како се заштитити од тога? Како одржати средину?

Ах — има тако много нершених питања у педагогици и тако много закона које не познајемо. Али једно је сигурно: ко је својој деци увек разуман, умерено топао пријатељ који учествује у њиховом животу, и то остаје, тај ће их сачувати да не постану Јуде...

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

VIII

Драћа пријатељице,

Жалите се да Вам се деца отржу испод руке; још су млади да би сами могли одлучивати и предвиђати последице и опасности својих поступака, а ипак хоће својим путем да иду. Дрхтите да би Ваша кћи могла злоупотребити своју слободу. И Ви делите судбину свих родитеља. Нарочито мајке имају да прођу кроз једно врло тешко време, у коме им је натоварена једна тешка дужност којој оне нису дорасле. Јер ни све материнско старање не може спречити дечја застрањивања. Као једино и најбоље средство остаје паметно васпитавање, у коме влада пуна искреност између кћери и мајке, између оца и сина.

Ви сасвим јасно видите како се у Вашој петнаестогодишњој кћери буди сексуални нагон. Она брзо мења предмете своје заљубљености, њу на улици ословљавају дечаци и људи, да, чак је и једно љубавно писмо добила, на које је врло поносите. Она Вам је досад све врло искрено саопштавала. Ви нисте оклевали да је сасвим отворено обавестите о намерама туђих људи, који хоће да јој се приближе, а да не учините погрешку оних мајки које полно претстављају као ружно и достојно одвратности. Метода застрашавања постиже често супротно: дражи радозналост.

Ви дрхтите и над судбином свога сина. Ако он нешто скрива у школи, што би га могло довести у сукоб с наставницима! Он има тако слободне погледе, који не одговарају школи! Моје последње писмо Вас је уне-

колико узнемирило. Радо бисте поверовали да сам ја оно у црним бојама претставио. Не можете себи своју децу да претставите као полна бића. Најрадије бисте их видели — да су до пуне зрелости чисти као цвеће, без чулнога. Многе мајке претпостављају да буду следе и пуштају да се ствари одигравају, не чинећи ништа да их спрече. Овакво је држање исто тако неразумно као што је опасно. Па зашто изигравати ноја и затварати очи пред чињеницама? Једна нова омладина расте. Ова омладина тражи своје право на полни живот. Нису били потребни најпре скандалозни процеси у Немачкој па да се свету покаже шта се одиграва иза кулиса јавности. Магла се диже и истина хоће на светлост. Америчке судије за малолетну младеж, Линдзеј и Еванс, написали су једну књигу која описује голу истину, без шминке моралног притворства. Књига се зове: „Револуција модерне младежи.“ (Немачко издавачко предузеће, Штутгарт). Требало би да сви родитељи и сви васпитачи прочитају ову књигу. Немачки преводилац мисли, додуше, да се описани односи не могу применити на Немачку. Али ја морам отворено и часно признати да ни код нас није друкчије.

Можда су ауто, који у Америци стоји на расположењу скоро сваком младићу, и слобода кретања олакшали односе између младића и девојака. Али искуство са мојих часова разговора, кад примам признања модерне младежи, искуства многих мојих ученика, како у Немачкој тако и у иностранству, све то потврђује да младеж сада узима за себе права која јој се добровољно не могу и не смеју дати.

Ми ове појаве не смемо посматрати са гледишта старинског морала. Сексуалитет није „свињарија“ ако се не посматра као свињарија. Како без предрасуда цене ова двојица судија, Линдзеј и Еванс, кад изводе:

„Полни живот је просто једна биолошка чињеница. Као жеља за јелом, тако и полни нагон није ни законит ни незаконит, ни моралан ни неморалан. Пол подвести под силу закона и под суд исто је тако немогуће као и законски регулисати закон за самодржавањем узимањем хране, и ми сви увиђамо, по осећању, да је

то тако. Стога се, најзад, људи и опирају да признају ауторитет обичаја и закона ако тај закон и тај обичај иду против једног другог захтева који је сам по себи нормалан и природан. Тајно или јавно, крчи себи ипак пут тај често рђаво упућени нагон. И ово ће остати тако догод полно у човеку не буде приказано у другој светлости, закон и власт не буду из тога потпуно искључени, као, на пример, код прекомерног јела и пића. *Сирови поли нагон треба да буде уређен и обуздан као и глад за храном, али не законским прописима него стеченим знањем, здравим разумом, самосавлађивањем и добрим укусом појединца.* Показашу да је такво самосавлађивање већини људи могуће. Међутим, лако је увидети да је просто довољно чинити сексуалне грехове а да се не буде откривен, и да су закони и власт стога потпуно немоћни и упућени потпуно на добровољно потчињавање оних који претпостављају да им се потчине. Пошто је такво свесно пуно увиђавности потчињавање једино што стварно може нешто постићи: зашто се не ослонимо на то?"

Видите, драга пријатељице, Линдзеј и Еванс, славне судије малолетних у Denver-у (Colorado) увиђају да је пуно љубави васпитање за самосавлађивањем једино средство да се омладина сачува да не залута. Али је добро примећено: никакво морално добовање, никакве, громогласне тираде, никакве претње, — оне су бескорисне против силе полног нагона. Само разумевање и отворено описивање опасности — то је једино средство.

"Жалосно је то да се у појединим школама још увек кажњава, ма да се свуда показује тежња за новим полным моралом, за схватањем које ученика не осуђује него покушава да га разуме и поучи. Један знак времена је књижица коју је издало пруско Министарство просвете „Морални преступи на вишим школама и дисциплинарни поступак“. (Издање *Quelle u. Meyer, Leipzig*). Ради се о два мишљења која су дали В. Хофман и В. Штерн независно један од другог, а која се ипак слажу у ономе што је главно.

Управо су дирљива поједина саопштења о казнама над тако званим „моралним прекршајима.“ Наводим један од тих случајева:

Суд за малолетнике у једној вароши сазна да су две морално пропале девојке (у добу од 17—19 година) с планом заводиле ученике на полни сношај. У обзир долази најмање 23 случаја. Два ученика су признала, *пошто им је у суду зајемчено ћутање*. Други ученици, на које се такође сумња, поричу и не може им се доказати. Пошто је извесно да су обе девојке заводнице, суд опомиње она два ђака и ставља их под школски надзор. Школа доцније захтева акта од суда, да би сазнала за неке ђаке да ли су учествовали у томе, сазнаје имена оне двојице који су признали и *једину дана иза дођађаја изриче над њима казну истеривања*.”

Хофман налази да то што се десило „не задовољава“ ни у ком случају. Ја налазим да је срамно! Нека се помисли да је већ година прошла како је суд за малолетнике добио то признање од ђака, под уверавањем да ће остати у тајности, да је, дакле, једна власт погазила своју реч, да су лажљивци и притворице остали чекањени а да су кажњени, напротив, часни и искрени — и моћи ће се одмерити суровост осуде.

Да је се предузела анонимна анкета међу друговима кажњених, добили би се чудновати резултати. Можда је било још туцетима ученика који су учинили исти „преступ.“ И управо двојица најбољих и најчеститијих, који су имали храбрости да признаду дело, истерани су из школе! Мора се такође моћи просудити какве последице има за социјални живот једног ученика тако искључење из школе. Не заслужују ли такви наставници да буду изложени јавном руглу?

Ви ћете се можда чудити да су у овом случају заводнице биле девојке и не можете да верујете да се ради о изузетку. Већ је *Хавелок Елис* у једној приватној статистици о првом завођењу могао утврдити чудновату чињеницу, да много чешће младићи буду заведени него обратнo. И *Линдзеј* и *Еванс* су потврдили ову чињеницу, која се потпуно слаже са мојим искуством. Агресивност девојака и жена се потцењује. Доста је који неискусан младић заведен вештинама и лукавством неке жене. Онда такви младићи добијају сасвим погрешну слику о свету, пошто пребрзо, уопштавајући,

извлаче закључке из овог свог догађаја. Оба ученика, о којима сам Вам малочас саопштио ово, невини су у право, ако се размисли о јачини полног нагона и да су обе лакомислене девојке признале завођење.

Али ни над овим двојкама не смемо, према нашем искуству из психоанализе, одмах изрећи пресуду. Могуће је да су обе психопати и да им је потребна лекарска помоћ. Морало би се распитати како су и од кога васпитаване и у каквој средини. Често такве девојке имају лакомислену мајку или оца преступника, или су жртве случаја, а саме по себи могу имати врло добре склоности. Хофман врло добро каже:

„Увек се мора узети у обзир психолошка могућност да су врло тешке појрешке из сексуалне области у ово доба удружене са врло добрими карактерним особинама.“

Линдзеј и Еванс умеју да такве девојке изведу на прави пут. Они имају поверење младежи. Свакако саопштавају невероватне чињенице које наставници просто превиде, јер су слепи за стварни живот. Линдзеј прича да је једном на неком састанку који се бавио хигијенским питањима говорио о једној петнаестогодишњој девојчици, са dobrим склоностима, која га је добровољно потражила и питала за савет. Ова се је девојчица била упустила већ са осморicom одраслих де-чака. Дала му је такође списак пријатељица које су бар са по једним школским другом направиле таква искуства. Један директор, међу присутним наставницима, огорчено је рекао: „То је лаж!“ Линдзеј је тада девојчицу замолио за дозволу да сме саопштене чињенице да каже своме првом чиновнику, да би овај као сведок потврдио истинитост података код поменутог директора. Дете је дозволило и збуњено се осмехивало наставничком незнању.

„Видите, господо судије, рекла је, они уопште мало знају о нама. Они мисле да све знају али то није истина. А не би ни било могуће да им се нешто каже, јер тада бисмо сви били истерани.“

„Не мислиш да би Вам помогли?“

„Помогли!“ узвикнула је са неизрецивом љутином. „Помогли? Сасвим обратно! Кад би они то дознали ми бисмо сви били упропашћени.“

Линдзеј је покушао да помогне. Он је девојчице обучавао, говорио им о правој љубави, о узвишености полнога нагона, који се не сме унижавати, и извео их је на свој начин на прави пут, на пут са којим се ја не слажем увек. Он је пустио да ове незреле девојке постану мајке, а онда је децу дао брачним паровима без деце. Тако је он постао поверљив човек омладине у Денверу, и сачувао је понеко дете од самоубиства. Кад би само наставници имали исту увиђавност као овај судија младежи! Он сам исказује ову наду:

„Надам се да ће школа једном створити исту пезу са омладином као ја, и тако помоћи да се постави мост над провалијом између њих и њихових ученика, коју је отворила биготерија и слеполо наших традиција и конвенција. И зашто да сви не увидимо да смо у свом ограничењу просто створили друштвеног уређења, у коме се рађамо, и да само изузетне личности имају снаге и храбрости и ширине погледа да одбаце лаце, које је модерна омладина решила да раскине, било помоћу или без помоћи старијих? Колико би пре требало да добродушно водимо и саветујемо, уместо што из далека гледамо и непријатељски критикујемо.“

Дивне речи! Али се, на жалост, у неким школама још увек и за најмање преступе тако поступа, да је то срамота за сву модерну педагогику. Допустите да Вам испричам следећи случај из мога искуства:

Роберт В., кога сам имао да лечим као одраслог, патио је од страха од црвењења и од несавладљивог страха од јавности! Он је био увек мирно, повучено дете, потонуло у сањарије, али ипаче нормалан, ведар, стварно добар ђак. Његови су се родитељи трудили да га добро васпитају, али они су увек били богови који су на своју децу гледали с висине свога престола. Није могла пасти ниједна поверљива реч међу њима и децом. Тако је он био упућен на себе и на своје мисли. Случај му је донео у руке једну књигу, која се бавила женском лепотом и имала мношину женских и мушких

тела у одличним копијама. Роберт их је и нехотице почео прецртавати и његова у пубертету пробужена машта распалила се овим сликама, којима је он ускоро додавао сопствене проналаске, голе жене и голе мушкарце са јако наглашеним полним одликама. Несрећа је хтела да је наставник нашао ове слике у једној од његових књига. Што је за тим следовало, било је најчистија инквизиција. Р. су позвали пред директора, где је нашао наставничку конференцију; најзад су извештени родитељи, који су према целом догађају стајали потпуно запањени. Директор је родитељима саветовао да дечка ваде из школе и даду га да учи приватно. Из овог конфликта Р. се спасао тешком болешћу. Пропљувао је крв, утврђена је плућна болест, морао је у ваздушну бању, где је остао више година, јер се ту осећао скривеним.

Мора се разумети шта је значио овај душевни потрес за незрелог дечка! Мора се такође знати колико таквих цртежа иде у свакој школи од руке до руке. Треба само претражити извесна места и посматрати цртеже које су по зидовима нашарали делом незрели дечаци, делом болесни људи, па да се разуме строгост осуде.

Хофман у својим доказима о моралним преступима прича о једном скоро исто таквом случају. „Један Јеврејин, ђак трећег разреда једне средње школе, копира са знањем својих родитеља слике, а такође и актове. Три таква акта налазе се у његовој француској читанци. Он примети ове слике и хоће да их сакрије. Дечак који седи иза њега отме му ове слике и показује их целом разреду. Разред, који га мрзи, јер је он проказао два друга због лепљива антијеврејских прогласа, изјављује да га неће одати ако допусти да га тучу. Он дозволи. Тако су га свирепо измлатили, да је лекар, следећег дана, установио четири см. дуљ излив крви на леђима, и у околини желуца места осетљива од притиска. Слике су исцепане. Један ученик скупљ парчета, код куће их састави и идућег дана преда разредном старешини. Школа дође до уверења да се ради о „изванредно тешком прекршају“ цртача-уметника,

и саветује родитељима да га ваде из школе. Родитељи се буне против тога, позивају се на мишљење једног стручњака за сликарство, који изјављује да слике нису непристојне. Указују на то да су у излогу близу школе изложене без тешкоћа слике актова. Резултат: *премлаћени ученик добија још 3 часа затвора, потказивач само опомену.*

Овоме дечку тада још није било ни 14 година! Овај Вам пример може доказати и да су деца сурова. Како често другови врше насиље над дечацима, оборе их на земљу и разголите! Тешко њима ако то одаду! Важе онда за потказиваче, за слабиће, и цео их разред презире. Дечаци се већином не усуђују ни код куће причати о томе. Јер се код куће не сме говорити о „сексуалним стварима“. У то је забрањено дирати!

Други стручњак у томе, В. Штерн, мисли: *„Јер ујјаво забраном коју су родитељска кућа и школа изрекле над пољном сфером, бива омладина ујјаво изазвана да овој прибеће.“*

Нећу Вас даље поучавати о свему што се у школи може десити. Иначе бисте створили погрешну слику о школи и наставницима и поверовали да постоје само рђаве школе и рђави наставници.

На срећу, ушао је сад у школе нов дух. И ми имамо своје судове и судије за малолетнике, који никако не стоје на гледишту да казна може побољшати. Алфа и омега старе школе била је казна. Дисциплина је провођена страхом од казне. Сад је разумевање, познавање и схватање, вођење и лечење, образовање и штићење оно чиме се руководи наставник који хоће да заслужи тај почасни назив.

Чак више не бивају презрене ни изгнане девојчице које су подлегле пољном нагону. Линдзеј износи случај једне лепе, fine девојчице која се била упустила са неким младиком. Она се за то тако горко кајала да се је поверила једној наставници; тако је чезнула за саучешћем, да се изговори и да јој се помогне. Учитељица је била једна стара девојка „која би, (тако каже Линдзеј) много бољи, мудрији и милосрднији човек постала да је и сама у младости исту погрешку направил-

ла, као ово дете које јој се исповедило.“ Учитељица је то испричала другој старој девојци, ова директору, који је девојчицу узео пред себе и, пошто је тражио да му се све појединости опишу, објаснио јој да би она била опасност за друге ученице и истерао је из школе.

Душевно дејство било је поразно. Девојчица је веровала у суд школе. Линдзеј је покушавао да је утеши, али она је душевно била уништена и више никад није могла главу уздигнуту носити. Напустила је Denver.

„А она је ипак била једно добро дете, које морално стоји бескрајно много више него обе лицемерне мачке које су је повукле у блато, и као глупи педагози који су је нашли на ивици провалије на уместо да је спасу, гурнули је унутра. Обе старе девојке су и данас активне чланице једне велике цркве, иду сваког празника на службу и припадају најбољем друштву. А заслуживале су да буду послате у завод за поправку. Друге девојчице, које сам ја знао, потпуно су пропале под таквим прогањањем. Потпуно ми је несхватљиво да на изглед разумни људи, који теоретски признају неоправданост и суровост таквих поступака, обично ипак „певају у хору са гомилом“ и вичу на „неморалност“ кад наиђу на који конкретан случај.“

То називам ја храбрим судијом, који се усуђује на такве јавне речи у Америци. Желим, дакле, нама у Европи много таквих Линдзеја и Еванса, да би и нашој младежи могла синути зора новог доба.

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

IX

Драга пријатељице,

Једна од модерних крилатица која се злоупотребљава за свакакве скривене побуде јест и „култура гола тела.“ Ваша клин, која сад има већ 16 година, треба да учествује у једном Mensedick — вежбању, при чему сви чланови извесно гимнастичке вежбе морају

у олимпијској голоотињи изводити. С правом сте забринути да би ова нова мода могла у себи крити и извесне опасности поред несумњивих користи. О користи голога тела много слушате. Указујете ми на пример више Вам познатих родитеља који се својој деци намерно показују голи и чак се у рајској голоотињи заједно купају.

Ви знате, драга пријатељице, да сам ја модеран човек, и да ми је све ближе од притворне лажне стидљивости. Упркос томе имам врло оправдане сумње против нездравих изданака културе голога тела, какву мише време доноси и упада из једне крајности у другу.

Да говоримо најпре о телесном вежбању голих појединих полова, или оба пола, за шта се ватрени апостоли „културе голога тела“ заузимају и шта топло препоручују. Ја не поричем извесне користи од тога, као савлађивање претераног осећања срама. Али исто тако треба узети у обзир да голоотиња и нехотице води подној раздражености, па ма колико се ми борили против утицаја дражи. Ипак смо полна бића. Гимнастика са другарицама може код Ваше кћери силно да потстакне еротично, што дрема у сваком човеку. Такеу голоотињу сматрам ја и свирепим поступком. Јер нису сви људи беспрекорно саграђени, да би могли другима својим телом пружити естетичку слику. Код онога коме је судбина учинила нажао биће појачано потајно осећање ниже вредности, они себе и нехотице морају поредити са лепим телима других. На крају ће се осећати несрећнима.

Беспрекорни, пак, долазе у опасност, да радост за разголићавањем попну до болести, што ми лекари зовемо ексхибиционизмом. Ти упознају задовољство разголићавања и онда траже сваку прилику да се опет покажу голи. Осећање стида, само по себи драгоцену културну чињеницу, у претеривању смешна појава, сасвим пропада. Сваки може сам на себи да опажа како уобичајено опште разголићавање у породичним купатилима разара радост у индивидуалном разголићавању љубављу попућеном. Али, тиме пропада једна за љубав врло знатна драж: савлађивање границе стида.

Жалосна је чињеница да већина људи кад су без одсла ретко задовољавају естетско око познаваоца. О дело скрива и вара. Али и враћа свету део лепоте који му је погрешан начин живота одузео. Да — кад бисмо ми сви били савршеног тела! Да нисмо хиљадама година вршили насиље над мајком природом!

Видите, дакле, да ја нисам за крајњу културу голога тела и саветовао бих Вас да кћер пустите у неку гимнастичку школу где се употребљава трико, који дозвољно одаје од тела, даје му пуну слободу кретања, а искључује скоро све штетне последице које потпуна голотиња повлачи за собом.

Сад на друго питање: треба ли да се родитељи показују голи својој деци? Нисам баш за то да на ово питање одговорим директно одречно. Скупио сам довољно искуства на основу кога опомињем све родитеље да се не даду некритично водити од модерних лозинки погрешно схваћеног враћања природи. Деца оштро посматрају облике родитељских тела. Стварају се лако сексуална везивања, која за цео живот остају: код дечака постаје често осећање мање вредности, кад пореде свој мали уд са очевим већим. Деца најбоље на деци уче полне разлике.

У „Часопису за психоаналитичку педагогику“ у посебној свесци је говорено о теми „Голотиња и васпитање.“ Већина искусних писаца је против ове врсте полног просвећивања. Изузетак чини Марија Гинтер-Груде која је за часове јутарње гимнастике коју би изводила цела породица гола. Већина родитеља има лепо развијена тела, којих се не би имали стидети. А други? — Но, други би требало својој деци да кажу: „Видите ја потичем из времена које се стишло тела, које га је злостављало, и пустило да закржља. Зато моје тело није тако лепо чврсто и бујно као ваше. Ви, пак, треба да волите своје тело и да му се радујете и да га негујете као драгоцену благо.“ Врло лепо казано, али практично неизводљиво и прокламовано без обзира на штетне последице... Госпођа Гинтер-Груде требало би једном да на случајевима студира последице овог „го-

лог завештавања“, какви су мени дошли, па би сасвим друкчије говорила.

Ову скупну јутарњу гимнастику без ичега на себи сматрам неизводљивом. Ово ме мишљење не спречава да се борим против сваког лажног стида и да детету не оставим да ужива у своме телу, да се не оптерећава лажним стидом. Али у свему има граница. Преко ове границе престаје корист а почиње штета. Људство воли да се креће између крајности. Предуго је била блажена голотиња строго забрањена. Сад се опет претерује. На ревијама и у позоришту, у купалиштима и у књигама, свуда се култ голога тела толико претерује да се буди сумња: злоупотреба голотиње исто је таква опасност као и страх од голога!

Знам извесне мајке које својим давно одраслим кћерима па чак и одраслим синовима, помажу при купању, у сваком прању, под изговором да је то хигијенска потреба. Али ја сам и ове кћери и ове синове (каткад и мајке) анализирао, и знам из признања да се под изговором хигијене изживљава потиснута пожу-да. Пустимо, дакле, да потпуно голо родитељско тело остане деци тајном, коју она и без тога откривају у непредвиђеним приликама.

Тајна има важну улогу у човечјем душевном животу. Одузмемо ли младежи једну тајну, она ће тражити неку другу. Увек је привлачи мрачно, оно што не разуме, што само слуги.

Пишете ми да се Ваш син почиње интересовати за спиритизам и да би радо хтео да присуствује којој спиритистичкој седници. Неколико његових другова је приређивало седнице, на којима је познати округли сто требало да понавља говор духова. Не могу Вам довољно нагласити колико се морате чувати од тога да Вам деца учествују у таквим седницама или да их у кући Ви приређујете. Оне су велика опасност за духовно здравље и сигурно муте јасан поглед онемо који је испуњен мистичним догађајима? Видео сам да се јављају тешке душевне болести после суделовања на спиритистичким седницама. Знам да ћу овим тврђењем створити себи многе противнике. Али ја испуњавам све-

ту дужност ако објавим овде, у корист будућих нараштаја, моја искуства, једног дугог живота посвећеног лечењу болесних душа.

Свака врста празноверице је штетна!

Бистар разум и јасан поглед најбоља су претшкола за животну борбу. Нажалост у овоме греши безброј родитеља. Још увек има људи који верују у несрећан дан, (у Бечу петак, у другим земљама други дани), којима је „тринаест“ несрећан број, који лупају о сто да уплаше зле духове, којима сусрет попа значи несрећу, и т. д.

Празноверни родитељи праве своју децу празноверном, а сваки празноверни је у сравњењу са здравим у штети. (Ја сам већину својих испита полагао тринаестог, и стога сам могао много раније рокове да добијем но што би ми иначе били додељени. Ово само као један мали пример!)

Саопштили сте ми да се нека мала шваља, која шије по кућама, уме да баца карте и тврди како уме из карата да прочита будућност, намеће Вашој деци и хоће да им прориче. Колико се већ несрећа десило због ових проклетих жена! Ви ћете опростити што ћу ја бити тако оштар у нападу, али би требало да видите невољу једне сироте жене која ме је прошле недеље потражила, а којој је из карата била проречена тешка нервна болест, и која сад проводи живот у ужасном страху да се пророчанство мора остварити. Стотине сам таквих примера доживео. Када ће ова безакоња бити забрањена?

Примите срцу моје опомене и пресвећујте све више своју децу, сузбијајте сваку врсту празноверице и мистицизма.

Ваш син, који је сада пред матуром, мора употребити сву снагу да избегне мамљењу својих другова, о чему сте ми писали последњи пут. Најопасније је ипак „тајни савез“ о коме у школи један другоме најтајанственије ствари дошаптавају. Опет та тајанственост привлачи Вашег дечка. Разбојничка романтика је увек недољиво привлачила младеж, — разне заклетве, „тајне дружине.“

Не би се против тога ништа имало рећи, јер су младежи потребни романтика и авантуристичко, она је према свакидашњици непријатељски расположена и назива је светом филистара. Али Ви знате врло добро шта значе данашњи тајни савези. Срце омладине трује се незграпним национализмом, злоупотребљава се њена особина да се одушевљавају за идеале и даје им се лажан идеал. Заклетва на верност, тајна, опасност пуна тајанствености, буди страх од издаје. Убрзо се нађе друг који је сумњив због издаје. Шта затим следује знате из разних новинских извештаја. У најбољем случају, избацивање осумњиченог издајника из друштве, у најгорем случају — политичко убиство, које је извршено у наивној вери да је за праведну ствар, у основи узето, само обично убиство.

Ни један човек нема права другог да убије, па ма какви га идеални мотиви на то одушевљавали! Политичко убиство је исто тако прост злочин као свако друго убиство.

Такође се мора знати како лако подлеже младеж сугестији заводника, који се у своме заклону осећа сигуран и пушта да други изврши злочин. Али ако између деце и родитеља постоји поверење, онда не може доћи до учешћа у тако једном тајном савезу.

Међу друговима Вашег сина налази се један дечко посебне врсте, који прави тајанствене алузије о својој политичкој мисији. Да стоји у вези са великим личностима и да је учествовао на великом концилу, на коме је говорено о једном новом проналаску, који ће Немачкој осигурати победу у скорашњем ративу. Он да се је морао заклети на потпуно ћутање.

Драга пријатељице. Овај дечко пати од болести коју ми лекари зовемо „*pseudologia phantastica*“. т. ј. болесна страст за фабулирањем, и причањем о чудноватим догађајима, који се чак ни десили нису. Ваша најмлађа кћи показује приметну наклоност ка овој болести, која потиче од појачане тежње за важењем и од тврдоглаве тежње да се направи занимљивим и стане у средиште ма каквог догађаја. На овај начин долазе вести о измишљеним сексуалним нападима, о догађаји-

ма који се никад нису десили. Готфрид Келер је у своме одличном роману „Зелени Хајнрих“ дао један, извесно аутобиографски, опис једне такве „Pseudologia phantastica“. Ради се ту о деци која имају јаку склоност ка сањарењу и стварању чудноватих фантазија, тако да најзад и сама могу да верују у сопствене измишљотине. Код њих временом ишчезава граница између стварности и фантазије.

Шта да се ради те да се ови болесници излече? Ова деца, значи, морају учити да осете чудновато у природном. Природа и техника нам толико чуда показују да нам је потребно само искористити њихова блага па да отуђене од стварности у реалност вратимо, и да утишамо њихов нагон ка необичном. Васпитач мора разабрати и нарочито честољубље ове деце, које их наводи да се истичу испред браће и сестара и да се хвале нарочитим доживљајима. Њену машту је можда јако узбудило и причање Вашег најстаријег дечка о спиритистичким седницама и тајним удружењима, и покренуло је да се још већим чудима послужи.

Не смете као лаж схватити такве маштарије. Исмевање и кажњавање не помаже ништа. Разумети и превести к другим интересима, то је задатак васпитања.

Ви сте у срећном положају да уживате поверење све своје деце. Најстарија Вам је кћи саопштила да је један младић освојио и молио за састанак. Шта треба да ради? Он јој се јако свиђа, а све девојчице у школи већ имају састанке са младићима. Моје Вас је последње писмо уплашило. Бојите се да би могло доћи до полног односа, а од тога бисте хтели да кћер што дуже сачувате.

Саветујем Вам да следите примеру једне врло мудре мајке, коју ја веома поштујем, од које сам научио много животне мудрости. Она је у таквом случају својој кћери рекла: „Немам ништа против да младић долази у кућу. Улица није место за упознавање и приближавање. Позови младића да нас посети. Наша му је кућа отворена. Цени ли он тебе збиља, радосно ће прихватити ову прилику. Ако, пак, хоће само да се тобом игра, и да те злоупотреби за задовољење своје

пролазне страсти, неће се усудити да дође у кућу.“ И гле, од различитих младића који су је „ословљавали“ и (других) мушкараца који су је тако сретали, у кућу није дошао ни један.(!)

Вашој су кћери отворене очи. Она зна које су опасности пролазних веза, зна прилично, такође и да има одвратних полних болести, које људи без савести преносе на младе девојке. Зар не влада у народу празноверица да се полна болест лечи ако се општи са некакном девојком или дететом.

Ја сада лечим једну госпођу која је са 18 година подлегла једном вештом заводнику, који је заразио сифилисом и унесрећно за цео живот. Она се доцније удала, пошто се потпуно излечила, али се није усудила да повери мужу ту чињеницу. Њен брачни живот је постао пакао. Она је стално дрхтала да се у доцнијим годинама не покажу последице заразе. Ма да су је лечили изврсним методама најновије науке, и излечили, ипак се није могла, упркос свих лекарских уверавања, да опрости страха.

Ја заиста нисам присталица методе застрашавања. Али ипак деца треба да знају, од тренутка кад су полно зрели, какве су опасности скопчане са општењем са непознатима. Овде не би требало никакву тајну правити од ствари које је неопходно потребно знати. Младиће треба и лекар да поучи како се може чувати од заразе.

А девојке? Па зар није пре неколико недеља кроз све новине објављен страхан случај да је у Немачкој једна лопуза учитељ заразио двадесет ученица из свога разреда. Би ли такав случај био могућ да су девојчице својим мајкама саопштиле да их је учитељ позвао у свој стан или да им је чинио такве и такве понуде? Како суморну светлост баца овај догађај на односе између деце и родитеља, када се од двадесет девојчица није ни једна нашла која би се мајци поверила!

Ах, свет је препун опасности и подмуклости. Васпитати и сачувати децу тежак је задатак, можда најтежи од свих задатака. Упркос свих обазривости дете може да поклизне. Али обазривост је потребна! Ако

дете упркос томе поклизне, бар неће родитељи пребацивати себи, и тешиће се да су своју дужност испунили по најбољем знању и умењу.

Наука о васпитавању је вештина! Требало би да постоје школе за родитеље, у којима би брачни парови могли научити основе васпитавања. Данас већина њих ступају у брак неприпремљени, и верују да су стварањем и рађањем детета, са нешто хигијенских правила и добрих намера, испунили своју дужност према деци. Ја могу само да потврдим речи *Ритерове*, који у својој књизи „Полни проблем у васпитању“ (издање Ернст Кејнхардт, Минхен, 1928) каже: „Не само да дете мора пред васпитачем имати безусловно поверење и безусловно поштовање, већ сваки одрасли члан дужан је највеће поштовање детету које треба да васпитава. *Усје* ли да са човеком који расте одржи поверењем и разумевањем сталан додир, решавају се сви даљи васпитни проблеми знатно лакше.“

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

X

Драга пријатељице,

Ипак имате права кад се ничега толико не плашите за Вашу децу као рђавог друштва. Ваша најмлађа кћи је благо, тихо створење, које у школи испуњава своју дужност мирно и савесно. Ви сте већ приметили да већина деце на свет долази са извесним одређеним карактерним подлогама. Васпитање може развити добре особине, а рђаве сузбити и савладати. Тако Ваша деца претстављају четири различита темперамента. Најмлађа Вам је кћи увек била мирна и послушна. Најмлађе дете се лако осећа запостављеним и може развити жељу да послушношћу премаша старију сестру и браћу. Различност темперамената може постати, поред урођене основе, и од прилика? Деца често теже да се

разликују од браће и сестара, како сам већ писао поводом описивања „братске болести.“

Ваша кћи је у школи доспела у групу распуштених девојчица, које хоће да је наведу на рђаве шале. Двапут је дигла школу на главу, са другарицама је правила свакојаке шале управљене против учитељице. Мала се бојала да би је другарице исмевале иначе, стога је све са њима радила, иако јој је у души било непријатно. Вама је се обратила за савет. Шта да ради? Смем ли Вам саопштити како је у таквом случају поступила једна паметна мајка?

Госпођа Марта је чула од четрнаестогодишње Хеди рђаве ствари. Шта је чула? Но, њена мала јој је саопштила да су девојчице у школи извесну учитељицу радо мучиле и свакакве јој неприлике приређивале. Можда је учитељичина доброта изазвала ову децју обест. Слаби наставници увек више пате од строгих. Благост исто тако заводи на свирепост. Пре почетка часа правиле су свакојаки неред: растављале су клупе, игарале по табли, просипале мастило, на пећ метале сумпор те је настајао несносан задах, и више сличних лакрдија. Кад Хеди није више хтела у томе да учествује, напао је на њу сав разред: „Ти си кукавица, штреберка, лузавац!“ Плачући је то Хеди испричала мајци.

Госпођа Марта је тешила кћер и објаснила јој да је она била безусловно боља и пласемнитија и да су јој све погрде у ствари велика част. Сваки који је добар има да пати за своје добро. И учитељица пати што је сувише добра. Мала је размишљала и после неколико дана је ступила пред разред и одржала говор који ни једна другарица од ње није очекивала. Да је срамота што оне управо најбољу и најфинију наставницу тако прогањају. Да би требало ипак да промисле о томе да ли је то право, и да ли није то понашање кога би требало да се стиде. Да она ни у ком случају више неће учествовати у тим нередима.

Најпре се чуло лагао мрмљање, али се затим јави бојажљиво један глас, па још један: „Она има право! Требало би да се стидимо!“ Зачас је било пресекре-

нуто цело расположење разреда. Учитељица је ушла у разред дрхтећи. Шта ће јој деца опет данас приредити? Хоће ли јој иза леђа квичати, маукати, правити три-массе? Како ће она моћи да издржи те муке?

А гле! Било је у разреду мирно као у цркви. Никаква галама, сва су деца била пристojна. Као да је нека добра вила отерала злог демона. И тако је и остало, и учитељица је убрзо постала својим ученицама — идол.

Откуда знам ја ову историју? Сама учитељица ми је испричала. Сиротица је била тако очајна да је вече пред преокрет у разреду стајала пред једном мутном водом и хтела да се удави. Управитељ јој је казао: „Морате гледати да изађете сами на крај с децом. Морате увести ред!“ Но како да га уведе кад је њено уверење било да се деца могу само љубављу, добротом и увиђавношћу васпитавати и задобити. Доцније је случајно сазнала како је дошло до ове промене у разреду. Учитељица је посетила госпођу Марту и захвалила јој узбуђено.

Ви видите, деца се даду упутити на добро или на зло. Зависи од особе која у разреду или у групи игра главну улогу.

Чудновато! Тај вођа скоро никад није најбољи ђак. То је најјачи, најокретнији у спорту, најдрскији или најгори. Деци ништа тако не улива поштовање као друг који себи дозвољава слободе које само одрасли уживају. Око вође се образује група обожавалаца, и подражавалаца. Ова група убрзо завлада целим разредом. Дечац, или девојчице, који не учествују у томе бивају презрени, или чак и гоњени и кажњени.

Има две могућности да се истакну. Да се буде најбољи по успеху, да се блиста од предности, или да се буде претставник супротног начела. Сећам се једног таквог вође у доба пубертета, једног од најгорих ђака, који је пушио, пио, гордо се хвалио полном болешћу тако да је бити заражен скоро изгледало као одликовање и знак мушкости... Било је тешко отети се његовом утицају.

Колико је сјајно обдарених дечака пропало услед рђавог примера! Било избачено из колосека! Да се дечаци састају, заједнички се опијају, приређујући оргије, покушавају да један другог надмаше суровошћу и нискошћу, допрло је сад, после задњих процеса у Немачкој и у другим земљама, свима до знања. Роберт С. Кар је са осамнаест година написао своју књигу „The Kamprant Age“ која је сад изашла у немачком преводу под насловом: „Распуштена омладина“ (немачко издавачко предузеће у Штутгарту). Један шеснаестогодишњи дечак, са dobrим основом, доспе у рђаво друштво. Њему недостаје родитељско вођство. Једном је отац покушао, при првом испаду, шамаром. Али је приметио да је дечко готов да одврати истим, он се уплашио од понижења и као последица је тога да се више не брине о своме сину. Како је дечак приметио да отац има љубазницу, а мајка љубазника, срушила се његова вера у ауторитет и идеал. Он постаје какви су и други, налази вољне девојке које се лако дају, а које он затим презире, пада све дубље, док га једна права љубав не спасе и не сачува да не пропадне у блату празних задовољстава.

Обратио сам пажњу на важну књигу Линдзејеву „Револуција модерне младежи.“ О томе делу каже преводилац врло згодно: „Карова нам „Раскалашна младеж“ изгледа изванредно драгоцене као илустрација за Линдзејеве књиге.“ Што је Линдзеј дао у облику кратких анегдота и личних сећања, или управо болесничких извештаја, каже о америчкој омладини, то Кар описује шире и више приповедачки: „како они скоро под моралне јуре за алкохолом и спречавањем полуеротиком, како су подложни женскињу, полудели за спољним успехом и шик-понашањем, необузданог виталитета на рачун размишљања.“

Наш је живот у опасности да се американизира. Берлин је већ данас сав потчињен духу новог света. Омладина губи прасе духовне вредности а узима за то у замену вредности које значе културни назадак.

Руку на срце! Колико су у томе криви родитељи, чији пример не потиче децу да чине што и они, који

нису умели да придобију поверење и љубав своје деце? Много шта што деца учине само је из пркоса и оскудице у идеалном руковођењу кроз живот. Омладини је преко потребно одушевљење, занос, потпуно предавање нечему, укратко, бура осећања. Ако децу не загреје оно што је лепо, траже онда ватру одушевљења на забрањеним путевима. Да је отац младога Павла (у Каровој килизи) говорио са сином као са пријатељем, обратио му пажњу на опасности од алкохола, коцке, да га је посаветовао и подигао уместо да га ошамари, да му његови родитељи нису дали пример двојаког вођења живота, који под маском чистунаштва дозвољава да се испуни необузданост, — све би испало друкчије... Понављајући што сам овде већ казао: дајте младежи идеале.

Стварно, не сме се заборавити да има и лажних идеала. Случај Ваше пријатељице, који сте ми саопштили, није усамљен, он је типичан. Младићи, тек изашли из школе, упознају проститутку или кога другог члана полусвета, и закључе да је спасу. Како се спасава она која је пала? Ипак само ако се као законита жена врати грађанском животу. Описујете ми ужас родитеља кад им је дотле нимало екстравагантан син наједном приступио и саопштио да ће се оженити једном „племенитом“ девојком, која је пала само стицајем околности и заводничком вештином једног лупежа. Он је открио њено чисто срце и готов је да спасе палу.

„Фантазија спасавања“ у овим годинама игра велику улогу. У смелим маштањима ствара се ситуација у којој се спасавају родитељи, сестра, краљ, нека истакнута личност, вољена девојка, а за то се добија не само признање доброг дела, него и опште поштовање, свакојаке почasti или награда у љубави.

Каткад ова деца прете самоубиством ако се противи њиховим жељама. Такве ситуације су сигурно опет последице погрешног васпитања и спадају у прикривене пркосне реакције, којима се хоће родитељима да нанесе бол. Ја сам, на жалост, имао прилике да посматрам такве бракове из пркоса са женом која се куповала, а који су се скоро сви свршавали врло жалосно. Син једног телеиндустријалца умео је да спроведе своју вољу.

Био је доста богат да спасеној жени пружи безбрижан живот у изобиљу. Али како је ужасан испао овај брак! Она је све покушавала да победи прошлост, али је он није могао заборавити и свршио је самоубиством...

Знам такође случај девојке која се дала завести својим социјалним идеалима да уђе у брак са једним радником. Хтела је свој социјализам да приведе у дело. И ова је девојка тај брак издејствовала неуспелим покушајем самоубиства. Ова „идеалисткиња“ је свршила такође самоубиством. Питаћете се како се таква једна љубав, која јасно одаје „нагон ка нижем“ „nostalgie de la rose“ може јавити. Па Ви и на својој кћери примећавате да се показује овај „нагон ка нижем.“ Она се заноси за једним пекарским момком и за једним младим писмоношом, док јој људи бољег друштва ништа не значе. Није ли овај занос протест против њеног књижевног друштва, коме се она не осећа дораслом? Често то потиснуто осећање мање вредности одлучује у љубавном избору да се рука пружи наниже и дохвати оно што стоји у другом друштвеном реду, ниже од нас.

Ви сигурно примећавате да долазимо на једно важно питање. Како треба родитељи да се понашају кад примете да су им се деца заљубила или да показују наклоност која њима није пријатна? Осорљиво одбијање води протестним поступцима, често очајничким чиновима, подјарује ватру уместо да је гаси. И покушај да се предмету љубави смањи вредност већином је осуђен на неуспех.

Ваш син Вам је већ признао да воли једну девојку и да се ниједном другом неће ожени. Не смете таквој једној младичкој љубави много важности придати. У сваком случају то је добар знак што Ваш син мисли да се ожени вољеном особом. То доказује да је он далеко од гадног обичаја који све више хвата корена на све стране: девојке с којима се ступи у познанство цени се само као предмете за сексуално задовољство. Данашњи младићи већином нису тако идеални. Они међу девојкама траже љубавницу, а често и више њих. Многе девојке пристану на ове понуде, јер се плаше да их могу изнети као „немодерне“ или да се праве само поште-

ица, а такође и зато што су сада и саме постале мање уздржљиве.

Ма колико да звучи жалосно, постоји сада један посебан тип људи, нарочито међу омладином, који се стиђи да се изјасни за оно што се некад звало именом које сада смешно звучи — „врлина.“ Они пате од „ненормалног императива.“ Младићи који хоће да играју заводнике, шик младиће, девојке које су прешле преко свих кочница етике и морала — а једни и други унутар недорасли захтевима слободе, унутар подложни императиву морала и религије.

Што, дакле, Ваш син хоће своју девојку да узме, што је није телесно употребио, што у њој види узвишен идеал, добар је знак. Најбоље ће те урадити да га пустите да ради што хоће. Објасните му да човек тек тада сме да се жени кад може да издржава своју жену. Понеки млади људи хоће да се жене а да живе од помоћи својих родитеља. Ови ће се бракови ретко добро свршити. Ја сам против студентских бракова. Остајем при своме принципу, да мушкарац мора да издржава своју жену.

Од скоро се множе бракови у којима обе половине докосе трошак за издржавање. То је понижење за мушкараца да се пусти да га издржава његова жена или његов таст.

Треба ли млади људи да се вере и да се вежу за будућност? Ја знам многе примере, код пријатеља и пацијената, који су се верили у раној младости а могли се венчати тек четири или пет година после верења. Скоро сви су жалили што су учинили овај корак. Не поричем да има изузетака. Али за већину случајева је рано везивање несрећа.

Помислите да се у овим годинама људи почињу развијати. Човек који настаје већ показује своје склоности, свој почетак, своју смерницу, али он још није свестан својих правих склоности. Он се маша свачег новог, још се колеба у својим циљевима, још неми сингуларни душеван ослонац. У ово доба могу љубавници да одговарају једно другом. Како ће изгледати после пет година? Тада често стоје један према другом два стра-

на човека, који uzaludно покушавају да распале понова стару, мање-више угаслу ватру. Ако су се обоје развили у истом правцу, веза ће бити учвршћена. Но колико чудесних особина ту мора бити усавршено, колико много потиснутих, колико се много чинилаца мора подударати, па да изазову оно што ја називам једнаким животним ритмом!

Још о једној важној околности треба промислити. Вереништво изазива појачање чулног жељења. Идеалан би захтев био да се за све време вереништва остане „вистим“ за вољену особу. Колико мало мушкараца је то у стању! Па и девојке ће патити у овом положају. Сексуални психолози и несавесни заводници знају да управо веренице најлакше подлежу тренутачним искушењима у доба чулне пренапетости. Осећање потребе је чини безвољном. По које загонетно девојачко самоубиство пред венчањем дало би се објаснити кад би се знале околности под којима је девојка подлегла вештини неког заводника.

Но, претпоставите да девојка свлада своју пожуду. Дуге борбе ће је смлатити и можда предати самозадовољавању, које је само по себи невинно, али може да фиксира девојку на облик задовољавања и фантазије, које начине доцније од ње „хладну жену.“

Остаје још трећа могућност, коју данашња младеж узима као саму по себи разумљиву: задовољавање пре брака општењем међу собом. Нажалост, ово решење има своје опасности и своје мрачне стране. Страст се може угасити, могу се јавити полигамиске склоности, вереник не види више у венчању остварење својих најсмелијих чежња. Јесу ли се наша два људска бића која се не засите једно другим, која увек наново изналазе, која, једном речи, одговарају једно другом онда одако може постати најсрећнији брак. Али шта ако се једна страна разочара а упркос разочарања држи дату реч, сматра као ствар части да после веридбе дође до венчања, иако зна да ће то бити несрећан брак? Шта онда? Треба ли радије да поквари веридбу?

Какав удар за девојку кад вереник одустане! Мушкарац ништа не губи од свога угледа, али још увек по-

стоји свирепо схватање околине која остављеној вереници и растављеној жени приписује део кривице. Из овог разлога често улазе заручнице у несрећан брак, а мучне жене подносе мучеништво погрешно склопљеног брака.

Како Ви да одвратите свог сина од намере да се вери? *Избегавајте сваки притисак над њим, изложите му ствар озако како сам Вам је описао, не одвраћајте, али га саветујте и тако му говорите као да је већ спреан да већ зна граници своје моћи и своја хтења.*

Смем ли Вас потсетити на неке дивне Гетеове речи? Он каже: „Ако људе узмемо само какви су, правимо их ђојима; али ако са њима поступамо као да су такви какви би требало да буду, тада их водимо камо их треба водити.“

Срдчан поздрав

Ваш оданн д-р В. Шт.

XI

Драга пријатељице,

Како Вас треба срећном сматрати што се Ваша деца правилно развијају, захваљујући разумном васпитавању! Има, додуше, овде-онде по која мала грешка, познатан неред, понекад и тежи проблем, лутања и скретања, али Вама полази за руком да пређете преко тога и да децу васпитавате за способне за срећу, постојане људе. Случај Ваше пријатељице, којој њен син причињава тешке бриге, јер краде у кући, и осим тога прави лакомислене дугове, није усамљен. Ма колико да може да буде трагична судбина једне мајке која види своје једино дете како иде путем греха, и која мора да доживи, беспомоћно и не знајући шта да ради, како човек обдарен и који је много обећавао руши своју садашњост и будућност — то је слика свакидашња, која се лекару за душевне болести показује скоро сваког дана.

Помоћ је могућа! Таква се деца морају удаљити из те средине и подврћи педагошком (аналитичном) лече-

њу у коме ће бити упућивани у правилан начин живота (heilpädagogisch). У овом погледу су се прилике знатно поправиле. Ми сада разумемо — и ова увиђавност крчи себи свуда пут — да злочин значи болест и да су казне бескорисне; младалачко срце постаје тиме сувиље и тврђе. Ранији заводи за поправку нису били ништа друго до затвори, у којима су деца мешањем са другим рђавим елементима у ствари похађали школу за злочинце из љубави према злочину. Сад је у ове установе уведен нов дух. Млади се дечаки и девојчице васпитавају у слободи, често их анализирају савесни лекари, буди се у њима љубав за добро и племенито, васпитавају се да осећају и за друге, и спасавају се за себе и за човечанство.

Из Америке, која је дала прве потицаје у овом смислу, уведена је у многим државама уставова судова за малолетнике. У већини случајева младеж бива кажњена само условно то јест да казна важи само у случају поновљеног дела. Ако млади кривац не учини то новога казна застарева после извесног времена, он се не сматра већ кажњаваним, што је за његову даљу будућност од највећег значаја. Многи млади људи, упркос добрим намерама и одлукама, нису успели, јер се нису могли упослити услед раније казне.

Да пустимо да прођу испред нас неколико типова младих, који су асоцијални. То су жалосне слике, али све мајке треба да их знају, и понеко ће ожалостити материнско срце олакшано одажнути кад сазна да се ту не ради о урођеним особинама, о оном ужасном злу које ми називамо „moral insanity“ (морални духовни дефект) већ о душевној патњи која се да излечи.

Ту треба пре свега споменути „домаћег лопова“, што је случај сина Ваше пријатељице. О крађи у прво доба детињства говорио сам већ у ранијим писмима. Овог пута се ради о крађи одраслих, који су већ неколико година изашли из пубертета, који су око двадесете, о којима би се могло сматрати да више нису, подложни инфантилним импулсима. Они поткредају родитеље, браћу и сестре, они су тако лукави и подуст-

ни, тако одважни и превејани, да пред њиховим потхватима није сигурна ни једна бртва ни кључаоница. Ухвате ли их, обећавају да то више никад не чине, кају се, често плачу над својим делом кад виде бол своје мајке, али чине опет исто упркос свих обећања и заклетова. Најблажи је тип сигурно онај код кога се крађе одигравају само у ужем породичном кругу. Горе је већ ако је у делокруг страсти увучен шири круг рођака и пријатеља.

У овим случајевима ради се о „нагонским радњама“, које сам опширно описао у делу „Нагонске радње“, намењеном лекарима. (Издање: Urban и. Schwarzenberg). У овим случајевима налазимо „потиснути нагон“, који већином замењује полну радњу. Пошто се васпитне грешке, које леже у основи овог зла, почињу не у болести, то ће у тим случајевима једина могућност спасавања бити лечење код кога педагога (аналитичко) и удаљење из штетне средине.

Слични су типови они који праве дугове и који већином показују склоност ка хохштаплерају. Типични „прављач дугова“ позајмљени новац баца кроз прозор. Он купује без избора ствари које му нису потребне, протраћи их или испоклања. Позајмљени новац употребљава да осигура себи изглед имућног човека.

У свим се овим случајевима ради о кушању родитељског стрпљења. Хоће ли отац платити дуг? По величини његове готовости да учини жртву дете мери величину његове љубави. То су деца која се не осећају довољно вољеном, која су према родитељима у ставу пркоса, која су често љубоморна на браћу и сестре који успевају. Ако се ови случајеви анализирају, најће се често на жалосне породичне односе. Сећам се једног случаја, ту је отац имао љубазницу, а мајка се зато богато светла на другој страни. Сми се већ у првим часовима изјаснио: „Кад отац може толико много новца да даје за своју љубазницу, може и моје дугове да плаћа.“

Често су очеви у кући проповедници морала, и поступају врло строга начела, а њихов лични живот

стоји у потпуној супротности према њиховим смерним наукама.

Али то не значи да и у породицама које етички високо стоје нема такве деце. Додуше, нисам наишао још ни на један случај у коме се нису биле поткрале васпитне грешке. Овим родитељима се не сме пребацити. Јер је васпитачка вештина била дуго занемаривана. Строгост је сматрана као најбоље васпитно средство. („Кога отац воли, тога кажњава“.)

Педагогика је млада наука. Многи родитељи верују да су својој деци дали најбоље васпитање, а тек доцније увиде да су направили основне погрешке. Могу се они тешити свешћу да су имали добре намере.

У изврсној новели Марије Ебнер-Ешенбах „Одличан ученик“ приказано је како у једном несрећном браку отац наговни сина да буде одличан ђак. Син мора да учи, учи, учи, отац контролише сваку оцену. Дечко једном попусти у учењу, и из страха и што му је досадио такав живот, иде да се дави. Дубоко рањену мајку, којој је син све био, а која са мужем није имала никакве везе, дира скрхани отац. Она му се приближује и са пуно љубави га гладни по коси: „Па ти си само најбоље хтео!“

Али ако је строгост у раној младости сурова грешка и дете увек треба да осети љубав својих родитеља, са одраслом децом треба сасвим другачије поступати. Треба ли допустити да се крађе дешавају, дугове плаћати из страха да би могло страдати поштено име?

Важно је знати да је у оваквим случајевима васпитна погрешка и превелика попустљивост. Плаћа ли отац вољно пове дугове, може сигурно рачунати да ће син упркос добрих намера и обећања поштено даваних — то опет учинити. Следећи дуг биће много већи. Своје брзо расту у прогресији која страши, догод родитељи притичу у помоћ.

Стога већ први дуг не сме бити ни у ком случају плаћен, чак ни кад син долази у највећу незгоду, кад прети самоубиством, ни кад се ради о „дугу части“ (играчким дуговима). Родитељи морају остати неумољив-

ви и исплату дуга учинити зависном од извесног времена, у току кога ће се они уверити да се ствар неће поновити.

Пошто се ради о болеснику, пребацивања и велике сцене ништа не користе. Родитељи треба мирно да изложе детету да је то код њега болест, патолошки импулс. Даљу реч има лекар, који у таквим случајевима има да буде и педагог, који ће болесника упутити у правilan начин живота. Лечење тада изналази узроке импулсне радње. Онда лекар има да одлучи је ли потребна промена средине. Како је већ речено, у већини случајева су домаћи сукоби довели до ових импулсивних поступака.

Често већ удаљавање из куће чуда ствара. Често се чују приче о залуталим синовима, који су послати у Америку и онда тамо постали „нешто ваљано.“ Ја сам знам много таквих случајева. Јединац једне удовице, која је радила тешке послове и која се по други пут удала, довео је после њеног венчања мајку у највећу неприлику својим дуговима. На мој савет, послали су га у Хамбург, ка једном рођаку, где се показао беспорочно, и држао једно поверљиво место без и најмањег престапа. После четири године вратио се, и против мојих опомена, у Беч, пошто је мајка сматрала да је потпуно оздравио и очврснуо душевно. После кратког времена правео је опет исте грешке, то јест веће дугове. Аналитичко лечење је показало пориве његових поступака: љубомора на очуха, о коме је веровао да му искоришћава мајку. Мајка је водила један посао, очух је чиновник. Сину се чинило да је мати давала превелике своте за заједнички домаћи трошак, и хтео је да један део новца који је мајка зарађивала привуче себи.

Они који праве дугове често су коцкари. Младићи лако доспевају у рђаво друштво, у коме се коцка и пије. Коцка је сигурно од свих страсти најопаснија за парпатичне младиће. Мамац да се без рада добију све своте и сувише је привлачан идсал свих ових младих залуталих: што већа добит са што мање уложеног рада.

Ко посматра публику на коњским тркама, биће зачуђен што види многе младе људе који страсно посматрају ток трке, дрхтећи носе и последњи грош тотализатору. То су увек паранатични младићи, који пре или после, упркос најбољим намерама и пријатељству с колежима и другим посвећеним личностима, западају у дугове, и често свршавају самоубиством. Ми нажалост немамо довољно закона за заштиту младежи. Учесће у таквим спортским приредбама, на којима је уобичајено улагање и опклада, требало би забранити свој омладини.

Је ли играч добио већу своту, отворен је пут за хоштаплерај. Он се зна прикладно обући, труди се да дође у везу са личностима које носе звучно име, придаје себи разне титуле, уме да прави алузије о тајанственим мисијама.

Нажалост, коцка се често удружује са пијанством, са сексуалним изживљавањем, које не бира партнера, причем су то управо најгори, често злочиначки типови са којима млади човек долази у додир. Хомосексуалност важи као одликовање и оригиналност, она даје прилике и да се у крајњој новчаној невољи постидном и бесцидном проституцијом лако дође до новца.

Жалосна слика се употпуњава ако млади човек или млада девојка дођу у кругове који су одани употребљавању опојних дрога. Постају морфинисте, кокаинисте или обоје... Жалосна слика.

Сироти родитељи, ви који доживљавате пораз неке горде наде! Често је немогуће слободно лечење, пошто је страст за наркотичним средствима јача од добре намера и лекарског утицаја. Болесник мора у који завод где ће га присилним мерама одучавати. Ова су одучавања, нажалост, бескорисна ако нису праћена аналитичким лечењем, које зло у корену хвата.

Много горе бива са олим „створењима са лабилним унутрашњим животом“ које асоцијална црта гони на злочиначка дела. Криминалитет се међ младежи страховито умножио (и не само утицајем рата). Исто тако ни мало није зачуђење кад се види како позорница, новине, бископи, књижевност све више узимају злочин као главни предмет описивања.

Детективске приче су још увек највећи књижевни успех, криминални романи одузимају ранг свима другима. Последњих година увозе се из Америке позоришни комади који треба да конкуришу биоскопу, и који су, сви, по извесној, смешно једностраној теми саграђени. Један злочин (убиство или убиство с разбојништвом) је учињен, невин бива ухапшен, скоро да буде осуђен, суђење се одиграва на позорници, публика је у највећој напетости, док се изненада, неочекиваним обртом, не испостави, да је окривљени невин, а за личности које су изгледале невинне доказује се да су злочинци.

Извештаји штампе, на жалост, много допринесе да се идеја злочина угнезди у младићке усијане главе. Злочинац се у новинама бележи пуним именом, постаје познат, славан кроз херостратско дело, његов се животпис даје у свима појединостима. Ја сам већ пре много година предлагао да се имена злочинаца никад не наводе. Звер, као што је Харман, данас је у свачијим устима. Многи злочинци пишу у тамници своје мемоаре, хвале се својим делима. Последњих година толико се множе ослобођавања злочинаца од стране поротног суда, да то застрашава. Убице бивају слављени, чак обележени и као јунаци и као мученици.

У једном чланку који је изашао у „Етици“ (фебруар 1929 г.) „Односи између штампе и етике“ каже нам Карл Фридрих Баберат: „Неопходна је реформа судских извештаја, у смислу моралног побољшања немачке штампе. У суђењима која су везана за имена Харман, Ангериштајн, Краиц, говорило се о многим одвратним и гадним стварима; али нажалост један део штампе није имао толико унутрашње јачине моралне да извештаје тако удеси да не могу проузроковати душевне и моралне штете. По садржају се не разликују тако много ови сензационално, упадљиво изављени на прво место извештаји од оних у другим листовима, који нису крупно написани, али је натаписима читаочева миса забављена на крајње сумњив начин. Савез немачких женских удружења обратио се тада државном савезу немачке штампе да обрати пажњу на штету која

би могла за младеж нићи, нарочито за угрожену младеж, из јавног изношења ужасних ствари у Харман-процесу..."

Било је сувише доцкан! Ја сам сам могао утврдити, у лечењу душевно болесних људи, 'како су пуштошећи деловали ови извештаји на машту садистички настројених људи. Избор листова који се примају у кући спада у најважнија васпитна питања. Јер добар лист делује као васпитач, рђав као заводник.

Овде би требало говорити и о питању књижице. Деца се лађају књига које у кући налазе. Колико бих жалосних случајева могао да наведем из своје праксе! Девојчице које су у коме скривеном куту библиотеке нашле порнографске књиге, које су отровале њихову машту и скренуле им живот на крив пут. Моји читаоци знају колико ја високо ценим значај полног живота. Али ја мрзим све ове књиге које иду на то да потстакну полне надражаје. (Ја ниједну од ових књига нисам могао читати, чак ни кад сам то из научних разлога хтео). Исто тако убитачно делују фотографије, које претстављају сексуалне сцене. Сећам се случаја једне девојчице, која је свога старијег брата имала пред очима као идеал моралног начина живота. Једног дана нађе она међу његовим рубљем пакет порнографских слика, на којима су претстављени сви могући сексуални актови. Њу је таква гроза снапала да јој је уништен сав љубавни живот, те је тек доцније, дужим лечењем, могла бити враћена у равнотежу. Или случај девојке која је нашла у очевој библиотеци ласцивне слике, збирку непристојних вицева и много најпрљавије порнографске литературе. Она је онда постала центар једне одвратне скандалозне историје.

Ко хоће да има здраву децу мора се старати о томе да му се у кући добре књиџе находе. Није штетно ни знање у сваком облику о полном животу. Али није свеједно добијају ли се прва сазнања из каљуге или: понуђене из чистог пехара.

Ко у својој књижици има мношину криминалних и детективских романа, тај се не сме чудити ако се код његових потомака појаве преступничке тежње.

Најбоља заштита да човечанство не оде на страну путу је јест ходање по висинама сазнања. Родитељски пример делује као најбоље васпитно средство. *Не само да је важно шта су родитељи, него и шта читају.*

Величање злочина ствара нове злочине. Васпитавање за љубав према ближњем, забацивање мржње у сваком облику, неговање више човечности — то су задаци васпитања. Светским опасностима можемо супротставити само утицаје домаћег огњишта. Злочинац је злочин државе — каже позната изрека једног социолога. Али ће ускоро гласити: Злочинац је злочин породице. Ја у свакој кући, коју посетим, разгледам књижицу. Из књига могу да закључим какав дух влада у тој кући. Скоро бих могао ићи и даље и рећи: „Покажи ми твоје књиге, а ја ћу ти онда казати какав је дух твоје деце.“

Срдачно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

XII

Драга пријатељице,

Колико година је протекло од кад сам Вам написао прво писмо! Сад је Ваш син пред женидбом и његова будућа жена већ има у рукама прву свештицу мојих писама. Ускоро ћете бити бака и у својим унучићима доживети нову младост. Мој ће задатак тада бити завршен.

Пошто Вам пишем последње писмо о васпитавању, хтео бих Вас упозорити на тежак задатак пред којим сад стојите.

Морате да играте нову улогу, улогу свекрве. Та реч има зао глас. Безбројни вицеви и шале доказују да заједнички глас народа цени ту улогу мало преривно и омрзнуто. И ако много шта може да буде претерано, ми смо психолози навикнути да у пословицама и досеткама видимо сталожена искуства. Мора да са свекровом и таштом није нешто како треба. Зашто је по-

јам мајке нешто узвишено, скоро свето, док појам свекрве и таште показује неку горку примесу спуштања и омаловажавања?

Не лежи ли грешка у свекрвама и таштама и код њих? Не постоје ли прастари, вечити закони душе, који гоне свекрву и ташту у негативан положај?

Хоћу да покушам разјаснити Вам како је дошло до нецрњења таште и свекрве.

Најпре хоћу да споменем једну околност у којој су свекрва и ташта саме по себи без кривице. Сва наша осећања су двополна. Љубав и мржња су изражајни облици једног то истог осећања. Сада долази да човек хоће да види само врлине код своје жене и да је на изглед сасп за њене мане. Он хоће само да је воли, и све што би га могло покренути да је мрзи бива потиснуто и пребачено на неки недужан предмет. Овај „невлако криви“ објект тада је — ташта.

Како често чујем да кажу: „Ја волим и обожавам своју жену, али ташту, њу из све душе мрзим!“ Једна стара јеврејска пословица каже: „Ко своју жену зближа воли, тај воли и њену породицу, па чак и ташту.“ Тако је то! Људи који мрзе своју ташту пребацују често мржњу са жене на њену мајку. То даје, сасвим природно, материјал за безбројне сукобе. Жена воли своју мајку, човек не може да је трпи. Из ових размјерица, које се каткад привидно претварају, настају у браку први несклади, док се најзад мржња са мајке не врати на први предмет, чиме се брачна срећа и љубав жалосно свршавају.

Но ташта није увек без кривице. Она се приљубила уз своју кћер, држи да не изгуби њену љубав, пати од љубоморе која у толико више може потајно да делује, уколико се више ко плаши да призна себи завист и љубомору. Потсвесни су и мотиви који иду на то да разоре брачну срећу. Кћери се дају савети који могу бити судбоносни. Да не треба мужу сувише љубави да показује, треба да уздржава своју страст према њему, иначе би је он могао презирати, не треба да га пусти да он завлада њом. Често ташта потпире кћерину љубомору, дошаптава јој сумње, опомиње је да не буде су-

више поверљива. (Сви су мушкарци неверни, не сме се веровати ни једном.) Она као неки детектив надзирава сваки корак свога зета, уображава, наразно, да само хоће да чува срећу своје кћери и тим марљивије минира темеље поверења и љубави.

Нажалост, завист ту често игра своје најјаче адуте. Мајка завиди кћери на младој брачној срећи, на ватреном љубавнику, на ноћима пуним сласти прве љубави. Заљубљена је у свог зета, жели га она. У духу пројављује младу срећу. Отуда се ствара раздражено расположење, болесна преосетљивост, следећу узбудљиву сцену, и опет је „зла ташта“ крајња тачка домаћих бура.

Ви ћете вртети главом и питати се „Бих ли ја била способна за тако ниска осећања? Зар ја не бих својој кћери желела срећу целог света?“

Драга пријатељице! Сви смо ми само људи и подложни људским страстима и лутањима. Свака мајка види у кћери која израста супарницу себи, она на њеној младости мери приближавање сопствене старости, она пројављује тешку кризу. Губи своју кћер и уједно сопствену младост. Снажне природе се уздижу изнад ниских страсти, жртвују своје ситничарске покрете етосу који их носи ка вишем, траже само срећу свога детета, одричући се и освајајући, губећи и добијајући. Оне себи задобијају сина, кћер јаче везују пуштањем слободе него непрестаним хтењем да вежу, што, као свако насилје, изазива жестоке одбрамбене реакције.

Ми често и не слутимо о патњама мајке која треба да да дете, о њеном страху и жељама, о њеним надама, одрицањима. Често се потврди дивне Гетеове речи да се ми против зависти можемо спасти божанством у љубав. Тада зрачи материнска љубав у најлепшем сјају, ако она обојма може бити мајка, пријатељица и саветник.

Никад не треба младожењина мајка да се пресељава у кућу младих. Не би то требало ни женина мајка. Често на то нагнају прилике. Али нека се помисли да права љубав не трпи трећег ни трећу. Женина мајка се још пре подноси ако се мудро понаша и никад се не меша у домаћа размимонлажења у мишљењу и

сцене. (Свршите то међу собом — ви млади, ја нећу да се мешам у Ваше зајезице!) Премудра ташта чак ће прелћи на зетову страну, што опет рђаво делује на однос између мајке и ћерке. Ипак, мајка и кћи су обично једна страна, не постоји никакав антагонизам између ове две жене.

Горе је ако мужевља мајка ступи као трећа у ново домаћинство. Она је била навикнута да господари, да води кућанство, да купује, напабља, све по својој вољи да уређује. Како то треба да буде сада? Често привидно влада мир, али тим упорије туђи тиха борба о власт у кући, о љубав младога човека. Најпре долазе добри савети: „Ја ћу те научити како је мој син навикао. Ја ћу ти казати која су његова омиљена јела, рећи ћу ти његове навике и шта он нарочито воли.“ То је почетак, који убрзо води једном крају: две жене постају супарнице, које воде огорчену борбу. Ако оба супружника зарађују, ако раде ван куће, однос се тај још и може учинити сношљивим. Мајка преузима домаћи посао и труди се да увек доказује своју неопходност. То, обично, и иде једно време, док не дође прво дете и не сукобе се стара и млада генерација у питању васпитавања детета.

Најважније правило за млади брак: партнере пустити саме, не поседивати их много, не контролисати их, не нагонити их на посете, не упадати у њихов живот ни под којим околностима, не критиковати, не испраљјати, не водити...

Драга пријатељице! Ја Вас познајем као светски паметну жену, која се је трудила да своју децу васпита за срећне људе. Ви сте сину пустили слободан избор брачног друга. Пустите оба млада створења да уреде свој живот како се њима свиђа. Одбаците заблуду да су стари увек све боље чинили. Како би изгледао свет кад би од нараштаја на нараштај уназад ишао? Нови људи имају нова правила, нов начин живота, нове животне путеве. Они не морају увек горни бити ако их ми не разумемо. Настојте да задобијете срце Ваше снаке. (Познајем неколико жена које своју свекрву више воле него рођену мајку). Тада јако доприносите сновљој

и која је разумна. (Да воли и да је разумна — како се ретко налази овај складни двозвук!)

Знате, дакле, опасности које у себи садржи сазвежђе ташта-кћи и свекрва-снаја. Ви ћете избећи ове опасности ако сопствене афекте, са аналитичком свирепостију, вратите на најдубљу њихову клицу. Не заборавите шта сам у овом извођењу често наглашавао: завист и љубомора су корен свих неспоразума. Издићи се изнад самог себе и своје пра-нагоне пренети на стазе социјалног и етичког, то је најтежи, и у исти мах, најлепши задатак мајке и свих људи који полажу на то да су „људи у вишем смислу.“

Ја сам у књизи „Воља за животом“ (издање Otto Salle, Berlin) описао „јунака будућности.“ То је јунак који сам себе савлађује. У овом смислу схватам ја Херкула који Аугијеву шталу своје душе чисти са њавечанском снагом. Исти мотив обрађује Шилер у „Боју са аждајом.“ У нашим грудима вреба зла аждаја „себичност љубави.“

Не моћи делити: корен свих конфликата. Моћи делити: победа наших пранагона, победа културнога над примитивним.

Колико сте пута видели у галеријама слике које приказују како св. Ђорђе баца аждају у провалију. Провалија је наша потсвест, оно што је у нама анти-социјално, што ми нећемо да видимо, што као тамницу наших франконских нагона посећујемо у ноћним сновима. Аждаја не сме бити гурнута у дубину, она мора бити отворено савладана и припитомљена. Појам сублимирања, који је прво Ниче створио, и који у психоанализи игра врло велику улогу, значи превођење несоцијалних сила у социјалне; значи претварање мржње у љубав, значи преображавање рушилачког у стваралачке склоности.

Свако дете има права на лични живот. То имајте пред очима. Свако дете мора да савлада своју породицу и да постане оснивач своје сопствене породице. То може бити најдубљи смисао Едип-комплекса, који Фројдовци схватају сувише буквално и сувише сексуално.

Он гласи: „*Ти мораш свога оца у себи савладати, а у својој жени наћи своју мајку.*“

Одлучивање од породице велики је проблем свих људи. Ово одлучивање не треба да значи надвлађивање породице, већ самонадвлађивање *породичне везе*. Ово се надвлађивање често може извести само уз свађу, размирице, мржњу! Како је лепо ако се изврши у складу, ако син увек може доћи своме оцу и са њим разговарати о најважнијим питањима свога живота, ако се односи отац—син и мати—кћи реше у пријатељству два једнакоправна човека. Тада се нова породица органски надобезује на стару, тада се деца не губе, добијају се натраг, сопствена се породица повећава.

Треба ли још да Вам претскажем да ћете убрзо бити бака, и да ће Ваши унучићи имати да прођу кроз исте душевне борбе као Ваша деца? Упућујем Вас на моја ранија излагања о судбоносном утицају супротних утицаја на младеж. Немојте никад радити *против* своје деце, делујте на унучиће увек у истом смислу у коме и родитељи! Тада ћете стварати хармоничну слику света у души оних који расту.

Уверен сам да ће Ваши унучићи уживати благослов сазнања којима сте се Ви тако савесно користили. Јер је нова младеж одрасла уз та знања и јер ми данас знамо како је тешка и како важна ствар васпитавање детета.

Сад је моја преписка завршена. Захваљујем Вама и свима својим читаоцима на стрпљењу којим сте пратили све моје, често заплетене, мисли.

Шта је моја сврха знате: младежи која расте дати могућности да могу слободно развити све своје способности. То је семе које сам ја разасуо. Нека да Бог да ухвате корен, да потеряју цвет и да ново семе проспу по целом свету. Шта ми је стало до тога хоће ли се моје име споменути? Шта је моје у овим излагањима а шта другима припада? Шта значе ова ситничарска питања сујете у сравњењу са гигантском величином нашег задатка, задатка свих пријатеља људи, који хоће да се размножи здравији и срећнији род.

Можда ова писма стоје на „прекретници“ новог времена и оглашавају као ускршња звона васкрсење патристичког човечанства. Можда... Моје топле жеље прате ова писма на њиховом путовању у далски свет. Нека да Бог да нађу пут до то које мајке која има само један циљ: своју децу да васпита за самосталне и срећне људе!

Дозволите ми сад да завршим са речима песника-ице Лели Кемпин, достојним да се приме к срцу:

Љубав је — схвати то —: давање.

Вера је —: поживати у другоме.

Радост је: самога себе заборавити

А другоме добра чинити.

Срдечно Вас поздравља

Ваш одани д-р В. Шт.

ПОГОВОР

Посвећено ујмoмени моје мајке, којој имам да захвалим за све што сам постигао.

Давнашња ми је жеља била да своја дугогодишња искуства практичног лекара за душевне болести скупим и учиним приступачним широкој јавности.

...Здрави људи морају бити здрави душом и телом. То је истина о којој већ и вранци на крову цвркућу, али једна од оних свакодневних истина које се непрестано понављају, али им се не следује. Камен темељац за здраво тело и здраву младост мора се у детињству поставити. Ја сам се потрудио да поучим мајке како треба да раде. То није лак задатак. Али је захвала и богато се исплаћује.

...Велики успех прве књиге* доказ ми је да су „Писма једној мајци“ одговорила стварној потреби. Крилатица о „веку детета“ значила је почетак једног покрета који је поставио „право детета“ на разумно васпитање, насупрот старим предрасудама. Да се ове предрасуде оборе, да се родитељи и васпитачи просвете, а штете од погрешног васпитања прикажу, била је моја топла жеља.

Како се често чује да родитељи хвалећи се истичу да су дали своме детету најбоље васпитање, а да је оно сад упркос њихове добре воље постало нервозно! Нервозно дете је живи доказ да управо у васпитању

* Писац је дело издао у три књиге.

нешто није било како треба. Погрешке се не праве само у првим децјим годинама, већ и доцније.

Дугогодишња искуства из области душевне медицине дале су ми право да по овом питању кажем своју одлучну реч. Више од обичног права! Ја се осећам *обавезним* да из својих искустава извучем закључке и саопштим их, у лако разумљивом облику, родитељима.

Стога сам ограничио теоретски део на најмање. Оставио сам по страни свако филозофирање. Мајкама говорим као учитељ својим ученицима, који им жели само најбоље. Из мене говори само љубав према деци.

Јер кроз све моје књиге, кроз све моје делање води ме моје најдубље уверење да само љубав може спречити несрећу, помоћи слабима и излечити болесне. Само морамо и то разумети, шта је љубав. *Être compris, c'est être aimé...* кажу Французи. Љубав је разумевање а разумевање је љубав.

Ја се надам да ће ова књижица допринети томе, да се родитељи и деца науче разумевати једни друге. То је теже него што се уопште мисли. Јер, како ми можемо друге разумевати кад сами себе не можемо да разумемо? Ово дело треба да нам разјасни и нас саме, нашу прошлост, и будућност наше деце.

Тежак задатак! Ако сам га макар делимиче решио, бићу богато награђен.

...Задатак који има трећи део ових писама није нимало лак. Ту се у сажетом облику говори о годинама пубертета и зрелим младићким годинама. Кад бих хтео да обрадим све проблеме који се намећу лекару за душевне болести, морао бих написати дебелу књигу, а материјал не би био исцрпљен. Морао сам се ограничити на најважније и најпотребније, али, с друге стране, ипак да покажем родитељима дубину сукоба од којих омладина има управо у овим годинама да пати. Надам се да сам успео.

Пријатељски пријем на који су наишле прве две књиге доказује ми да сам овим писмима одговорно једној потреби: да се у корист нараштаја који долазе

предаду широком кругу поуке које смо ми налазили у анализи оболелих. Ова омладина претставља будућу генерацију, нове људе, који затичу Европу уздрману. Нека би они сви у знаку измирења и мира сарађивали на изграђивању бољег и срећнијег човечанства! Нека би ова писма допринела томе да се ови нови људи припреме!

Беч — Салмансдорф, априла 1929.

Писац.

С А Д Р Ж А Ј

Предговор од д-р Вл. Дворниковића.

I.

Прво писмо.

Срећан брак услов за срећно дете. — Дете није ту да испуни доколицу. — Васпитавање детета од рођења. — Храна трудне жене.

Друго писмо.

Зле слутње трудних жена. — Прохтеви будућих мајки. — Погрешке трудних. — Повраћање код жена у другом стању.

Треће писмо.

Безболан порођај? — Немање млека за дојење. — Васпитавање новорођенчета. — Нормална и болесна нежност. — Сексуални живот дојенчета.

Четврто писмо.

Остављање дојенчета насамо. — Васпитавање за самосталност. — Дечија машта. — Жеља за влашћу над другима. — Сви први утисци остају вечито у детету. — Лов за задовољством. — Туча детета и њене последице. — Зацењивање.

Пето писмо.

Љубав према мужу и љубав према детету. — Онанија код одојчади. — Одојчетове радње у

којима се изражава похота. — Борба против цудлања. — Васпитавање за чистоћу.

Шесто писмо.

Тешке последице „безазленог“ играња са децом. — Надражљива места. — Одбијање.

Седмо писмо.

Опасности од система једног детета или двоје њих. — Васпитавање за кућног тиранина. — О приморавању да се једе. — Не треба да буде велики размак између једног и другог детета.

Осмо писмо.

Основ за грандоманију и за осећање мање вредности. — Васпитавање за страшљивост. — О причању и певању деци. — Обавривост при свима раним утисцима.

Девето писмо.

Васпитавање за чистоћу. — Васпитавање за срамежљивост. — Први детињи утисци. — Бајка. — Склоност ка свирепости. — Љубав, али не слабост. — Спољна и унутарња послушност.

Десето писмо.

Моћ сећања. — Потискивање у потсвест. — Психонализа. — Мажење болесне деце. — Казна је неправда? — Велика стига изазива супротно дејство од жељенога.

Једанаесто писмо.

Анимизам. — Закон двополности. — Прамржња. — Љубомора на новорођеног. — Сексуално обавештавање. — Пред децом треба увек истину говорити.

Дванаесто писмо.

Сугестија и васпитавање. — Хипноза. — Болест „под морање.“ — Педагошка вештина. — Васпитавање љубављу за љубав.

II.

Прво писмо.

Друго дете. — Крајности у постављању проблема „дете.“ — Човек је рођен да буде срећан. — Порођај у кући или ван ње. — Супарништво међу децом. — Жмиркање, дрхтање и муцање. — Урокљив поглед — глупа празноверица. — Дете није ни добро ни зло.

Друго писмо.

Љубомора према сестрици и њене последице. — Поремећај у јесу. — Треба ли остављати малу децу саму? — Буђење полног нагона. — Нагон за разарањем. — Што је могуће једноставније играчке.

Треће писмо.

Кинђурење деце. — Босе ноге. — Погрешна исхрана. — Жеђ за афектима код деце. — Смејање и усклици. — Бледа деца. — Плач „без разлога.“ — Борба око детињске љубави. — Васпитавање за љубав према истини. — Потреба за спавањем. — Поподневно спавање. — Еванђеље љубави.

Четврто писмо.

Операције. — Непотребни органи? — Поштомко познавање према деци. — „Безазлена“ прева-ра? — Обећања се морају одржати. — Детињи утисци су трајни. — Испитивачки нагон. — Детиње осећање правичности. — Хвалисање. — Издизање своје личности помоћу фиктивних вредности. — Потребна лажа о „крви из носа.“

Пето писмо.

Прве гађице. — Претерано хвалисање. — Само-ослађавање. — Напади беса услед љубоморе. — Закључавање и друге казне. — Васпитавање за заједницу. — Грizeње ноката. — Деца разумеју више него што ми то мислимо.

Шесто писмо.

Васпитне грешке. — Преображај претстава страха у претставе задовољства. — Дечија суровост. — Боље образовање за мајке и васпитачице. — Дечија радозналост. — Кажњавање и укоризавање пред страним особама. — Прва крађа. — Живот родитеља је очигледна настава за децу.

Седмо писмо.

Дечије игре. — Дечији вртови и забавишта. — Подражавања старијима. — Стање страха и присилне појазе. — Инфантилна „присилна болест.“ — Мржња на животиње. — Деца и брачне размирице. — Воља за потсмевањем код деце.

Осмо писмо.

Први одлазак у школу. — Страх од школе. — Родитељи и учитељи. — Поучавање пре ступања у школу? — Болесна амбиција. — Утицај другова. — Бабе и деде. — Поверење и поштовање према родитељима.

Девето писмо.

Опасности улице. — Дечија радљивост — нада за будућност. — Угроженост деце од патолошких особина одраслих. — Кажњавање батинама у школи. — У знаку школске реформе. — Деца најлакше уче играјући се. — Рад за школу код куће? — Саставци „Заједнице дома и школе.“

Десето писмо.

Поремећаји вида. — Родитељска помоћ у домаћим задацима. — Пренатрпаност у разреди-ма. — Опасности од дужих боловања. — Дете учи за себе а не за своје родитеље.

Једанаесто писмо.

Деца разведених су за жаљење. — Процес одвајања деце од својих родитеља. — Питање другог брака. — Трагедија маћехе. — Мучеништво ванбрачног детета.

Дванаесто писмо.

Прављење гримаса. — „Ја“ у средишту свих дечијих размишљања. — Васпитавање за осећање заједнице. — Играње са ватром. — Зависност од јаче деце. — Одвојене спаваће собе за браћу и сестре. — Учење музике. — Дете и политика.

Тринаесто писмо.

Љубав према истом полу и хермафродитизам. — Самозадовољавање. — Положај средњег детета. — Завист. — Свест о кривици и религија. — Празноверице. — Захвална детиња љубав.

Четрнаесто писмо.

Још једном питање хомосексуалитета. — Један допис: дирљива судбина ванбрачног детета. — Казна у школи и код куће за исту ствар. — Дечија самоубиства. — Лењо дете. — Више разумевања за дечији душевни живот.

III.

I-во писмо.

Лектира одраслог детета. — Штетне књиге. — Дечији часописи. — Опасности од дневних листова. — Дечије новине. — Дечја машта. — „Породични романи.“ — „Единус-комплекс.“

Отац пријатељ свога сина; мајка пријатељ своје кћери. -- Прва љубав. -- Љубав. -- љубавишће у полним стварањима.

Друго Писмо.

Прелазне године. -- Пубертет, велика реција у дејелу животу. -- Двијак став о слободном избору и телесном пољу. -- Буђење с размишљањем. -- Душевна и телесна љубав. -- емоционалност. -- Оженија. -- Одазивање на родитељске, студентске, љубавне сместе о себи. -- Пријатељства. -- Пријатеља. -- Пријатељски период.

Четврто Писмо.

Пубертет код девојке. -- Прва љубав. -- Трајне последице познана. -- Писма. -- Опасност од завођености од сваког мушког друштва? -- М. жена историја „лепо васпитане“ Грете. -- Простав према мајци. -- Прохтеви за задовољством код мајке. -- Школе играња, балова и спорт. -- Одело. Пудер и руж. -- Турени моде. -- Повратак једноставности и скромности.

Четврто Писмо.

Сматрање за мајку, брата и сестара. -- Треба ли старији брат да поучава млађег? -- Млађе старије деце у васпитавању млађих. -- Браћка бојест. -- Идентификација или раздвајање. -- Историја браће-непријатеља. -- Млади и сестарица. -- Рат је у младежи развајање, чистење кривих. -- Морално дејство. -- Дејство краје. -- Национ. или намен.

Пето Писмо.

Мирна је о према родитељима. -- С. љубав. -- Болесна студентство. -- Н. љубав.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

СО 37.01

ШТЕКЛ В.

Писма једној мајци

ЛЕСКОВАЦ

000004499

COBISS